

ISSN 1512-5513

VrhBosnensia

Časopis
za teološka
i medureligijska
pitanja

Vrhbosanska katolička teologija
Sarajevo
God. XI, br. 2
2007.

VrhBosnensia

Časopis za teološka i međureligijska pitanja

Izdavač:

Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo

Uredničko vijeće:

Juro Babić, Ivo Balukčić, Božo Borić, Anto Brajko, Klara Čavar, Anto Čosić, Slavko Golemac, Niko Ikić, Marko Josipović, Tomislav Jozić, Pavo Jurišić, Tomo Knežević, Mioljka Kuburović, Josip Lebo, Niko Luburić, Šimo Maršić, Ivica Mršo, Božo Odošević, Veljko Paškvalin, Ante Pavlović, Marinko Perković, Pero Pranjic, Zdenko Spajic, Marko Stanušić, Pero Sudar, Anto Šarić, Darko Tomašević, Franjo Topić, Tomo Vukšić, Mato Zovkić, Drago Župarić

Uređuju:

Anto Čosić, Marko Josipović, Tomislav Jozić,
Tomo Vukšić, Mato Zovkić

Glavni i odgovorni urednik:

Marko Josipović

Design:

Mladen Kolobarić

Lektura:

Ilija Drmić

Korektura:

Urednici

Priprema i tisak:

Müller, Sarajevo

Naklada:

800 primjeraka

Adresa uredništva:

Vrhbosnensia

Josipa Stadlera 5, BiH-71000 Sarajevo

Tel./fax glav. urednika: (--387-33) 442-221

Vinjeta na naslovnoj stranici:

Fragment oltarske menze iz katedrale sv. Petra u Vrhbosni (Sarajevo),
sredina 13. stoljeća

STUDIA

Tomislav JOZIĆ	
Diktatura relativizma	211
<i>A dictatorship of the relativism (Summary)</i>	223
Niko IKIĆ	
Medureligijski dijalog i medureligijska teologija!?	225
<i>Interreligiöser Dialog und intrereligiöse Theologie!?</i> (Zusammenfassung)	235
Mato ZOVKIĆ	
Religijska scena Bosne i Hercegovine 2007. godine	237
<i>The stage of faith communities in Bosnia-Herzegovina</i> <i>in 2007 (Summary)</i>	245
Drago ŠIMUNDŽA	
Književni rodovi i vrste u Bibliji	247
<i>Literary genres within the Bible (Summary)</i>	265
Tomo KNEŽEVIĆ	
Misijsko poslanje Crkve s posebnim osvrtom na župnu zajednicu	267
<i>Missionssendung der Kirche mit besonderem Rückblick</i> <i>auf die Pfarrgemeinde (Zusammenfassung)</i>	304
Pero PRANJIĆ	
Crkvena briga o bračno rastavljenima. Uloga i pomoć ženidbenih sudova	307
<i>La cura della Chiesa per i divorziati. Ruolo ed aiuto dei tribunali</i> <i>ecclesiastici (Riassunto)</i>	323
Robert BIEL	
Katolička Crkva u Poljskoj pred novim izazovima. Novi pastoral za novo vrijeme	325
<i>Neue Herausforderungen der Kirche in Polen. Neue Seelsorge</i> <i>für neue Zeiten (Zusammenfassung)</i>	333

DOCUMENTA ET RELATIONES

EUROPSKI KRŠĆANI	
Poruka europskih kršćana sa zбора u Sibiu 8. rujna 2007.	335
Franjo TOPIĆ	
Religije i europski projekt	343

Pia HERMAN
Odgoj za međureligijski dijalog u školskom vjeronauku 346

GRUPA AUTORA

U povodu jubileja mons. dr. Mate Zovkića 357

Vera KATZ - Anto ORLOVAC

Ivan Šarić, vrhbosanski nadbiskup 382

IN MEMORIAM

Marko JOSIPOVIĆ

Franjo Tomašević, crkveni pravnik i župnik 391

Pero SUDAR

Ivan Čavar, profesor i župnik 394

RECENSIONES

Franjo TOPIĆ

Ima li istine i gdje je?

Joseph RATZINGER, *Vjera - istina - tolerancija* 399

Mato ZOVKIĆ

Egzegeza Matejeve verzije Očenaša

Marijan VUGDELIJA, *Očenaš - Molitva Gospodnja (Mt 6,9-13)* 402

Mato ZOVKIĆ

Zapovijedi Božje kao garant ljudskih prava u židovstvu,
islamu i kršćanstvu

André CHOURAQUI, *Deset zapovijedi danas* 405

Ante ŠOLJIĆ

Vrijedni doprinos poznavanju von Balthasarove teologije

Franjo TOPIĆ, *Čovjek pred objavom Boga* 409

Tomo VUKŠIĆ

Povijest Crkve jest prije svega povijest svetosti

Pavo JURIŠIĆ (prir.), *Povijest poziva na odgovornost* 412

Tomislav JOZIĆ

Znanost u Pandorinoj kutiji

Ante ČOVIĆ, *Etika i bioetika* 416

Tomislav JOZIĆ

Od bioetičkih pitanja do knjige

Nada GOSIĆ, *Bioetika in vivo* 418

Tomislav JOZIĆ	
Bioetika - umijeće opstanka	
Van Rensselaer POTTER, <i>Bioetika. Most prema budućnosti</i>	419
Anto ORLOVAC	
Dva vrijedna župna zbornika	
Fra Velimir BLAŽEVIĆ (prir.), <i>Franjevački samostan i župa Petrićevac - Banja Luka</i>	
Marijan KARAOULA (ur.), <i>Župa Vidoši</i>	422
Anto ORLOVAC	
Pravna zbirka koja nas se svih tiče	
Tomo VUKŠIĆ (prir.), <i>Crkva i Država u Bosni i Hercegovini</i>	426
Zorica MAROS	
Problem zla i Božje opstojnosti	
Claudio CIANCIO, <i>Del male e di Dio</i>	428
Zorica MAROS	
Kršćanstvo u postmodernom svijetu	
Carmelo DOTOLO, <i>Un cristianesimo possibile</i>	429
Suradnici u ovom broju	433

Tomislav JOZIĆ

DIKTATURA RELATIVIZMA

Sažetak

Jedno od obilježja suvremenoga svijeta jest relativizam koji se predstavlja kao dominirajuće životno opredjeljenje. Iako ovaj filozofski i pragmatični smjer u temeljima znači odbacivanje univerzalnih i apsolutnih normi i prihvaćanje subjektivnih želja u izboru ponašanja, razgranat je u brojnim pravcima, te stoga i nema jedinstveno značenje. Ipak, dva karakteristična shvaćanja relativizma uočljiva su osobito kroz filozofsko i etičko usmjerenje. Prvo se sastoji u teorijskom nijekanju apsolutnih spoznaja i vrednota, po drugom usmjerenju čovjek može bez ograničenja slobode i moralne odgovornosti birati ono što mu konkretno odgovara. Na ovo se oslanja i tzv. etika situacije u kojoj je kao kriterij moralnoga ponašanja "situacija" unutar koje se i odvija moralni odabir. Pojedini teolozi su ipak situaciji pridavali određenu važnost, ali se ona ne može uzeti kao alternativa moralnom izboru niti pritom nijekati univerzalne etičke norme (K. Rahner, J. Fuchs, A. Van Kol i dr.). Relativizam se očituje i u brojnim drugim područjima (kultura, politika i sl.), ali je neprihvatljiv, jer čovjeka lišava istine kao sigurnoga uporišta za mogući normalan život.

Uvodne misli

Nije slučajno Joseph Ratzinger, dekan Kardinalskoga zbora, na početku konklava, 18. 4. 2005., među ostalim izgovorio kardinalima i sljedeće riječi: "Relativizam se... pokazuje kao jedino stajalište koje odgovara današnjem vremenu. Stvara se, dakle, diktatura relativizma u kojoj se ništa ne priznaje kao konačno i koja za posljednje mjerilo dopušta samo vlastitu osobu i njezine želje." Očito dodijalo čovjeku i kao teologu i kao šefu Zbora za nauk vjere, gledati i slušati kako ljudsko "kockanje" i "lukavost" posljednjih desetljeća "krči put zabludi" prihvaćanjem relativizma u brojnim područjima.¹

Stanju ljudskoga duha prožeta relativizmom pogodovala su brojna opredjeljenja: marksizam i liberalizam, kolektivizam, radikalni individualizam

¹ Prema: I. MACAN, "Vlada li danas diktatura relativizma?", u: *Obnovljeni život*, 1 (2007), 1-2, 1.

lizam, ateizam, nejasni religiozni misticizam, agnosticizam i sinkretizam, navodi dalje Ratzinger. Relativistička stajališta koja odgovaraju duhu današnjega vremena znače maglu u formiranju intelektualnih opredjeljenja osobito mladih generacija. Budući da relativizam ne priznaje konačna i univerzalna načela do kojih se dovinuo ljudski duh, nego prihvaća samo “osobu”, vlastitu “želju” i korist, time postaju jasnija mnoga današnja opredjeljenja koja dovode do neprihvatljivih etičko-moralnih pogleda na vrednote, sve do relativiziranja ljudskoga života. Takva su stajališta identična beskrupuloznim političkim ambicijama N. Machiavellia s početka 16. st., koji nije birao sredstava za ostvarenje vlastita cilja. Tako ustvari ni relativizam nije ništa drugo nego intelektualni i pragmatični makijavelizam i svojevrsna diktatura nad ljudskim razumom i duhom.

Značenje i pravci relativizma

Već i sam latinski pojam *relativus* upućuje na značenje: ograničen, uvjetovan, promjenljiv, nestalan, tj. relativan. To je nešto što nije trajno ili čvrsto, što se mijenja prema potrebi, želji ili prilikama, sukladno individualnom cilju bez ograničenja. U tom smislu i izraz “relativizam” dobiva svoje značenje, iako ono nije jedinstveno. Njegovo općenito i šire poimanje ide u pravcu nijekanja vrednota, teži prihvaćanju stava da nema ništa apsolutno i sigurno, nema ništa nepromjenljivo i trajno važeće; ne postoji nešto objektivno, istinito i obvezujuće. Relativizam tako shvaćen vodi u nesigurnost, nered i kaos, društveni i individualni. U konačnici, time se život i svijet promatra kao slučajna podudarnost raznih okolnosti i neodređenih uvjeta, čime se ide u susret sve većoj neuravnoteženosti ljudskoga razmišljanja i djelovanja.

Forme relativističkoga pristupa ljudskoj spoznaji granaju se u brojnim pravcima i značenjima. Relativizam je stoga više skup različitih misaonih pozicija nego jedinstveno stajalište koje bi vodilo istini i sigurnosti refleksije i prema uvažavanju vrijednosnih sudova. Tako bi, npr. *metafizički relativizam* bio više poricanje apsolutnoga Bića u sebi, o čemu se u uobičajenom shvaćanju relativizma načelno uopće ne raspravlja. Sve se to odnosi i na našu percepciju stvarnosti. Kao *spoznajno-teoretski pravac*, relativizam niječe mogućnost valjane spoznaje uopće, a u svom etičkim usmjerenju odriče obvezujuću snagu moralnih normi.² Međutim, ovdje

² Usp. J. SPLETT, “Relativismus”, u: K. RAHNER - A. DARLAP u. a. (Hrsg.), *Sacramentum Mundi. Theologisches Lexikon für die Praxis*, IV, Herder, Freiburg - Basel - Wien, 1969., stupac (stp.) 161.

nije cilj niti je ukratko moguće ukazati na brojne pravce relativizma kroz povijest, kao što su estetski relativizam, skepticizam kao radikalizirana forma relativističkoga shvaćanja, pragmatizam, utilitarizam, evolucionizam i sl., nego više uočiti posljedice koje nastaju iz relativističkih tendencija. U tom pogledu osobito su poznati filozofski i etički relativizam.

Filozofski relativizam

Ako relativizam promatramo u povijesno-filozofskom kontekstu, on se “udomaćio“ tek na prijelazu 19. u 20. st. (Meyer, Pierer, Kirchner i dr.), uvažavajući dakako i početne ideje antiktih sofista (Protagora) ili skeptika (Boecije, Kant i sl.). Brockhaus, npr. smatra (1895.) da je relativitet bitna oznaka pojavnosti; sve, naime, što je na bilo koji način povezano s osnovnim uvjetima prostorno-vremenske predodžbe, pa prema tome i naše ukupne iskustvene spoznaje, sve je to podložno relativnom poimanju (“bleibt der Relativität unterworfen”). Drugim riječima, ljudski pogled na stvari, još više sama naša spoznaja stvarnosti, idu u područje relativizma, što znači da svako znanje ima relativnu vrijednost. Kirchner je 1911. god. ustvrdio da je u teoriji spoznaje filozofsko shvaćanje relativno, tj. da naša spoznaja obuhvaća samo odnose i stanja stvari, a nipošto samu stvar kao takvu i njezina svojstva.³

U tradiciji filozofske misli, spoznaja je definirana kao suglasje između subjekta spoznaje i spoznajne stvarnosti (*in cognitione cognoscens et cognitum sunt/fiunt idem*). Prema tome, u aktualnom procesu spoznaje istine o nečemu, tu spoznaju ne dugujemo samo spoznajnom objektu, nego uvijek također subjektu uključenom u spoznaju (*quidquid recipitur ad modum recipientis recipitur*). Drugim riječima, ako je subjekt kao uvjet spoznaje zanemaren i shvaćen u sasvim apsolutnom smislu, tako da istinu determinira samo objekt, tada se otvaraju vrata različitim oblicima relativizma.⁴ Stoga se može uzeti kao konačni i obeshrabrujući zaključak o učenju filozofskoga relativizma to da nije moguća nikakva apsolutna ni objektivna spoznaja istine.⁵

Kritika diktature relativističkih filozofskih opcija ima svoj temelj u činjenici da se te opcije protežu i na religijska i moralna opredjeljenja:

³ Usp. J. RITTER - K. GRÜNDER (Hrsg.), *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Band 8, Schwabe & Co. AG, Basel, 1992., stp. 613-614.

⁴ Usp. J. SPLETT, “Relativismus”, stp. 161.

⁵ Usp. F. N. MEHLING (Hrsg.), *Knaurs Lexikon*, Droemer Knauer, München - Zürich, 1975., str. 747; *Opća enciklopedija*, 7, JLZ, Zagreb, 1981., str. 51.

spoznajni relativizam, naime, ne dopušta postojanje apsolutnih i objektivnih vrednote ili načela kao smisao postojanja, cilj ljudskoga života, univerzalne etičke norme spoznate po savjesti i sl. Kad toga ne bi bilo, onda bi zaista svijet, kozmos, život, ljudsko izvorno dostojanstvo, žrtvovanje za veće dobro, istina, pravda, razlika između dobra i zla itd. - sve bi to bila jedna velika lakrdija, izmišljotina i varka. Nadalje, ideja da filozofski relativizam poništava “apsolutizirani statički kozmos” novim spoznajama G. Bruna, Kopernika, Galileja, Leibniza, Boškovića i Einsteina,⁶ ta ideja niti je nova niti ispravna. Naime, novo shvaćanje prostora i vremena navedenih mislilaca krivo je dovoditi u vezu s relativizmom koji niječe tobožnje apsolutiziranje ranije spoznaje o ovom pitanju. To su naprosto nova znanstvena otkrića omogućena napretkom i ona samo potvrđuju da se istina doseže stupnjevitom spoznaje kojom se približavamo objektivnoj stvarnosti.

U svakom slučaju, činjenica da filozofski relativizam u svojim pluralnim oblicima načelno niječe mogućnost objektivnih i apsolutnih uporišta, znači da bi čovjek mogao bez odgovornosti i granica birati između brojnih opredjeljenja koja stoje pred njim. To je poguban stav koji može imati katastrofalne posljedice za život i opstanak uopće, jer je takvim tumačenjem čovjek slobodan od etičkih normi ponašanja.

Etički relativizam

Specifični antropološki i etičko-teološki problem slobode bez vrednota krije se upravo u etičkom relativizmu. Njemu obično prethodi teoretski relativistički stav da dobro i zlo ovise od društvenih i kulturnih okolnosti, tj. da se čovjek u svome ponašanju ravna prema subjektivnoj i pragmatičnoj individualnoj savjesti. U konačnici to znači prihvaćanje idejnoga relativizma po kojemu bi svako opredjeljenje bilo slobodno, jednako vrijedno i istinito. Prema tome, u pluralističkom smislu shvaćanja relativizma “nije više riječ o djelomičnim ili prigodnim osporavanjima, nego o stavljanju moralne baštine na globalni i sustavni ispit, utemeljen na određenim antropološkim i etičkim poimanjima. U njihovu se korijenu nalazi više ili manje skriven utjecaj misaonih struja koje završavaju tako da iz ljudske slobode iskorijene njezin bitni i sastavni odnos prema istini”.⁷ Na taj način relativističke “misaone struje” negiraju transcendentnu istinu

⁶ Usp. *Opća enciklopedija*, 7, str. 52.

⁷ IVAN PAVAO II., *Veritatis splendor - Sjaj istine* (1993.), Dokumenti 107, Kršćanska sadašnjost (KS), Zagreb, 1998., br. 4.

moralnih normi, a za usklađeni individualni i društveni život, moral nužno uključuje normativnu dimenziju.⁸

Govoriti o etičkom i moralnom relativizmu znači ustvari susresti se sa *subjektivizmom i pluralizmom*. Ovaj problem uvodi u pitanje: može li se i do koje granice bi se u etici moglo prihvatiti subjektivizam i pluralizam. S. Privitera navodi tri oblika ili pravca etičkoga relativizma kojima se nije uvijek pridavala potrebna pažnja.⁹

Prvi oblik jest *etički pluralizam* koji se pokušava nametnuti polazeći od postojanja međusobno različitih pa i oprečnih etičkih sistema. Na to ukazuju određena moralna vrednovanja i ponašanja koja o istoj stvarnosti mogu biti potpuno različita među pojedincima, kod društvenih skupina, naroda i kultura ili u pojedinim različitim geografskim područjima ili kulturnim razdobljima. U tom smislu pojam etičkoga pluralizma nije problematičan dok i ako ostaje u okviru čistoga opisa neke činjenice, te se pritom može vrednovati i kao etičko-opisni relativizam.

Korištenje pojma “pluralizam” u etici postaje problem ako ovu vrstu pluralizma prati i težnja po kojoj se neko činjenično stanje nastoji i etički opravdati. Time se dolazi do druge forme etičkoga relativizma. Drugim riječima, takva tendencija često znači: faktičnim moralnim opredjeljenjima dati teoretsko opravdanje i legitimitet, što se kvalificira kao *etičko-normativni relativizam* polazeći od onoga opisnoga. Takvo bi tumačenje, npr. dovelo do shvaćanja da je u europskoj kulturi poligamijski brak moralno nedopustiv, dok bi u islamskoj kulturi bio moralno prihvatljiv. Međutim, postoje dvije varijante etičko-normativnoga relativizma. Prva polazi od činjeničnoga stanja, a zatim prelazi u područje načela, što bi dalje značilo da prihvaćanje mnogostrukih moralnih sudova o istoj stvari nalazi svoje opravdanje u postojanju mnogovrsnih morala. Ovakav prividni logički skok naziva se zabluda ili naturalistička varka. Druga varijanta etičko-normativnoga relativizma afirmira teorijsku nemogućnost formuliranja univerzalno važećih sudova ili moralnih normi koje bi se mogle primijeniti na svaki geografski prostor (kulturološka uvjetovanost). Ustvari, razlika ovih dvaju stavova nalazi se samo u načinima njihova utemeljenja.

Treći oblik etičkoga relativizma odnosi se na *metaetičko* područje. Riječ je o *teoretskom agnosticizmu* koji, makar prihvaća univerzalnost moralnih sudova, ne priznaje mogućnost njihove spoznaje. Time se etički govor svodi na obično opisivanje i odbacivanje objektivne opravdanosti temeljnih normi moralnoga ponašanja.

⁸ Usp. *isto*, br. 111.

⁹ S. PRIVITERA, “Relativismo”, u: F. COMPAGNONI i dr. (a cura di), *Nuovo dizionario di teologia morale* (NDTM), San Paolo, Cinisello Balsamo (Milano), 1994., 3. izd., str. 1086-1091.

Iz prethodnih sažetih stajališta o relativizmu može se zaključiti da se moralni relativizam svodi na učenje po kojem zlo i dobro ovise o okolnostima ili o situaciji kojima se opravdava ljudsko ponašanje. Time dotičemo poznatu temu o “etici situacije” kao pitanju koje je na specifičan način povezano s relativizmom

Relativizam i etika situacije

Tema o “situaciji” i o etici situacije tipična je za teološku etiku novijega vremena. U klasičnim etičkim formulacijama, moralno vrednovanje se temelji na metafizičkom poimanju čovjeka, odakle se izvodi i moralna norma za kvalifikaciju ljudskih čina. Drugim riječima, budući da se moralno vrednovanje zasniva na etičko-moralnim načelima, ova pitanja su zaokupljala i filozofe i teologe. Nasuprot univerzalnoj i nepromjenljivoj normi, s vremenom se kao kriterij moralnosti javlja konkretna “situacija” ili *etika situacije*.¹⁰

Temeljna ideja etike situacije u filozofiji bi odgovarala poimanju egzistencijalizma. Prema situacijskoj etici nije moguće apriorno formulirati moralni sud, a da se pritom ne vodi računa o “situaciji” u kojoj se neka aktivnost odvija. Takvo stajalište isključuje univerzalnost moralnih sudova koje bi stoga bilo nemoguće primijeniti na svaku situaciju, nego takav sud vrijedi samo za onoga tko ga formulira. To se, međutim, svodi na pitanje subjektivizma i prikrivenoga relativizma.

Moral situacije zapravo i nije u strogom smislu toliko razrađeni sustav, koliko pragmatična sklonost ili egzistencijalno usmjerenje u ponašanju (egzistencijalizam i etički aktualizam nasuprot normativnom esencijalizmu). Kao daljnji razlog nastanka ovoga shvaćanja može se pripisati odsutnosti Boga iz suvremene filozofije. U tom smislu se tvrdi da su i Kantova i egzistencijalna etika nastale u vremenima religiozne krize i nepovjerenja u moralni sadržaj.¹¹

Situacija i novi moral

Sadržaj *Etike situacije* teško je dovoljno jasno opisati bez dokumenta kojima je s tim u vezi osuđeno ovo stajalište. Osuda o kojoj je riječ,

¹⁰ Usp. V. VALJAN, *Moralni zakon situacije u perspektivama Drugog vatikanskog koncila*, KS, Zagreb, 1977., str. 9-10.

¹¹ To je mišljenje iznio J. L. L. ARANGUREN, *Etica*, Madrid, 1958., str. 256. Usp. A. ROLDAN, SJ, *La coscienza morale*, Ed. Paoline, Roma, 1968., str. 364.

nalazi se u dva govora Pija XII. 1952. god.¹² i u jednom dekretu Svetoga oficija 1956. god. (danas Zbor za nauk vjere).¹³ Izgleda ipak da bi se osuda Pija XII. više odnosila na prikrivene težnje u teološkim razmišljanjima, nego na točno određene autore i njihove tekstove koji su se prigodno pojavljivali pedesetih godina 20. st. U svakom slučaju, tri su bitne inkriminacije koje se pripisuju etici situacije u navedenim mjestima: 1. Negiranje objektivnih i univerzalnih načela kao posljednjih normi slobode ponašanja; 2. zamjena tih načela s određenim sudom i nutarnjim svjetlom svakog pojedinca pri čemu mu konkretna situacija pokazuje što treba raditi; 3. napuštanje nedovoljno jasnoga pojma “ljudska narav” (*natura humana*) i zamjena s točnijim izrazom “postojeća” (konkretna) narav (*natura existens*). Ovako shvaćeno tumačenje normi moralnosti, nazvano je kao “novi moral” koji se približio “raznim sustavima nekatoličke etike”, te je optužen zbog relativizma i modernizma.¹⁴

Počeci u protestantskoj teologiji

Kao daljnja inspiracija za nastanak etike situacije može se uzeti egzistencijalizam. Njemu su išle na ruku brojne promjene u društvu u prvoj polovici 20. st., osobito utjecaji dvaju svjetskih ratova. Tadašnji razvoj društva duboko je izmijenio granice moralnih izbora unutar čega se ljudskoj slobodi nameće egzistencija i individualna situacija. U takvom okruženju život se izmijenio u mnogom pravcima što je itekako pogodovalo relativističkim opredjeljenjima.

Prvi protestantski teolog koji je još 1928. god. uveo pojam etike situacije (*Situationsethik*) bio je Eberhard GRIESEBACH.¹⁵ Njegova knjiga *Gegenwart* (*Sadašnjost*) smatra se tipičnim primjerom egzistencijalne etike situacije. Autor zastupa stav da se čovjek mora snalaziti bez moralne sigurnosti, jer se nalazi u neponovljivoj i nepredvidivoj sadašnjosti (*Gegenwart*). Metafizika i teologija ne jamče siguran izbor. Ovo radikalno poimanje ipak nije glavni predstavnik etike situacije. Bili su to prije svega K.

¹² Radi se o govorima o savjesti, odgoju i etici situacije od 23. 3. i 19. 4. 1952., u: AAS, 44 (1952), 270-271 i 413-419; usp. *Herderkorespondenz*, 6 (1951/52), 360-364 i 411-414 i B. HÄRING, *Kristov zakon*, I, KS, Zagreb, 1973., str. 290.

¹³ “Decretum de Ethica situationis”, u: AAS, 48 (1956), 144-145.

¹⁴ Za tumačenje etike situacije i okolnosti nastanka usp. L. ROSSI - A. VALSECCHI i dr. (a cura di), *Dizionario enciclopedico di teologia morale*, Ed. Paoline, Roma, 1976., str. 1013-1018 (G. Agelini) (dalje: DETM).

¹⁵ E. GRIESEBACH, *Gegenwart. Eine kritische Ethik*, Halle, 1928.; usp. DETM, str. 1014.

Barth, H. Thielicke i E. Brunner. Kasnija protestantska djela s područja morala, kao i kod Brunnera i Thielicke, podudaraju se s krajnjim situacionalizmom u kojemu situacija i zakon (norma) zamjenjuju uloge. Ovakve ideje protestantskih teologa, uz egzistencijalizam, Pio XII. smatra temeljima “novoga morala”.¹⁶

Izazovi katoličkoj teologiji

Pitanja vezana uz etiku situacije s vremenom su se morala nametnuti i krugovima katoličkih teologa. Tako je još prije intervencije Pija XII. K. Rahner upozorio na moralne posljedice prihvaćanja uloge “situacije”. Njegova rasprava *Situationsethik und Sündenmystik* (Etika situacije i mistika grijeha)¹⁷ jest među prvim tekstovima koji upozoravaju na opasnost shvaćanja: da okviri objektivnih etičkih načela ne bi bili odlučujući za konkretni izbor. Rahneru, o kojem će biti još govora, potom se pridružuju i drugi.

Međutim, govori Pija XII. i dekret Svetoga oficija prije svega odnose se na E. Michela koji je bio liječnik i psiholog, dok se kao teolog javljao prigodno.¹⁸ Njegovo djelo *Der Partner Gottes*¹⁹ tretira problematiku bračnoga morala gdje se osobni odnosi i zahtjevi stavljaju ispred objektivnih normi. Zbog takvih stavova, djelo je bilo na indeksu zabranjenih knjiga. Michel se javljao i u drugim ozbiljnijim spisima i u njima napadao tradicionalni katolički moral optužujući ga za farizejski i pretkršćanski legalizam.²⁰

Među pobornike suočavanja moralne teologije sa suvremenim idejama filozofije ubraja se osobito T. Steinbüchel čije je djelo *Christliche Lebenshaltungen...*²¹ (Kršćanski životni stavovi), također optuženo zbog pretjeranoga situacionalizma. Na njegova su opredjeljenja naročito utjecali S. Kierkegaard, M. Buber i F. Ebner, kao općenito i ideje egzistencijalizma. Takva su ga opredjeljenja dovela do upornosti u vrednovanju konkretne individualne moralne odluke, i to na štetu univerzalnih normi. U istom, egzistencijalističkom smislu mogu se svrstati M. Reding kao i A. Schüler.

¹⁶ Usp. V. VALJAN, *Moralni zakon situacije*, str. 10-11.

¹⁷ *Stimmen der Zeit*, 145 (1949/50), 330-342.

¹⁸ Usp. DETM, str. 1014.

¹⁹ E. MICHEL, *Der Partner Gottes. Weisungen zum christlichen Selbstverständnis*, Heidelberg, 1946.

²⁰ Usp. ISTI, *Renovatio. Zur Zweisprache zwischen Kirche und Welt*, Stuttgart, 1947., te *Gläubigen Existenz*, Heidelberg, 1952.

²¹ T. STEINBÜCHEL, *Christliche Lebenshaltungen in der Krisis der Zeit und des Menschen*, Frankfurt, 1949.

Oni su kršćansku poruku i rješavanje moralnih dilema u svojim djelima pokušavali tumačiti kroz egzistencijalizam.

S pitanjima morala situacije i njegovim pozitivnim vidovima suočio se u nekim svojim tekstovima i J. Fuchs.²² U navedenom članku iz 1954. god. pokazuje kako situacija znači poseban Božji poziv. Situaciju treba shvatiti i osobno i kroz posredovanje sustava odnosa koje ona ima s ukupnom stvarnošću. Situacija je po sebi, iznutra, istovremeno sastavljena od univerzalnih i individualnih vidova. Moralni izbor ne može se prihvatiti (samo) kao jednostavna primjena određenoga zakona. Promatranje individualnoga aspekta je, naime, pitanje unutarnje biti koja se u vrednovanju moralnosti nipošto ne može uzeti kao sporedna okolnost.

No, zbog važnosti Rahnerova shvaćanja uloge “situacije”, vratimo se još jednom tom pitanju.

Rahner: formalna egzistencijalna etika

Karl Rahner je pored etike situacije raspravljao i o općim temama teološke etike, kao što su pitanja savjesti, slobode, grijeha, namjere i sl. Njegovi istupi izazivali su veliko zanimanje osobito za dijalektički odnos između različitih vrsta moralnih normi i jedinstvene zapovijedi ljubavi na koju se te norme svode. Ipak, značajniji doprinos teološkoj etici vezanoj za probleme oko “situacije” sadržan je u nazivu *formalna egzistencijalna etika (Formale Existenzialethik)*.²³

U svojim tekstovima Rahner tumači važnost konkretne individualnosti za etičku odluku na temelju ontološkoga razmišljanja koje se odnosi na ljudsko biće: individualnost ljudskoga duha ne definira se negativnim izričajima, ne sastoji se u ograničenju univerzalne biti čovjeka, kako je to pretpostavljao negativni pojam “materia prima” (skolastika). Individualnost se stoga mora izraziti apstraktnim “formalnim” pojmovima. Rahner, dakle, misli na individualno neponovljivu odluku koju je teško iskazati nekom formom. Prema tome, ova formalno-egzistencijalna postavka očituje se na dva načina. Prvo, ovakvim usmjerenjem suda savjesti ne podržava se načelo granične moralne slobode niti prosuđivanje po osobnom

²² J. FUCHS, “Morale theologique et morale de situation”, u: *Nouvelle Revue Theologique*, 76 (1954), 1073; “Ethique objective et ethique de situation”, u: *Nouvelle Revue Theologique*, 78 (1956), 798-818; *Situation und Entscheidung. Grundfragen christlicher Situationsethik*, Frankfurt, 1952.

²³ Usp. K. RAHNER, “Il problema di un’etica esistenziale formale (1955.)”, u: *Saggi di antropologia soprannaturale*, Ed. Paoline, Roma, 1965., str. 467-495.

nahodjenju pri moralnom izboru (kao u slučaju norme zasnovane na univerzalnim i apstraktnim), te drugo, ovakvo usmjerenje Rahner zasniva na telogiji “pojednica”.

O pitanju odnosa između situacije i etičkoga zakona, Häring tvrdi da Rahner u svome pristupu “uočava opravdane želje etike situacije, ali s potrebnom jasnoćom zabacuje etiku situacije koja je neprijateljski raspoložena prema općoj etici biti”. Potom navodi Rahnerov tekst iz časopisa *Stimmen der Zeit*: “Budući da postoji pojedinac, postoji i pojedinačna etika i funkcija savjesti koja joj odgovara. I kako ono što je pojedinačno u čovjeku ne dokida općenito nego ostaje unutar općeljudskoga, tako i pojedinačna etika postoji samo unutar opće normativne etike (koja je također stvarna, što se prečesto ispušta iz vida).”²⁴ Rahner se tako u svojoj formalnoj egzistencijalnoj etici očitovao i o pozitivnim aspektima “situacije”.

Prihvatljivost situacije u etičkim opredjeljenjima

Rasprave oko stvarne “situacije” u kojoj se donosi konkretna moralna odluka nisu bez temelja ušle u teološku refleksiju. I Fuchs i Rahner svemu tome pristupili su i s pozitivne strane, a kasnije će im se pridružiti i Van Kol. Ne treba smetnuti s uma da je još klasični (“stari”) moral poznavao i priznavao važnost situacije pri procjeni moralnosti nekoga djela, samo se pritom koristio pojam *okolnost*. I T. Akvinski izričito navodi sedam takvih okolnosti (*circumstantiae*) koje utječu na moralnu kvalifikaciju čina.²⁵

Pored toga, još dvije napomene ukazuju na važnost situacije pri moralnom izboru. *Prva* je u činjenici da u sastavni dio situacije ulazi i sama povijest spasenja, osobito Isusova pojava kao najveći biblijski događaj, dakako, ako se ta situacija doživljava u vjeri. *Drugo*, situacija se ne smije shvatiti kao alternativa moralnom izboru, nego kao neodvojivi dio moralnoga zakona. Dobro je pritom imati na umu i saborski zahtjev koji, govoreći o zamršenim situacijama u razvoju suvremenoga svijeta (*Gaudium et Spes*, 4-10), odbacuje individualističku etiku i slijepu samovolju, te da se treba “prilagoditi objektivnim normama moralnosti”.²⁶

²⁴ B. HÄRING, *Kristov zakon*, I, KS, Zagreb, 1973., str. 290; *Stimmen der Zeit*, 141 (1949/50), 336.

²⁵ *Summa theologica*, I-II, q. 7, art. 3 (quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando).

²⁶ *Gaudium et Spes*, br. 16, usp. br. 30.

Imajući na umu spomenute napomene, te da bi se izbjegla moralna nesigurnost i etički relativizam, Van Kol iznosi svoje viđenje o tome pod kojim bi uvjetima etika situacije ipak bila prihvatljiva.²⁷

1. Čovjek ne može odbaciti apsolutne i univerzalne norme i pritom ne upasti u subjektivizam i relativizam kao opredjeljenja protivna katoličkom etičkom poimanju. Univerzalni zakoni vrijede, naime, kao nepromjenljivi; oni nužno obuhvaćaju sve posebne slučajeve u kojima ti zakoni postaju konkretni, kao što su pozitivne odredbe i osobito negativne zabrane koje nužno proizlaze iz objektivnoga poretka. Zato ne postoji slučaj u kojemu bi neka konkretna situacija bila neovisna od nepromjenljivih moralnih zakona, makar se nekada tražile i žrtve.

2. I uz to, postoje slučajevi u kojima se ne vidi rješenje u neposrednoj primjeni općega nepromjenljivog zakona. Tada se sukladno kazuističkoj metodi mogu postaviti neka pravila koja uglavnom vrijede u sličnim okolnostima (analogija), iako ne uvijek i u svima. Kako ni takva pravila ne mogu uvijek sve riješiti, u mnogo slučajeva svatko će osobno morati nalaziti rješenje tražeći pomoć i u svjetlu Duha. Tada je na mjestu i neka etika situacije.

3. Prije donošenja odluke po osobnoj savjesti u takvim situacijama, potrebno je: pažljivo istražiti narav čina koji je pred izborom, ispitati kojih se objektivnih kriterija valja držati, te napokon istražiti na koji način uzeti u obzir sve konkretne okolnosti osobe, vremena i mjesta. Tek tada će dobro formirana savjest moći i morati razborito i odvažno riješiti slučaj prema toj konkretnoj situaciji. Samo tako shvaćena, *etika situacije* ostaje u okvirima (kršćanske) moralne odgovornosti.

Ove Van Kolove naznake rješenja ukazuju na realnost i praktičnost, jer pritom obuhvaćaju univerzalno i pojedinačno, vode računa o općim objektivnim normama i o konkretnim osobnim okolnostima. I jedno i drugo bilo je poznato i "staroj" teologiji iako je izražavano drugim formama, kako je već rečeno.

I još ponešto...

Zamislimo pretpostavku: Kada bi svi ljudi prihvatili relativizam kao životno opredjeljenje, život bi bio gotovo nemoguć. Nestalo bi sigurnosti, međusobnoga povjerenja, istine i vrednota, nastao bi pravi kaos, bila bi to diktatura s početka ovoga teksta. Doduše, to je hipotetičko i teorijsko

²⁷ A. VAN KOL, *Theologia moralis*, I, Herder, 1968., br. 94. (navedena obimna literatura).

nagadanje. No, je li to baš sasvim tako? Zar se svakome od nas ne dogodi da umanjujemo važnost nekih okolnosti (situacija) u kojima se nademo, tj. da relativiziramo: svoju bolest, odnos prema drugom, relativiziramo opasnosti koje prijete od brze vožnje, od precjenjivanja vlastite snage, od umišljenosti, nekontroliranoga pića i sl.? Od teorijskoga očijukanja sa svim time, pa do praktičnoga prihvaćanja relativnosti nije velik korak.

U stvari, mi živimo okruženi relativizmom dobroga i lijepoga u kulturi, politici, u ekonomskom području, osobito u medijima, samo tome ne pridajemo uvijek osobitu važnost. Relativizam se zapravo već uvukao u društveni i osobni život pojedinaca. Poslovična izreka *video meliora proboque deteriora sequor* sve više postaje mentalitet po kojem je lakše prihvatiti moralno lošiji ali "korisniji" izbor od onoga što je bolje, časnije i ljepše, iako redovito teže.

Narav relativizma, osim u moralnom djelovanju, očituje se osobito na području kulture i politike. Suvremena osjetljivost današnjega čovjeka na vlastitu kulturu jest opravdana, jer je čovjek i nastao u određenoj kulturi i njezin je dio. Ipak, osobna kulturalna osjetljivost ne može dovoditi u pitanje nepromjenljivost objektivnih normi ili (naravnih) zakona u smislu kulturnih tendencija koje zakonu suprotstavljaju idol ljudske slobode, čime se dolazi "do 'kreativne' interpretacije moralne savjesti".²⁸ Konačno, opasnost kulturalnoga relativizma očituje se osobito u primamljivoj "teoretskoj razradi i obrani etičkoga pluralizma, koji opravdava dekadenciju i napuštanje razlogâ i načelâ naravnoga moralnog zakona", i to na taj način "kao da bi sva shvaćanja života bila jednako vrijedna".²⁹

Što se tiče političkoga relativizma, on je od kulturnoga mnogo opasniji zbog moći koja je u pitanju kao i posljedica koje zadiru u društveni život. U tom smislu ovdje će biti dovoljno samo podsjetiti na političku koncepciju totalitarizma, iako ni danas nije manje opasno nijekanje ljudskih prava, dostojanstva osobe i potiskivanje religioznoga pitanja. Uza sve to u politici uvijek postoji "opasnost od saveza između demokracije i etičkoga relativizma, koji građanskom suživotu oduzima svako sigurno moralno uporište i još ga temeljitije lišava prepoznavanja istine".³⁰

Dakako, relativizam u sebi uključuje mnogo šire aspekte sagledavanja od onih ovdje iznesenih koji, unatoč tome, pružaju sažeti uvid u dosege njegovih posljedica.

²⁸ IVAN PAVAO II., *Veritatis splendor*, br. 54, usp. br. 53.

²⁹ KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Doktrinalna nota* (2002.), IKA, Zagreb, 2003., br. 2.

³⁰ IVAN PAVAO II., *Veritatis splendor*, br. 101.

Ukratko, relativizam niječe apsolutnu istinu i istinu o Apsolutnom. A pitanje: “Što je istina” (Iv 18,38) i dalje ostaje temeljno pitanje za čovjeka. Nijekanje apsolutne istine možda je ipak najbolji dokaz o istinitosti njezina postojanja. Nasuprot diktaturi relativizma!

A DICTATORSHIP OF THE RELATIVISM

Summary

One of characteristics of the modern world is relativism which claims to be the predominant life's orientation. Although this philosophical and practical trend basically involves the rejection of universal and absolute norms and follows subjective wishes in conduct options, it is ramified in numerous directions and this is why it has no homogeneous meaning.

Nevertheless, two characteristic concepts of relativism are noticeable, especially in philosophical and ethical orientations. The first one consists in theoretical denial of absolute cognitions and values while the second one states that human persons can choose, without limitations in their practice of liberty and without any moral responsibility, what in concrete cases suits them. This is the foundation of so called *situation ethics* in which as criterion of moral conduct is considered “the situation” inside of which a moral choice is being enacted. Individual theologians did attribute certain value to such situation, but it should not be looked as the alternative to responsible moral decisions nor a proper appreciation of moral situation should involve any denial of universal ethical norms (K. Rahner, J. Fuchs, A. Van Kol and others). Relativism is manifest in numerous other domains (culture, politics etc), but it is not acceptable since it deprives human beings of the truth as safe stronghold of any possible normal living.

(Translated by Mato Zovkić)

Niko IKIĆ

MEĐURELIGIJSKI DIJALOG I MEĐURELIGIJSKA TEOLOGIJA!?

Sažetak

Neki teolozi iz zapadnoga plućnog krila Crkve sve hrabrije ulaze u otkrivanje dubokoga teološko-eklezijalnoga smisla pojma i njegova sadržaja “teologija religija” ili “međureligijska teologija”, vidno ga razlučujući od bilo kakvih sinkretističkih primjesa. Kao odskočnica u razmišljanju i traženju teološkoga utemeljenja služi im stupnjeviti pojam “međureligijski dijalog”, koji je barem pojmovno prihvaćen. Po analognom smislu neki uviđaju moguće utemeljenje “teologije religija” u stupnjevitom pojmu “Crkve”, a da se pri tome ne sužava, niti niječe dogmatsko-soteriološka tvrdnja da je Isus Krist jedini Spasitelj svijeta.

Pred nama su dva složena pojma koji su filološki bliski a sadržajno nijansirani i možda upitni. Prvi je našao svoje mjesto ne samo u teologiji, nego preko kulture zadire u sve pore života, sve do politike. Drugi pojam nije toliko jasan, nije udomaćen a za mnoge je sadržajno upitan ili možda čak kontradiktoran. Zato u naslovu ovoga uratka stoji uskličnik s upitnikom, koji želi ukazati na tu problematiku.

Jesu li ovi pojmovi doista kontradiktorni ili kompatibilni? U ovom vremenu a posebno na ovom prostoru, kada neke unutarkatoličke snage, da ne govorimo o drugima, snažno ignoriraju i dijalog i ekumenizam iz poznatih i bliskih razloga njima, koji su sve više negoli biblijski, teološki i koncilski, nije možda oportuno pokretati ovakva pitanja. Usprkos tome pokušajmo se ukratko približiti gore postavljenom pitanju. Podimo od već recipiranoga pojma dijaloga.

I. Međureligijski dijalog

I.1. Neosporno teološko utemeljenje dijaloga

Ako dijalog promatramo kao relacijsku dimenziju između dva subjekta, onda je on doista složeni i nijansirani pojam koliko i sami pojmovi,

npr. relacije i Crkve. On je u svojoj biti gradualan, stupnjevit. Pored egzistencijalne, psihološke i svake druge strane to svjedoče i mnogobrojna mjesta u Svetom Pismu kao i u crkvenim dokumentima, posebice Drugoga vatikanskog sabora, za kojega se u cijelosti može reći da je ekumenski i dijaloški. Koncil pored ostaloga navodi: “Od samog svoga postanka čovjek je pozvan da stupi u dijalog s Bogom.”¹ Stoga bismo s teološkoga stanovišta mogli prvo istaknuti dijalošku relaciju Boga i čovjeka, koja posebno kulminira u dijalogu Krista i s ljudima, “koji je ispitivao srce ljudi i pravim ih ljudskim razgovorom dovodio do božanskoga svjetla”. Koncil nadalje poziva vjernike da kao Kristovi učenici prožeti Kristovim Duhom upoznajemo ljude s kojima živimo, te da tako iskrenim i strpljivim dijalogom otkrijemo kakvo je bogatstvo Bog podario narodima.² Taj dijalog ili pojednostavljeno razgovor Boga i čovjeka odvija se kroz razne načine u svim životnim prilikama kako pojedinca tako i cijeloga izabranog naroda. Za kršćansku teologiju utjelovljeni Isus Krist je vrhunac dijaloga Boga i čovjeka a Duh Sveti je temelj takve komunikacije.

Iz kristološko-pneumatske perspektive sasvim je logično da i Crkva kao Kristova zaručnica nastavi dijaloški put. Ona ga na razne načine stalno ostvaruje sa svijetom u kome živi. Svijet za Crkvu predstavlja sve njegove kategorije pa i one koji nisu u Crkvi. Temelj takvom širokom i složenom poimanju dijaloga Crkva temelji na ljudskoj naravi i jednakom dostojanstvu svake osobe i pravima koja odatle izlaze za sve ljudi, što je već naglašavao papa Ivan XXIII.³ Crkva je vidljivo društvo i istovremeno duhovna zajednica koja u sebi na otajstveni način povezuje zemaljsko i nebesko, grešno i sveto, prolazno i neprolazno, vidljivo i nevidljivo. Ona vodi međusobni dijalog sa svijetom u kome živi i djeluje, pozvana da bude kvasac i duša ljudskoga društva. Tu svoju spasenjsku i eshatološku zadaću u svijetu ona obavlja životnim dijalogom sa svijetom na svim razinama i u svim prilikama, uvijek držeći se evandeoskih načela.

Ne ulazeći u unutarcrkvene dijaloške relacije, kao npr. laika i klerika, ostavljajući po strani i važni ekumenski dijalog s drugim Crkvama i crkvenim zajednicama, tj. s kršćanima nekatolicima, o čemu Koncil posebno govori u dekretu o ekumenizmu *Unitatis redintegratio*, nas ovdje posebno zanima dijaloška relacija s nekršćanima. Da bi ispunila svoju univerzalnu spasenjsku zadaću prema svim narodima, rasama i kulturama, Crkva ide putom iskrenoga dijaloga. U tom duhu nastoji odgajati svoje

¹ *Gaudium et spes* (GS), 19.

² Usp. *Ad gentes* (AG), 11.

³ Usp. encikliku *Mater et magistra* od 15. svibnja 1961. Usp. AAS, 53 (1961), 405-447 i GS, 40

vjernike da cijene i poštuju sve druge vjere i kulture, u kojima ona otkriva dragocjene religiozne i humane elemente, s nadom da nas sve “otvoreni dijalog dovede do toga da vjerno primamo poticaje Duha i spremno ih izvršimo. Želja za takvim dijalogom, koji polazi iz čiste ljubavi prema istini, ne isključuje s naše strane nikoga”.⁴ U tom duhu treba vrednovati doprinos Crkve u izgradnji međunarodne zajednice u sklopu različitih međunarodnih ustanova na dobrobit svega čovječanstva. Poseban doprinos treba gledati oko intenziviranja kulturnih razmjena u kojima Crkva gleda mogućnost otvaranja vrata pravom i plodnom dijalogu među vjerskim i kulturno različitim narodima.⁵

O relaciji katolika s nekršćanskim religijama pa i s nevjernicima⁶ opširnije se govori u dva koncilna dokumenta. To su: *Nostra aetate*, deklaracija o odnosima Crkve s nekršćanskim religijama, te *Ad gentes*, dekret o misijskoj djelatnosti Crkve. Od ukupno pet brojeva deklaracije *Nostra aetate* treći je posvećen islamskoj a četvrti židovskoj vjeroispovijesti. Polazna točka odnosa Crkve prema nekršćanskim zajednicama jest ono opće zajedničko ljudsko s ciljem promicanja jedinstva i ljubavi među svim ljudima. To zajedničko svim ljudima ima svoj početak i svoj kraj u Bogu stvoritelju i otkupitelju koji želi spasiti svakoga čovjeka. Iz toga zajedničkoga svim ljudima proizlaze ista pitanja za sve iako ne isti odgovori o smislu i cilju čovjekova života, odakle dolazi, kuda i kamo ide, o dobru i zlu u svijetu itd. U tom smislu različite religije nastoje na različite načine pomoći čovjeku u traženju odgovora na ta pitanja. Dijalog je, dakle, put zajedničkoga traženja istine o Bogu. “Katolička Crkva ne odbacuje ništa što u tim religijama ima istinita i sveta. S iskrenim poštovanjem promatra te načine djelovanja i življenja, te zapovijedi i nauke koje, premda se u mnogome razlikuje od onoga što ona sama drži i naučava, ipak nerijetko odražavaju zraku one Istine što prosvjetljuje sve ljude... Ona stoga bodri svoje sinove da razborito i s ljubavlju putem razgovora i suradnje sa sljedbenicima ostalih religija, svjedoči kršćansku vjeru i život, priznaju, čuvaju i promiču ta duhovna i moralna dobra kao i te socijalno-kulturne vrednote.”⁷ Sekretarijat za nekršćane ističe da svi ljudi uživaju blagodat sveopće Božje providnosti. Tamo se izričito navodi da “nema dakle sumnje, da postoji režim osobne milosti izvan Crkve i prije Crkve”.⁸

⁴ Usp. GS, 92.

⁵ Usp. GS, 56.

⁶ SEKRETARIJAT ZA ONE KOJI NEVJERUJU, čiji je predsjednik bio pokojni bečki kardinal Franz König, izdao je upute i smjernice dijaloga s nevjernicima pod naslovom *Dijalog s onima koji ne vjeruju*, Dokumenti 22, Kršćanska sadašnjost (KS), Zagreb, 1968.

⁷ *Nostra aetate* (NA), 2.

⁸ Usp. SEKRETARIJAT ZA NEKRŠĆANE, *Prema susretu religija, sugestije za dijalog*, Dokumenti 9, KS, Zagreb, 1968., str. 10-11. Tajništvo za nekršćane osnovao je 19. 5. 1964.,

Otvoreni dijalog i suradnju s nekršćanskim religijama Sabor teološki potkrjepljuje različitim argumentima. Tako i stavom, da Bog hoće da se svi ljudi spase, jer je jedan Bog i jedan posrednik Isus Krist;⁹ nadalje, Sabor izlaže da je teologija spasenja anticipirana u teologiji stvaranja, jer ne možemo zazivati Boga, Oca sviju, ako stvoreni na sliku Božju, ne uvažavamo sve ljude kao braću i sestre; jer je ekonomija spasenja univerzalna u Isusu Kristu, "...sve je po njemu i za njega stvoreno..., svadjelo se Bogu u njemu nastaniti svu Puninu, i po njemu - uspostavivši mir krvlju križa njegova - izmiriti sa sobom sve bilo na zemlji bilo na nebesima";¹⁰ jer Isusova inkarnacija ima također univerzalno značenje, jer je ljudska povijest univerzalna i obuhvaća kako ljudski grijeh tako i Božju milost. U ovakvoj teološkoj postavci nema mjesta nikakvoj diskriminaciji ni po kakvoj osnovi, pa ni religijskoj. Također nema mjesta nikakvoj ekskluzivnosti, jer je sam Isus rekao da će nas njegov Duh uvoditi u puninu istine¹¹ koju još nemamo u potpunosti. Stoga se i u drugim religijama i tradicijama nalaze sjemenke istine. U tom duhu upozorava Koncil sve misijske djelatnike da se znanstveno pripreme za svoju misijsku zadaću, s naglaskom na dijalogu s nekršćanskim religijama i kulturama.¹²

I.2. Neosporna podrška zadnjih papa međureligijskom dijalogu

Pavao VI. ističe da je dijalog postao metoda Crkve u susretu sa svijetom.¹³ Blagopokojni papa Ivan Pavao II. Govorio je 15. svibnja 2004. članovima Papinskoga vijeća za međureligijski dijalog. On podržava taj dijalog oslanjajući se na Pavla VI. Ivan Pavao II. ističe da taj dijalog treba

na Duhove, Pavao VI. sa zadaćom traženja metoda i putova da se uspostavi prikladan dijalog s nekršćanima. Ono je 1985. god. izdalo dokument pod naslovom: *Stav Crkve prema sljedbenicima drugih religija* (Dokumenti 73, KS, Zagreb, 1985.). Ovdje je vrijedno spomenuti i dokument: *Kršćanstvo i religije*, izd. Međunarodno teološko povjerenstvo, KS, Zagreb, 1999., Dokumenti 122. Među članovima potpovjerenstva koji su izrađivali dokument (od 1993. do 1996.) bili su Golub, Pottmayer, Ladaria i drugi. Dokument je odobrio tadašnji pročelnik Kongregacije za vjeru kard. Ratzinger. Misli ovoga dokumenta upućene su prvenstveno katolicima koji sudjeluju u dijalogu religija. O tome vidi također komentar u djelu: Mato ZOVKIĆ, *Međureligijski dijalog iz katoličke perspektive u Bosni i Hercegovini*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 1998., str. 67-92.

⁹ Usp. 1 Tim 2,4.

¹⁰ Vidi Kol 1,16.19-20.

¹¹ Usp. Iv 16,13.

¹² Usp. AG, 34.

¹³ Usp. Encikliku: *Ecclesiam suam*, 31 (potpisana 6. kolovoza 1964.).

biti intenziviran poklanjajući pozornost onim temama od zajedničkoga interesa. Crkva se mora suočiti s izazovima međureligijskoga dijaloga. Prognozira da će ovo tisućljeće biti označeno kulturalnim i religioznim pluralizmom. Zato je dijalog važan i treba biti nastavljen ukoliko je dio poslanja Crkve na navještaju evanđelja. U dijalogu s drugim religijama mora biti izbjegavan svaki relativizam i indiferentizam. Važnost dijaloga papa vidi i kao bitnu pretpostavku za mir u svijetu, jer je Bog ime za mir i zapovijed mira.¹⁴

Sadašnji papa Bendikt XVI. govorio je 1. veljače 2007. utemeljiteljima zaklade za međureligijsko i međukulturalno istraživanje i dijalog. On je sam bio jedan od utemeljitelja te zaklade. I on poziva na priznavanje i razvijanje poveznica među religijama, koje nas ujedanjuju. Na ovoj liniji on vidi cilj zaklade u traganju za bitnom i autentičnom porukom koju tri monoteističke religije mogu poslati svijetu, kako bi kroz istraživanje svoje duhovne baštine jačale bratske odnose i dali nove impulse međureligijskom dijalogu, te obvezali se na međusobno poštovanje i povjerenje. Ljudi današnjice očekuju od nas poruku sloge i pouzdanja. Tim ljudima treba pomoći živjeti u pravdi i miru. Ljudi imaju pravo od nas očekivati odlučan znak novoga razumijevanja i pojačane suradnje. On vrednuje zajedničko već urađeno djelo kao referencu budućega rada i pri tome kaže da je međureligijski i međukulturalni dijalog danas važniji nego ikad prije, ako je pravi, ako raspektira razlike, ako je hrabar, strpljiv i ustrajan. Sve vjerske tradicije ističu sveti karakter života i dostojanstvo čovjeka. S obzirom na toliko željeni mir on izražava nadu da međureligijsko i međukulturalno istraživanje i dijalog danas nisu neke beznačajne opcije, nego su životno važni i našem vremenu neophodni.¹⁵

Od 15. do 17. svibnja 2006. održana je XVII. godišnja skupština Papinskoga vijeća za dušobrižništvo migranata i ljudi koji su na putu. Živimo u vremenu u kojem je mobilnost ne samo znak vremena, nego ta mobilnost nosi sa sobom i određene probleme u vjeri, duhovnosti i pastoralu. Papa Benedikt XVI. pozdravio je skupštinu i naglasio da je međureligijski dijalog bitni sastavni dio naloga Crkve u službi ljudima a za one koji rade s migrantima i naseljenicima u zemljama s islamskom većinom on je "svagdanji kruh".¹⁶

¹⁴ Usp. *Novo millennio ineunte*, 55.

¹⁵ Usp. Papin govor skinut s vatikanske web-stranice.

¹⁶ Usp. Dokument pod nazivom: *Migration und Unterwegssein aus und in Länder mit islamischer Mehrheit*, na vatikanskoj web-stranici. Na istoj skupštini govorili su i drugi uvaženi predstavnici. Između ostalih kardinal Martino, predsjednik dikasterija, ubrojio je dijalog među očevidne rezultate rada. Tajnik vijeća naglasio je kako je važno da

I.3. Zaključno o međureligijskom dijalogu iz naše perspektive

U ovom kratkom pregledu koncilskih stavova primarno su se očitala samo ona koncilski mjesta koja utemeljuju dijalog s nekršćanima. I ova mjesta više negoli zorno svjedoče koncilsko duboko teološko utemeljenje dijaloga, pogotovu zadnjih papa da dade dijalogu odlučnu ulogu.

Svim Hrvatima katolicima stavovi papa mnogo znače na svim područjima, ali premalo na onom dijaloško-ekumenskome. A njihovi stavovi o međureligijskom dijalogu su kristalno jasni i pozitivni, posebice ove trojice zadnjih papa, koji vremenski obuhvaćaju blizu 45 godina crkvene dijaloške povijesti, to jest, sadašnjega pape i uvaženoga teologa Ratzingera, te posebice blagopokojnoga sluge Božjega Ivana Pavla II. i koncilskoga pape Pavla VI.

Zato je teško razumjeti unutar Katoličke Crkve krute i nedijaloške stavove nekih vjernika a posebice pojedinih klerika. Ako takvih vjernika ima, nije njihova krivnja. Dok bi se neznanje nekih vjernika dalo objasniti hotimičnim ili nehotimičnim propustima njihovih klerika, dotle je držanje nekih klerika teško razumljivo i kod nekih ekstremnih potpuno nekoncilsko. Takvi klerici su svojevrsni skriveni i pritajeni “lefebrovci”, koji ne prihvaćajući i ne šireći pravi koncilski dijaloški duh štete Crkvi iznutra, dajući i svjedočeći krivu sliku Crkve i njezina nauka. Zato prije nego što druge počnemo uvjeravati da dijalog nema alternative, moramo to isto živo i djelotvorno svjedočiti u svojim vlastitim redovima. Svjestan da mogu doživjeti što je Pavao doživio na Aeropagu, poručujem: to je dijalog života.

svi članovi skupštine shvate potrebu dijaloga. Tajnik Papinskoga vijeća za međureligijski i međukulturalni dijalog opravdao je zajedničkim izazovima vremena, poput terorizma ili zajedničkom potrebom poticanja vrijednosti kao što su vjerska sloboda, međusobno uvažavanje, solidarnost, mir itd. Ukazivao je važnost dijaloga zbog zajedničkih prijatnji kao što su relativizam, indiferentizam, sekularizam... Skupština je donijela neke smjernice i preporuke. Točke od 7 do 16 je stavila pod naslov dijalog. U broju 7 kaže se da su svi sudionici jasno pokazali važnost i neophodnost autentičnoga dijaloga između kršćana i muslimana. Br. 12 ističe da treba razraditi model međureligijskoga dijaloga, koji se neće bazirati samo na čistom razgovoru i jednostavnom slušanju drugoga, nego koji će iznositi duboko duhovno uvjerenje. U br. 13 ističe se da treba razlikovati civilni i vjerski dijalog. Muslimane se upozorava u br. 15 da razlikuju pojmove svjetovni “zapad” i “kršćanstvo”, br. 25 oslanja se na poruku za dan mira 2001.

2. Stupnjevitost dijaloga kao most prema međureligijskoj teologiji!

Dijalog je postao središnji pojam modernoga svijeta. On je nezaobilazan kad je u pitanju svjetski mir. Hans Küng govori u svezi s projektom *Weltethos*, da nema globalnoga suživota na zemlji bez globalnoga ethosa, te da nema mira među narodima bez mira među religijama, a mira među religijama nema bez dijaloga među religijama. Njega citira Mario Delgado koji kaže da je dijalog jednako važan i za teologiju kao i za Crkvu, tako da je dijalog od enciklike *Ecclesiam suam* Pavla VI., koja je potpisana 6. kolovoza 1964., postao metodom Crkve za susret sa svijetom.¹⁷ Papa u toj enciklici kaže izričito da je međureligijski dijalog više od same metode. Kao prvi preduvjet međureligijskoga dijaloga papa postavlja vjersku slobodu. On gleda kršćanstvo kao dijaloški susret Boga i čovjeka. Papa razlikuje tri dijaloška kruga ili stupnja: prvo *dijalog sa svakim čovjekom* dobre volje; drugo *dijalog s drugim religijama* i treće, *ekumenski dijalog među kršćanskim zajednicama i Crkvama*.¹⁸ Time je potvrđena očita stupnjevitost dijaloga.

Na ovom tragu dokument *Dijalog i navještaj* iz 1991. god.¹⁹ donosi sljedeća dijaloška područja koja svjedoče stupnjevitost pojma dijaloga. Tamo se razlikuje *dijalog života*, u kojem čovjek dijeli sve s bratom čovjekom; drugo je *dijalog djelovanja* u kojem kršćanin i nekršćanin zajednički djeluju za boljitak svijeta; treće bi bio *dijalog teološke razmjene* u kojem teološki eksperti uče vrednovati vjerske vrijednosti drugih; četvrto bi bio *dijalog vjerskoga iskustva* u kojem kršćanin ukorijenjen u svojoj tradiciji dijeli religiozno iskustvo drugih, npr. u molitvi, meditaciji itd.

Dijalog je stupnjeviti i s teološkoga aspekta, što za onaj drugi naš pojam međureligijske teologije može biti kao poveznica i odskočnica. Na najvišem stupnju dijaloga je onaj sa svojim Bogom stvoriteljem i otkupiteljem, pa onda sa svojom Crkvom, pa izvancrkveni s kršćanima, onda s nekršćanskim monoteističkim religijama, s poganima, sa svijetom uopće, s različitim kulturama itd. Ovo mi se čini dovoljnim da se ukaže na važ-

¹⁷ Usp. "Der interreligiöse Dialog", u: *Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft (ZMR)*, EOS-Verlag, 1-2 (2007), 3-4. Zanimljivo je da ovaj časopis izlazi već 91 godinu. Ovaj cijeli svezak posvećen je međureligijskom dijalogu.

¹⁸ Usp. *Ecclesiam suam*, 31, 38, 41, u: AAS, 56 (1964), 609-659, također u: *Enchiridion Vaticanum, 2, Documenti ufficiali della Santa Sede 1963-1967*, Edizione Dehoniane Bologna, 12. izdanje iz 1981. god., reprint 1989., br. 164-210, posebice o dijalogu vidi br. 192-208.

¹⁹ Usp. u br. 42, oslanjajući se na dokument: *Dijalog i misije*, 29-35.

nost složenosti i stupnjevitosti pojma *dijaloga*. Ta stupnjevitost i složenost dijaloga proizlazi iz stupnjevitosti pojma Crkva, o čemu će još biti govora. Tako shvaćeni pojmovi dijaloga i Crkve mogu biti odskočna daska za razmišljanje o stupnjevitosti pojma sakramentalnosti u Crkvi. Da li u sklopu takve eventualne stupnjevite sakramentalnosti Crkve ima mjesta i za nekršćanske monoteističke religije? Ako je ovo moguće uzeti kao pretpostavku, moramo se pitati, vodi li nas međureligijski dijalog prema međureligijskoj teologiji?

3. Na putu prema međureligijskoj teologiji?

3.1. Teološka polazišta međureligijske teologije

Isusovac Hans Waldenfels piše o dijalogu kao susretu s drugima i različitim. Za njega pravi dijalog uvijek uključuje da se o drugome ne samo govori nego da ga se akceptira kao partnera, jer međusobno prihvaćanje i razmjena stavova pripadaju konstitutivnim faktorima svakoga dijaloga.²⁰ U svome razmišljanju on polazi od činjenice pluralizma različitih religija. Za dijalog s drugačijima potrebno je stvoriti temeljna načela dijaloga, od kojih je među prvima postavio faktično, ne samo verbalno, prihvaćanje i uvažavanje drugoga i drugačijega. To je za njega prvi konstitutivni elementi svakoga dijaloga. U takvom uvažavanju pokušava se zajedno ići prema istini.

Dominikanac Claude Geffre smatra vjerski pluralizam polazištem za razmišljanje o teologiji vjerskoga pluralizma. I on traži teološke temeljne uvjete međureligijskoga dijaloga. Pri tome dolazi do temeljnoga teološkoga pitanja: Kako spojiti mnoštvo putova do Boga s jedinim posredništvom Isusa Krista iz deklaracije *Dominus Jesus*?²¹ Za neke teologe (Paul Knitter i Roger Haight) Isus je normativni put ali ne jedini put spasenja ljudi, navodi Geffre. On tumači novozavjetna mjesta tako da ne isključuju druge putove spasenja. U tome se on oslanja na Ivana Pavla II.,²² koji ne isključuje druge putove do spasenja, ali ih uvijek veže uz Isusa

²⁰ Vidi članak pod naslovom: "Standpunkt und Standpunkte unterwegs zu einer Theologie der Religionen", u: ZMR, 1-2 (2007), 8-9.

²¹ KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE izdala je 5. rujna 2000., pod naslovom: *Dominus Jesus, deklaracija o jedincatosti i spasenjskoj univerzalnosti Isusa Krista i Crkve*, KS, Zagreb, 2000., Dokumenti 125. Ekumenske i dijaloške izvatke pogledaj u: N. IKIĆ, *Ekumenske studije i dokumenti. Izbor ekumenskih dokumenata Katoličke i Pravoslavne Crkve s popratnim komentarima*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2003., str. 121-123.

²² Usp. *Redemptoris missio*, 5.

Krista i ne vrednuje ih istomjerno. Geffre zaključuje da se kroz međureligijski dijalog, dakle, ne mora žrtvovati kristocentričnost nekakvoj neodređenoj teocentričnosti. Jedino posredništvo Krista ne smije se poistovjetiti s jedinim posredništvom kršćanstva, upozorava Geffre. To bi značilo da jedino Kristovo posredništvo ne isključuje druge vjerske manifestacije. U svom razmišljanju autor se također oslanja na Karla Rahnera za kojega su mnoge religije manifestacija sveopćega Božjeg spasenja. Nije na odmet ovdje podsjetiti da one nose u sebi uz Božji također i očiti antropološki element, jer su religije u krajnoj liniji društveni i institucionalni izraz religiozne svijesti jednoga naroda. Autor se u zaključivanju priklanja u tom smislu tezi Edwarda Schilleebecksa koji aksiom: *Izvan Crkve nema spasenja*, okreće u aksiom: *Izvan svijeta nema spasenja*. Na temelju ovih premisa Geffre zagovara međureligijsku teologiju ili dijalošku teologiju.²³

3.2. Bitni eklezijalni problem

U pristupu ovom pitanju Benoit-Dominique de la Soujoele, OP, polazi od različitoga svaćanja pojma “Crkva” u dekretu *Nostra aetate*. Crkvu se prvo poima kao zajednicu koja se razlikuje od drugih, jer se razumije kao jedna i jedinstvena punina Krista. Drugo shvaća je se pod vidom božanske tajne spasenja kao mistično zajedništvo u širem smislu onoga što je započelo prvim shvaćanjem. *Lumen gentium* daje definiciju Crkve kao naroda Božjega, koji je univerzalan, u kojoj se kaže da je svaki čovjek pozvan na spasenje.²⁴ De la Soujoele iz ovoga zaključuje da je svaki čovjek individualno u nekom odnosu prema Crkvi. Kako? U odgovoru na to pitanje, kad se odnosi na nekatolike, oslanja se na *Lumen gentium* 8, na onaj poznati *subsistit in*, koji omogućuje npr. za Pravoslavnu crkvu da joj se izričito prizna crkvenost u općem misteriju Crkve, što potvrđuje dekret o ekumenizmu br. 4. Ovdje De la Soujoele zaključuje da nije dakle samo riječ o individualnoj povezanosti nego o institucionalnoj pripadnosti. Dakle, pojam “Crkva” u sebi je gradualan, kao i pojam “dijalog”. Ova teza omogućuje postavljanje pitanja da li se u nekršćanskim religijama s obzirom na dobrotu i istinu, mogu nazreti neki slični spasenjski elementi? Ako je to moguće, da li su oni eklezijalni? Ako Crkvu razumijemo isključivo kao zajednicu u koju se stupa sakramentom krštenja, kakvu zastupa *Mystici corporis*, onda to ne bi bilo moguće. U daljnjem tekstu autor razrađuje tezu po kojoj treba razlikovati red spasenja po objavljenoj riječi i red spa-

²³ Usp. “Unterwegs zu einer *interreligiösen Theologie*”, u: ZMR, 1-2 (2007), 16-27, posebice str. 22-24.

²⁴ Usp. *Lumen gentium* (LG), 13.

senja po utjelovljenoj Riječi. Na temelju 1 Tim 2,5 deklaracija *Dominus Jesus* definira jedino posredništvo spasenja po Isusu Kristu. Je li moguće ovu tvrdnju spojiti s gore izrečenom tezom? Ako bismo nekršćanske religije vremenski stavili u vrijeme prije utjelovljene, inkarnirane Riječi, onda bi oni spasenje postizali anticipacijom. Na osnovu razlikovanja reda spasenja po objavljenoj Riječi i po utjelovljenoj Riječi bi li se paralelno dalo govoriti o redu spasenja po Kristu i redu spasenja po Duhu? Ako Crkvu razumijemo kao Narod Božji, možda bi se umjesto aksioma: *Izvan Crkve nema spasenja*, moglo reći: *Izvan kraljevstva Božjega nema spasenja*. Autor pri kraju daje elemente jednoga novog prijedloga na razmišljanje o individualnoj povezanosti nekršćana s Crkvom. Ako je čovjek nekršćanin obdaren milošću, on bi živio u misteriju Crkve na neki nevidljivi način. Ovdje De la Soujoele citira Charlesa Journesa koji je tezu sažeo u aksiom: *Nevidljiva pripadnost vidljivoj Crkvi*, slično Augustinu koji sakrament definira kao: *Vidljivi znak nevidljive milosti*. Prema ovom shvaćanju nekršćanska religija bi i dalje bila naravna, u kojoj bi se nekršćanin mogao spasiti, ali ne po njoj. Benoit govori o mogućoj "tendencijalnoj crkvenosti" nekršćana. Po ovome bi nekršćanske religije na neki način participirale na misteriju Crkve ukoliko im se priznaju neki spasenjski elementi. U zaključku on ističe dvije točke. Prva je: očito da se eklezijalno pitanje međureligijskoga dijaloga dodiruje s pitanjem sakramentalnosti spasenja. Ako se znak i milost međusobno nadopunjuju, te su uvijek povezani, onda bi sakramentalnost bila vidljivost milosti. Možda postoje takvi znakovi u nekršćanskim religijama koji onda na svoj način uključuju u neku širu sakramentalnost. Drugo, nekršćanska religija bi mogla biti shvaćena kao neka vrsta religija "Rastort" (mjesto odmora), koje pripravlja na spasenje. Jasno je da *Nostra aetate* i *Ad gentes* očito gledaju u kršćanstvu ispunjenje svih religija. Tu poziciju ne treba ugrožavati, mijenjati ili na bilo koji način sužavati, ne priznavati, odbacivati itd., ali tu postoji mogućnost i potreba perspektivu religioznoga pluralizma ili međureligijske teologije eklesiološki produbiti, na temelju koncilskoga gradualnoga shvaćanje pojma "Crkve", zaključuje Benoit.²⁵

Umjesto zaključka

Prenošenje ovakvih teoloških teza u začetku na naše govorno područje može biti riskantno ili provokativno, ali ono također može biti i

²⁵ Usp. "Das eklesiologische Problem im interreligiösen Dialog", u: ZMR, 1-2 (2007), 40-47.

korisno i plodonosno. Nadam se ovom drugom, svjestan da su za naša područja možda preuranjene. Njihov cilj je izazvanje ozbiljne teološke refleksije i ukazivanje na teološke pokušaje ozbiljnih i uvažanih teologa u pravcu međureligijske teologije, kojoj bismo upravo mi zbog naše multireligiozne baštine i višestoljetnoga iskustva određene forme suživota mogli dati važne poticaje i smjernice.

Mislim da imamo svijetle primjere i hrabre poticaje na tom putu u stavovima značajnih papa. Navedimo misao pape Pavla VI. koji nekršćanima 3. 12. 1964. u indijskome Bombayu reče: “Mi se moramo susresti kao hodočasnici na putu prema traženju Boga, ne u zdanjima od kamena, nego u ljudskim srcima.”²⁶ On je 1964. god. utemeljio Tajništvo za nekršćane, koje je 1968. god. izdalo smjernice toga puta pod znakovitim naslovom: *Prema susretu religija*. Nije li to usmjerenje prema dijaloškom susretanju međureligijskih teologija?

Na ovom tragu su i gore prezentirani stavovi dokumenata o međureligijske dijalogu kao važnom čimbeniku na putu prema mogućoj međureligijskoj teologiji. Teološke predispozicije za međureligijski dijalog, posebice iz kuta njegove stupnjevitosti, jednako su važne i relevantne i za međureligijsku teologiju, pogotovo iz kuta stupnjevitosti pojma “Crkva”.

INTERRELIGIÖSER DIALOG UND INTERRELIGIÖSE THEOLOGIE!?

Zusammenfassung

Manche Theologen aus dem westlichen Lungenteil der Kirche gehen immer entscheidender und offener in ihren Begründungen eines ekklesialen und theologischen Sinn des Begriffes “Theologie der Religionen” oder “Interreligiöse Theologie”. Dabei vermischen sie ihre Thesen mit irgendkeinem Sinkretismus. Als Sprungbrett in ihrer Überlegungen und ihrem Suchen nach der theologischen Begründung dient ihnen der schon verbreitete und graduale Begriff “Interreligiöse Dialog”. Im gleichen analogen Sinn sehen diese Theologen die Möglichkeit ein, durch den graduellen Begriff der “Kirche” auch den Begriff “Interreligiöse Theologie” begründen zu können, ohne dabei die dogmatisch-soteriologische These: Jesus Christus als einziger Retter der Welt, weder einzuschränken, noch zu verleugnen.

²⁶ *Il viaggio di Paolo VI in India*, str. 77; ovdje citirano: *Prema susretu religija*, str. 15.

Mato ZOVKIĆ

RELIGIJSKA SCENA BOSNE I HERCEGOVINE 2007. GODINE*

Sažetak

Na molbu organizatora seminara za novinare iz BiH i susjednih zemalja autor iznosi pregled religijske situacije u BiH. Prikazavši administrativnu organiziranost Islamske zajednice, Pravoslavne i Katoličke Crkve, Židovske zajednice u BiH te malih protestantskih i istočnjačkih zajednica, razrađuje dvije dimenzije djelovanja religijskih zajednica: u odnosu na vlastite pripadnike, one izgrađuju njihov duhovni identitet po bogoslužju i vjerskom odgoju, a u odnosu na pluralno društvo nude duhovne i moralne vrijednosti koje državne strukture i strana vojska ne mogu "proizvoditi". Na prigovor da se vjerski poglavari miješaju u politiku, autor odgovara da u poslijeratnim prilikama BiH politički predstavnici ne osiguravaju mir i pravdu za sve građane pa vjerski poglavari osjećaju potrebu ukazivati na te nepravde. Završava citatom iz knjige Ž. Mardešića, Racjep u svetome, koji kao katolički sociolog religije glavnu zadaću religija u pluralnom društvu vidi u izgrađivanju unutarnjega mira i pridonnošenju socijalnom miru u društvu.

Pozdravljam inicijativu organizatora ovoga seminara i radujem se što svojim razmišljanjem kao građanin i katolički teolog mogu pridonijeti međusobnom upoznavanju religija i medija u BiH. Ne mogu se oslanjati na neko novo sociološko i teološko istraživanje *kod nas* nego iznosim elemente za raspravu teologa s osobama iz medija. Pri tome pretpostavljam da sudionici prihvaćaju religiozne pojedince i religijske zajednice kao činjenicu u našem društvu te da su svjesni kako su i vjernicima namijenjeni njihovi izvještaji. Organizatori su me zamolili da govorim o svojstvima, prednostima i teškoćama glavnih religija, imajući u vidu da će drugi izlagati govoriti o strukturi i terminima pojedine od njih. Uvažavam to, ali smatram nužnim poći od administrativnih posebnosti, kako bih došao na svojstva, prednosti i teškoće pojedinih.

* Izlaganje na seminaru "Od podijeljenoga do društva različnosti: uloga medija u inter-religijskom dijalogu", Sarajevo, 19.-23. studenoga 2007.

Administrativne posebnosti crkvenih i vjerskih zajednica u BiH

Muslimani BiH sačinjavaju Islamsku zajednicu (IZ) na čelu s Rijasetom i reisom za cijelo područje države. IZ organizirana je u osam muftiluka i šezdeset medžlisa koji su registrirani kao pravne osobe u skladu s novim Zakonom o slobodi vjere i pravnom položaju Crkava i Vjerskih zajednica u BiH. O strukturi IZ detaljnije će govoriti gosp. Ifet Mustafić.¹

Uza svu delikatnost problema, ovdje osjećam potrebu spomenuti fenomen vehabija kao nešto novo među muslimanima BiH što se tiče i nas drugih vjernika i građana. Oni su došli u Bosnu tijekom rata i sada djeluju u okrilju nekih novih džamija koje su podizane uz pomoć pojedinaca i institucija iz Saudijske Arabije. Neki muslimanski teolozi i vjernici ljute se što vehabije pokušavaju obratiti domaće muslimane na novi oblik islama, jer da ovaj sunitski islam turskoga porijekla nije potpuno ispravan. Među imamima i teozozima IZ postoji dilema, kakav stav zauzeti prema vehabijama u vlastitim redovima: ne poduzimati ništa administrativno jer su to malobrojni pojedinci koji ne mogu pridobiti znatan broj sljedbenika ili hrabro ukazivati na opasnost radi europske budućnosti bosanskih muslimana i dobrih odnosa sa sljedbenicima drugih religija u pluralnoj sredini. O samom broju vehabija u BiH pronose se kontradiktorni podaci: od nekoliko desetaka do nekoliko tisuća. Oni koji nisu za administrativno alarmiranje ističu potrebu dijaloga i zakonitoga pluralizma u svakoj vjerskoj zajednici. To razumijem, ali kao kršćanin želio bih više provjerenih informacija, kako ne bismo nepotrebno paničili ni ignorirali eventualnu opasnost. Mr. Ahmet Alibašić u predavanju "Profil bosanskog islama i što bi zapadnoeuropski muslimani mogli od njega iskoristiti" na simpoziju u Stuttgartu 16. i 17. 11. 2007. izjavio je da je IZ u najnovije vrijeme reagovala odlučno pa se sada skupine salafi-wahabi dijele u većinu koja je okrenuta prema većinskoj struji i vrlo malu manjinu radikalnih, što bi trebalo smirivati zabrinute promatrače.²

Pravoslavci BiH imaju pet eparhija. Dabrobosanska eparhija sa sjedištem u Sarajevu ima 48 crkvenih općina, od toga su dva manastira. Zvor-

¹ Podatke preuzimam iz: *Adresar - telefonski imenik Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, Izd. MINA, Sarajevo, 1999. Za dio podataka zahvaljujem gosp. Ifetu Mustafiću.

² A. ALIBAŠIĆ, "The Profile of Bosnian Islam and What West European Muslims Could Benefit from It", izlaganje na simpoziju Akademije biskupije Rottenburg-Stuttgart i Islamskih zajednica Bošnjaka u Njemačkoj, Hohenheim kod Stuttgarta, 16.-17. 11. 2007., str. 6.

ničko-tuzlanska eparhija ima 171 crkvenu općinu, od toga 14 manastira. Banjalučka eparhija ima 98 crkvenih općina, od toga 5 manastira. Bihaćko-petrovačka eparhija ima 49 parohija. Zahumsko-hercegovačka eparhija ima 27 crkvenih općina, od toga 9 manastira, ali se ona dijelom prostire i na teritoriju Republike Hrvatske. Predsjednik crkvene općine redovno je vjernik civil, ali je pravni predstavnik svećenik. Vrhovna uprava ovih eparhija jest u Beogradu, gdje patrijarh Srpske Pravoslavne Crkve (SPC) sa svim episkopima u okviru Sabora SPC ili s nekolicinom episkopa u okviru Svetoga Sinoda SPC vodi sve pravoslavne Srbe. Episkopi u BiH okupljaju se u Episkopski savjet, ali je to samo savjetodavno tijelo.³

Katolici su organizirani u biskupije: Banjalučku s 48 župa, Vrhbosansku s 152 župe, te Mostarsko-duvanjsku i Trebinjsko-mrkansku s 81 župom. Vrhovni poglavar katolika je papa u Rimu, ali svi biskupi BiH sačinjavaju Biskupsku konferenciju koja raspravlja o tekućim pitanjima. Biskupi su dužni svakih pet godina pohoditi grobove sv. Petra i Pavla u Rimu te podnijeti izvještaj o svojim biskupijama.

Židovi su kao organizirana zajednica prisutni u Bosni već stoljećima, sada su organizirani u Jevrejsku zajednicu BiH kojoj na čelu stoji predsjednik. Organizirane jevrejske općine postoje u Mostaru, Sarajevu, Zenici, Tuzli, Doboju i Banjaluci.⁴

Reformirani kršćani postoje u BiH otprilike 150 godina i sada su uključeni u Protestantsku evandeosku alijansu koja obuhvaća Evandeosku, Baptističku, Luteransku reformiranu, Adventističku i Slobodne crkve. Pripadnici pojedinih od ovih Crkava postoje u svim većim gradovima BiH.⁵ Za ove kršćane karakteristično je da nemaju većinu pripadnika jednoga od triju konstitutivnih naroda BiH. Zato im nisu važna pitanja jezika i dnevne politike niti poistovjećivanje nacionalnoga i religioznoga identiteta.

Vjernici tzv. istočnjačkih religija (budisti, hinduisti i drugi) postoje u Sarajevu i nekim drugim mjestima. Neke od ovih skupina jesu registrirane vjerske zajednice i odazivaju se na međureligijsku molitvu za mir koju koncem listopada organiziraju franjevci u Sarajevu u duhu Asiza 1986. god., kada je Ivan Pavao II. sazvao poglavare religija na hodočašće, post i molitvu za mir u svijetu.

U tradicionalne Crkve ubrajaju se Pravoslavna i Katolička, u tradicionalne vjerske zajednice Islamska i Jevrejska zajednica. Ove četiri za-

³ Ove podatke zahvaljujem o. Vanji Jovanoviću, sarajevskom parohu.

⁴ Podatke zahvaljujem gosp. Borisu Kožemjakinu, predsjedniku židovske općine u Sarajevu.

⁵ Podatke zahvaljujem rev. Tomislavu Dobutoviću, pastoru Kršćanske baptističke crkve u Sarajevu.

jednice imaju paradoksalnu pojavu poistovjećivanja religijskoga i nacionalnoga identiteta, jer su uglavnom svi Srbi pravoslavci, svi katolici Hrvati, svi Bošnjaci muslimani te svi Židovi sljedbenici jahvističkoga monoteizma, koji je utemeljio Mojsije. Jedno od temeljnih načela židovstva glasi: “Vjerovati da je Mojsijevo prorokovanje istinito i uzvišenije od svih proročanstava koja su mu prethodila i koja su mu slijedila.”⁶ Vjera je dakako slobodni odabir pojedinca, obitelji i zajednice pa među pripadnicima ovih naroda ima agnostika koji se samo kulturno poistovjećuju s islamom, pravoslavljem, katolicizmom ili židovstvom.

Religije izgrađuju duhovni identitet svojih pripadnika

Vjerske zajednice na tlu BiH nastajale su stoljećima i ovisne su od brojnih prošlih doseljavanja, nastajanja i nestajanja političkih sila, ali i od sadašnjih društvenih prilika. Kod nas ima pojedinačnih otpada i obraćenja, ali novih masovnih prijelaza iz jedne u drugu vjeru nema niti će biti. Ovdje su se susreli katolicizam i pravoslavlje, islam i židovstvo. Susreli su se tijekom povijesti i sada ostaju ovdje. Susreću se kroz pojedince i skupine koje su ovamo dolazile, odlazile, ostajale. Mi religiozni pojedinci i skupine smatramo da je vjera važan dio našega osobnog i zajedničkog identiteta. Ako smo se rodili u religioznim obiteljima, prihvatili smo vjeru roditelja koji su nam bili važniji od marksističkih nastavnika i profesora. Kao odrasli primamo unutar svojih zajednica odgoj u vjeri na tjednim bogoštovnim skupovima, slavljenjem blagdana koji nas čvršće povezuju s Bogom te s braćom i sestrama u vjeri, zatim čitanjem vjerskoga tiska, razgovorom o vjeri i na druge načine.

S ovoga stanovišta, želio bih da djelatnici medija marljivije studiraju *unutarne poslanje* svake Crkve i vjerske zajednice. Ono je okrenuto vlastitim članovima te se sastoji od podsjećanja na vlastite vjerske istine, od poticanja na življenje u skladu sa slobodno prihvaćenom vjerom i od socijalnoga djelovanja iz vjerničkih motiva. Ako se i bavimo prosvjetom, staračkim domovima, podupiranjem sigurnih kuća za žene i djecu žrtve nasilja u vlastitoj obitelji, mi to činimo kao vjernici.

Uz vjersko izgrađivanje vlastitih pripadnika kao osnovnu zajedničku karakteristiku, Crkve i religijske zajednice kod nas imaju i jednu zajedničku teškoću: uzdržavanje vlastitih službenika i institucija nužnih za pu-

⁶ RABIN KOTEL DA-DON, *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*, Profil, Zagreb, 2004., str. 625.

no prakticanje vjerske slobode. Vjerski službenici su imami, svećenici, vjeroučitelji i drugi. Vjerske institucije su bogomolje, teološka učilišta, dječji vrtići, osnovne i srednje škole, starački domovi, strogo karitativne ili humanitarne ustanove itd. Već je poznato kako se donatori naših vjerskih zajednica žale na PDV, jer su spremni i dalje pomagati naš humanitarni rad ali ne i davati porez našoj državi. Zato su neki od njih dokinuli svoju pomoć.

Nadalje, u Zakonu o slobodi religije stoji da država može plaćati zdravstveno i penzijsko osiguranje vjerskim službenicima, ali od 28. siječnja 2004., kada je Zakon usvojen, do danas na tome nije ništa učinjeno.⁷

Bolna zajednička nevolja jest sporo ili nikakvo vraćanje zgrada i posjeda nacionaliziranih u vrijeme socijalističkoga režima. Izgovori o starnarskim pravima onih koji sada žive u stanovima koje su im dodijelile socijalističke vlasti kao i to da bi država osiromašila, ako bi vratila sva oteta imanja, jesu floskule pomoću kojih demokratski izabrani predstavnici lokalnih, kantonalnih i državnih vlasti izbjegavaju početi s rješavanjem.

Imamo i zajednički problem *borbenoga sekularizma*. Religijske zajednice ove države prihvaćaju europsko iskustvo o rastavi religije i državne vlasti. Prihvaćaju i sekularnu državu, ako svi pod njom mislimo državu osnovnih ljudskih prava i pravde za sve koja nas može štititi od zlorabe slobode. Sudjelovao sam na međunarodnoj konferenciji o religiji i sekularnoj državi ovdje u Sarajevu od 21. do 23. listopada gdje su pravници, sociolozi i teolozi iz naših krajeva i inozemstva razlagali europsko iskustvo sekularnih država i povratak religija na javnu scenu u bivšim socijalističkim zemljama. Pravnici su nam dokazivali da je sekularna država pravedna prema svim svojim građanima i skupinama, da ne privilegira nijednu religiju, ali da je pozitivno distancirana, jer nudi religijama da pridonose zajedničkom dobru u pluralnoj državi. Takvu sekularnu državu pozdravljamo. Međutim, nakon povratka višepartijskoga sustava i formalne demokracije, vidimo mnogo sekularističkoga mentaliteta u medijima i kod izabranih funkcionera. Neki i dalje govore i čine kao da su religije nužno zlo koje se više ne može obuzdavati pomoću državne sile. Zato ponavljamo: sekularna država - da, ali sekularistička - ne! Bojim se da je u ponekad žučljivim raspravama o vjeronauku u školama više riječ o borbenom sekularizmu nego o zauzimanju za učenike koji rastu u agnostičkim obiteljima i s pravom odbijaju pohadati konfesionalni vjeronauk. Ako je religijski identitet bitni dio identiteta mladih koji rastu, zar njihovi

⁷ Hrvatsku verziju ovoga zakona i neke podzakonske akte koji su dosada izašli donosi T. VUKŠIĆ, *Crkva i država u Bosni i Hercegovini. Zakoni, podzakonski akti, ugovori i komentari*, Biskupska konferencija BiH, Sarajevo, 2007.

roditelji nemaju pravo i kroza školski sustav djecu poučiti u vlastitoj vjeri? Mi religiozni ne prihvaćamo prigovor da se školskim vjeronaukom povećavaju razlike među učenicima. One postoje dok su djeca u školi i izvan škole. Obrazovni sustav treba ih tretirati kao normalne i mladi se već u školskim klupama trebaju naučiti družiti kao vjernički različiti.

Iako prakticiranje religioznosti opada, religije nastavljaju nuditi duhovne vrijednosti

Sjećam se da sam tijekom opsade Sarajeva čuo od ondašnjega kantora Židovske zajednice u Sarajevu kako im je u toku rata puna sinagoga na molitvi petkom uvečer, jer uz domaće koji dolaze u većem broju, pridružuju im se i stranci koji privremeno borave u gradu kao vojne osobe, diplomati ili humanitarni djelatnici. Na moj upit gosp. Eliju Tauberu za vrijeme međunarodne konferencije u Sarajevu "Religije i sekularna država" 21.-23. ožujka ove godine, je li poboljšano dolaženje u sinagogi ostalo i nakon rata, odgovorio je da nije jer da su mnogi nemarni u iskazivanju svoga vjerskog identiteta.⁸ Slično bismo mogli reći i mi pripadnici drugih vjerskih zajednica u Sarajevu i drugdje diljem BiH. Nakon pada jednopartijskoga sistema, koji je religiozne građane i zajednice diskriminirao, mnogi mladi i odrasli počeli su se zanimati za vjeru baka i djedova. U tijeku rata, nesigurnost za vlastiti život i budućnost mnoge je motivirala da se aktivno uključe u bogoslužje vlastite zajednice te da u molitvi i druženju s drugim vjernicima traže duhovne temelje sigurnosti. Nakon rata broj polaznika tjednoga bogoslužja spao je na prosjek. Mi svoje nemarne vjernike ne otpisujemo, jer želimo biti svjedoci milosrdnoga Boga koji raskriljenih ruku čeka povratak izgubljenih sinova i kćeri.

U razvijenim zemljama zapadne demokracije nije se ostvarilo predviđanje sociologa da bi religijske prakse moglo nestati. Razlog je što religije pružaju odgovore na pitanja o kojima znanost, politika i gospodarstvo ne daju zadovoljavajuća rješenja. Čovjek je gladan kruha i duha, po naravi usmjeren prema transcendenciji, jer je više od onoga što jede, nosi ili vozi. Istina, mnogi Europljani ne idu redovno na tjedno bogoslužje i u osobnom moralu ne drže potpuno odredbe svoje vjere. U Europi postoji fenomen *believing, not belonging* - vjerovanja, neformalnoga pripadanja tradicionalnim vjerskim zajednicama. Takvi sekularizirani vjernici povremeno trebaju svoju vjersku zajednicu, uvjereni da će crkve i džamije sa

⁸ Usp. njegovu knjigu *Ilustrovani leksikon judaizma. Istorija, religija i običaji*, Magistrat, Sarajevo 2007., 293 str.

svojim službenicima uvijek biti tu, kad ih zatrebaju. Tom vidu religioznosti u razvijenim zemljama posebnu pozornost posvećuje britanska sociologinja Grace Davie.⁹

Kao jedna od bivših socijalističkih zemalja s načelno demokratskim državnim uređenjem, BiH je zemlja u kojoj religijske zajednice imaju novu mogućnost strogo vjerskoga ali i humanitarnoga djelovanja. Odvojenost države od religije i dalje ostaje, ali religija nije više strogo privatna stvar građana koja se prakticira samo u crkvama i džamijama. Pojedini vjernici i njihove zajednice smiju javno djelovati preko svojih službenika, vjernika laika i institucija. Muslimani, kršćani, Židovi i pripadnici drugih zajednica u ovoj zemlji prihvaćaju europsko iskustvo sekularne države koja jednako postupa prema svim svojim građanima, štiteći prava svih i kontrolirajući odgovorno služenje vlastitom slobodom u okviru zajedničkoga dobra. Ne tražimo povlastice nego sigurnost, pravdu, mir i osnovna prava za sve.

Religijske zajednice nude pluralnom društvu duhovne vrijednosti koje država ne može proizvoditi. Uzmimo potrebu izmirenja i povjerenja među pripadnicima različitih naroda nakon ratnoga sukoba 1991.-1995. god. Strane trupe i visoki predstavnik sa svojim strukturama mogu voditi kontrolu da ne dođe do novih ratnih sukoba. Ne mogu, međutim, stvoriti povjerenje i proizvesti oprostjenje na temelju čega bi trebalo doći do funkcionalne države triju naroda i ostalih sugrađana. Taj dio suradnje radi zajedničkoga dobra ne mogu odraditi stranci.

Uza strogo unutarnju dimenziju svoga poslanja prema vlastitim vjernicima, religije nude svima u pluralnom društvu duhovne vrijednosti. Nude, a ne nameću. To je naša zajednička šansa i odgovornost. Dok s jedne strane tražimo prostor slobodnoga djelovanja, s druge strane iz vlastite duhovne tradicije dobivamo inspiraciju za dinamičko djelovanje u ovom i ovakvom društvu. Današnji politolozi, sociolozi i teolozi vide prikladnost i važnost religija za čuvanje i ponovno uspostavljanje mira u konfliktnim područjima širom svijeta.¹⁰

⁹ Služim se njezinim knjigama: *Religija u suvremenoj Europi. Mutacija sjećanja*, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.; *The Sociology of Religion*, Sage Publications, London, 2007.

¹⁰ Od obilne literature navodim neke knjige kojima se služim: D. JOHNSTON - C. SAMPSON (ed.), *Religion, The Missing Dimension of Statecraft*, Oxford University Press, 1994.; D. JOHNSTON, *Faith-Based Diplomacy. Tramping Realpolitik*, Oxford University Press, 2003.; M. A. WEINGARDT, *Religion macht Frieden. Das Friedenspotential von Religionen in politischen Gewaltkonflikten*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, 2007.

Jesu li poglavari nacionalisti kad se zauzimaju za prava svojih sunarodnjaka?

U BiH imamo paradoksalni fenomen poistovjećivanja religijskoga i etničkoga identiteta. Islam, pravoslavlje i katolicizam nadilaze granice jednoga naroda, jer su univerzalne religije. Kod nas su tijekom povijesti uglavnom svi muslimani postali Bošnjaci, svi pravoslavci Srbi i svi katolici Hrvati. Nestalo je srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva, Otomanskog Carstva, Austrijsko-Ugarske Monarhije, kraljevske i socijalističke Jugoslavije. Ostali su narodi sa svojim vjerskim službenicima i poglavari-
ma koji svojim demokratski izabranim političkim predstavnicima povjeravaju vodstvo države, kantona i općina, ali i od vjerskih poglavara očekuju zauzimanje za nacionalnu kulturnu baštinu, prava i potrebe. Zato su vjerski poglavari u tijeku rata i ovih jedanaest godina poslijeratnoga oporavljanja više puta dizali glas upozoravajući na ugrožena prava i potrebe svoga naroda. Dobivali su kritiku nekih političara iz domaćih i svjetskih struktura da se miješaju u ono što njima ne pripada, da su nacionalisti. Te kritike upućivane su vrlo konkretno reisu dr. M. Ceriću, pojedinim episkopima Srpske pravoslavne crkve u BiH te kardinalu Puljiću i drugim katoličkim biskupima.

Lijevo usmjereni sociolozi u BiH također se pridružuju kritičarima koji vjerskim poglavarima i pojedinim vjerskim službenicima predbacuju nacionalizam, žaleći posebno da nisu oštrije osuđivali zlodjela vlastitih sunarodnjaka u ratu te nacionalističke ispade nakon rada.¹¹

Vjerski poglavari jesu za vrijeme rata izjavljivali da je svaka zloraba religije u huškačke svrhe grijeh protiv Boga, ali njihove izjave nisu nalazile dovoljno odjeka kod ratobornih sunarodnjaka ni u medijima. Predbacivano im je da nisu dovoljno proročki osuđivali konkretna zlodjela vlastitih sunarodnjaka. Ovaj dio kritike je opravdan, ali dobronamjerni kritičari trebaju imati na umu da vjerski poglavar ne može zaboraviti okvir vlastite zajednice u kojoj vrši službu, jer ne smije toliko ogorčiti većinu vlastitih vjernika da sebi onemogućí nastavak plodnoga pastirskog djelovanja. Poglavar nije vikač lijevih političara i međunarodnih diplomata u vlastitoj džamiji ili crkvi nego služitelj zajednice, koji pomaže vlastitim vjernicima da ostanu otvoreni Bogu i bližnjima u konkretnim okolnostima

¹¹ Usp., između ostaloga, I. CVITKVIĆ - D. ABAZOVIĆ (izd.), *Religije i europske integracije*, Zbornik radova, Magistrat, Sarajevo, 2006. Među katoličkim intelektualcima osobito revni kritičar biskupa i drugih vjerskih poglavara je fra Marko Oršolić. U knjižici *Zlodusima nasuprot. Religija i nacionalizam*, IMIC, Sarajevo, 2006., kritizira Pia XII. i njemačke biskupe za šutnju u vrijeme nacističkih zločina.

života. Živim i radim u istoj kući s kardinalom Puljićem i znam da skoro svakoga dana dobiva telefonske pozive i pisma u kojima pojedinci, čija su prava zgažena u ovoj zemlji, uza suze mole za pomoć, zato što to nisu učinili ili odgađaju učiniti oni koji bi trebali. Ako političari i socijalni djelatnici odgovorno vrše svoju zadaću, vjerski službenici i poglavari imat će sve manje razloga petljati se u politiku.

Osobno smatram da vjerski službenici i poglavari najviše pridonose dobru vlastitoga naroda i općem dobru svih građana kada savjesno vrše svoju pastirsku službu *vodeći računa o nacionalnoj i vjerskoj pluralnosti društva* u BiH. Stvaranjem konstruktivnoga javnog mnijenja i istraživačkim člancima (*research journalism*) ljudi u medijima mogu nam u tome istinski pomagati. U tom duhu kao zaključak navodim citat iz najnovije knjige splitskoga katoličkog sociologa Željka Mardešića (1933.-2006.): “Posve drugi put pripada religijama, koje su izravno pozvane na dužnost nastojanja oko pomirenja posvađanih ljudi. One su povlašteni nositelji unutarnjega mira bez kojeg nema ni onoga vanjskog mira. Otud obveza dijaloga i ekumenizma, sržnih pomagača u pomirenju. No, da bi se govorilo o pomirenju - barem na razini katoličanstva - valja imati Koncilsku Crkvu. Bez nje neće ništa ići, pa i onda kad se misli da se plemenito postupuje. Još važnije je vratiti se evandeoskim uputama ljubavi i dobrote. Politizacije su istrošene i ne prolaze nigdje ili vrlo rijetko i na kratak rok. Crkva dobrih ljudi i vjernika treba zamijeniti Crkvu činovnika, ustanova i svjetovnih nostalgija. Onda će doći i pomirenje, plod našega obraćenja. Brojevi i moć nisu važni, nego vjernost i svjedočanstvo.”¹²

THE STAGE OF FAITH COMMUNITIES IN BOSNIA-HERZEGOVINA IN 2007

Summary

This is a presentation at the Seminar “From a partitioned society to a society of different ones: the role of media in interreligious dialogue”, for journalists of Bosnia-Herzegovina (BH) and neighboring countries in Sarajevo, November 19 to November 23, 2007. Muslim community in BH is organized in eight muftiluks with 60 local communities called medzlis and its *reis-ul-ulema* is top religious leader for all Muslims in the country. Serbian Orthodox Church is organized in five eparchies and their top leader is the patriarch in Belgrade. Catholics

¹² Ž. MARDEŠIĆ, *Rascjep u svetome*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007., str. 200.

live within four dioceses and their three diocesan bishops as members of the BH Bishops Conference are the link with the Holy See and the Pope in Rome. Christians of reformed inspiration are grouped in four small denominations and dispersed in all cities of BH, ethnically non aligned, because they embrace members from all ethnic communities in the country. There are also several small groups of registered believers of oriental descent.

While all faith communities cherish religious identity of their coreligionists through weekly prayer service and general faith education they also offer to pluralistic civil society spiritual and moral values which state structures and foreign militaries cannot “produce”. To those who raise objection against religious leaders for mingling with politics in their statements the author answers that in post war situation of BH political representatives are not meeting justice and equality for all citizens and this is why religious leaders feel indebted to point at needs and unresolved problems of their fellow ethnics. He concludes with a quotation from a 2007 book of Zeljko Mardesic, a sociologist of religion in Croatia, who encourages faith communities to build up internal peace and contribute toward social reconciliation in their pluralist societies.

Drago ŠIMUNDŽA

KNJIŽEVNI RODOVI I VRSTE U BIBLIJI

Sažetak

Biblija je, kad je promatramo književno, zbirka raznoliko pisanih djela, u dugom razdoblju od 14 st. Sva su ona sastavljena u religiozno poučnom nadahnuću. Iako su literarno stilizirana, autori nisu vodili veliku brigu o ujednačenju stila i rodovskom jedinstvu. Štoviše, neke su biblijske knjige iz usmene predaje prešle u pisane, kodificirane oblike. Strukture su im i postupci raznoliki. Pojedini se tekstovi drže pučkog govora i jednostavne forme, dok drugi biraju stil te tvorbenu sežu do visoko izgrađenih sastava pripovjednog, dramskog i poetskog karaktera, mješovito difuzna tkiva.

Pristupi li im se stoga s gledišta suvremene književne klasifikacije, koja se, kako znamo, povijesno mijenjala i mijenja, potrebno je otkrivati važnije analogije i oblike te u mješovitim žanrovskim formacijama designirati tipske primjere pojedinih rodova i vrsta.

To je upravo predmet ove radnje. Vodeći pri tomu računa o raznolikim kriterijima i shvaćanjima različitih vremena i kultura, autor u raspravi pregledno osvjetljuje sadržajnu gradnju i religioznu motivaciju biblijskih knjiga, upućuje na njihove tematske posebnosti i strukturalne osobitosti pojedinih žanrova; nakon toga prelazi na klasifikacijske strukture i njihove literarne oblike u kontekstu analognih suodnosa i normativnih standarda.

U svezi s tim dolazi do jasnih sudova o difuznu biblijskom tkivu te u analognu promišljanju postupno naznačuje različite rodove, odnosno njihove vrste i podvrste. Istini za volju, više u dijelovima pojedinih tekstova pisanih u religiozno-poučnu stilu, nego u cjelovitu gradivu biblijskih knjiga.

Biblija je višestruko značajna za znanost o književnosti. Koliko zbog stilskih vrijednosti i književnih posebnosti, toliko zbog povijesne uloge koju je imala i ima u razvoju i rastu pojedinih nacionalnih književnosti,¹

¹ Poznata je činjenica da su mnoge nacionalne književnosti, među njima i naša hrvatska, započele svoje putove ili, pak, gradile nove, razvijenije faze s osloncem na Bibliju, poglavito na njezine bogoštovne tekstove i molitvene formule iz liturgijskih knjiga i crkvenih obreda. Usp. V. ŠTEFANIĆ, "Hrvatska pismenost i književnost srednjeg vijeka", u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knjiga 1., Matica hrvatska-Zora, Zagreb, 1969., str. 3-68, posebno str. 4-27; V. PUTANEC, "Početak hrvatske pismenosti", u: *Forum*, XXXII (1993), br. 7-9, str. 653-662.

te zbog golemo značenja u općoj kulturi, misli i simboli. U svjetskim razmjerima.² Istodobno je vrlo zanimljiva zbog svoje starosti i literarnog formiranja u različitim vremenima, kulturama i jezicima, pri čemu su joj posebno važne izvorne strukture, primjerice psalmi u Staromu i parabole u Novomu zavjetu, odnosno, mješovite forme i mozaično religiozno tkanje koje joj daje osobito mjesto u povijesnim tvorbama i literarnim analizama.

Naša je tematika pod tim vidom jasno određena. Radi se o klasifikaciji starih tekstova koji su, po svojoj naravi, višestruko specifični. S tog nam se gledišta nameću dva uzajamna postupka. S jedne strane opći pregled stilskih i sadržajnih osobitosti biblijskih tekstova, koliko izvorno sve-topisamskih struktura i oblika, toliko i onih zajedničkih starim semitskim kulturama, s druge njihovo raščlanjivanje i analogno žanrovsko normiranje, odnosno akomodativno osvjetljenje važnijih književni forma u skladu sa suvremenim standardima literarnih rodova i vrsta.

I. Klasifikacijska problematika

Iako nam nije predmet cjelovita analiza, već opći pregled važnijih forma i njihov suodnos s današnjim normama, uvodno nam se opravdano nameće pitanje klasifikacijskih principa i problema. To više što je Biblija po svom gradivu i tkivu znakovita. Literarno je oblikovana u različitim stilovima i tvorbama, u kontekstualnoj poveznici različitih manjih jedinica, tako da joj nije lako razvrstati pojedine rodove i vrste; ni one izvorno njezine, ni one kojima se služila u skladu s običajima i poetikama različitih epoha, jezika i kultura u kojima je praktično kodificirana.

Razumljive su to činjenice. Klasifikacija je po sebi složena. Književne se analize općenito susreću s njezinom problematikom. Jer, kad je riječ o literarnoj tvorbi i diobi, određenju i razgraničenju književnih žanrova, odnosno, rodova, vrsta i podvrsta, teorija književnosti nema čvrstih i dorečenih načela.³ Zbog toga su književne podjele, ma koliko se činile razumljive i jednostavne, u sebi fluidne i difuzne. I to, naravno, ne samo kad je riječ o Bibliji ili, šire, o starim literaturama različitih formacija, nego općenito, kad su u pitanju bilo koje, poglavito mješovite strukture.

² Biblija je, uz grčko-rimsku antiku, posebno kad je riječ o zapadnoj simbolici i kulturi, bila i još je uvijek nepresušan izvor i važan poticajni supstrat mnogih kreativnih ideja, (za)misli i ostvarenja.

³ René WELLEK and Austin WARREN, *Theory of literature*, Harcourt Brace & World, New-York, 1956., poglavlje XVII., srpski prijevod: *Teorija književnosti*, Nolit, Beograd, 1965., str. 259-272; Zdenko ŠKREB, "Osnovni pojmovi poetike", u: *Uvod u književnost*, Znanje, Zagreb, 1969., str. 223-247.

U vezi s tim književni analitičari, unatoč činjenici što školski udžbenici jednostavno nabrajaju uobičajene rodove i vrste,⁴ kritički upućuju da je to jedno od najsloženijih pitanja, osobito pri normiranju pojedinih tvorbenih struktura i kategorija.⁵ U tom svjetlu naš hrvatski teoretičar Zdenko Škreb, tumačeći razvojne putove i stvarno stanje literarnih klasificiranja od Aristotelove *Poetike* i Horacijeve *Poslanice Pizonima*⁶ do novijih razdoblja, s pravom naglašava da je problem književnih rodova i vrsta “u poetici ostao živ do današnjeg dana”.⁷

U antikinim se vremenima, u zapadnoj kulturi, prvi time počeo baviti Aristotel. Pred očima mu je bila onodobna helenska književnost. U toj je optici u svojoj *Poetici* veoma uspješno uputio na osnovne pojmove, podjele i oblike. Jasno je uočio određene respektabilne rodove, dok se u daljnjoj diobi, uz značajne naznake vrsta i podvrsta, diskurzivno zaustavio samo na osnovnim dramskim formama: tragediji, komediji i drami.

Kasnija su vremena spontano slijedila njegova polazišta i shvaćanja. Budući da se književnost neprestano grana, mijenja i razvija, praktično se kreacijski i teoretski išlo dalje. Stvarali su se i definirali novi oblici, s manjim ili većim uspjesima.⁸ Danas je, na primjer, uz brojne vrste i podvrste, u teoriji i praksi prihvaćen i novi, četvrti književni rod, diskurzivni ili znanstveno-literarni.⁹ Jednako se tako u stručnom nazivlju od humanističkih razdoblja upotrebljava i kategorija žanra, pod kojim se ponekad shvaća određeni rod, ponekad samo vrsta ili šira skupina literarnih oblika bliskih po sadržaju ili formi.¹⁰

Naravno, kad su u pitanju rodovi i vrste, uz spomenute nedorečenosti, poseban problem predstavljaju difuzni oblici i mješovite forme u kojima se u istom tkivu javljaju različite epske, lirske i dramske tvorbe, prozne

⁴ Usp. Ilija PROTUDER, *Hrvatski za maturu i upis za studij*, Split, 2005., str. 7-18; Snježana ZRINJAN, *Hrvatski na maturi*, Školska knjiga, Zagreb, 2000., str. 5-7.

⁵ René WELLEK and Austin WARREN, *nav. dj.*, str. 262-265.

⁶ Quinti HORATII FLACCI *Epistulae*, II, 3 (*Epistula ad Pisones*). U toj je *Poslanici* Horacije izložio svoje viđenje pjesničkog umijeća. To je njegova *Ars poetica*.

⁷ Zdenko ŠKREB, *nav. dj.*, str. 228-229.

⁸ Usp. Nicolas BOILEAU, *L'Art poétique*, Paris, 1574.; Norman H. PEARSON, “Literary Forms and types”, u: *English Institute Annual*, 1940.; Emil STEIGER, *Grundbegriffe der Poetik*, Zürich, 1946.; René WELLEK and Austin WARREN, *nav. dj.*

⁹ U taj rod ulaze kao posebne vrste: esej, putopis, dnevnik, memoari, biografija, autobiografija...

¹⁰ U našoj se i svjetskoj znanosti o književnosti, kao i u različitim raspravama i analizama počesto miješaju osnovni klasifikacijski termini: rodovi, vrste, žanrovi (usp. R. WELLEK and A. WARREN, *nav. dj.*; i Z. ŠKREB, *nav. dj.*). Mi smo se odlučili na klasičnu diobu, na epski, lirski, dramski i diskurzivni rod te njihove odgovarajuće vrste. Žanrovima označavamo pojedine skupine stilskih i(li) sadržajno istorodnih djela.

i poetske. U tim je slučajevima, bilo da je riječ o starijim ili novijim tekstovima, strukturalna klasifikacija po naravi kompleksna.

2. Osobitosti biblijskih tekstova

Upuštajući se u literarnu analizu, odnosno klasifikaciju biblijskih knjiga i njihovih struktura, moramo pripomenuti da je Biblija po svom sastavu zbirka manjih djela ili, točnije, knjižica,¹¹ koje su pisane tijekom 13-14 stoljeća, od 13. pr. Kr. do 1. po. Krista.¹² U različitim žanrovima i oblicima. Sve se one tradicionalno dijele na Stari i Novi Zavjet. Židovi u svete knjige ubrajaju samo knjige Staroga Zavjeta, i to jedino tekstove na hebrejskomu,¹³ dok kršćani, kršćanske Crkve i pojedine denominacije, prihvaćaju Stari i Novi Zavjet, uz ponešto različite kanone. Katolički kanon, koji nas primarno zanima, obuhvaća 73 knjige, 46 Staroga i 27 Novoga Zavjeta.

Njihova im građa i formacija ne dopuštaju jednostavno svrstavanje u tipološke kategorije književnih rodova i vrsta kako se to uobičajilo u zapadnim poetikama. Zbog toga se dioba biblijskih knjiga tradicijski obilježavala i obilježava tematsko-stilski ili žanrovski a ne literarno rodovski. U toj razdiobi židovska tradicija svoje svete knjige svrstava u tri osnovne skupine: *Zakon*, *Proroci* i *Spisi* (*Torah*, *Nebiim* i *Ketubim*).¹⁴ Poput Židova, i kršćani imaju slične i(li) ponešto različite diobe. Katolici, na primjer,

¹¹ Očito je to i po nazivu. Naime, *biblija* ili, grčki, *τά βιβλία* doslovno znači knjižice. Gramatički se radi o nom. mn. sr. roda riječi *τό βιβλίον*, koja je, uz *ή βιβλος* - knjiga, imala deminutivno značenje, knjižica. Latinski je jezik preuzeo grčki oblik *βιβλία* i gramatički ga, shodno svojoj jezičnoj strukturi, pretvorio u nom. jed. ženskoga roda: *biblia* (gen. *bibliae*). Preko latinskoga smo i mi, kao i mnogi drugi narodi, prihvatili tu riječ, koja, uz naš naziv Sveto Pismo, označava židovsku i kršćansku svetu knjigu.

¹² Temeljne su jezgre pojedinih knjiga ili knjižica mnogo starije; dolaze iz usmenih predaja i sežu u ranija usmena razdoblja. Usp. B. DUDA, "Opći uvod u Bibliju", u: *Zagrebačka Biblija. Stari i Novi zavjet*, Stvarnost i HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1968., str. 237; A. KRESINA, "Uvodi i napomene uz Petoknjžje, povijesne i pro-ročke knjige SZ", u: *Zagrebačka Biblija. Stari i Novi zavjet*, str. 241-242; S. JURIĆ, "Biblija - Bogom nadahnuta knjiga i spomenik povijesti čovječanstva", u: *Vjesnik*, br. 2, od 26. ožujka 1994., str. 45; br. 7, od 31. ožujka 1994., str. 29.

¹³ Židovi tako drugokanonske knjige ne ubrajaju u svoj sveti poklad (usp. Avant-propos, u: *La sainte Bible* du Chanoine Crampon. Traduction d'après les textes originaux, Société de Saint Jean l'Évangéliste, Desclée et Cie, Éditeurs Pontificaux, Paris-Tournai-Rome-New York, Tournai, 1952., str. XII-XIII).

¹⁴ Usp. *La sainte Bible* du Chanoine Crampon, str. XII-XIII; C. TOMIĆ, *Pristup Bibliji*, Zagreb, 1986., str. 13-14.

već od 13. st. Stari Zavjet dijele u četiri dijela: *Petoknjižje* ili *Knjige Zakona*, zatim *Povijesne*, *Mudrosne* i *Proročke knjige*. Jednako tako tekstove Novoga Zavjeta međusobno povezuju u tri tradicionalno određena žanra: *Povijesni*, *Poslanički* i *Proročki*.¹⁵

Iako navedene podjele nisu literarno tipične, po svojoj su naravi znakovite. Upućuju na stilske i sadržajne posebnosti koje pripadaju refleksivnu načinu pisanja i difuznim strukturama poučno-religioznih poruka i tekstova. Biblija je po tomu s jedne strane, u svojoj tematici i poruci, teološki izvorna, dok je s druge, u slojevitoj tvorbi i stilskoj obradi, selektivna sljedbenica epoha, jezika i civilizacija u kojima je nastajala.

Ukratko, u svim joj se žanrovima smiono miješaju i uspješno povezuju raznoliki aspekti tematskih poruka i plastičnih oblika u poetskim i proznim formama. Kad to kažemo, ne smijemo zaboraviti da je Biblija u velikom dijelu svoga gradiva starija od najstarijih antičkih tekstova i teoretskih razmišljanja o književnim formama.¹⁶ Radala se ona prije svoje pisane riječi te velikim dijelom dotjerivala i gradila iz starih pamćenja, da bi se u literarnom oblikovanju služila stilskim tvorbama u skladu s konkretnim prilikama i svojedobnim standardima određenih, starijih formacija i kultura.¹⁷

Biblija je i zbog toga tekstualno veoma mozaična. No, ne samo zbog toga, zbog povijesnih razloga i stilova. Jer, ono što je bitno za njezinu formaciju, odnosno rodove i vrste, nisu samo stare kulture i njihove poetike, nego i njezino religiozno didaktičko poslanje, funkcija i poruka. Jasnije rečeno, biblijski pisci i redaktori nisu stvarali i gradili svoja djela na osnovi uobičajene literarne fikcije i kreacije, nego u duhu religiozne poruke. Radi toga su, uz povijesne čimbenike, na svetopisamski stil i tvorbu važan utjecaj imale vjerska pouka i monoteistička misija: abrahamovsko poslanje i svjedočka tradicija Božje prisutnosti u izabranom narodu. Očito je to u svim tekstovima. Dapače, organski je utkano u cjelokupnu građu i izričaje.

U tom je obzorju sâm Bog, u biblijskoj opciji i percepciji, supstancijalna nit svetopisamskog tkiva. On je zapravo središnji pokretač i glavni

¹⁵ Usp. *La sainte Bible* du Chanoine Crampon, str. XII-XIII; *Zagrebačka Biblija. Stari i Novi zavjet*, str. V-XI; *isto*, Novi zavjet, Dodaci, str. 233-336; *Suvremena katolička enciklopedija*, hrv. izd., Laus, Split, 1998., natuknica Biblija, poglavito str. 89 i 92.

¹⁶ Spomenute su antikne poetike, Aristotelova i Horacijeva, mnogo mlade od brojnih biblijskih tekstova. Zapravo, starozavjetni im je slijed išao prema kraju kad je Aristotel pisao *Poetiku* (4. st. pr. Kr.), a cjelokupni je starozavjetni kanon bio dovršen kad je Horacije skladao svoju *Poslanicu Pizonima*.

¹⁷ B. DUDA, *nav. dj.*, str. 233-239; A. KRESINA, *nav. dj.*, str. 241-242; S. JURIČ, *nav. dj.*

lik biblijske literature. Svih zbivanja, poruka i određenja. Čovjek je u njoj, pa i kad se o njemu izravno govori, o patrijarsima, sudcima, kraljevima, prorocima i drugim ličnostima, kao i svi drugi fakti, zbivanja i događaji, sve što se kazuje i o čemu se pripovijeda, samo znak božanske prisutnosti u povijesti, dok je Bog onaj koji sve vodi, u svemu djeluje i svime ravna.¹⁸

Važna je to posebnost biblijskih knjiga. Sve su stvarane i pisane u službi "poruke spasenja".¹⁹ S tog su gledišta specifične. Religiozna im je funkcija primarna. Pred očima im je izabrani narod, poglavito u Starom Zavjetu, njegova povijesna zbilja i teološka misija. Zbog toga su, bilo da im je cilj konkretna priča ili poučna prisposoba, povijesna slika ili literarna anegdota, pune religioznih misli i njezinih tipskih značenja, sudbinskih tema i duhovnih perspektiva. Štoviše, često su istodobno realistične i simbolične.²⁰

Biblija je u tom stilu po naravi strukturalno difuzna a literarno stupnjevita. Pojedine joj knjige zastaju na jednostavnu oblikovanju i običnu kazivanju, dok druge biraju postupke te sežu do visokih književnih vrijednosti.²¹ U tom smislu je arhetipski uzorak ranih literarnih početaka, osnovnih jezgri usmene predaje, mješovitih stilova i redakcija, ali isto tako povijesni kodeks tipskih poruka i izvornih nadahnuća, religioznih tema i antologijskih tekstova.²²

Koliko je, u vezi s tim, s jedne strane povezana sa starim istočnjačkim poetikama. I literaturama,²³ toliko je s druge svoja, specifična i autentična. Ima različitih stilova i oblika, od neobičnih pučkih izlaganja do proćkih vizija i poetskih nadahnuća, mješovitih forma i slikovitih tkanja.

¹⁸ pisci koji su pisali biblijske knjige pisali su ih u tom doživljaju i nadahnuću, u službi Božje riječi i religiozne po(r)uke; stoga im nije bio cilj obično književno umijeće ili planiranje rodova i vrsta.

¹⁹ Usp. *Dei Verbum*, u: *II. vatikanski koncil, Dokumenti*, KS, Zagreb, 1970., broj 2, str. 393-395.

²⁰ I književne analize često spominju doslovna i prenesena značenja biblijskih perikopa: realna i tipološka, odnosno njihov tropološki, kerigmatski, alegorijsko-mistični i eshatološko-anagogijski smisao (usp. B. GLAVIČIĆ, "O Marulićevu alegorijskom tumačenju *Davidijade*", u: *Dani hvarskog kazališta, XV, Marko Marulić*, Književni krug Split, Split, 1989., str. 153; C. TOMIĆ, *nav. dj.*, str. 323-344).

²¹ F. PETRE, "Izvori evropske književnosti", u: *Uvod u književnost*, str. 89-90.

²² Marinko VIDOVIĆ, "Važnost Svetoga pisma u kulturi hrvatskoga naroda", u: *Na granicama riječi*, zbornik u čast mons. Drage Šimundže, Crkva u svijetu, Split, 2005., str. 192-193.

²³ I sv. Jeronim, prevoditelj Vulgate, već je u svoje vrijeme u njoj uočavao određene utjecaje starih usmenih i pismenih oblika semitskog stila (usp. *Patrologia Latina*, 24, 855).

3. Stilska i sadržajna sukladnost biblijskog tkiva

Budući da se Biblija razvijala na svojim specifičnim vrijednostima, odnosno, da nije građena na temelju jedinstvene stilske organizacije i uobičajena književnog kreiranja, fiktivnog stvaranja određenih fabula, sudbina i junaka, nego u stilu svoje religiozno didaktičke misije i motivacije, Bog joj je sa svojom prisutnošću, kako to doživljaju i prikazuju biblijski autori, bio ne samo središnja tema, nego i glavna inspiracija. Djela su mu i čudesa utkana u svaki događaj i izvještaj, scenu i priču, kaznu i pobjedu. Svrhovito u svih. Svi su svjesno težili za religioznim porukama u više ili manje stiliziranim formama, dapače, u prozi i stihu, kako bi postigli što bolje uspjehe i učinke.²⁴

Posebnosti im se i značenja još više očituju i ističu kad znamo da su im, suprotno onodobnom politeističkom okruženju starog Izraela, središnji motiv i glavna po(r)uka bile monoteistička misao i objava. U takvoj im je stvarnosti i nakani i grada karakteristična. S jedne je strane iskustvena i konkretna, s druge *raznolika i reljefna*. Riječ je, podsjetimo, o nemirnoj ljudskoj povijesti i Božjoj nazočnosti koje su u svojoj zbiljnosti svojstvene religiozno-didaktičku kazivanju i raznoliku strukturiranju.

Povijesne su knjige, primjerice, pune egzistencijalne trpkosti i religioznog iskustva, ratnih trvenja i mučnih sudbina, odnosno, iskonske vjernosti i čestih otpada od ishodišnog saveza s Bogom, ali jednako tako i vidljivih Božjih djelovanja.²⁵ Proročki su im žanrovi po tomu slični; puni su različitih tema i oblik, prozних i poetskih.²⁶ Specifičnost su im simboli i proroštava, nemirne tužbalice i duhovni prijekori, prijetnje i opomene. Poetski su i mudrosni tekstovi jednako tako bogati u motivima i formama. Predmet su im životne kušnje i refleksivne meditacije, duhovne poruke i psalmistički hvalospjevi, molitve i zahvale.

I novozavjetni su žanrovi, premda su tematski i literarno podosta drukčiji od starozavjetnih, strukturalno vrlo razvedeni. Središnja im je

²⁴ U tom se svjetlu književno redovito ističu biblijski stil, jezik i ritmika. Usp. o tomu: F. PETRĚ, *nav. dj.*, str. 87-90; E. AUERBACH, *Mimesis. Prikazivanje stvarnosti u zapadnoj književnosti*, Nolit, Beograd, 1968., str. 12-16, kao i stručne uvode i komentare u biblijskim prijevodima i izdanjima.

²⁵ Povijest je u Bibliji središnja nit Božje prisutnosti; pisci je izravno prate te funkcionalno izlažu na više načina. Jednom kao izravnu povijest, ljetopis ili slojeviti midraš, ponekad opet kao pučko pripovijedanje, drugi put kao umjetničku priču, odnosno, kao stvarnost u alegorijskim i prisposodbnim slikama. Ponekad su s njom pomiješane pučke tradicije, mitovi i legende (usp., S. JURIČ, *nav. dj.*).

²⁶ Iako je u proročkim knjigama dosta pripovjednog stila, česte su i poetske strukture.

dimenzija Kristovo poslanje te praktična izgradnja nebeskoga Kraljevstva. Sve je to tako raznoliko, a opet stilski i sadržajno skladno povezano, u funkciji spomenute misije i mesijanskog poslanja.

S tom je i takvom gradom Biblija veoma dinamična i fluentna. Puna je ljudske imanencije i Božje transcendencije. Pod tim je vidom veoma bogata i dojmjljiva. Štoviše, u svojoj je zbiljnosti i slikovitosti, pogotovo u postupcima *modo biblico*, i literarno veoma zanimljiva.²⁷ Radi toga joj ugledni kritičari i književnici kao i bibličari, uzajamno ističu misaonu izvornost i literarnu uspješnost, poetska sredstva i stilsku raznolikost.²⁸

Svjesni tih istih vrijednosti i različitih biblijskih posebnosti, tekstualni analitičari i crkveni dokumenti opravdano upućuju da je svetopisamske tekstove najbolje literarno analizirati i strukturalno tumačiti sukladno tradiciji “stare istočnjačke književnosti”.²⁹

4. Književni rodovi i vrste u Bibliji

Već smo upozorili da su spomenute žanrovske podjele kanonskih knjiga Svetoga pisma više odraz njihove predmetne nego literarne naravi. I razlozi su nam za to poznati. Međutim, ako je Biblija, a jest, i književno djelo, držimo da je uza sve nedorečenosti literarnih klasifikacija i naznačene specifičnosti svetopisamskih knjiga razložno osvijetliti njihove mozaične strukture prema standardima suvremenih kategorizacija, naravno, više akomodativno nego adekvatno.

U tom su se obzorju od davnina tražile i nalazile pojedine jedinice koje su u složenu biblijskom tkivu manje ili više upućivale na stvarne ili,

²⁷ Njemački književni analitičar Erich Auerbach, na primjer, u svojim analizama Homerovih i biblijskih tekstova upućuje na stanovite sličnosti, ali i na značajne razlike. Tako primjerice, kad uspoređuje literarne opise Odisejeva ožilja iz Homerove *Odiseje* i Abrahamove spremnosti da žrtvuje Izaka iz *Knjige postanka*, dolazi do zaključka kako Homer u nizu svojih izlaganja, dok spontano širi naracije, ostaje samo na prednjem planu, na određenom fakti i njegovoj prisutnosti, dok biblijske slike i prizori imaju “prednji i stražnji plan”, realnu zbilju i njezinu perspektivu koja se u opisu dubinski otvara prošlosti i budućnosti. Koliko je pri tomu u Homera sve vidljivo i jasno, toliko je u Bibliji slikovito i mistično. Homeru je pri tomu bitno osvjetljenje određenih pojedinosti, Bibliji smisao i svrha poduzetog čina (usp. Erich AUERBACH, *nav. dj.*, str. 9-13, 15-16, 26).

²⁸ E. AUERBACH, *nav. dj.*, str. 12-13; F. PETRÉ, *nav. dj.*, str. 87-90; B. PETRAČ, “Biblija i hrvatska književnost”, u: *Književna smotra*, 26 (1994), 185-196; C. TOMIĆ, *nav. dj.*, str. 325-329; B. DUDA, *nav. dj.*, str. 235; A. KRESINA, *nav. dj.*, str. 267.

²⁹ Usp. *Enchiridion Biblicum*, Romae, 1961., str. 558; *Divino afflante Spiritu; Dei Verbum*.

barem, analogne rodove i vrste. Posebno je to postalo važno posljednjih stoljeća kad su književni oblici (*genera litteraria*), u skladu s tekstualnom kritikom i stručnim analizama, pružali bolje spoznaje o postanku pojedinih djela i o sadržajnim aspektima njihovih stilova i oblika.

Već su početkom 20. st. pojedini bibličari, primjerice J. M. Lagrange i F. von Hummelauer designirali različite stilove i vrste. Von Hummelauer prvi upućuje na basne i parabole, historijski ep i religioznu povijest, pučku predaju i slobodno izlaganje, obiteljsku povijest i proročka pripovijedanja.³⁰

Na tim se pretpostavkama, makar je bilo prigovora, tijekom 20. st. ozbiljno radilo. U tom su svjetlu jasno uočeni: himni, hvalospjevi i tužaljke, kratke priče i meditativne pripovijetke, mitovi, fabule i basne, pisma, poslanice i kronike, slojeviti midraš i povijesna građa, pravni ugovori, oporuke i zakonici.³¹

Sve su te forme važne i znakovite. Literarno i tematski. To naglašuju i crkveni dokumenti kad ističu činjenicu da se u njima, shodno formi i izričaju, otkrivaju osnovne po(r)uke božanske pedagogije.³² Pod tim vidom koncilaska konstitucija *Dei verbum* upućuje na stilsku važnost načina pisanja i sadržajno uvažavanje književnih vrsta. U vezi s tim izriječkom kaže: "Da na vidjelo izade namjera hagiografa, treba se među ostalim obazirati i na 'književne vrste'. Istina se, naime, drugačije i drugačije iznosi i izražava u tekstovima koji su - na različit način - povijesni, ili proročki, ili pjesnički, ili su u drugim vrstama govora. Tumač dalje mora istraživati smisao što ga je hagiograf kanio izraziti i izrazio u određenim okolnostima, prema prilikama svoga vremena i svoje kulture, pomoću književnih vrsta koje su se upotrebljavale u ono vrijeme."³³

Zahvaljujući arheološkom istraživanju, biblijskoj hermeneutici i kritici teksta dosta se na tom području postiglo. Uočene su različite tvorbe i njihove stilske posebnosti, osvijetljen razvojni slijed i povijesna kodificiranja, raščlanjene različite vrijednosti i potvrđeni važni rodovi i vrste.³⁴ S jedne su strane utvrđene izvorne biblijske forme kao i one koje su bliske i(li) istovjetne s modelima starih književnosti, dok su s druge istražene

³⁰ Usp. F. von HUMMELAUER, *Exegetische zur Inspirationsfrage*, Freiburg, 1904.

³¹ Usp. C. TOMIĆ, *nav. dj.*, str. 119-121.

³² Usp. npr. *Divino afflante Spiritu* i saborsku konstituciju *Dei Verbum*.

³³ *Dei Verbum*, 12.

³⁴ Vrlo važnu su ulogu u tomu imali i imaju katolički i protestantski bibličari i papinske enciklike, kao *Providentissimus Deus* Leona XIII. iz 1893. god. i *Divino afflante Spiritu* Pija XII. iz 1943. god. te instrukcije Papinske biblijske komisije u Rimu, posebice *Sancta mater Ecclesia* iz 1964. god. i dogmatska konstitucija *Dei Verbum* Drugog vatikanskog koncila iz 1965. god.

manje jedinice ili dijelovi, značajni za razumijevanje pojedinih stilova i poruka.³⁵

S tog su gledišta mnoge biblijske vrste i podvrste, koje literarni analitičari svojim rječnikom zovu: predajama i legendama, basnama, bajkama i anegdotama, poslovicama i drugim različitim formama...,³⁶ u svom osnovnom tekstu, kako to shvaćaju i izlažu njihovi autori, odraz i svjedočanstvo Božje nazočnosti u ljudskoj povijesnoj zbilji.

Istini za volju, malo je biblijskih knjiga koje se mogu imenovati po literarnoj strukturi.³⁷ Jer, ono što je u europskoj književnosti bilo normalno, primjerice da je drama pisana dramski, lirska pjesma lirska, a roman epski, odnosno novela, pripovijetka ili priča svojim tipičnim postupkom, Biblija, kako rekosmo, o tomu nije vodila računa. U njoj se u drugačijoj retorici i poetici, u slobodnoj tvorbi i jedinstvenoj funkciji susreću različiti rodovi i forme koje su samo analogno bliske suvremenim normativima, i to mahom u nerazrađenim književnim organizacijama, bez čvrstih tipski određenih.

Ipak, prijedemo li na kratki klasifikacijski pregled biblijskog gradiva, lako ćemo uočiti da su književni rodovi jasni i očiti. Štoviše, neki su, posebno epski i lirski, veoma izraziti.³⁸ I dramski je, iako je u biti fragmentaran i kontekstualan, u svojim nabojima i dijaloškim formama dovoljno uočljiv.³⁹ Naprotiv, diskurzivni je sasvim periferan; tek je primjetljiv. Dakako, svi se ti rodovi i njihove vrste najčešće javljaju kontekstual-

³⁵ Uz višestruka arheološka istraživanja i otkrića raznih tekstualnih podataka, za tvorbene su analize i kritičke pristupe literarnim formama vrlo značajni radovi o razvojnim procesima i konkretnim stiliziranjima biblijskih tekstova u percepciji Formgeschichte i Redaktionsgeschichte postavki i metoda (usp. René LATOURELLE, "Vangelo. I. Genere letterario, II. Metodi di analisi", u: *Dizionario di teologia fondamentale*, diretto da René LATOURELLE - Rino FISICHELLA, Cittadella Editrice, Assisi, 1990., str. 1398-1405).

³⁶ Neke od tih formi spominje i profesor Stipe Botica u svezi s njihovim utjecajem na hrvatsku usmenu književnost (usp. S. BOTICA, *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, Zagreb, 1995., str. 28-132).

³⁷ Za to su tipične *Tužaljke*, *Pjesma nad pjesmama*, *Psalmi* i *Ljetopisi*, slijede ih *Knjiga o Ruti*, *o Joni*, *Juditi*, *Tobiji* i *Esteri*, a donekle i o *Jobu*, zatim novozavjetne *Poslanice*, *Evangelja*, *Otkrivenje*.

³⁸ Epski je dominantan. Nalazimo ga u povijesnim te dijelom u proročkim i mudrosnim žanrovima, zatim u *Petoknjižju* i *Poslanicama*. Ima ga u prozno i poetski stiliziranim tekstovima. Lirski rod prevladava u stihovno poetskim strukturama te u manjoj mjeri u nekim drugim, osobito u proročkim i mudrosnim knjigama.

³⁹ Ima ga u Starom i u Novom Zavjetu, u prozi i poeziji u smislu nutarnje dinamike, dramskih dijaloga i stilske napetosti. Dapače i u evanđeljima, na primjer u prikazu Kristove muke, kao i u različitim slikama, videnjima i prijetnjama u *Otkrivenju*. Što se tiče diskurzivna stila, nije istaknut, ali se osjeća u mnogim tekstovima, osobito u govorima, biografijama i putovanjima, primjerice u knjigama o *Tobiji*, *Esteri* i *Djelima apostolskim*, kao i u refleksivno tematskim perikopama mudrosnih knjiga, poglavito u *Siraha*.

no, u miješanim strukturama. Začudno je, dodat ćemo, što se u literaturi ne govori o posebnom apokaliptičkom ili proročkom rodu. U Bibliji je očit. Stilski je i tematski poseban.

Naravno, vrste su u međusobnoj povezanosti i isprepletenosti mnogo složenije od rodova. Premda stilski variraju, ne samo od Staroga do Novoga Zavjeta, već često i od knjige do knjige, u Bibliji se zbog mješovitih modela stare poetike javljaju u kraćim, neformalnim ili zgusnutim stilizacijama. Nije nam nakana, nemoguće je, sve obraditi; samo ćemo se u skladu s tematikom zadržati na važnijim primjerima koji paradigmatički ilustriraju strukturalnu formaciju slojevitog biblijskog tkiva.

4.1. Vrste i podvrste epskih naracija

Epske su formacije najgušće. Brojne su i raznolike. Istini za volju, nema u Bibliji epova i romana, ali su pripovjedačke teme, likovi i poglavlja ponekad između sebe tako povezani da se pojedini nizovi, poglavito povijesno narativnog stila, mogu usporediti s veliki epopejama i romanesknim formacijama.⁴⁰ U vezi s tim ćemo usputno spomenuti da je njemački romanopisac Thomas Mann opširne biblijske naracije o Josipu pravednomu i još opširnije dogodovštine u svezi s njim uspješno presložio u moderni roman,⁴¹ a naš pjesnik Marko Marulić Davidovo kraljevsko poslanje i njegova raznolika povijesna djela presložio u raspjevanu epopeju.⁴²

Glede drugih epskih vrsta, odnosi su ponešto drukčiji. Naime, dok se različite priče, biografije, legende, anegdote i cijele pripovijesti s jedne strane mogu tražiti i u stanovitoj sličnosti naći u pojedinim tekstovima o izraelskom narodu i njegovim junacima,⁴³ s druge se neke cjelovite knjige, konkretno: *Judita*, *Tobija* i *Estera*, naravno, u akomodativnoj prosudbi, mogu smatrati slikovitim pripovijestima ili, u širem smislu, kako ih naziva *Suvremena katolička enciklopedija*,⁴⁴ povijesnim romanima. Mi smo u

⁴⁰ Činjenica je da u biblijskim knjigama ima slojevitih tekstova i slika, na primjer: u *Knjizi Postanka* kad se govori o davnim razdobljima i patrijarsima ili u *Knjizi Izlaska* u svezi s lutanjima i osvajanju obećane zemlje, zatim u raznolikim pričama u *Sucima* i *Kraljevima*, *Ljetopisima* i *Makabejcima*.

⁴¹ *Joseph und seine Brüder - Josip i njegova braća*, 1933.-1942. Složeni je to roman u četiri dijela.

⁴² *Davidias - Davidijada*, s tropološkim tumačenjima Davidova lika i poslanja. Mnogobrojni su primjeri različitih književnih djela u kojima su pojedine biblijske teme, predlošci, događanja ili likovi bili izravni povodi i nadahnuća, a često i važna grada ili motivacije u mnogim djelima starije i novije europske i svjetske literature.

⁴³ Takvi su na primjer: Abraham, Mojsije, Jošua, Samuel, Salomon i neki drugi značajni likovi.

⁴⁴ *The Modern Catholic Encyclopedia*, The Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 1964., usp. njezino hrv. izd.: *Suvremena katolička enciklopedija*, str. 93.

tomu nešto oprezniji. No budući da naša klasifikacija ne ide za tipskim nego analognim formama, njihove nam strukture dopuštaju da ih smatramo neformalnim *pripovijestima*.

Još jedna se starozavjetna knjiga, *Ruta*, zbog svoje tematike i strukture u književnim analizama redovito naziva biblijskom *novelom*. Njoj bismo, dakako, u analognu smislu, mogli dodati i simboličnog *Jonu*. Jer, koliko je ta knjiga u biti poučna *parabola*, toliko je i sažeta *novela*.

U bilješci 37. uputili smo još na neke knjige koje su po svojoj naravi ili literarnoj slikovitosti tipski obilježene kao vrste; međutim u daljnjoj se kategorizaciji ne može ići tim putem; nema drugih knjiga koje bi, kao takve, bile imenovane po književnoj strukturi. Stoga ćemo prijeći na mozaičnu analizu i u pojedinim žanrovima potražiti stilski zaokružene dijelove koji predmetno i strukturalno, organizacijski, manje ili više odgovaraju standardnim normama suvremenih klasifikacija, kontekstualnih vrsta i podvrsta.

Premda usporedbe nisu jednoznačne, naš ćemo postupak osvijetliti strukturalnom analizom velikih književnih forma. Lako je to razumjeti kad znamo da suvremene klasifikacije sustavno zastaju na osnovnim oblicima, primjerice na epu ili romanu, i ne spominjući da su i oni u biti satkani od manjih forma i raznolikih dijelova. Drugim riječima, kao što se u Homerovoj *Ilijadi*, Vergilijevoj *Eneidi*, Tolstojevu *Ratu i miru*, Hugoovim *Bijednicima*, Krležinim *Zastavama* ili Budakovu *Ognjištu* nalazi mnogo manjih oblika, kratkih forma i usputnih događanja, različitih priča i anegdota, digresija i sporednih likova s konkretnim storijskim, tako se i u biblijskim tekstovima, u drugoj tematici i poetici, nalaze mnoge manje strukture kao kontekstualne vrste i podvrste.

Zbog toga se književne analize biblijskih tekstova spontano susreću s mješovitim tkivom koje se u dužim ili kraćim formama grana u manje ili veće prizore i strukturalne tvorbe. Jednom su to ljetopisi, kronike i biografije, odnosno propisi i zapovijedi, drugi put anegdote, parabole i usporedbe, dapače, literarnim rječnikom rečeno, slikovite basne i bajke, mitske forme i legende, proroštva i poslanice, molitve, govori i besjede, sve do malih forma, aforističkih refleksija i izreka, pitalica i poslovice.

S tog ćemo motrišta spomenuti jedan od književno poznatih biblijskih modela, priču o Izakovu žrtvovanju (Post 22,1-19). Budući da smo se odlučili za analogne odnose, ona se može promatrati kao dramski prizor, odnosno kratka pripovijetka ili neformalna novela. U svakom slučaju, Izakovo je žrtvovanje svetopisamski veoma značajno i literarno vrlo znakovito. Erich Auerbach ga smatra tipskim primjerom biblijskog stila, pri čemu je, kako kaže, autoru važna povijesna pozadina i religiozna dubina, nutar-

nji odnosi i doživljaji koji cijeloj naraciji daju literarnu osobitost i sadržajnu posebnost.⁴⁵

U Bibliji su česti takvi predmetno i stilski tipizirani tekstovi, književno bi se reklo: slike, priče i događaji, kratke pripovijesti ili dramski prizori, slikovite novele, biografije ili novelete. Kao primjere ističemo: književno ilustrativnu naraciju o Suzani (Dn 13,1-64), po kojoj je Marulić sastavio svoj epilij *Suzana*, zatim realističnu pripovijest o Nabatovu vinogradu (1 Kr 21,1-29) i čudotvorni izvještaj o ozdravljenju Naamana, vojskovođe aramejskoga kralja (2 Kr, 5,1-27), te evanđeosku prisporobu (Lk 15,11-32) o izgubljenom, odnosno, rasipnom ili *razmetnom* sinu.⁴⁶

Nema dvojbe, mnoge se biblijske teme i motivi mogu svrstati u literarnu građu i određene književne oblike; to više što se u vlastitom kontekstu doživljavaju kao posebne jedinice. S obzirom da nas zanimaju strukturalne forme, ovdje ćemo u analognoj tipologiji naznačiti nekoliko biblijskih modela bliskih suvremenim književnim vrstama.

S tog gledišta susrećemo različite formacije i strukture koje se manje ili više približavaju standardnoj klasifikaciji. To su različite *predaje*, *rodoslovlja*, *oporuke*, *usporedbe* i *alegorije* (Post 36,1-43; Iz 30,8-18; Mt 13,1-51; Iv 10,1,16), kratke *biografije* ili *biografske crtice* (posebno upućujemo na Suci 44-49, te na niz povijesnih i proročkih knjiga), *slikovite priče* i *novelete* (kao o Davidu i Golijatu u 1 Kr 17; 18,1-16, Samsonu i Delili u Suci 16, te o mnogim drugim likovima, slikovitom zgodama i događanjima), *izreke* i *poslovice*, *usporedbe* i *anegdote* (usp. npr. Post 19, 23-26; Izl 2,1-10; 1 Kr 3,16-28; 2 Kr 1,3-4; Mk 4,35-39; Iv 8,3-11), poučne *slike* i *prisporobe* (ima ih u mnogim knjigama, posebno u Evandeljima: Lk 8,4-15; Mk 12,1-11; Mt 22,1-14), *basne*⁴⁷ i *bajke* (npr. u: Suci 6,11-23; 1 Sam 17,1-57; 2 Sam 12-13; 1 Kr 17-18; Dn 14,28-42), štoviše, zastanemo li na literarnom stilu i strukturi, *mitske formacije* i *legende*,⁴⁸ zatim *tužaljke*, *psalmi*, *himni*, *poeme* i *molitve* (ovdje upućujemo samo na: Suci 51,1-12 i Kor 13,1-13, te na: Mudr 9,1-18 i Mt 6,9-13), *zapovijedi* i *blagoslovi*, *opomene* i *kletve* (Izl 20,1-29; Post 48,15-21; Iz 5,8-24), apokaliptička

⁴⁵ E. AUERBACH, *nav. dj.*, str. 11-28.

⁴⁶ Usp. Ivan GUNDULIĆ, *Suze sina razmetnoga*, biblijski epilij.

⁴⁷ Najzanimljivija je Jotamova u kojoj drveće bira kralja (Suci 9,7-16); znakovit je također govor zmije (Post 3), zatim Bileamove magarice (Br 22,21-30) i libanonskog trna (2 Kr 14,9). U nekim se zgodama, kao u Natanovoj slici o Davidovu grijehu (2 Sam 12,1-15) miješaju elementi prisporoba i basna.

⁴⁸ S literarnog gledišta u takve modele ulaze nizovi poglavlja i slika iz *Knjige Postanka*, na primjer slikovite naracije o Kainu i Abelu, Noi i potopu, kuli babilonskoj i nekim drugim zgodama. I neke druge knjige Staroga zavjeta, primjerice *Knjiga Izlaska* ima sličnih stilova i modela.

vidjenja (Dn 8,1-14; Otk 19,1-19) i proroštva,⁴⁹ dramski priloz i pripovijetke, putopisi (npr. Tob 4,1-18; 7,1-17; Dj 27,1-44; 28,1-20), propovijedi i besjede, poetske proze i meditacije... (usp. Izr 31,10-31 i 1 Kor 13,1-13).

Mnogo je toga što bismo mogli nabrajati. No ono što je s biblijskog i književnog gledišta uzajamno važno i zahtjevno jest pojmovni pristup osnovnom gradivu, u kojemu se susreću ljudska stvarnost i Božja prisutnost s čudotvornim znacima i mističnim događajima.⁵⁰ Kad to biblijski pisci prenesu u literarne forme, ljudskim jezikom na ljudski način, onda se te forme, zbog izravnih Božjih zahvata, čudesnih događanja i neobičnih likova, u književnom rječniku različito shvaćaju i doživljavaju.

Osnovni se problemi javljaju kad su u pitanju narativne stilizacije u literarnom obliku *legendâ*, *bajkâ*, *fabulâ*, *mitova ili pričâ* koje se s književnog stajališta općenito shvaćaju autorski slobodne, mahom nestvarne, kao nešto slikovito, fiktivno i izmišljeno. Bajka se, na primjer, najčešće definira kao kratka prozna vrsta u kojoj se miješaju stvarni i nestvarni, *zbiljski i čudesni događaji i likovi*.⁵¹ U toj se optici navedene forme doživljavaju kao fiktivne, književno izmišljene priče. Zbog toga treba upozoriti da takve biblijske strukture, premda imaju fakturu bajke, mita ili legende, nisu izmišljene fikcije, nego konkretizirane po(r)uke u prisposodnoj slici i literarnoj simbolici.

Činjenica je da se Biblija, uz povijesna i druga realistična izlaganja, rado služi poučnim parabolama, simbolima i slikama u kojima se miješaju elementi različitih forma i sadržaja, u funkciji osnovne poruke i pouke. U toj se stilizaciji, u literarnoj formi, kakva je na primjer Jošuina emfaza kad zaustavlja *sunce i mjesec iznad Gibeona* (Još 10,6-15) ili hiperbolična usporedba o Abrahamovu potomstvu, kako će ga Jahve umnožiti poput *praha na zemlji, zvijezda na nebu ili pijeska na obali morskoj* (Post 13,16; 22,17; 32,13) javljaju različite legendarne zgode i mitske fakture,⁵² dapače poučni modeli s *antropomorfnim prizorima* i edukativnim naracijama,⁵³ kojima nije cilj književna fikcija, nego parabolična po(r)uka.

⁴⁹ Iako su poznata u literaturama Srednjeg Istoka, proroštva su i apokaliptička videnja u Bibliji specifična. Dapače, tako su stilski i tematski izražajna da predstavljaju poseban literarni rod.

⁵⁰ Mnogo je toga u Bibliji; usp. npr. Jš 6,1-5; 10,10-15; 2 Kr 2; Tob 11,11-19; Iz 6-9; Dn 3,19-30; 6,17-25; Dj 12,6-10. U svezi s biblijskim odbacivanjem izmišljene bajke, usp. 2 Tim 4,3-4.

⁵¹ Usp. S. ZRINJAN, *nav. dj.*, str. 6; I. PROTUDER, *nav. dj.*, str. 9.

⁵² Usp. Stipe JURIC, *nav. dj.*, od 27. ožujka 1994., str. 45.

⁵³ Vidljivo je to npr. u naracijama o činu stvaranja i raju zemaljskomu (Post 1-3), u Abrahamovu razgovoru s Jahvom o Sodomi i Gomori (Post 18,16-33), ili u poučnoj prisposobi o Joni (Jon 1-4). Međutim, ono što je bitno, nije teško zapaziti da ti stilovi

U takvim je primjerima, kako upućuje koncilska konstitucija,⁵⁴ vrlo važno uočiti književnu vrstu i funkcionalni stil, da se vidi je li naglasak na slikovitom izlaganju ili na refleksivnoj prisposobi - religioznoj po(r)uci u literarnom ruhu.

Poput starozavjetnog religiozno-poučnog tkiva, i Novi je zavjet literarno tkan. Pun je povijesnih slika i ambijentalnih priloga, religioznih *prisposoba*, *besjeda* i *poredaba*, iskustvenih *svjedočenja*, *zapisa* i *anegdota*, čudesnih znakova i događaja, u različitim formama i vrstama. Posebna mu je izvornost i literarna specifičnost u nutarnjoj dinamici i tematskoj funkciji koja memoarsko-mozaičnim slijedom osvjetljuje božansko poslanje i konkretnu poruku glavnoga lika, Isusa iz Nazareta, njegovu biografiju i misiju.

S tog su motrišta, glede književnih oblika, *evanđelja* posebna literarna vrsta. Znakovita su po jedinstvenu prikazivanju Kristove biografije i religiozne poruke.⁵⁵ Uz njih su uočljive i druge, starije književne vrste i podvrste, kao što su *govori* i *molitve*, *prisposobe* i *pouke*, *povijesni izvještaji* i *putopisi*, *poslanice* i *apokaliptička viđenja*.

4.2. Lirski i poetski stilovi i vrste

I lirski je rod u Bibliji, u različitim oblicima, obilan i znakovit. U njegovoj ćemo klasifikacijskoj analizi započeti s poetičnim psalmima. Kad je riječ o biblijskoj izvornosti, oni su, uz neke evanđeoske prisposobe i već spominjana proroštva, na prvom mjestu. Ima ih 150. Čitava se jedna knjiga po njima zove. Inspiracijski su religiozni, a tvorbeno originalni. Iako su na granici prozne i stihovne strukture, poetskog su stila i doživljaja.⁵⁶ Bitno ih određuju ritmički distisi, vješto građeni na paralelnim ili

sa svojim simboličnim po(r)ukama nadilaze uobičajenu fikciju pučkih predaja i mitskih priča. Dapače, kad se stvari književno analiziraju, i sadržajno shvati da je *Knjiga o Joni* u svojoj mitskoj naraciji poučna parabola, otpadaju rasprave o Joninu boravku u utrobi ribe, kao i prijepori o povijesnoj ulozi i veličini Ninive. Jednako tako kad se uoči stilizacija tekstova o stvaranju svijeta, lako se shvaća da im je osnovna svrha priopćiti istinu da je Bog stvorio svijet, a ne strukovno izlaganje ili obrazlaganje znanstvenog prikaza kako ga je stvorio, kojim poretkom, što sve i kako.

⁵⁴ *Dei Verbum*, 12.

⁵⁵ O evanđeljima kao vrsti i stilu poslanica sv. Pavla usp. M. VIDOVIĆ, *Pavlovski spisi*, Crkva u svijetu, Split, 2007., str. 9-20.

⁵⁶ Ima teoretičara književnosti koji smatraju da je biblijski verset stara forma slobodnog stiha (usp. D. ŠIMUNDŽA, "Lica i naličja Janka Polića Kamova", u: D. ŠIMUNDŽA, *Bog u djelima hrvatskih pisaca. Vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti 20. stoljeća*, svezak prvi, MH, Zagreb, 2004., str. 304).

antitetičkim postavama. Promatramo li ih kao cjelinu, vidjet ćemo da su ponešto i različiti. S tog se gledišta, u smislu vrsta i podvrsta, dijele na nekoliko razreda ili skupina. Redovito se spominju himnički ili hvalidbeni, prosni ili molitveni, tužbalički i zahvalni, odnosno pokornički, liturgijski, hodočasnički, poučni i proročki.⁵⁷

Od psalama je poetski još poznatija i kompozicijski istaknutija glasovita *Pjesma nad pjesmama*. Po naravi je religiozno-simbolična *dramska recitacija*, odnosno, u svatovsko-zaručničkoj interpretaciji konkretističke motivike i formalističke tvorbe, emocionalno-ljubavna *zbirka*, što se s literarnog gledišta često ističe, u čijoj je zbiljnosti i slikovitosti stara židovska interpretacija doživjela alegorijsku ljubav između Jahve i izabranog naroda, a kršćanska, uz to, i ljubav između Krista i Crkve. Literarno joj je znakovita dijaloška tvorba u poetskim slikama i lepršavim zanosima između razdragane zaručnice i zaljubljenog zaručnika, praćenih korskim sekvencama raspjevanih djevojaka. U tom je stilu, prihvatili se kao jedinstvena *poema*, izrazito *dramska kantata*; shvatili se, međutim, kao kolajna od pet pjesama, onda je, slobodnije rečeno, znakovit *ljuveni kanconijer* ili, običnije, emotivna zbirka od pet dijaloški sročanih *kancona*.

Uz psalme se, u sličnoj gradnji njihovih poetskih verseta ili, kako se koji put kaže, najstarijoj vrsti slobodnog stiha, javljaju biblijski *himni*, *poeme* i *hvalospjevi*. Ima ih u različitim knjigama Staroga i Novoga Zavjeta.⁵⁸ Na istom su principu građene, gotovo u istoj psalmističkoj formi, ali u drugačijem tonu i raspoloženju, i biblijske tužaljke.⁵⁹ Akordi su im elegični, a motivi i sadržaji različiti. Poetski su im, po gradnji u versetima i stilskim suodnosima, dosta slične poneke starozavjetne *besjede*, *blagoslovi* i *molitve*.⁶⁰

Osim *tužaljki*, *psalama* i *hvalospjeva*, *emotivne lirike* i *poetskih zahvalnica*, *blagoslova* i *molitava*, refleksivnih *meditacija* te odgojnih *poticaja* i *egzempla*, u Bibliji su u proznim i poetskim stilovima vrlo gusta i biblijska *proroštva*. Šesnaest knjiga pripada njihovom žanru. U različitim oblicima i nadahnućima duhovnih i moralnih tema i poruka, izvorno bib-

⁵⁷ U biblijskim se izdanjima na početku pojedinog psalma redovito označava njegov osnovni tip.

⁵⁸ Usp. na pr. Dn 3,26-45,51-90; Lk 1, 46-56, 67-79. Ovdje bismo u svezi s tim vrstama, zbog njihove literarne tvorbe i poetske ljepote, posebno istaknuli *Mojsijevu pjesmu* (Pnz 32,1-43) i *Deborin i Barakov pobjednički hvalospjev Jahvi* (Suci 4,1-31).

⁵⁹ Ima ih u više knjiga, poglavito u proroka, no najizražajnije su u biblijskoj knjizi *Tužaljke*.

⁶⁰ Kao primjere ovdje navodimo Jobitovu i Sarinu molitvu u Tob, 3,1-6; 11-15; istodobno upućujemo na neke besjede i dijaloge u *Jobu*.

lijskih i mesijanskih (usp. Jer, 23,1-7; Iz 11,1-9; 42,1-9; 53,1-7), povijesnih i eshatoloških, u stilu poticaja ili *prijekora*, odnosno različitih opozicijskih *prenja*, poglavito u svezi s napuštanjem izraelskog saveza s Bogom i povremenog priklanjanja poganskom idolopoklonstvu.

I u mudrosnim su, kao i u nekim drugim žanrovima, česti poetski stilovi. Uz uvodne *proslove* i jezgrovite *misli*, *pouke* i *opomene*, nalik na kratke refleksivne *crstice*, ima dosta poetičnih *razmišljanja* i *himničkih sastava*, pa i o čudesima Božje prirode: *o suncu*, *mjesecu* i *zvijezdama*.⁶¹ Uz to su, u različitim knjigama, česti izričaji malih forma: *prispodoba* (npr. Ez 15,1-8; 17,1-10), *poredaba* (usp. Ez 31,1-9; 32,1-8; Lk 13,18-19; Mt 13,33; 44-47), *alegorija* (usp. npr. Iz 5,1-7, Hoš 2,4-25; Iv 15,1-11) u lirskim i poetskim nadahnućima.

Iako se neka poglavlja u knjigama Staroga Zavjeta, dakako u širem smislu, mogu označiti nacionalno-religioznim *epopejama*, malo je u njima izravna poetičnog ili književnog gradiva. Unatoč tomu, često se u različitim formama miješaju lirski i epski stilovi i doživljaji, tako da se pojedini segmenti spontano približavaju modelima uobičajenih *balada*, *tužaljki*, literarnih *prenja* ili dužih *poema*.⁶²

Promatramo li spomenute vrste i podvrste s tematskih gledišta, vidjet ćemo kako su stilski i predmetno posvećene religioznoj, moralističkoj, refleksivnoj, rodoljubnoj, proročkoj, molitvenoj i poučnoj tematici.

4.3. Kratki pregled dramskih i diskurzivnih vrsta

Prelazeći na dramski rod, odnosno na njegove vrste i podvrste, lako ćemo zapaziti da se dramski naglasci i oblici često pojavljuju, ali da nema jasnih primjera u smislu formalne drame ili drugih cjelovitih scenskih forma. Najčešće se radi o miješanu tkivu, u kojemu se, uz dramske, ponekad, u pojedinim knjigama, javljaju i *komični*, odnosno, *satirični* i *tragični fragmenti*⁶³ - u obliku sudbenih tema i životnih prijetnja, dubinskih nemira, *tužba* i *jadikovka*, *sukoba*, *osporavanja*, *blagoslova*, *kletava* i *prijepora*.⁶⁴

⁶¹ Sve su mudrosne knjige u tomu bogate. Glede himničkih sastava usp. Sir 42,15-25; 43,1-33.

⁶² U potanjim bi se književnim analizama različitih knjiga u proročkim i mudrosnim žanrovima, pa i u povijesnim, moglo naći dosta tih fluidnih ili, kako rekosmo, analognih vrsta i podvrsta.

⁶³ Mnogo je dramskih scena. U nastavku ćemo neke naznačiti, dok su oblici drugih scenskih vrsta rijetki. Kao primjer komična tkiva usp. 1 Kr 18,26-29; satirična 2 Kr 14,8-10; tragična 1 Sam 4,1-10.

⁶⁴ Usp. na primjer dinamične rasprave, besjede i suprotstavljena gledišta u *Jobu*.

Ukratko, uz spomenutu *Pjesmu nad pjesmama*, koju smo predstavili kao *dramsku recitaciju* ili *kantatu*, u pojedinim su poglavljima i čitavim djelima veoma česti izrazito *dramski* naglasci i doživljaji,⁶⁵ najčešće u vidu *razgovora* i *rasprava*, reljefnih scena i dinamičnih *dijaloga*,⁶⁶ *proročkih* opomena i *sudbenih* svjedočanstava,⁶⁷ ratnih *dogadanja* i vjerskih *izvještaja*,⁶⁸ odnosno *dramski motiviranih radnja i prizora*.⁶⁹

Konačno, prihvatimo li klasifikacijske suodnose biblijskih vrsta i rodova u analognim korelacijama sa suvremenim formama, moguće je govoriti i o diskurzivnim sastavima u Bibliji. Kad to kažemo, mislimo na manje tekstualne *jediniče* koje u sebi nose različite misli i pouke, biografske priloge i publicističke prikaze, slikovite putopise i konkretne podatke, crtice i meditacije.⁷⁰

Zaključak

Biblija je stilski i sadržajno specifična, tekstualno slojevita i literarno difuzna. Po naravi pripada religiozno didaktičkom načinu pisanja te najvećim dijelom stilskim strukturama starog semitskog tkanja i izražavanja. Suodnosi su, stoga, komparacije i analogije, između biblijskih i današnjih literarnih oblika po mnogočemu kompleksni, istodobno bliski i raznoliki. Ima među njima stvarne sličnosti, ali i ozbiljne različitosti. Pa ipak, koliko god su biblijske predmetne građe i stilske tvorbe po svojoj naravi specifične, promatramo li ih s književnih gledišta, nije teško vidjeti kako se i u njima reflektiraju poznati rodovi i uobičajene vrste kao i u drugim starim i novim literaturama.

⁶⁵ Uz različite zgode s dramskim nabojima u Starom Zavjetu, u Novomu su znakoviti dramski stilizirani tekstovi Isusove muke u sva četiri Evandelja (Mt 26-27; Mk 14-15; Lk 22-23; Iv 18-19).

⁶⁶ Nalazimo ih u svim žanrovima i u mnogim knjigama. Ovdje ćemo upozoriti samo na neke: Izl 32-34; Jš 24,14-24; Dj 2,14-36; 7,1-51; 26,1-23.

⁶⁷ Usp. Dn 3,1-30; 6,2-29; Dj 18,12-17. U nekim je knjigama dosta dramskih razgovora i s Bogom.

⁶⁸ Usp. na primjer različite dramatične događaje u nekoliko poglavlja u *Knjizi Sudaca*, 6-16.

⁶⁹ Mnogo je dramskih perikopa i poglavlja (usp. Post 4,2-16; 22,1-19); dapače, čitava su djela dramatički koncipirana i pisana, na primjer *Job*, *Judita*, *Otkrivenje*.

⁷⁰ Kad je riječ o diskurzivnim priložima, izravno ćemo uputiti na *Siraha*, u kojega ima pouka i savjeta, kratkih biografija i zanimljivih refleksija o Bogu i čovjeku, ljudskoj naravi i životnim kušnjama, posebno o slabosti, sreći i kreposti. I u novozavjetnim knjigama ima takvih priloga, putovanja i konkretnih informacija. Jednako se tako u Starom i Novom Zavjetu susreću stilovi i oblici publicističkoga žanra.

Istini za volju, malo je biblijskih knjiga koje se, prema uobičajenim književnim načelima, u razložitoj klasifikaciji, mogu svrstati u određenu literarnu vrstu. Zbog toga se, kako je rečeno, biblijski tekstovi redovito dijele na svoje osnovne skupine ili žanrove. Međutim, u svim se tim skupinama, a mahom i u pojedinim knjigama, dakako, u širem kontekstu, olako uočavaju pojedini dijelovi ili manji literarni oblici koji spontano odražavaju svoja tipska i u određenoj mjeri standardna klasifikacijska obilježja.

LITERARY GENRES WITHIN THE BIBLE

Summary

From the point of view of literature, the Bible is a collection of different texts written over the period of 14 centuries. All the texts in the Bible are related to the religious and didactic topics. Although the texts are stylized, the authors didn't pay attention to the harmony of styles and genres. Moreover, certain books were transferred from the oral tradition into the written form. The texts are structured in different ways - from those characterized by dialectal expressions and the simplicity of form to those written following all the rules of a literary genre. Analyzing the texts from the point of view of the literary classification, which was often changing through history, one needs to look for certain forms and analogies and identify the examples of certain genres in the mixed-genre texts. Taking into account different criteria and perceptions of various cultures and periods, the paper clearly identifies the main genres and subgenres, more so in the texts written in the biblical, didactic style than in the whole text of a particular book.

Tomo KNEŽEVIĆ

MISIJSKO POSLANJE CRKVE S POSEBNIM OSVRTOM NA ŽUPNU ZAJEDNICU*

Sažetak

Živimo u vremenu kada misije i misijske teme dobivaju sve manje mjesta u katoličkim tiskovinama diljem svijeta. Situacija nije ništa bolja ni u Crkvi u Hrvata. Jednostavno nema mjesta i nema interesa. Pritom se koriste razni odgovorni kako smo i mi i Europa misijska zemlja i misijski kontinent ili kako ova tema nema mjesta u vremena kada sekularizacija i globalizacija u raznim oblicima zauzimaju svoje mjesto u životu našega društva i okruženju našega življenja. Međutim, ova tema bez obzira na vrijeme i okolnosti ne gubi na svojoj aktualnosti. Sve krštenike diljem svijeta, posebno sve odgovorne u Crkvi, uvijek iznova pape potiču na razne načine kako bi misijska svijest i odgovornost uvijek bila živa i aktualna u svim dijelovima Crkve. Svjesni svoje odgovornosti za misijsko poslanje Crkve biskupi u Bosni i Hercegovini odlučili su se za misijsku temu na razini naših dekanata tijekom jeseni 2006. Na ovaj način željeli su potaći sve svoje svećenike na odgovorniji odnos prema misijama. Željeli su da i naša Crkva bude živa grana na stablu naše misijske odgovornosti. Bili su svjesni kako tijekom godine postoje razni načini kako možemo pokazati svoj odgovoran odnos. Istaknuli su kako se misijsko poslanje Crkve učinkovito ostvaruje upravo u župnoj zajednici. U ostvarenju želje naših biskupa odgovornima su učinili nacionalnog i dijecezanske ravnatelje Papinskih misijskih djela Bosne i Hercegovine. I ovo predavanje jest rezultat misijskoga nastojanja tijekom 2006. god. Ono je poticajno posebno zbog toga što se događa u predvečerje 50. obljetnice važne misijske enciklike Fidei donum.

Uvod

Na zasjedanju Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine, koje je održano u Mostaru od 20. do 23. ožujka 2006. Nacionalno vijeće Papinskih misijskih djela (dalje: PMD) BiH zamolilo je biskupe preko nacionalnoga ravnatelja PMD BiH,¹ da tema jedne od sljedećih korona po

¹ Ova želja Nacionalnog vijeća PMD BiH izrečena je u Sarajevu 28. veljače 2006. na godišnjoj skupštini PMD BiH.

dekanatima naših biskupija u BiH bude “Misijsko poslanje Crkve s posebnim osvrtom na župnu zajednicu”. Biskupi su s radošću i odobravanjem prihvatili predloženu temu u želji da bude prezentirana po našim dekanatima.² Bili su svjesni da se najvažniji dio misijske animacije i akcije te gradnje misijske svijesti i odgovornosti događa upravo po našim župnim zajednicama.

Zamolili su nacionalnoga ravnatelja i dijecezanske ravnatelje PMD BiH da budu spremni i odazovu se pozivu iz naših dekanata te ovu temu prezentiraju svećenicima na njihovim koronama.³ Ono što su naši biskupi tada odlučili ostvarilo se tijekom jeseni 2006. god. u svim našim biskupijama, u svim dekanatima. Sa svećenicima se iskreno i otvoreno razmišljalo na temelju važećih dokumenata, ali i na temelju trenutne situacije i naše prakse s obzirom na spomenutu temu.

Ova tema pomoći će svima nama s obzirom na misijsko poslanje Crkve u našim biskupijama, posebno u našim župnim zajednicama. Isto tako nadat se je da su svi dosadašnji misijski animacijski materijali, koje su župne zajednice i druge crkvene ustanove tijekom minulih godina primale od Misijske središnjice u Sarajevu, bili snažna potpora i podrška u pastoralnom radu, posebno u građenju misijske svijesti i misijske odgovornosti ne samo u župnim zajednicama, nego i u drugim crkvenim ustanovama u Bosni i Hercegovini.

Predavanje je pripremljeno malo opširnije i u njega su unesene mnoge stvari kako bi bilo od pomoći svima koje interesira misijsko poslanje Crkve. U njemu se mogu naći odgovori na mnoga pitanja. Posebno se može koristiti kao izvor informacija o misijskom poslanju Crkve u hrvatskom narodu, s posebnim naglaskom na Bosnu i Hercegovinu. Na jednom mjestu imamo cjelokupni pregled misijskoga djelovanja naše Crkve.

² Aktualni nacionalni ravnatelj obradio je navedenu temu na sljedećim mjestima: Vrhbosanska nadbiskupija (Sarajevski dekanat: 21. 9. 2006.; Ramski i Bugojanski dekanati: 9. 10. 2006.; Doborski dekanat: 11. 10. 2006.; Šamački dekanat: 11. 10. 2006.; Usorski dekanat: 16. 10. 2006.; Derventski dekanat: 3. 11. 2006.; Tuzlanski dekanat: 4. 11. 2006.; Sutješki dekanat: 6. 11. 2006.; Brčanski dekanat: 28. 11. 2006.; Sestre Karmelićanke, Sarajevo-Stup: 29. 9. 2006.); Mostarsko-Duvanjska biskupija: Duvanjski dekanat: 27. 11. 2006.; Banjalučka biskupija: 8. 11. 2006.

³ Istu želju telefonom je izrekla sredinom srpnja 2006. povjerenica za župne misijske grupe Đakovačke i Srijemske biskupije i voditeljica Misijske skupine u župi Svih svetih u Đakovu s. Ignacija Ribinski. Pitala je za spremnost održavanja istoga predavanja na Petom seminaru za animatore župnih misijskih grupa Đakovačke i Srijemske biskupije 9. rujna 2006. Predavanje je u Đakovu u dvorani Katoličkoga bogoslovnog fakulteta i održao nacionalni ravnatelj PMD BiH mr. Tomo Knežević.

I. Nema svjedočanstva bez svjedoka, kao što nema misije bez misionara

Naslov prvoga dijela uzet je iz enciklike pape Ivana Pavla II. o trajnoj vrijednosti misijske naredbe *Redemptoris missio*.⁴ U prvom dijelu želi se prezentirati najvažnije stvari s obzirom na odgovornost misijskoga poslanja Crkve na općem planu s posebnim naglaskom na naše biskupije i župne zajednice.

I.1. Misija se Crkve ispunjava djelovanjem

Crkva, koja je rođena na Duhove, nastavila je svoj rast sve do današnjega dana. I od toga vremena neprestano se bavi pitanjem sveopćega poslanja. Trebala je neprestano nadilaziti uske ljudske granice, bez obzira kakve one bile, kako bi ostvarila nalog uskrsloga Gospodina (Mt 28,16-20). Poslanje stoji u srcu Crkve i postaje idealom za sve vjernike. Jer misijsko poslanje Crkve, koje je Isusova misija, djelo je Božje ili, kao što često kaže Luka, djelo Duha Svetoga.⁵ Zato već Origen piše: “Kršćani, po onom što ovisi o njima, rade na širenju svoga nauka u cijelom svijetu. Zato su si neki uzeli zadaću proći ne samo gradovima, većim i manjim mjestima i selima da bi doveli druge k služenju Bogu. I neka se ne kaže da to čine s nadom u dobit, jer im često nedostaje potrebno.”⁶

Kao što je već rečeno, misijsko poslanje i misijsko djelovanje Crkve kroz povijest nije prošlo bez problema, nije prošlo bez rasta i bez padova. Zato Drugi vatikanski sabor u dekretu *Ad gentes*, o misijskoj djelatnosti Crkve kaže: “Stoga ovaj Sveti Sabor, zahvaljujući Bogu za predivna djela koja su dosada učinjena plemenitim nastojanjem cijele Crkve, želi u glavnim crtama prikazati načela misijske djelatnosti i udružiti snage svih vjernika da bi Božji narod stupajući uskom stazom križa posvuda rasprostranio kraljevstvo Krista, Gospodara i Proziratelja vjekova (usp. Sir 39,19) te utirao putove njegovu dolasku.”⁷ Kao što je Otac poslao Sina tako i on šalje nas (usp. Iv 20,21). U tom pravcu gledano očima dekreta *Ad gentes* “Misija se dakle Crkve ispunjava djelovanjem kojim ona postaje činjenično potpuno prisutna svim ljudima i narodima - pokoravajući se Kristovoj naredbi i potaknuta milošću i ljubavlju Duha Svetoga - da ih primjerenom životom i propovijedanjem, sakramentima i ostalim sredstvima milosti

⁴ Usp. Enciklika o trajnoj vrijednosti misijske naredbe *Redemptoris missio*, 61.

⁵ Usp. *isto*, 24.

⁶ ORIGENES, *Contra C.*, 3,9.

⁷ Br. 1.

privede vjeri, slobodi i Kristovu miru, da im se tako otvori slobodan i siguran put do punog udioništva u Kristovu misteriju.”⁸

I.2. Misijsko poslanje mjesne Crkve

Drugim vatikanskim saborom započelo je novo razdoblje u okviru ekleziologije o teologiji mjesne Crkve. Poticaj za daljnje teološko promišljanje dali su ekumenski problemi i problemi misija. Tako Zakonik kanonskog prava iz 1983. god. kaže: “Mjesne Crkve u kojima i od kojih opstoji jedna jedina Katolička Crkva, prije svega su biskupije...”⁹ Jer svaka biskupija dio je “Božjega naroda koji se povjerava na pastoralnu brigu biskupu u suradnji s prezbiterijem, tako da, prianjajući uza svojeg pastira koji ga po evanđelju i euharistiji sabire u Duhu Svetome, tvori partikularnu Crkvu u kojoj uistinu jest i djeluje jedna sveta, katolička i apostolska Kristova Crkva”.¹⁰

Velika novost dogodila se s Drugim vatikanskim saborom: “Crkva u hodu jest ‘misionarska’ po svojoj naravi, jer potječe iz slanja Sina i slanja Duha Svetoga po odluci Boga Oca. Ova pak odluka proistječe iz ‘izvora ljubavi’, to jest iz ljubavi Boga Oca...”¹¹ Međutim, i mjesna je Crkva po svojoj naravi misijska, a misijsko joj je poslanje bitno i neotuđivo. Doprijet će oblikovanju i oživotvorenju njezine vlastite fizionomije kao mjesne Crkve. Misije su njezina dužnost ali ujedno i njezino dostojanstvo upisano u dubini njezina biti “Crkva”. To se posebno očituje na trostruk način: “a) mjesna Crkva nastaje iz propovijedanja evandeoske poruke kao zajednica vjernika, kao *congregatio fidelium*, kao *creatura Verbi*, pozvana u život od Božje Riječi; b) sakrament euharistije, što ga slavi biskup i njegovi svećenici, potpuno oblikuje mjesnu Crkvu, jer je euharistija ‘izvor i vrhunac, *fons et culmen*’ (SC 10; PO 5) što sadrži u sebi sve dobro i iz koje struji sav život Crkve; c) Duh Sveti, koji je od uskrsloga i proslavljenoga Isusa poslan od Oca Crkvi da je neprestano oživljava i posvećuje, da raste kao otajstveno Tijelo prema punini Glave.”¹²

⁸ Br. 5.

⁹ Kan. 368.

¹⁰ Kan. 369.

¹¹ Dekret o misijskoj djelatnosti Crkve *Ad gentes*, 2.

¹² J. VODOPIVEC, “Mjesna Crkva i poslanje”, u: *Crkva i misije*, Sarajevo-Zagreb, 1993., str. 103.

I.3. Odgovornost župne zajednice za misije

U kontekstu našega razmišljanja treba naglasiti kako župna zajednica treba imati otvorene oči i uši za one koji su “vani”. To se odnosi na one koji još uvijek ne poznaju Kristovu Radosnu vijest ili su zbog osobnih ili okolnosti sredine življenja ponovno otišli u stranu. To se isto tako odnosi i na misije *Ad gentes*, zatim na “prave” misije, ali i na “svjetske misije”. Ne bi trebalo smetnuti s uma kako je svaka kršćanska zajednica u svome temelju misionarska. Zato je svaki župnik kao predstojnik povjerene mu župne zajednice i kao biskupov suradnik, sa svim suradnicima u župi, odgovoran za sudjelovanje povjerene mu župne zajednice u svjetskim misijama.

Župna zajednica je jedna “Ecclesiola” koja u jedinstvu sa župnikom čini najmanju stanicu Mističnoga tijela Kristova, kao što je Crkva obvezna prema misijama i kao što je Crkva sama “*communio missionaria*”. S obzirom na biskupiju i župu kao zajednicu, Dekret o misijskoj djelatnosti Crkve *Ad gentes* kaže: “Kako Božji narod živi u zajednicama, osobito u dijecezanskim i župnim, u njima se na neki način pokazuje kao vidljiv, to i na njih spada da pred narodima svjedoče Krista.

Milost obnove ne može rasti u zajednicama ako svaka od njih ne proširi prostore ljubavi do granica zemlje i ne posveti onima koji su daleko sličnu brigu kao onima koji su im vlastiti članovi.

Tako sva zajednica moli, sudjeluje i provodi među narodima aktivnost po svojim sinovima koje Bog izabire za ovo preodlično zvanje.

Bit će veoma korisno, uz uvjet da se ne zanemari sveopće misijsko djelovanje, podržavati vezu s misionarima proizašlima iz same zajednice ili s kojom misijskom župom odnosno biskupijom, da povezanost među zajednicama bude vidljiva i na uzajamnu izgradnju.”¹³

I.4. Tko je odgovoran za misijsko poslanje Crkve?

Od odgovornosti za misijsko poslanje Crkve nitko od krštenika nije izuzet.¹⁴ Svatko nosi svoj dio odgovornosti bez obzira na povjerenu zadaću i na različitost zadaća. Međutim, svatko od njih bilo da su biskupi, svećenici, redovnici, redovnice ili laici trajni su dio evangelizacije i to prema vlastitoj karizmi, pozivu, mjestu što zauzima u cjelini crkvene zajednice.

U enciklici *Redemptoris missio* papa Ivan Pavao II. to izriče na sljedeći način: “Zapovijed opće misije... leži prije svega na zboru biskupa

¹³ *Ad gentes*, posebno 37.

¹⁴ Usp. *Redemptoris missio*, 71.

s Petrovim nasljednikom na čelu. Svjestan te odgovornosti, u susretima s biskupima osjećam dužnost da s njima podijelim, bilo s obzirom na novu evangelizaciju bilo s obzirom na opću misiju.”¹⁵

S obzirom na misijsku odgovornost biskupa, pozivajući se na Drugi vatikanski sabor,¹⁶ Ivan Pavao II. jasan je u enciklici *Redemptoris missio*: “Briga navješćivati evanđelje po svoj zemlji spada na zbor pastira, kojima je svima zajedno Krist dao zapovijed nalažući im zajedničku dužnost’. On također tvrdi da su biskupi ‘posvećeni ne samo za neku biskupiju nego za spasenje svega svijeta’... Ista odgovornost pada na biskupske konferencije i na njihove organe na kontinentalnoj razini te one moraju misijskom nastojanju pružiti vlastiti doprinos... Golema je također misionarska dužnost svakoga biskupa kao pastira jedne partikularne Crkve. ‘Zadaća je biskupa, kao upravitelja i središta jedinstva u dijecezanskom apostolatu, promicati, ravnati i usklađivati misijsku djelatnost... neka se brine da se apostolska djelatnost ne ograniči samo na one koji su se već obratili, nego da se odgovarajući dio radnika i pomoći namijeni za evangelizaciju nekršćana’.”¹⁷

S obzirom na misijsku odgovornost dijecezanskih svećenika, pozivajući se na dokumente Drugog vatikanskog sabora,¹⁸ enciklika *Redemptoris missio* ističe da prezbiteri snagom sakramenta reda ne pripravljaju se na neko “ograničeno i usko poslanje, nego za najšire i sveopće poslanje spasenja, ‘sve do nakraj zemlje’... Zbog toga sâm odgoj svećeničkih pripravnika mora ići za tim ‘da se prožmu istinskim katoličkim duhom te se tako nauče nadići granice vlastite biskupije, nacije ili obreda i pomažu potrebama cijele Crkve uvijek duhom spremni bilo gdje naviještati evanđelje’. Svi svećenici moraju imati misionarsko srce i shvaćanje, moraju biti otvoreni za potrebe Crkve i svijeta, pozorni na one najudaljenije... Oni neće propustiti učiniti se stvarno raspoloživima Duhu Svetomu i biskupu, da budu poslani preko granica svoje zemlje. To će od njih tražiti ne samo zrelost zvanja nego i osobitu sposobnost rastanka s vlastitom domovinom, plemenom i obitelji te posebnu umješnost urastanja u ine kulture, inteligentno i s poštovanjem.”¹⁹

Papa Ivan Pavao II., pozivajući se na encikliku pape Pia XII. *Fidei donum* iz 1957. god., pozvao je biskupe da dadu neke od svojih svećenika

¹⁵ Br. 63.

¹⁶ Usp. Dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen gentium*, 23; *Ad gentes*, posebno 29, 30 i 38.

¹⁷ Br. 63.

¹⁸ Usp. Dekret o službi i životu prezbitera *Presbyterorum ordinis*, 10; *Ad gentes*, 39; Dekret o odgoju i obrazovanju svećenika *Optatam totius*, 20.

¹⁹ *Redemptoris missio*, 67.

kao pomoć afričkim Crkvama. Na temelju pokazanoga iskustva papa naglašava da “prezbiteri nazvani ‘fidei donum’ u svijetu zaista na poseban način očituju svezu zajedništva među Crkvama, daju dragocjen doprinos rastu crkvenih zajednica koje su u oskudici, dok od njih dobivaju svježinu i životnost vjere... Treba slati svećenike koji su izabrani među najboljima, među sposobnima i dolično pripravljenima za poseban posao koji ih očekuje”.²⁰

Redovnici i redovnice nose svoj dio odgovornosti za misijsko poslanje Crkve. Oni i sve ustanove posvećenoga života prema enciklici *Redemptoris missio* “pripadaju u neiscrpivo i mnogovrsno bogatstvo Duha; njihovi članovi ‘od trenutka kad se daju u službu Crkve snagom samoga svojeg posvećenja dužni su surađivati na poseban način u misijskoj djelatnosti, na način koji je svojstven institutu’. Povijest svjedoči o velikim zaslugama redovničkih obitelji u širenju vjere i u oblikovanju novih Crkava: od drevnih monaških ustanova preko srednjovjekovnih redova pa sve do modernih kongregacija”.²¹

Drugi vatikanski sabor²² istaknuo je posebni doprinos u misijskom poslanju Crkve na koji su pozvani i vjernici laici. Ne smije se smetnuti s uma kako je “nužno da svi vjernici podijele tu odgovornost, što nije samo pitanje apostolske učinkovitosti, nego je dužnost i pravo utemeljeno na krsnom dostojanstvu”.²³ Među laicima posebno odgovornost stavljena je pred katehiste koji su “specijalizirani radnici, izravni svjedoci, nezamjenjivi navjestitelji evanđelja, koji su temeljna snaga kršćanskih zajednica, osobito u mladim Crkvama”.²⁴ Ovdje treba nadodati i druge radnike koji služe Crkvi i misiji: “promicatelje molitve, pjevanja i liturgije; vode bazičnih crkvenih zajednica i biblijskih skupina; nositelje karitativnoga djelovanja; upravitelje crkvenih dobara; ravnatelje raznih apostolskih društava; vjeroučitelje u školama”.²⁵

I.5. Velikodušno otvaranje potrebama drugih

Zatvorenost mjesne Crkve nije prihvatljiva posebno u misijskom poslanju Crkve. Zato papa Ivan Pavao II. u enciklici *Redemptoris missio*²⁶

²⁰ *Isto*, 68.

²¹ *Isto*, 69.

²² Usp. *Lumen gentium*, 17, 31, 33-38; *Ad gentes*, 35-36, 41.

²³ *Redemptoris missio*, 71.

²⁴ *Isto*, 73.

²⁵ *Isto*, 74.

²⁶ Usp. *isto*, 64.

poziva na velikodušno otvaranje potrebama drugih. Ta suradnja među Crkvama kvalitetno je obogaćenje za sve i tiče se svih područja crkvenoga života. Papa poziva “biskupe i biskupske konferencije da velikodušno ostvare ono što predviđa Uputa koju je izdao Zbor za kler o suradnji među mjesnim Crkvama i posebno o boljem rasporedu klera u svijetu”.²⁷ Spomenuta uputa donosi smjernice za promicanje uzajamne suradnje mjesnih Crkva i osobito za prikladnije raspoređivanje klera.²⁸ Jer “misija Crkve”, nastavlja papa, “zasigurno, šira je od samoga ‘zajedništva među Crkvama’; uz pomoć koju pruža pri ponovnoj evangelizaciji, ona mora također ići dalje u smislu osobitoga misijskog djelovanja. Pozivam sve Crkve, mlade i drevne, da podijele sa mnom tu skrb, osiguravši porast misijskih zvanja i prevladavši razne poteškoće”.²⁹

2. Kako je uređena misijska djelatnost Crkve

2.1. Zbor za evangelizaciju naroda

Mnogo toga poznato je o rimskoj Kongregaciji odnosno o Zboru za evangelizaciju naroda.³⁰ Međutim, za mnoge je malo poznato kako mu je Drugi vatikanski sabor, s obzirom na misijsko poslanje Crkve na općem planu, dodijelio najvažniju ulogu: “Za misije i za čitavu misijsku djelatnost treba da bude nadležno samo jedno nadležstvo, naime, Zbor ‘Za širenje vjere’: on upravlja i uskladuje po svemu svijetu i sam misijski rad i misionarsku suradnju, poštujući ipak pravo Istočnih Crkava.”³¹

Povijest Zbora. Već od 17. st. niz faktora promijenilo je bitno misijsko lice Katoličke Crkve. To se dogodilo i osnivanjem novoga Zbora za širenje vjere (Congregatio de Propaganda Fide) bulom pape Grgura XV. (1621.-1623.) *Incrutabili Divinae Providentiae* od 22. lipnja 1622. Danas se ovaj Zbor naziva Zbor za evangelizaciju naroda. Ovom odlukom Rim je ponovno postao misijskom središnjicom te je preuzeo stalnu misijsku inicijativu. Nakon ovoga dokumenta došli su i drugi papinski dokumenti koji

²⁷ *Isto.*

²⁸ Pogledaj *Postquam apostoli* od 25. ožujka 1980., u: AAS, 72 (1980), 343-364.

²⁹ *Redemptoris missio*, 64.

³⁰ O Zboru za evangelizaciju naroda korišteni su materijali objavljeni na web stranici Svete Stolice www.vatican.va. Treba ih pod Rimskom kurijom tražiti kao dio Zbora za evangelizaciju naroda. Pogledaj također H. RZEPKOWSKI, “Der Weg des Christentums nach Asien”, u: H. BÜRKLE (izd.), *Die Mission der Kirche*, AMATECA, Lehrbücher zur katholischen Theologie, Band XIII, Paderborn, 2002., str. 241-300., posebno 267-271.

³¹ *Ad gentes*, posebno 29.

imaju veliko misijsko značenje kao što su: *Romanum decet* (s istim datumom), *Cum inter multiplices* (14. prosinca 1622.), *Cum nuper* (13. lipnja 1623.) i konačno *Immortalis Dei* (iz kolovoza 1627.). Već u drugoj polovini 16. st. sve su prisutnija strujanja koja su misijskom djelu željela osigurati obilježje crkvene zadaće i na taj način staviti je pod neposredno vodstvo Rima. Sama ideja nije bila nova jer je preko Ramóna Llulla (Raymundus Lulus) doživjela svoju konkretnu artikulaciju. Ona je u središte kršćanstva željela staviti službenu ustanovu za širenje vjere. Ustanovu rimske misijske središnjice ponovno su oživjele karmelićanske Terezijanske kongregacije obnove.

U ovom kontekstu treba gledati i na Tomu de Jesus (Diego Sánchez Dávila) (1564.-1627.) koji je bio snažna potpora i animator osnivanja Zbora. God. 1613. objavio je u Antwerpenu svoje veliko djelo *De procuranda Salute Omnium Gentium*, koje je u istoj godini doživjelo dva izdanja. U njemu on, pozivajući se na Petra apostola iz Djela apostolskih (10,23-48), naglašava prvi korak prema obraćenju pogana, te kako je u prvom redu papa odgovoran za misije. Iako on nije originalan u svim pojedinostima u ovom pitanju, ipak mu pripadaju ogromne zasluge da se pozabavio na logičan način s velikim kompleksom pitanja te povijesno-spasenjski i teološki obrazložio potrebu utemeljenja misijske središnjice. S pravom ga se može nazvati pretečom Zbora. Od posebnoga značenja je instrukcija za apostolske vikare u Aziji iz 1659. god., koja se smatra Magna Charta jednoga novog misijskog koncepta: “Ona (Crkva) ni u kojem slučaju ne želi te narode dovesti do toga da promijeni njihovu kulturu ukoliko se u tim stvarima ne radi o protivljenju vjeri i moralu. Ima li išta apsurdnije da se kultura Francuske, Španjolske, Italije ili bilo koje druge europske zemlje prenosi u Kinu! Oni (misionari) nisu donositelji naših kultura nego vjere koja ni u kojem slučaju ne razara kulturnu tradiciju jednoga naroda ukoliko ona nije loša, nego je nastoji očuvati.”

Mnoga obogaćenja donijelo je 20. st. u misijskom poslanju Crkve koja imaju odjeka sve do naših dana. Svjesni kako je obraćenje u prvom redu djelo milosti papa Pio XI. pozvao je sve na stalnu molitvu. Tako je sv. Tereziju iz Lisieuxa proglasio zaštitnicom misija (1927.), a od 1928. god. svim članovima apostolata molitve preporučio svakoga mjeseca da mole na posebnu misijsku nakanu i čine dobra djela. Osim toga odredio je reskriptom Zbora za obrede 14. travnja 1926. da pretposljednja nedjelja listopada za cijeli svijet bude dan molitve i posebne misijske animacije. Ovim je Pio XI. za cijelu Crkvu ustanovio Svjetski misijski dan, to jest Misijsku nedjelju.

Cjelokupni posao davanja institucijske potpore misijskom poslanju Crkve ostvarila je i dala trajni rezultat Svećenička misijska udruga. Papa Benedikt XV. u svom apostolskom pismu *Maximum illud* iz 1919. god. izrekao je svoju želju da se u svim biskupijama svijeta osnuje ova svećenička udruga. Naišla je na plodno tlo u cijelom svijetu.

Isto tako u 20. st. krenulo se u sustavnu izgradnju znanosti o misijama, to jest misiologije. Na raznim sveučilištima otvaraju se katedre i instituti za misiologiju. Tako su ustanovljene sljedeće katedre misiologije: Münster (1911.), München (1919.), Rim (kod Propagande, 1919.), Nimwegen (1930.), Ottawa (1932.), Beč (1933.) i Freiburg u Švicarskoj (1940.).

Danas na Zbor za evangelizaciju naroda treba gledati kao na ustanovu širenja vjere po cijelom svijetu s posebnom zadaćom nadležstva za koordiniranje svih misijskih aktivnosti te davanje misijskih smjernica, unaprjeđenje izobrazbe i odgoja svećenika te nastanak i izgradnja domaće hijerarhije. Daljnja joj je zadaća osnivanje novih misijskih instituta i konačno skupljanje materijalnih dobara za misijski rad. Novi Zbor ovim je postao redovito i jedino sredstvo Svetoga Oca i Svete Stolice s jurisdikcijom nad svim misijama i misijskom suradnjom.

Današnje ustrojstvo Zbora. Drugi vatikanski sabor posebno je istaknuo misijsku bit i misijsku suodgovornost biskupskoga kolegija i njihovih mjesnih Crkava za misije *ad gentes*. Tako je papa Pavao VI. (1963.-1978.) svojom konstitucijom *Regimini Ecclesiae Universae* od 15. kolovoza 1967. nanovo uredio i prilagodio prema smjericama Koncila zadaće rimske kurije. Zbor je dobio ime Zbor za evangelizaciju naroda ili *De Propaganda Fide*. U koncilskom dekretu o misijskoj djelatnosti Crkve *Ad gentes* nanovo je definirana uloga misijskoga dikasterija s novim smjericama novoga uređenja upravnih tijela. O tome posebno govori spomenuti koncilski dekret *Ad gentes*: "Za sve misije i za čitavu misijsku djelatnost treba da bude nadležno samo jedno nadležstvo, naime Zbor 'za širenje vjere': on upravlja i usklađuje po svemu svijetu i sam misijski rad i misionarsku suradnju, poštujući ipak pravo Istočnih Crkava."³² Ovaj dokument u istom broju nastavlja: "Potrebno je stoga da ovaj Zbor bude i sredstvo uprave i organ dinamičnoga ravnjanja koji će se služiti znanstvenim metodama i pomagalicama, prilagođenim prilikama ovoga vremena, to jest vodeći računa o današnjim istraživanjima teologije, metodologije i misijskoga pastorala." Zbor pod predsjedanjem novoimenovanoga pročelnika kard. Ivana Diasa³³ trenutno ima 61 člana, od kojih su 41 kardinal, 9 nadbiskupa, 3 biskupa, 3

³² Br. 29.

³³ Papa Benedikt XVI. imenovao je 20. svibnja 2006. dosadašnjeg nadbiskupa Bombaya Ivana kardinala Diasa novim pročelnikom Zbora za evangelizaciju naroda.

nacionalna ravnatelj PMD te 3 vrhovna redovnička poglavara. Tajnik Zbora je bivši nadbiskup Conakrya (Gvineja) Robert Sarah. Dulje vrijeme bilo je nepopunjeno mjesto podtajnika i predsjednika PMD kojeg je do 2003. god. obnašao bivši nadbiskup iz Ratnapura (Sri Lanka) mons. Malcolm Ranjith, a koji je nakon toga postao apostolskim nuncijem u Indoneziji. Početkom 2006. god. papa Benedikt XVI. imenovao ga je tajnikom Zbora za liturgiju i disciplinu sakramenta.

Prema izvješću Tiskovne agencije *Fides* Zbora za evangelizaciju naroda od 24. siječnja 2005. papa Ivan Pavao II. imenovao je 22. siječnja 2005. palotinca oca Henryka Hosera novim podtajnikom Zbora za evangelizaciju naroda i predsjednikom PMD. Isto tako otac Hoser imenovan je i naslovnim nadbiskupom Tepelte. Trenutno Zbor ima oko 50 stalnih suradnika u oba odjela: Tajništvo i Ravnateljstvo. Zbor ima na raspolaganju savjetodavno tijelo kojega čine stručnjaci različitih crkvenih disciplina i dolaze iz različitih zemalja.

Učinci raznih djelatnosti Zbora. Među najvažnije etape koje oslikavaju život Zbora *De Propaganda Fide* pripadaju:

- Instrukcija iz 1659. god. koju se naziva i “Magna Charta di Propaganda”;
- Osnivanje Papinskog kolegija “Urbanum” bulom pape Urbana VIII. *Immortalis Dei Filius* od 1. kolovoza 1627.;
- Osnivanje Papinskoga univerziteta Urbaniana 1. kolovoza 1627.;
- Utemeljenje vlastite tiskare s imenom “Polyglotta” za tiskanje knjiga na jezicima misijskih zemalja;
- Osnivanje preko 1500 biskupija, od kojih je njih preko 500 moglo prijeći na opće ili istočno pravo;
- Odobravanje ustanove stotine instituta Bogu posvećenoga života sa specifično misionarskim usmjerenjem ili u područjima s misijskim pravom;
- Osnivanje PMD i osnivanje Međunarodnoga središta za misijsku animaciju (CIAM).

Nadleštvo i djelatnost Zbora. S novom apostolskom konstitucijom Pastor Bonus od 28. lipnja 1988. Zbor je ovlašten da na cijelom svijetu vodi i koordinira djelo evangelizacije naroda i misijsku suradnju isključivo u onim zemljama koje su pod Zborom za Istočne Crkve (čl. 85). Osim toga dikasterij ima direktnu i isključivu nadležnost za područja koja joj pripadaju isključivo područja nadležnosti drugih dikasterija u različitim sektorima (usp. čl. 88-89). U područjima svoga nadleštva Zbor uspostavlja i dijeli misijske biskupije prema tamošnjim potrebama. Odgovorna je za vođenje misija i provjerava sve zahtjeve i izvješća biskupa i biskupskih kon-

ferencija. Također družbe apostolskoga života, koje su ustanovljene u korist misija, u nadležstvu su Zbora (čl. 90, & sect., 2). Zbor upravlja vlastitim dobrima i svim drugim dobrima koja su određena za misije preko vlastitoga i za to određenoga ureda (čl. 92).

2.2. Papinska misijska djela

Papinska misijska djela³⁴ prvotno su nastala u Crkvama s antičkom kršćanskom tradicijom i trebala su biti potpora misionarima među nekršćanskim narodima. Danas su ona ustanova Crkve u cijelom svijetu i svake pojedine Crkve. Sveti Otac vrši svoju vlast nad PMD preko Zbora za evangelizacije naroda kojoj je Drugi vatikanski sabor povjerio upravu i koordinaciju misijske suradnje.³⁵ Iako PMD zavise od Zbora za evangelizaciju naroda, ona imaju svoju autonomiju i ravnaju se prema vlastitim statutima. Kardinal, pročelnik Zbora za evangelizaciju naroda, predsjednik je PMD.³⁶

Ne smije se smetnuti s uma kako im je Drugi vatikanski sabor dao središnje mjesto u misijskoj suradnji rekavši pritom kako je pravo “dati prvo mjesto tim Djelima, jer su sredstvo da se katolici već od djetinjstva prožimaju pravim sveopćim i misijskim duhom i da se potakne uspješno sakupljanje pomoći na dobrobit svih misija prema potrebama svake od njih”.³⁷ Ona su kao ustanova uređena tako da čine četiri različite grane: Djelo za širenje vjere, Djelo svetoga djetinjstva, Djelo sv. Petra apostola i Misijska zajednica svećenika, redovnika i redovnica. Zajednički im je cilj unaprjeđenje misijske svijesti i stvaranje svijesti kod Božjega naroda za cijelu Crkvu. Ovaj se cilj ostvaruje ciljanom informacijom i svjesnom misijskom izgradnjom, odgojem novih misijskih zvanja, skupljanjem i dijeljenjem darova za misionare i njihovu djelatnost kao i za mlade Crkve pri čemu također zajedništvo s drugim Crkvama potiče na izmjenu dobara i drugih sredstava pomoći.

Svako pojedino Djelo među četiri PMD ima vlastiti identitet i vlastito određenje kako s obzirom na cilj tako i što se tiče sredstava i inicijati-

³⁴ O Papinskim misijskim djelima korišteni su uglavnom materijali objavljeni na web stranici Svete Stolice www.vatican.va; Pogledaj također Statuti PMD 26. lipnja 1980., koji su na hrvatskom tiskani u Zagrebu 1999. god., te važeći Statuti iz 2005. god. koji još nisu prevedeni na hrvatski jezik. Usp. također Statuti Papinskih misijskih djela, u: *Radosna vijest* 2 (1989), 7-10.

³⁵ Usp. *Ad gentes*, 29; Statuti, 24.

³⁶ Statuti, 29.

³⁷ *Ad gentes*, 38.

ve te s obzirom na njihovu primjenjivost u kojima je svako Djelo djelatno. Isto tako važno je da se kod očuvanja osobnih obilježja očituje jedinstvo duha i nakana koju imaju kao Djela Svetoga Oca i biskupa te uvođenje Božjega naroda u plodni misijski duh. U enciklici o trajnoj vrijednosti misijske naredbe *Redemptoris missio* od 7. prosinca 1990. papa Ivan Pavao II. ističe njihovu glavnu dužnost sljedećim riječima: “U djelu animacije poglavita zadaća je na Papinskim misijskim djelima, kao što sam više puta izjavio u porukama za Svjetski misijski dan. Četiri djela... imaju općenito svrhu promicanja općega misijskog duha u krilu Božjega naroda. Misijska unija ima kao neposrednu i posebnu svrhu učiniti osjetljivima i misionarski odgojiti svećenike, redovnike i redovnice koji se, sa svoje strane, moraju o tome brinuti u kršćanskim zajednicama; ono, uz to, želi unaprijediti druga Djela kojima je duša. ‘Zapovijed bi morala glasiti ovako: Sve Crkve za obraćenje cijeloga svijeta’.

Ta Djela, budući da su papinska ili zbora biskupa, u krilu partikularnih Crkava zauzimaju ‘s pravom prvo mjesto, jer su sredstvo da se katolici već od djetinjstva prožimaju pravim sveopćim i misijskim duhom i da se potakne uspješno skupljanje pomoći na dobrobit svih misija prema potrebama svake od njih.’ Drugi je cilj misijskih Djela buđenje zvanja *ad gentes* i za cijeli život, kako u drevnim Crkvama tako i u onima mlađim. Živo preporučujem da svoju službu usmjere k tom cilju.

U svome djelovanju ta Djela, na općoj razini, ovise o Zboru za evangelizaciju, a na mjesnoj razini o biskupskim konferencijama i pojedinim Crkvama, u suradnji sa žarištima animacije: one u katolički svijet unose onaj duh univerzalnosti i služenja misiji bez koje nema istinske suradnje.”³⁸

PMD u svome radu ravnaju se prema općim statutima, a koje odobrava Sveti Otac. Prve statute, koje je potpisao tadašnji prefekt Zbora za evangelizaciju naroda kard. Angello Rossi, odobrio je 26. lipnja 1980. papa Ivan Pavao II.³⁹ Sadašnje važeće statute, koje je u Lionu na općoj godišnjoj skupštini 6. svibnja 2005. potpisao pročelnik Zbora za evangelizaciju naroda kard. Crescenzo Sepe, odobrio je 26. lipnja 2005. papa Ivan Pavao II. U sljedećem vremenu očekuje se prijevod istih statuta na hrvatski jezik.

*Misijska središnjica.*⁴⁰ Središnja uprava svih četiriju Djela za cjeli svijet nalazi se u Rimu. Osim središnje uprave PMD, u svakoj državi pos-

³⁸ Br. 84.

³⁹ Statuti na hrvatskom jeziku objavljeni su u misijskom informativnom listu *Radosna vijest*, 2 (1989), 7-10, koje je u obliku knjižice 1999. god. u Zagrebu tiskala Misijska centrala.

⁴⁰ O Misijskoj središnjici, uz dokumente PMS i katoličkoga tiska, korištene su i informacije aktualnoga ravnatelja PMD BiH mr. Tome Kneževića.

toji Nacionalna uprava PMD s jednim nacionalnim ravnateljem na čelu.⁴¹ Ako postoji potreba, što preporučuju važeći opći statuti PMD, može se unutar svake Nacionalne uprave PMD imenovati ravnatelje PMD za svako pojedino Djelo kao što je to, npr. u Njemačkoj Djelo svetoga djetinjstva (Kindermissionswerk).⁴² U svijetu postoje primjeri, prema mogućnostima koje daju važeći statuti,⁴³ postojanja Nacionalne uprave PMD za više država (npr. Europa: Engleska i Velika Britanija, skandinavske zemlje; Afrika: Burkina Faso i Niger, Senegal i Mauritanija, Siera Leone i Gambija; Azija: Malezija, Singapur i Brunei) ili u istoj zemlji dvije Nacionalne uprave PMD (Europa: Njemačka /Aachen i München/; Amerika: Kanada, francusko govorno područje: Kanada-Quebec, i englesko govorno područje: Kanada-Toronto). Nacionalnoga ravnatelja PMD imenuje⁴⁴ Zbor za evangelizaciju naroda na temelju prijedloga biskupske konferencije pojedine države. Biskupska konferencija predlaže imena triju kandidata. Zbor za evangelizaciju naroda prema važećim statutima imenuje nacionalnoga ravnatelja PMD na razdoblje od pet godina, a može mu produžiti samo još jedan petogodišnji mandat. On je službeni predstavnik PMD pri mjesnoj biskupskoj konferenciji.

Svake godine svaka Nacionalna uprava PMD dužna je podnositi cjelokupna izvješća o svome radu za svako Djelo sljedećim ustanovama Crkve: Središnjicama svakoga pojedinog Djela u Rimu, biskupskoj konferenciji preko predsjednika misijskog vijeća biskupske konferencije te Nacionalnom vijeću PMD na godišnjoj skupštini. Ako ne postoji misijsko vijeće biskupske konferencije, onda je nacionalni ravnatelj PMD dužan osobno podnositi izvješće biskupskoj konferenciji. Nacionalna uprava PMD BiH pravi slično izvješće svake godine počekom svibnja za sve ustanove Katoličke Crkve u BiH.

Nastanak i djelovanje misijske središnjice u Sarajevu. Misijska središnjica koja svoj ured ima u Sarajevu u ulici Kaptol 32, jest središnje mjesto Nacionalne uprave PMD BiH. Sadašnja Nacionalna uprava PMD BiH počela je živjeti početkom 2001. god. Dekretom rimskoga Zbora za evangelizaciju naroda od 10. ožujka 2001., br. 1145/01, nacionalnim ravnateljem PMD BiH imenovan je svećenik vrhbosanske nadbiskupije Tomo Knežević.⁴⁵ Dekret je potpisao tadašnji pročelnik Zbora za evangelizaciju naro-

⁴¹ Usp. Statuti, 50.

⁴² Usp. čl. 54.

⁴³ Usp. čl. 51.

⁴⁴ Usp. čl. 52.

⁴⁵ Usp. *Vrhbosna*, 1 (2001), 23. Usp. također Novi nacionalni direktori Papinskih misijskih djela, u: *Radosna vijest*, 1 (2001), 5.

da kard. Josef Tomko. Drugim dekretom od 10. ožujka 2006., br. 1591/06., koji je potpisao pročelnik Zbora za evangelizaciju naroda kard. Crescenzo Sepe, dotadašnji nacionalni ravnatelj PMD BiH Tomo Knežević imenovan je nacionalnim ravnateljem PMD BiH na novih pet godina.⁴⁶

Po uzoru na druge Nacionalne uprave PMD diljem svijeta i ova ustanova u Bosni i Hercegovini u svom nazivlju uzela je kratki naziv Misijska središnjica. Druge zemlje imaju sljedeće nazive: Misijski ured (Republika Hrvatska), Misijonsko središće (Slovenija), Missio Polonia (Poljska), Missio Österreich (Austrija), Missio Aachen-München (Njemačka), Missio Canada (Kanada) itd.

Vrhbosanska nadbiskupija ponovno se pokazala spremnom, kao što je to bilo kroz više desetljeća u vremenima postojanja Misijske centrale u bivšoj državi, te je privremeno udomila Misijsku središnjicu Nacionalne uprave PMD BiH. Privremeno joj je dodijelila uredski prostor u potkrovlju zgrade Prvostolnoga kaptola vrhbosanskoga u Sarajevu u ulici Kaptol 7. Kroz to vrijeme kao i prije od Misijske središnjice nije tražila nikakvu nadoknadu kao na primjer: stanarina, struja, voda, plin, smeće i dr. Krajem 2003. god. Misijska središnjica kupila je u javnom nadmetanju uredski prostor od Zavoda za izgradnju kantona Sarajevo. Nakon uređenja prostorija i nabavke dijela uredskoga namještaja Misijska središnjica uselila je 16. siječnja 2004. u svoje prostorije koje se nalaze u ulici Kaptol 32. U početku zgrada u kojoj se nalazi Misijska središnjica, a od rane jeseni 2004. i ustanove Biskupske konferencije BiH (Tajništvo, Katolička tiskovna agencija i *Justitia et pax*), pripadala je nepravedno ulici Mehmed Paše Sokolovića bb II/4. Međutim, zamolbom Tajništva BK BiH gradske vlasti općine Sarajevo-Centar ispravile su taj propust i svojom odlukom od 12. listopada 2004., br. 07-23-5347/04, dali naziv koji je trebala imati od samoga početka: Kaptol 32.

Ovdje je zgodno spomenuti kako povijest Misijske središnjice počinje još 1931. god.⁴⁷ Te godine u Zagrebu u ulici Palmotićeve 31 ustanovljena je za hrvatske biskupije bez Slovenije Misijska pisarna, a koju je u početku vodio vlč. August Wolf. Svrha joj je bila da "pripravlja i vodi propagandu za širenje oficijelnih misijskih organizacija, što ih želi sv. Stolica da se uvedu i vode u svim biskupijama. A to su: Unio Cleri, DŠV, Opus S. Petri za odgoj domaćeg klera u misijama. Isto u njezin djelokrug spada izdavanje misijskih publikacija".⁴⁸ Biskupska konferencija bivše države, nakon zatražene i prihvaćene ostavke nacionalnoga ravnatelja dr. Janka

⁴⁶ Usp. *Vrhbosna*, 2 (2006), 124 i 150.

⁴⁷ Usp. *Vjesnik*, u: *Vrhbosna*, 1-2 (1931), 25.

⁴⁸ *Vjesnik*, u: *Vrhbosna*, 1-2 (1931), 25.

Penića, predložila je vrhbosanskoga nadbiskupa mons. dr. Smiljana Čekadu za nacionalnoga ravnatelja PMD, što je Zbor za evangelizaciju naroda i prihvatio.⁴⁹ Misijska pisarna iz Zagreba seli se u Sarajevo i dobiva novo ime Misijska centrala.⁵⁰ Do raspada bivše države, prijašnja Nacionalna uprava PMD te države, koja je imala skraćeni naziv Misijska centrala, pokrivala je skoro cijeli teritorij spomenute države. Iznimka je bila Slovenija. U tom razdoblju Misijska centrala imala je tri nacionalna ravnatelja PMD rečene države: Vrhbosanskoga nadbiskupa mons. dr. Smiljana Čekadu (1969.-1974.)⁵¹ te vrhbosanske svećenike dr. Zvonimira Baotića (1974.-1988.)⁵² i Stipu Miloša (1988.-1999.)⁵³ Raspadom države nastaje 1. siječnja 1996. nova Nacionalna uprava PMD za dvije novonastale države, Republiku Hrvatsku te Bosnu i Hercegovinu, sa starim nazivom Misijska centrala.⁵⁴ Ona kao takva postoji do kraja 2000. godine.

U tom vremenu nacionalni ravnatelj PMD za Republiku Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu te istovremeno predsjednik Komisije za misije pri Hrvatskoj biskupskoj konferenciji (HBK) bio je hvarsko-bračko-viški biskup mons. Slobodan Štambuk (1996.-2000.).⁵⁵ Voditelj Misijske centrale

⁴⁹ Usp. Pismohrana Misijske centrale (dalje: PMC), 38/69.

⁵⁰ Usp. PMC 1/68, 10/68 i 13/68, 38/69 i 324/89.

⁵¹ Pitanje tko predlaže, a tko imenuje nacionalnoga ravnatelja PMD pogledaj PMC 1/68, 10/68, 13/68 i 38/69. Vrhbosanski nadbiskup mons. dr. Smiljan Čekada istovremeno je bio nacionalni ravnatelj PMD za bivšu državu i predsjednik Misijskog vijeća Biskupske konferencije bivše države. Usp. na primjer PMC 30/71.

⁵² Usp. Z. BRALIĆ, "In memoriam Zvonimir Baotić", u: *Radosna vijest*, 1 (1996), 10-11.14. Usp. Dekret imenovanja PMC 78/74 i 79/74. Vezano uz probleme oko neostvarene primopredaje i izostalog preuzimanja Misijske centrale i misijskog lista *Radosna vijest* između dotadašnjega dr. Zvonimira Baotića i novoimenovanoga nacionalnog ravnatelja PMD vlč. Stipe Miloša pogledaj PMC 161/88, 162/88, 186/88, 175/89, 324/89, 329/89, 335/89, 338/89, 354/89, 355/89, 356/89, 357/89, 358/89, 359/89, 7/90, 14/90, 15/90, 31/90, 40/90, 69/90, 70/90, 71/90, 73/90, 74/90, 75/90, 77/90, 78/90, 83/90, 84/90, 88/90, 92/90, 101/90, 102/90, 104/90, 105/90, 108/90, 109/90, 114/90, 115/90, 116/90, 118/90, 119/90, 120/90, 125/90, 126/90 i 143/90. Pogledaj također Prilog nadbiskupa vrhbosanskoga mons. dr. Marka Jozinovića od 30. ožujka 1990. uz *Vrhbosnu*, 2 (1990), samo za Vrhbosansku nadbiskupiju. Pogledaj isto tako, npr. cijeli jubilarni broj lista *Radosna vijest*, br. 2 iz 1990. god.

⁵³ Vlč. Stipo Miloš prije imenovanja nacionalnim ravnateljem PMD za bivšu državu bio je misionar u biskupiji Solwezi u Zambiji (Afrika) od 1982. do 1985. god. zajedno s vlč. Dominkom Bilićem. Nakon isteka službe nacionalnoga ravnatelja PMD vratio se u misije u Zambiju u istu biskupiju 22. svibnja 1996. Usp. ABS, vlč. Stipo Miloš ponovno u misijama, u: *Radosna vijest*, 6 (1996), 4. S obzirom na probleme oko preuzimanja i primopredaje Misijske centrale i misijskog lista *Radosna vijest* pogledaj pretходnu bilješku.

⁵⁴ Usp. S. ŠTAMBUK, "Mons. Slobodan Štambuk novi nacionalni direktor Papinskih misijskih djela", u: *Radosna vijest*, 1 (1996), 4.

⁵⁵ Usp. *isto*.

i odgovorni urednik misijskoga informativnog lista *Radosna vijest* u tom periodu bio je svećenik Vrhbosanske nadbiskupije Anto Burić.⁵⁶ Međutim, biskupi Hrvatske biskupske konferencije na svom zasjedanju u Rovinju, na prijedlog tadašnjega nacionalnog ravnatelja PMD Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine biskupa mons. Slobodana Štambuka, odlučili su i Zboru za evangelizaciju naroda predložili osnivanje posebno Nacionalne uprave PMD Republike Hrvatske i posebno Nacionalne uprave PMD Bosne i Hercegovine.⁵⁷ Prvo imenovanjem Tome Petrića⁵⁸ nacionalnim ravnateljem PMD Republike Hrvatske osamostaljuje se Republika Hrvatska, a onda nekoliko mjeseci kasnije i Bosna i Hercegovina imenovanjem Tome Kneževića nacionalnim ravnateljem PMD Bosne i Hercegovine. Riječ “nacionalna” ne odnosi se na prostore življenja jednoga naroda, nego se odnosi na državu u kojoj postoji Nacionalna uprava PMD. Zato hrvatski narod ima dvije Nacionalne uprave PMD: Bosne i Hercegovine te Republike Hrvatske kao i dva nacionalna ravnatelja PMD.⁵⁹ Dvojica novoimenovanih nacionalnih ravnatelja PMD BiH i RH dogovorili su se, uz poštivanje novonastale stvarnosti dviju država i dviju biskupskih konferencija, da im zajedničko bude sljedeće: misijski informativni list *Radosna vijest*,⁶⁰ animacijski materijali za Misijsku nedjelju i za Bogojavljenje (Tri kralja - Dan svetoga djetinjstva) i ljetni susret misionara.⁶¹

Od utemeljenja Nacionalne uprave PMD na području bivše države njezino sjedište je do kraja 2000. god. službeno bilo u Sarajevu i nosila je ime Misijska centrala. Međutim, Misijska centrala od njezinoga utemeljenja pa do početka opsade Sarajeva početkom travnja 1992. djeluje u Sara-

⁵⁶ Usp. A. BURIĆ, “Vlč. Anto Burić novi urednik Radosne vijesti”, u: *Radosna vijest*, 1 (1996), 6.

⁵⁷ Usp. KTA BK BiH - Vijesti br. 14. - studeni 2000., 11. U priopćenju za tisak biskupi BK BiH sa zasjedanja u Banja Luci od 23. do 25. listopada 2000. kažu: “Biskupi su primili na znanje odluku Hrvatske biskupske konferencije sa posljednjeg zasjedanja u Poreču da odsada svaka BK ima svoga Nacionalnog direktora PMD. Odlučili su da se dosadašnja Misijska centrala preseli u Sarajevo”, *Isto*.

⁵⁸ Usp. Novi nacionalni direktori Papinskih misijskih djela, u: *Radosna vijest*, 1 (2006), 5.

⁵⁹ Ovdje je zgodno spomenuti kako je hrvatski narod u isto vrijeme imao još jednoga nacionalnog ravnatelja i to u osobi mons. Johna Kozara koji je bio nacionalni ravnatelj Sjedinjenih Američkih Država, čiji su roditelji podrijetlom od Karlovca, a koji se na svim općim skupštinama u Rimu ponosio svojim hrvatskim podrijetlom.

⁶⁰ Dvojica nacionalnih ravnatelja dogovorili su da nacionalni ravnatelj PMD RH bude glavni i odgovorni urednik *Radosne vijest* zbog izlaženja iste u Zagrebu, a nacionalni ravnatelj PMD BiH bude zamjenik glavnoga i odgovornoga urednika. Isto tako su se dogovorili da naizmjenice pišu uvodnike za *Radosnu vijest*.

⁶¹ Dogovor je napravljen u obliku Ugovora potpisanog 3. srpnja 2002. i njegovog Aneksa, potpisanog 5. srpnja 2005. Pogledaj PMS 201/02. i 212/05. Pogledaj također PMS 8/01.

jevu u ulici Kaptol 7 na drugom katu zgrade Prvostolnoga kaptola vrhbosanskoga. Veliki dio podrumskih prostorija iste zgrade bio je preuređen za potrebe Misijske centrale. Kao što je već rečeno, kroz cijelo vrijeme svoga djelovanja u spomenutoj zgradi Misijska centrala nije plaćala nikakvu najamninu ili što drugo (struja, voda i dr.) bilo Nadbiskupskom ordinarijatu vrhbosanskom, bilo Prvostolnom kaptolu vrhbosanskom.

Zbog nemogućnosti ulaska i izlaska iz Sarajeva, nakon početka rata u Sarajevu i njegove opsade početkom travnja 1992., odlukom tadašnjega nacionalnog ravnatelja PMD Stipe Miloša, Misijska centrala “privremeno” se seli u Zagreb. Željelo se učiniti sve kako bi se nesmetano nastavilo s radom i s misijskom animacijom, tiskanjem misijskoga informativnog lista *Radosna vijest* te sačuvalo veze kako s brojnim prijateljima misija tako i s hrvatskim misionarima i misionarkama diljem svijeta. Dolaskom u Zagreb Misijska centrala “dobiva” privremene uredske prostorije u vraćenom dijelu zgrade Nadbiskupskoga dječakškog sjemeništa na Šalati u ulici Voćarska cesta 106. U tim uredima i na toj adresi ostaje do novoga ustrojstva Nacionalnih uprava PMD na prostorima država Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske, do kojega je došlo krajem 2000. god. U tom vremenu “dobivene” prostore za svoje potrebe preuredila je Misijska centrala. Za korištenje istih prostora tijekom svoga boravka Misijska centrala platila je stanarinu i sve drugo (struja, voda i dr.) ravnateljstvu Dječakškoga sjemeništa u Zagrebu.

Kao što je već rečeno, osim središnje uprave svih četiriju Papinskih misijskih djela u Rimu, u svakoj državi postoji Nacionalna uprava PMD s jednim nacionalnim ravnateljem PMD na čelu. To u Bosni i Hercegovini krajem 2006. god. izgleda ovako:

- Nacionalni ravnatelj PMD BiH: mr. vlč. Tomo Knežević;
- Biskupijski ravnatelji PMD BiH:
 - Vrhbosanska nadbiskupija: vlč. Dominko Bilić;
 - Mostarsko-Duvanjska i Trebinjsko-Mrkanska biskupija: don Ivan Štironja;
 - Banjalučka biskupija: mons. Vlado Lukenda;
 - Tajnica: s. Fidelis Lučić, FDC.

Djelovanje sestara Kćeri Božje ljubavi. Već od početka rada Misijske centrale u Sarajevu, ali i u Zagrebu za vrijeme Domovinskoga rata u Bosni i Hercegovini te u Republici Hrvatskoj, djelovala je Družba sestara Kćeri Božje ljubavi.⁶² Tri sestre od 1972. god. postale su djelatnice u ta-

⁶² Pogledaj SR. M. ALOJZIJA CARATAN - SR. M. BOŽENA MUTIĆ, *Provincija Božje providnosti Družbe Kćeri Božje ljubavi 1882.-1982.*, Split-Zagreb 1982., str. 215.

dašnjoj Misijskoj centrali u Sarajevu. Vodile su cjelokupnu administraciju i financijsko poslovanje te sudjelovale u pripremanju, tiskanju i raspoređivanju lista *Radosna vijest*. Njihov rad u Misijskoj centrali obilježavalo je i pomaganje hrvatskih misionara i misionarki i svih kojima je pomoć bila potrebna. One su “sve priloge u novcu, hrani, odjeći, obući i lijekovima koji se slijevaju u Centralu s područja cijele naše države (izuzev Sloveniju) trebale najprije srediti, razvrstati, zatim pravedno raspodijeliti, da pomoć ide najprije onima koji su najpotrebniji”.⁶³

Nakon što su početkom 2001. god. nastale dvije Nacionalne uprave PMD Bosne i Hercegovine te Republike Hrvatske, sestre su se ponovno spremno odazvale i s 1. rujnom 2001. preuzele svoj dio suodgovornosti u radu Misijske središnjice u Sarajevu. Sporazum s Nacionalnom upravom PMD BiH potpisan je 5. prosinca 2002.⁶⁴ Jedna sestra djelatnica je Misijske središnjice kao tajnica. To je od 1. rujna 2001. s. Fidelis Lučić koja je prije toga sedam godina bila djelatnica zajedničke Misijske centrale u Zagrebu. Opseg posla ostao je isti kao i u vrijeme postojanja Misijske centrale. Jedino se misionarima i misionarkama više ne šalju paketi s robom i lijekovima. Nacionalni ravnatelji PMD i sestre su prema potrebi i kao pomoć angažirali su posebno aktivne laike, ali i druge prijatelje misija u gradu Sarajevu i drugdje.

2.3. Papinska misijska djela pojedinačno

Nakon što je predstavljen Zbor za evangelizaciju naroda i Misijska središnjica želi se predstaviti i sva četiri Papinska misija djela.⁶⁵ Već je rečeno kako PMD sačinjavaju jednu jedinstvenu ustanovu koja ima četiri različita ogranka: Djelo za širenje vjere, Djelo svetoga djetinjstva, Djelo sv. Petra apostola i Misijska zajednica svećenika, redovnika i redovnica.

Djelo za širenje vjere. Papinsko misijsko Djelo za širenje vjere osnovala je u Lionu 1822. god. skupina svjetovnjaka koju je predvodila Marija Paulina Jaricot. Na poticaj vrhovnih prvosvećenika Djelo se proširilo u biskupijama Francuske, zatim i u drugim europskim zemljama. Kasnije se proširilo u Americi, a od 1928. god. i u misijskim Crkvama. Trenutno postoji u više od 150 zemalja svijeta. S namjerom da mu se dade veća otvorenost i opći značaj dobilo je 3. svibnja 1922. papinski status. Njegovo je sjedište premješteno iz Liona u Rim. Tako je Djelo postalo službena ustanova Crkve za misijsku suradnju.

⁶³ *Isto*, str. 215.

⁶⁴ Pogledaj PMS, 273/02.

⁶⁵ Pogledaj gore bilj. 34.

Ovo Djelo ima sljedeće ciljeve:

- a) Buditi zanimanje za sveopću evangelizaciju u svim dijelovima Božjega naroda: u obiteljima, u osnovnim zajednicama, u župama, u školama, u društvima i u pokretima kako bi cijela biskupija postala svjesna svoga sveopćeg misijskog poziva;
- b) Promicati među mjesnim Crkvama duhovnu i materijalnu pomoć te izmjenu apostolskoga osoblja za evangelizaciju svijeta.

Reskriptom Zbora za obrede 14. travnja 1926. određeno je da pretposljednja nedjelja u listopadu za cijelu Katoličku Crkvu bude dan molitve i posebne misijske animacije. Ovim je papa Pio XI. za cijelu Crkvu ustanovio Svjetski misijski dan, to jest Misijsku nedjelju koja se slavi do današnjega dana. Na taj dan cijela Crkva moli i skuplja priloge na misijske nakane Crkve. Ovo je dan obvezatne solidarnosti katolika cijeloga svijeta. Ne smije se smetnuti s uma kako je “svjetski misijski dan, namijenjen jačanju osjetljivosti za misijski problem, ali i sabiranju pomoći, važan je trenutak u životu Crkve jer uči kako darivati: u euharistijskom slavlju, to jest kao prinos Bogu, i za sve misije svijeta”.⁶⁶

Prikupljeni prilozi preko naših ordinarijata, zatim Nacionalnih uprava PMD stižu u rimsku središnjicu Djela za širenje vjere.⁶⁷ Opća godišnja skupština PMD, koja se održava svake godine u prvoj polovini svibnja, uz obrađivanje aktualnih tema o misijskom poslanju Crkve raspoređuje pristigla materijalna dobra diljem svijeta na temelju pristiglih i od opće skupštine prihvaćenih zamolbi.

Djelo svetoga djetinjstva. Po katoličkim tiskovinama Crkve u Hrvata zadnjih nekoliko godina, posebno u misijskom informativnom listu *Radosna vijest*, moglo se čitati i o Papinskom misijskom Djelu svetoga djetinjstva. Ovdje ćemo nešto više reći i predstaviti ovo važno Djelo.

Ovo Djelo danas je organizirano u preko 150 zemalja cijeloga svijetu u kojima 111 nacionalnih ravnatelja animiraju i prate ovo Djelo. Djelo je u svibnju 1843. pod imenom “Oeuvre de la Ste. Enfance” (Djelo ili Društvo svetoga djetinjstva) osnovao u Francuskoj biskup Nancya Charles de Forbin-Janson.

Ponajprije izvješća misionara u Kini potakla su biskupa Forbin-Jansona na razmišljanje o bijedi kineske djece koja su nakon rođenja ostavljena od roditelja i bila bespomoćno prepuštena nikakvoj budućnosti. Njegova nakana i ideja bila je potaći djecu Europe i Sjeverne Amerike na sku-

⁶⁶ Enciklika o trajnoj vrijednosti misijske naredbe, *Redemptoris missio*, 81.

⁶⁷ O aktivnostima u BiH pogledaj Godišnja izvješća Misijske središnjice koja se od 2002. god. upućuju svim crkvenim ustanovama BiH.

pljanje potpore za potrebne vršnjake u Kini i u Africi. Istovremeno su djeca trebala svoje mjesečne doprinose darovati za novo Društvo. Svoj cilj biskup Forbin-Janson formulirao je tako da je novoosnovano Društvo pratio sljedećim riječima: “Spasiti od smrti mnoštvo novorođene djece roditelja nevjernika...; najvećem broju tih nesretnih bića prije svega svetim krštenjem otvoriti nebo; u njima stvoriti sigurno i moćno sredstvo ponovnoga rođenja poganskih naroda, ali isto tako one koji su spašeni od sigurne smrti očuvati kršćanskim odgojem kako bi se kasnije izgradili u oruđe spasenja kao učitelji i učiteljice, liječnici i dadilje, katehisti ili kao svećenici i misionari.”

Preko te ideje prvo djeca Kine, kasnije i u drugim zemljama svijeta, dobila su pomoć od djece Sjeverne Amerike. Ovom idejom oduševili su se u Francuskoj mnogi ljudi, djeca i odrasli. Djelo se brzo širilo po cijelom svijetu i u susjednoj Belgiji. U Njemačkoj se već 1843. god. proširila vijest o ovom Djelu. Već sljedeće godine prikupljena su prva novčana sredstva za ovo Djelo. Tako je 2. veljače 1846. god. u Aachenu utemeljeno Djelo svetoga djetinjstva koje danas pripada među najbolje i najjače organizacije u cijelom svijetu.

S kakvim je samo oduševljenjem i s kojim je riječima papa Ivan Pavao II. pozdravio 14. lipnja 2003. preko 6000 malih misionara koji su došli iz cijele Italije kako bi zajedno sa Svetim Ocem proslavili 160. rodendan ovoga Djela. Papa je tada rekao kako je “malim sjemenjem koje su djeca posijala izraslo veličanstveno djelo”. “Na jugu našega planeta čuje se plač djece koja su osuđena na glad i bolesti i koja su povezana bijedom. I taj vapaj postaje sve glasniji i tiče se svih nas... Draga djeco Djela svetoga djetinjstva, vi ste prvi koji su odgovorili na taj vapaj. Vi ste lanac solidarnosti preko pet kontinenata i dajete mogućnost bogatima da nešto daju siromašnima. Budite trajni nositelji uzajamnoga darivanja koje neprestano doprinosi kako bi se stvorila bolja budućnost za sve.”⁶⁸ Ovaj duh pastoralne aktivnosti Djela svetoga djetinjstva pokazuje se u tisućama inicijativa i projekata i različit je od zemlje do zemlje.

Ako se samo malo bolje prelistaju izvješća o potpori koju ovo Djelo svake godine daje brojnim projektima za izgradnju škola, raznih ustanova za izobrazbu, zanatskih škola i škola za vjeronauk, možemo vidjeti sve učinke misijskoga rada. Lista Međunarodnoga tajništva ovoga Djela o dodjeli pomoći svake je godine dulja. U ovoj velikoj knjizi solidarnosti mjesto je za sve koji u ime evanđelja rade i koji poštuju ljudska prava. U dugoj povijesti Djela svetoga djetinjstva od preko 160 godina izrasle su

⁶⁸ Uzeto 15. lipnja 2003. od agencije *Fides* Zbora za evangelizaciju naroda.

brojne generacije djece. Ipak njihovo srce i dalje kuca s najmanjima, nejakima i s onima koji i danas najviše trebaju pomoć svijeta.

Papinsko misijsko Djelo svetoga djetinjstva ima zadaću učiti kako drugima pomoći, kod djece stalno buditi opću misijsku svijest kako svoju vjeru i materijalna dobra trebaju dijeliti s djecom iz ugroženih područja svijeta. Ona trebaju već od rane mladosti izgrađivati svijest o misijskom pozivu služenja.

“Svjetski dan djece” najstarija je akcija Djela svetoga djetinjstva. Svoje početke ima u vremenima kada su djeca skupljala novac u božićnom vremenu za djelovanje Crkve u misijskim krajevima u cijelom svijetu. Svjetski misijski dan djece, koji je u početku bio određen za 26. prosinca, ustanovio je 1950. god. papa Pio XII. pod imenom Svjetski dan svetoga djetinjstva. Papina je želja bila i na taj način probuditi misijsku svijest kod djece kako bi “veliki broj male djece i mladih u misijskim zemljama” učinili sve da postanu “dostojni kršćani” i “dobri građani”. Svaka zemlja samostalno osmišljava i organizira ovaj Svjetski dan djece Katoličke Crkve. Mnoge župne zajednice, osim službenih materijala koje dobiju od svojih Misijskih središnjica, dodaju i ugrađuju vlastite ideje.

Svjesni svoje odgovornosti za misijsko poslanje Crkve i svake biskupije, na poticaj nacionalnoga ravnatelja PMD BiH, biskupi Biskupske konferencije BiH na zasjedanju Mostaru od 17. do 18. ožujka 2004. odredili su da svetkovina Bogojavljenja - Tri kralja bude Dan svetoga djetinjstva na području Bosne i Hercegovine.⁶⁹ To isto godinu dana kasnije učinili su za svoje područje biskupi Hrvatske biskupske konferencije na zasjedanju u Zagrebu od 11. do 13. svibnja 2005. Na ovaj blagdan svi prijatelji misija imaju priliku molitvama i darovima pomoći ovo misijsko poslanje Crkve i tako biti živa grana na stablu Djela svetoga djetinjstva. Sva prikupljena sredstva na ovaj dan preko ordinarijata, a zatim preko Nacionalne uprave PMD BiH, dostavljaju se Međunarodnom tajništvu Djela svetoga djetinjstva u Rimu. Prikupljena sredstva nakon toga dijele se najpotrebnijim projektima za djecu cijeloga svijeta na općoj godišnjoj skupštini PMD koja se svake godine u prvoj polovini svibnja održava u Rimu i na kojoj sudjeluje i suodlučuje i nacionalni ravnatelj PMD BiH.

Djelo sv. Petra apostola. Povodom 100. obljetnice Papinskoga misijskog djela sv. Petra apostola papa Ivan Pavao II. u svom apostolskom pismu iz 1989. god. kaže: “Koliko su samo prekrasnih stranica povijesti na raznim kontinentima napisali članovi Papinskoga misijskog Djela sv.

⁶⁹ Usp. PMS 139/04. O aktivnostima na području BiH pogledaj Godišnja izvješća Misijske središnjice što ih od 2002. god. šalje svim crkvenim ustanovama BiH.

Petra apostola! Koliki samo broj svećenika, redovnika i redovnica može zahvaliti ovom Djelu za ostvarenje radosti svoga zvanja!”⁷⁰

Papinsko misijsko Djelo sv. Petra apostola, koje je prisutno u velikom broju zemalja cijeloga svijeta, osnovano je kako bi kršćane cijeloga svijeta učinilo još osjetljivijima za odgoj klera u misijskim zemljama te kako bi ih neprestano pozivalo na kvalitetniju materijalnu potporu i odgovornost u odgoju i u izobrazbi novih svećeničkih kandidata.

Nastalo je kao plod neumornoga misijskog rada Jeanne Bigard i njezine majke Stephanie. Zahvaljujući dopisivanju s mnogim misionarima postale su svjesne kako se kršćanska zajednica u misijskim zemljama kao samostalna mjesna Crkva može ostvariti samo s biskupima i svećenicima. Oni su jedini koji mogu istaći bogatstvo domaće tradicije i mogu na najučinkovitiji način navijestiti evanđelje istom kulturnom okruženju. One su 1889. god. u Caenu u Francuskoj položile kamen temeljac ovom Djelu.

Pažnju cijele Crkve usmjerile su na nezamjenjivu ulogu domaćega klera u misijskim zemljama. Zato su ponudile kvalitetniju materijalnu potporu. Sva svoja dobra dale su sjemeništima i bogoslovijama u misijskim zemljama posvetivši se nakon toga molitvi i žrtvi. Druge ljude poticale su na molitvu i nesebičnu pomoć za mlade ljude koji su željeli postati svećenici, a nisu imali financijskih mogućnosti. Jeanne je ustrajala u svojoj ideji sve do svoje smrti u Parizu 28. travnja 1934. Pozivala je mnoge ljude da se priključe njezinoj grupi veleposlanika misija. Ova inicijativa, koja je bila prožeta Duhom Svetim, širila se uza snažnu potporu Svete Stolice u mnogim europskim i američkim biskupijama. Sveta Stolica ubrzo ju je uzdigla na razinu “papinske” ustanove. Njezino sjedište preneseno je u Rim 1920. god., a 3. svibnja 1922. dobila je i službeni naziv “papinsko” Djelo. Tijesno je povezano s Djelom za širenje vjere. Na ovaj način Sveta Stolica željela mu je dati najveću moguću učinkovitost kao i opće značenje.

Svjesni svoje odgovornosti, a na poticaj i zamolbu nacionalnog ravnatelja PMD BiH, biskupi BK BiH na svome zasjedanju u Mostaru od 17. do 18. ožujka 2004. donijeli su odluku da ovo Papinsko Djelo bude kvalitetnije nazočno i na ovim prostorima.⁷¹ Svojom odlukom željeli su preuzeti svoj dio odgovornosti za odgoj klera u zemljama koje su pod Zborom za evangelizaciju naroda.⁷² Dogovorili su se da svaki biskup za svoje područje odredi dan u godini ili da odredi drugi način na koji bi se molilo i

⁷⁰ Uzeto početkom 2006. god. s web stranice Svete Stolice koje se odnosi na Zbor za evangelizaciju naroda i Djela sv. Petra apostola.

⁷¹ Usp. PMS 139/04.

⁷² O aktivnostima na području BiH pogledaj Godišnja izvješća, koja od 2002. god. Misijska središnjica šalje svim crkvenim ustanovama u BiH.

darivalo na spomenutu misijsku nakanu. Dan posvete ulja postao je danom molitve, odricanja i darivanja za odgoj klera u spomenutim zemljama.

Vrhbosanski nadbiskup kard. Vinko Puljić svojim dekretom, br. 760/04, od 29. lipnja 2004. odredio je da se na području Vrhbosanske nadbiskupije Dan sv. Petra apostola slavi na Veliku srijedu koja je dan posvete ulja u Vrhbosanskoj nadbiskupiji.⁷³ Isto tako banjalučki biskup mons. dr. Franjo Komarica svojim dekretom, br. 609-A/04, od 7. travnja 2004. odredio je da se na Veliku srijedu, koja je dan posvete ulja u Banjalučkoj biskupiji, slavi kao Dan sv. Petra apostola Banjalučke biskupije. Mostarski biskup mons. dr. Ratko Perić odredio je da se svake godine odvoji određeni iznos za Djelo sv. Petra apostola.

Kao i kod Djela za širenje vjere i Djela svetoga djetinjstva, pristigla materijalna sredstva preko ordinarijata i Misijske središnjice šalju se u Rim u Međunarodno tajništvo ovog Djela. Na općoj godišnjoj skupštini, koja je svake godine u prvoj polovini svibnja i na kojoj sudjeluje i nacionalni ravnatelj PMD BiH, pristigla sredstva prema pristiglim i odobrenim zamolbama raspoređuje ista skupština.

Ovo Djelo jest “papinsko” jer je ustanova u službi pape i biskupskoga kolegija. Snaga njegove službe kao vrhovnoga pastira Crkve i u zajedništvu sa svim biskupima cijeloga svijeta je u tome što Sveti Otac ima zaokružen pogled za potrebe svake mjesne Crkve. To je trajna zadaća Svetoga Oca, koji treba i druge pastire neprestano pozivati na opću misionsku odgovornost i na zajednička nastojanja, međusobno i zajedno s njima, oko evangelizacije svijeta.

Sva potpora ovoga Djela dodjeljuje se u obliku redovne i posebne pripomoći. Redovita sredstava dodjeljuju se za redovnu izobrazbu u malim i velikim sjemeništima te sjemeništima pripreme. Svake godine ovo Djelo dodjeljuje potporu ovisno od broja sjemeništara i bogoslova. Posebna sredstva daju se za izgradnju novih sjemeništa i bogoslovija i za eventualne obnove kao i za proširenja ili za posebne potrebe istih ustanova. Danas ovo Djelo daju potporu za oko 800 malih sjemeništa i bogoslovija na kojima studira i sprema se na svećeništvo preko 73.000 sjemeništara i bogoslova. Oni žive na svim kontinentima: Afrika, Amerika, Oceanija, Azija i Europa. Potporu je primilo preko 3600 novaka i preko 6500 novakinja. Za studij specijalizacije u Rimu dodijeljeno je preko 600 stipendija.

Djelo je diljem svijeta uredilo fond solidarnosti koji se puni od godišnjih darova kršćanskih zajednica iz preko 120 zemalja. U punjenu

⁷³ Usp. Dekret o ustanovljenju Dana Papinskoga misijskog Djela sv. Petra apostola u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, u: *Vrhbosna*, 2 (2004), 133.

ovoga fonda sudjeluju i mjesne Crkve koje od njega imaju i najviše koristi. To je isti duh koji je ispunjavao i prve kršćanske zajednice: "Sva bi imanja i dobra prodali i porazdijelili svima kako bi tko trebao" (Dj 2,45). Ovaj fond izražava katolički duh kršćanskoga zajedništva. On se brine za sve potrebne svih misijskih Crkava prije svega za one koji su u teškoj situaciji nakon osnivanja ili zbog gospodarske situacije u nerazvijenim zemljama. Raspodjela pristigle potpore ista je kod sva četiri Djela. Zamolbe za pripomoć prema kontinentu zemlje iz koje dolaze zaprima Međunarodno tajništvo Djelo sv. Petra apostola. Nakon toga su podvrgnute prvoj provjeri kako bi se na taj način ustanovilo imaju li sve propisane pretpostavke, a prije svega odobrenje mjesnoga crkvenog autoriteta, to jest dijecezanskoga biskupa. Nakon toga napravi se prijedlog dodjele sredstava za svako malo sjemenište i bogosloviju. O njemu raspravljaju nacionalni ravnatelji PMD na svojoj općoj godišnjoj skupštini.

Premda je prioritet Djela odgoj dijecezanskoga klera, Djelo sv. Petra apostola dodjeljuje također sredstva za odgoj novaka i novakinja u prvoj kanonskoj godini - članove kongregacija koji rade u misijskim zemljama.

Što se tiče sveučilišne izobrazbe svećenika iz mjesnoga klera, ovo Djelo dodjeljuje stipendije za specijalizacije koje se mogu završiti kako u Rimu tako i na visokim učilištima Afrike. Svećenici koji studiraju na rimskim učilištima smješteni su u dva kolegija kojima izravno upravlja Djelo sv. Petra apostola: Kolegij sv. Petra apostola i Kolegij sv. Pavla apostola. Na primjer u 2002. god. zbrinuto je 340 svećenika iz 61 zemlje.

Djelo sv. Petra apostola zbrinjava i jedan ženski kolegij s imenom Foyer Pavla VI. Njega nastanjuju redovnice iz misijskih zemalja. Na primjer, u 2002. god. ovo Djelo brinulo se za 79 redovnica iz 20 zemalja.

Potpore Djela sv. Petra apostola uvijek se poziva na plansku i redovitu suradnju koja ipak ne isključuje brigu u posebnim i iznenadnim potrebama.

Svakodnevni život prožet evanđeljem, razni darovi, svakodnevna molitva i konkretne obveze, također na području vlastite crkvene zajednice, za nova svećenička i redovnička zvanja bez sumnje najvažniji su načini koji se očituju snagom Djela sv. Petra apostola. Budući da su svi kršćenici pozvani na angažman u misijskom poslanju Crkve, Djelo sv. Petra apostola obraća se svim članovima Božjega naroda: obiteljima, malim zajednicama, župama, školama, organiziranim pokretima, crkvenim grupama, biskupima, svećenicima, redovnicima i redovnicama i laicima. Nisu nevažni financijski darovi koji se daruju slobodno i prema mogućnostima svake pojedine osobe. Darovi s naznakom za Djelo sv. Petra apostola šalju se Nacionalnoj upravi PMD. Lijepi je broj primjera župnih zajednica kod

nas koje su preuzele odgovornost direktnoga i konkretnoga stipendiranja svećeničkih kandidata bilo u malim bilo u velikim sjemeništima Afrike i Azije.

Misijska zajednica svećenika, redovnika i redovnica. Četvrto Papinsko misijsko djelo zove se Papinska misijska zajednica svećenika, redovnika i redovnica. Ovdje se želi pobliže predstaviti i ovo Djelo.

Papinska misijska zajednica svećenika, redovnika i redovnica ili kratko nazvana Papinska misijska zajednica jedno je od četiri Papinska misijska djela (Unio Cleri pro Missionibus). Ovo Djelo osnovao je 1916. god. u Italiji otac Paolo Manna kojega je papa Ivan Pavao II. proglasio blaženim u Rimu 4. studenog 2001. Već od samoga početka Djelo se uz potporu Svete Stolice vrlo brzo širilo u mnogim biskupijama svijeta. Papinska misijska zajednica osnovana je kao Zajednica svećenika, ali je 14. srpnja 1949. proširena i na redovnike i redovnice. God. 1956. Zajednica je dobila i službeni naziv Papinsko djelo. Cilj Zajednice prema važećim općim statutima jest građenje svijesti i misijske izobrazbe kod svećenika, bogoslova, sjemeništara, pripadnika družbi posvećenog života, posebno onih koji se pripremaju na tu službu i konačno izobrazba misionara laika.⁷⁴ Već 45 godina Međunarodno tajništvo ovoga Djela, ovisno o jeziku izlaženja, izdaje u različitim vremenskim razmacima na francuskom, engleskom, španjolskom, portugalskom i talijanskom časopis s naslovom *Omnis terra*.

Utemeljitelj ovoga Djela otac Paolo Manna rođen je 16. siječnja 1872. u Avellinu u Italiji. Filozofiju je studirao u Rimu. Za svećenika je zaređen 19. svibnja 1894. God. 1895. pošao je u misije u Burmu. Bio je prvi misionar koji je djelovao u narodu Ghekku o kojima je 1902. god. objavio i knjigu. Nakon dvanaest godina misionarskoga rada iz zdravstvenih razloga morao je napustiti Burmu. Na sebe je u tom trenutku gledao kao na "promašenoga misionara". U tom trenutku u njemu je sazrijevala odluka da počevši od Italije sve učini za misije i da na najbolji način oduševi što više ljudi za svoju ideju. God. 1909. preuzeo je vođenje časopisa *Le Missioni Cattoliche* (Katoličke misije), danas: *Mondo e Missione* (Svijet i misije). Svoje čitatelje nije molio samo za molitvu, nova zvanja i darove, nego je misijske nakane tumačio kao najvažniji izazov za cijeli kršćanski svijet. Otac Manna želio je oduševiti kler za misijske nakane kako bi na taj način došao do cijeloga Božjeg naroda. Papa Benedikt XV. odobrio je 1917. god. Statute Misijske zajednice klera, koja je naišla na veliki odjek kako u inozemstvu tako i u samoj Italiji. Već 1924. god. ova Zajednica brojila je 23.000 članova.

⁷⁴ Usp. Statuti, 13, 19-22.

Otac Manna izabran je 1924. god. za generalnoga ravnatelja Papinskoga instituta za vanjske misije (1924.-1934.). God. 1950. ova Zajednica brojala je ukupno oko 230.000 članova nazočnih u preko 50 zemalja svijeta. Pedeset od 82 godine svoga života otac Paolo Manna posvetio je pisanju. Kad je 1952. god. umro u Napulju, ostavio je iza sebe objavljeno 20 knjiga i studija s misijskim temama. Svojom refleksijom o ulozi misija napravio je prilog o dijeljenju misija od triju područja: vezivanja na kolonijalne sile, financijske ovisnosti od inozemstva kod provođenja pastoralnih programa, od “osjećaja manje vrijednosti” u kulturnim i moralnim datostima domaćega klera nasuprot misionara iz “civiliziranih” zemlja sjevera i zapada.

Medicinska briga jedna je od osnovnih obveza misija. Tako je Papinska Misijska zajednica organizirala, na primjer, u akademskoj godini 2004./2005. novi dopisni tečaj na temu Medicina i misije. Tečaj se sastoji od ukupno 16 nastavnih jedinica na četiri jezika: talijanski, engleski, francuski i španjolski. To je nastavak tečaja koji je u tijeku o temi Katoličke škole u misijama. Škole i medicinsko zbrinjavanje pripadaju glavnim zadacima misija prema nalogu koji je Krist dao svojim apostolima: “Podite svim narodima... krstite... poučavajte i liječite bolesne” (usp. Mt 28,19-20; Lk 10,9). Šesnaest bilježnica predavanja dopisnoga tečaja iznose biblijsko-teološke temelje, povijesne činjenice i metode, koje je Crkva učinila najvažnijom karitativnom ustanovom na cijelom svijetu i u svim vremenima polazeći od potrebe za bratskom ljubavi prema bolesnima i na mnogovrsni način prema ranjenim ljudima.⁷⁵ Sa seoskim kapelicama, ambulancama, klinikama i bolnicama kao i preko medicinske izobrazbe na sveučilištima Crkva je stvorila strukture koje doprinose medicinskom zbrinjavanju. Vlasti i druge javne ustanove slijedile su taj primjer, ali državnim ustanovama često nedostaje kršćanskoga duha i kršćanskih razloga za angažiranje što ostavlja tragove na učinkovitosti medicinskoga zbrinjavanja ako se čovjek pritom ne nalazi u središtu.

Papinska misijska zajednica bila je itekako prisutna u životu Crkve u hrvatskom narodu. Međutim, mnogo toga prisilno je nestalo za vrijeme minuloga bezbožnog komunističkog sustava. Tako je nestala i Papinska misijska zajednica svećenika, redovnika i redovnica. Stariji svećenici sjećaju se svojih aktivnosti i svojih članskih knjižica pripadništva ovom Djeću. I ovo poratno vrijeme potiče nas na razmišljanje o svećeničkoj i redovničkoj aktivnosti s obzirom na misijsko poslanje Crkve i to na mjestima gdje poglavari pošalju svoje duhovne djelatnike. Svatko od svećenika, re-

⁷⁵ Usp. Parabola o milosrdnom Samaritancu Lk 10,25-37.

dovnika i redovnica polagano postaje svjestan svoje odgovornosti za misijsko poslanje Crkve.

Na spomenutoj sjednici Biskupske konferencije BiH u Mostaru od 17. do 18. ožujka 2004., na kojoj su za područje Bosne i Hercegovine uveli Djelo svetoga djetinjstva i Djelo sv. Petra apostola, biskupi su odredili da novoproglašena blaženica hrvatskoga naroda bl. Marija Propetoga Isusa Petković bude zaštitnica misija u Bosni i Hercegovini.⁷⁶ Na ovaj način biskupi su željeli staviti nam novu blaženicu za uzor odgovornoga odnosa prema misijama i misijskom poslanju Crkve u našem narodu, ali isto tako kao moćnu zagovornicu, posebno u našem svakodnevnom radu za misije.

3. Misijske aktivnosti Crkve u BiH

U ovom trećem dijelu želi se donijeti cjelovita slika misijskih aktivnosti Crkve u Bosni i Hercegovini. To ne znači da nije bilo i drugih aktivnosti. Svi dolje navedeni sadržaji služe misijskoj animaciji i formaciji po našim biskupijama, župnim zajednicama, muškim i ženskim redovničkim zajednicama, malim i velikim sjemeništima te drugim crkvenim ustanovama. Od te obveze nitko nije zaobiden. Na plodonosan odgojni rad pozvani su “svećenici i njihovi suradnici, odgojitelji i učitelji, teolozi, posebno profesori u sjemeništima i u centrima za laike”.⁷⁷ Jer “animacija će se uvijek okretati svojim posebnim ciljevima: informirati i formirati Božji narod u skladu s općom misijom Crkve, poticati buđenje zvanja *ad gentes*, podržavati suradnju u evangelizaciji. Ali doista se ne smije nuditi sužena slika misijske djelatnosti kao da bi se ona poglavito svodila na pomoć siromasima, doprinos oslobodenju potlačenih, promicanje razvoja, obranu ljudskih prava. Misijska Crkva zalaže se i u tim područjima, ali je njezina prvotna zadaća nešto drugo: siromasi su gladni Boga, ne samo kruha i slobode, a misijska djelatnost prije svega mora svjedočiti i naviještati Kristovo spasenje, osnivajući mjesne Crkve koje su onda oruđe oslobodenja u svakom smislu”.⁷⁸

Razni animacijski materijali. Tijekom godine, posebno za Misijsku nedjelju i za Bogojavljenje - Tri kralja kada je Dan svetoga djetinjstva, pripremaju se i šalju prigodni plakati uz liturgijske i druge animacijske priloge. Svi oni služe misijskoj animaciji za te dane po našim župnim zajednicama i drugim crkvenim ustanovama. Osim spomenutih bilo je i drugih

⁷⁶ Usp. PMS, 139/04.

⁷⁷ *Redemptoris missio*, 83. Usp. također *Ad gentes*, 39.

⁷⁸ *Redemptoris missio*, 83.

materijala koji su itekako zainteresirali sve prijatelje misija kod nas. Posebnu pozornost pokazuje godišnje izvješće Misijske središnjice o aktivnostima crkvenih ustanova u BiH.⁷⁹ Iste Misijska središnjica tijekom svibnja šalje svim crkvenim ustanovama u BiH. Nakana je bila dobra i nadati se da su bila od pomoći svima koji su se angažirali u misijskoj animaciji.

Misijski informativni list. Ono što zaslužuje posebnu pozornost je misijski informativni list *Radosna vijest*.⁸⁰ Ona je bio i ostao glasilo prvo bivše Misijske centrale, a sada Misijske središnjice u Sarajevu i Misijskoga ureda u Zagrebu. Takav dogovor napravila su u pisanom obliku dvojica novoimenovanih nacionalnih ravnatelja PMD Bosne i Hercegovine te Republike Hrvatske.

Misijski informativni list *Radosna vijest*, kao glasilo Nacionalne uprave PMD, to jest Misijske centrale, svjetlost dana ugledala je u Sarajevu na Svijećnicu 1972. god. Odluku o pokretanju lista donijelo je Misijsko vijeće pri Misijskoj centrali u Sarajevu na svom zasjedanju 13. siječnja 1972.⁸¹ Od tada pa do današnjega dana, s malom pauzom od rujna 2000. pa do rujna 2001.,⁸² nije prestala izlaziti i ostvarivati smisao svoga postojanja.⁸³ Na prvom mjestu ona služi misijskoj animaciji, ali i kontaktima brojnih prijatelja misija s našim misionarima i misionarkama. U uvodniku prvoga broja *Radosne vijesti* na Svijećnicu 1972. god. tadašnji nacionalni ravnatelj PMD i predsjednik Misijskog vijeća Biskupske konferencije vrhbosanski nadbiskup mons. dr. Smiljan Čekada piše: "Tako smo (eto) nazvali svoj misijski list, s kojim izlazimo pred našu katoličku javnost. Reći će se možda: zar i opet novi list? Zar ih već nemamo dosta? I profanih, svjetovnih, i crkvenih, vjerskih. Naša je publika prezasićena. Ne može ni izdaleka konzumirati svega, što joj se putem štampe nudi... Ipak, jednoga nemamo ni danas. Nemamo nijednog misijskog lista. A prije rata smo ih imali tri. I to samo na hrvatskom jeziku. 'Katoličke misije', 'Jeku iz Afrike' i 'Crnče', osim stalnih misijskih rubrika gotovo po svim drugim katoličkim listovima. Slovenci su opet imali svoj misijski list. Sada smo napokon odlučili da popunimo i tu prazninu. 'Misijsko Vijeće Biskupske Konferencije Jugoslavije', kojemu je predsjednik Vrhbosanski Nadbiskup, ovlastilo je

⁷⁹ Na traženje nekih biskupa u BiH isto izvješće objavljeno je prvi put i u službenom glasilu *Vrhbosna*, 2 (2006), 195-203.

⁸⁰ O rasprostranjenosti *Radosne vijesti* u BiH pogledaj Godišnja izvješća koje Misijska središnjica svake godine šalje svim crkvenim ustanovama u BiH.

⁸¹ Usp. PMC 3/72. Odluka je napisana na memorandumu Nadbiskupskoga ordinarijata vrhbosanskog pod brojem 44/72.

⁸² Usp. *Radosna vijest* za 2000. i 2001.

⁸³ Usp. *Redemptoris missio*, 83.

nacionalnog direktora Papinskih misijskih društava za hrvatsko jezično područje, da se počne izdavati misijski list... I evo njegov prvi broj izlazi danas. Mi smo mu dali ime 'Radosna Vijest'... Eto, mi smo rekli svoje. I sada puštamo u svijet svoje miljenče, svoju 'Radosnu Vijest'. Ona će pokućati na sva katolićka srca, koja vjeruju, koja se nadaju, koja ljube. Na srca svih onih, koji 'triježno, pravedno i pobožno žive na ovome svijetu, očekujući blaženu nadu i dolazak velikoga Boga i Spasitelja našeg Isusa Krista' ...Mi se nadamo, da će naša 'Radosna Vijest' biti radosno primljena. I da će biti miljenče ne sam onih, koji je pokreću, nego i onih, kojima je namijenjena."⁸⁴

Do osnivanja dviju Nacionalnih uprava PMD Crkve u hrvatskom narodu Bosne i Hercegovine te Republike Hrvatske misijski informativni list *Radosna vijest* bio je jedini misijski list za spomenuto područje bivše države, osim za područje ondašnje Republike Slovenije koja je imala svoju Nacionalnu upravu PMD i svoj misijski list. Isto tako kratko vrijeme za postojanja jedne Nacionalne uprave PMD bio je zajednićki list za obje novonastale države Republiku Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Od početka izlaženja pa do početka travnja 1992. izlazio je u Sarajevu. Zbog ratne blokade Sarajeva od toga vremena pa do danas izlazi u Zagrebu. Od listopada 2001., prema dogovoru Tome Petrića i Tome Kneževića, dvojice novoimenovanih nacionalnih ravnatelja PMD, *Radosna vijest* postala je zajednićkim misijskim informativnim listom Misijske središnjice u Sarajevu i Misijskoga ureda u Zagrebu.⁸⁵ Trenutno se tiska u 4000 primjeraka. Prema dogovoru dvojice nacionalnih ravnatelja PMD list će ubuduće izlaziti u Zagrebu. Budući da se tiska u Zagrebu, nacionalni ravnatelj PMD Republike Hrvatske glavni je urednik, a nacionalni ravnatelj PMD Bosne i Hercegovine zamjenik je glavnoga urednika. Uvodnike pišu naizmjenićno dvojica nacionalnih ravnatelja PMD. Prema listu obje spomenute ustanove imaju ista prava i iste obveze. Dvojica nacionalnih ravnatelja PMD pokušala su, poštujući novonastalu stvarnost dviju država i dviju Biskupskih konferencija te dviju Nacionalnih uprava PMD, ostvariti najveću moguću mjeru zajedništva, ne samo kod izdavanja *Radosne vijesti*, nego i

⁸⁴ "Radosna vijest", u: *Radosna vijest*, 1 (1972.), 1-3. O misijskim listovima prije Drugog svjetskog rata koje spominje nadbiskup mons. dr. Smiljan Čekada pogledaj: "Katolićka štampa", u: *Opći šematizam Katolićke crkve u Jugoslaviji*, Sarajevo, 1939., str. 538-552.

⁸⁵ Dogovor je, kao što je gore već rećeno, obuhvatio sljedeće: Misijski informativni list *Radosna vijest*, Misijska nedjelja, Bogojavljenje-Tri kralja Dan svetoga djetinjstva i Ljetni susret hrvatskih misionara i misionarki. Aneks je napravljen 5. srpnja 2005. i za Bogojavljenje-Tri kralja koji je Dan svetoga djetinjstava u obje zemlje.

na misijskom planu Crkve u Hrvata. Hrvatske misionare i misionarke ne može se podijeliti nikakvim ljudskim granicama.

Misijska krunica ponovno u vjerničkim rukama. Papa Ivan Pavao II. proglasio je 16. listopada 2002. godinu 2003. Godinom krunice, ali nam je isto tako darovao Krunicu svjetla. U svojoj poruci za XVIII. svjetski dan mladih na Cvjetnicu 2003. god. Sveti Otac je poručio mladima: “Dragi mladi,... Ne stidite se moliti krunicu kad ste na putu prema školi, na sveučilištu, na poslu, na ulici i u javnom prijevozu.” Sveti Otac Ivan Pavao II. u više navrata uputio je svoj poziv na moljenje krunice, posebno na moljenje misijske krunice, a koji je izrekao i 2003. god. prigodom 160. obljetnice postojanja Papinskoga misijskog Djela svetoga djetinjstva. Isti poziv ponovio je u svibnju 2003. u Rimu nacionalnim ravnateljima PMD za vrijeme audijencije nakon održane opće godišnje skupštine PMD: “Dragi moji,... Krunicu držite čvrsto u svojim rukama. Ova molitva značila je uvijek kroz povijest Crkve jačanje vjere i posebnu zaštitu za Marijinoga štovatelja... Posebno je puna dojmova misijska krunica: *Deset bijelih zrnaca* jesu za staricu Europu kako bi zadobila onu snagu evangelizacije kojom je stvorila brojne Crkve; *deset žutih zrnaca* jesu za Aziju punu života i mladih; *deset zelenih zrnaca* jesu za Afriku koja je ispunjena patnjom, ali otvorena za naviještanje; *deset crvenih zrnaca* jesu za Ameriku punom velikih obećanja nove misionarske snage; *deset plavih zrnaca* jesu za Oceaniju koja još uvijek čeka temeljito širenje Evandelja.” Misijska krunica s pet boja uključuje cijeli svijet. Moljenje krunice ovim dobiva samo novu molitvenu nakanu i povezuje nas s cijelim svijetom i sa svakim čovjekom. Na ovaj način pokazuje se i ostvaruje katolička i kršćanska širina.

Neke su biskupije Crkve u Hrvata odgovorile na poziv Svetoga Oca i pokrenule na svom području akciju moljenja krunice. Ni prijatelji misija u Bosni i Hercegovini nisu ostali nijemi na Papin poziv moljenja krunice. Poziv je upućen svima nama bez obzira gdje se nalazimo i gdje živimo. Sigurno se brojni prijatelji misija među svećenicima i vjernicima dobro sjećaju kako je izgledala i kako se nekada po našim obiteljima i crkvama molila misijska krunica. Želja nam je da u sve vjerničke ruke, a posebno u ruke prijatelja misija, vratimo misijsku krunicu. Svojim bojama sigurno je zainteresirala mnoge. Ona se sada može naći u lijepom broju naših župnih zajednica. Nabaviti se može zasada u Misijskoj središnjici u Sarajevu i u Knjižari Vrhbosanske katoličke bogoslovije u Sarajevu.

U poznatom nazaretskom događanju Marija je pozvana da postane Majkom Gospodinovom. Postala je putom Gospodinovim prema nama ljudima. Ona od tada sudjeluje u Isusovu poslanju neprestano moleći za spasenje svih ljudi. Taj poseban poziv vodio je sve kršćane kroza sva vre-

mena da su Mariju posebno štovali i utjecali joj se molitvama, posebno moljenjem krunice. Hrvatski narod, ma gdje god bio, kroza svoju tešku povijest utjecao se i posebno je častio Mariju Majku Božju. O tome govore krunice u rukama i oko vrata naših vjernika te naša brojna svetišta na svim prostorima na kojima Hrvati žive.

*Misijske kasice.*⁸⁶ Misijska središnjica u Sarajevu nastavila je s praksom cijeloga svijeta animiranja brojnih prijatelja misija, a posebno najmladih, za prikupljanje priloga preko misijskih kasica za potrebe djece diljem svijeta, posebno u zemljama i biskupijama djelovanja hrvatskih misionara i misionarki. Želja je da se preko malih i svakodnevnih odricanja tijekom crkvene godine prikupe sredstva kako bi se pomoglo djeci koja su daleko od naših župa, biskupija i naše domovine. Ova akcija nije vezana posebno niti uz jedno vrijeme crkvene godine, nego je prepušteno slobodnoj odluci svakoga misijskog animatora i svakoga prijatelja misija. Misijske kasice mogu se nabaviti isključivo u Misijskoj središnjici u Sarajevu.

Maslinove grančice. Korizmenom vremenu, posebno Cvjetnici, želi se dati i misijski smisao. Ustalila se praksa i želja da se preko prijatelja misija iz nekoliko biskupija južne Hrvatske u što veći broj naših župnih zajednica dovezu maslinove grančice za Cvjetnicu. Darovani prilozima vjernika, okupljenih na misnim slavljinama, idu za razne projekte naših misionara i misionarki. Do sada pozivu Misijske središnjice odazvao se lijepi broj župnih zajednica.⁸⁷

Božićne čestitke s misijskim motivima. Početkom 2006. god. Misijska središnjica tiskala je božićne čestitke. Misijske motive na čestitkama poslali su Misijskoj središnjici hrvatski misionari i misionarke. Prodajom i kupnjom ovih čestitki želi se dati materijalna potpora projektima hrvatskih misionara i misionarki diljem misijskoga svijeta.

Misijski imendanski kalendari. Tijekom 2006. god. počelo se s pripremanjem i tiskanjem zidnih i džepnih misijskih imendanskih kalendara za potrebe naših vjernika i prijatelje misija. Sam sadržaj kalendara obogaćen je misijskim motivima i drugim sadržajima. Džepni kalendar ujedno je i termin kalendar. Naime, uneseni su svi važniji misijski dani tijekom godine. Uza slike iz misijskih zemalja i citiranja Papine poruke za Misijsku nedjelju tekuće godine željelo se potaći sve prijatelje misija u BiH na odgovoran odnos prema misijama.

⁸⁶ Usp. Godišnja izvješća koja Misijska središnjica od 2002. god. šalje svim crkvenim ustanovama u BiH.

⁸⁷ Usp. *isto*.

Ljetni susreti misionara i misionarki. U prošlom stoljeću 80-ih godina Nacionalno vijeće PMD bivše države sve je glasnije razmišljalo o mogućnosti organiziranja ljetnih susreta aktivnih i bivših misionara i misionarki. Želja je bila da se naši misionari i misionarke susretnu s nacionalnim i dijecezanskim ravnateljima PMD. Bila je to prilika da glasno izreknu svoje misli bilo o svome radu bilo da potaknu odgovorne i prijatelje misija u domovini na odgovorniji odnos prema njihovu radu. To je prilika da se jednom godišnje susretnu svi koji tijekom ljeta te godine dolaze na odmor i nađu se s braćom i sestrama s kojima su dijelili isto polje rada u misijskim krajevima diljem svijeta. Nakon što se cijela stvar kroz više godina domišljala krenulo se u ostvarenje svega onoga što je zacrtano. Zamišljeno je da svake godine jedna od dijecezanskih uprava PMD u Bosni i Hercegovini te u Republici Hrvatskoj bude domaćinom ljetnoga susreta. Cijelu stvar dogovorno vode dvije Nacionalne uprave PMD Bosne i Hercegovine te Republike Hrvatske.⁸⁸

Za vrijeme tih susreta od posebne je koristi i posjet misionara i misionarki određenom broju župnih zajednica. Mala stanka u održavanju ljetnih susreta dogodila se za vrijeme Domovinskoga rata u Republici Hrvatskoj te u Bosni i Hercegovini. Što se tiče termina održavanja susreta, vrijedilo je pravilo dogovora za svaki susret. Međutim, od 2001. god. vrijedi pravilo da on svake godine bude u prvom punom tjednu mjeseca srpnja. Slika dosadašnjih susreta je sljedeća:

1. Dijecezanska uprava PMD Splitske nadbiskupije: od 1. do 2. rujna 1987.;
2. Dijecezanska uprava PMD Hvarsko-bračko-viške biskupije: od 12. do 14. rujna 1988.;
3. Dijecezanska uprava PMD Zagrebačke nadbiskupije: od 6. do 8. kolovoza 1989.;
4. Dijecezanska uprava PMD Banjalučke biskupije: od 1. do 2. kolovoza 1990.;
5. Najavljeni susret 1991. god., koji je trebala organizirati Dijecezanska uprava PMD Kotorske biskupije, nije održan zbog ratnih događanja;
6. Ljetni susret 1992. god. nije održan zbog ratnih događanja;
7. Dijecezanska uprava PMD Hvarsko-bračko-viške biskupije: od 27. od 29. srpnja 1993.;
8. Dijecezanska uprava PMD Zadarske nadbiskupije: od 19. do 21. srpnja 1994.;

⁸⁸ U svezi s dogovornim organiziranjem zajedničkoga godišnjeg susreta hrvatskih misionara i misionarki pogledaj gore bilj. 61 i 85.

9. Dijecezanska uprava PMD Porečko-pulske biskupije: od 17. do 20. 1995.;
10. Dijecezanska uprava PMD Riječko-senjske nadbiskupije: od 5. do 8. kolovoza 1996.;
11. Dijecezanska uprava PMD Đakovačke biskupije: od 5. do 8. kolovoza 1997.;
12. Dijecezanska uprava PMD Šibenske biskupije: od 21. do 24. srpnja 1998.;
13. Dijecezanska uprava PMD Vrhbosanske nadbiskupije: od 24. do 27. kolovoza 1999.;
14. Dijecezanska uprava PMD Varaždinske biskupije: od 11. do 14. srpnja 2000.;
15. Dijecezanska uprava PMD Dubrovačke biskupije: od 18. do 21. srpnja 2001.;
16. Dijecezanska uprava PMD Požeške biskupije: od 2. do 5. srpnja 2002.;
17. Dijecezanska uprava PMD Mostarsko-duvanjske i Trebinjsko-mrkanske biskupije: od 1. do 4. srpnja 2003.;
18. Dijecezanska uprava PMD Splitske nadbiskupije: od 5. do 8. srpnja 2004.;
19. Dijecezanska uprava PMD Gospičke biskupije: od 4. do 7. srpnja 2005.;
20. Dijecezanska uprava PMD Zagrebačke nadbiskupije: od 18. do 21. srpnja 2006.

Godišnje sjećanje na svjedoke vjere. “Crkva uprisutnjuje Radosnu vijest ne samo naviještanjem riječi, koju je primila od Gospodina, nego i svjedočanstvom života, kroz koje Isusovi učenici polažu račun o vjeru, nadi i ljubavi koje nose u sebi. To kršćansko svjedočenje Krista i evanđelja može voditi do same žrtve: mučeništva”,⁸⁹ poručuje papa Ivan Pavao II.

Katolička Crkva svake godine sjeća se svih onih koji su tijekom godine na nasilan način ubijeni u misijskim zemljama. Za sve prijatelje misija i čitatelje misijskoga lista *Radosna vijest* u domovini bilo je interesantno čuti ovu vijest. Ona je dobro došla svima koji se zanimaju za misijsku djelatnost Crkve diljem svijeta. Jer njihova hrabra smrt i prolijevanje krvi sjeme su Crkve danas i Crkve budućnosti. U kontekstu rečenoga papa Benedikt XVI. u andeoskom pozdravljenju 26. prosinca 2005. rekao je: “Mnogi su kršćani već u počecima Crkve posvjedočili svoju vjeru prolijevanjem svoje krvi. Prve mučenike slijedili su tijekom narednih stoljeća sve

⁸⁹ Uzeto od agencije *Fides* Zbora za evangelizaciju naroda početkom 2006. god.

do današnjega dana i mnogi drugi mučenici. Zar ne možemo a da ne priznamo da i u današnje vrijeme u mnogim dijelovima svijeta ispovijest pripadnosti kršćanskoj vjeri traži hrabrost mnogih mučenika? Kako možemo zaniijekati da i tamo gdje nema progona visoku cijelu traži dosljedan i prema evanđelju ostvareni život?”⁹⁰

Želja je bila svima predstaviti hrabrost svjedoka vjere bez posebnoga vrednovanja koje Crkva s obzirom na njihovu žrtvu pokazuje. Počevši od 2003. god. objavljuje se u misijskom informativnom listu *Radosna vijest* godišnja lista sjećanja na sve one koji su svojom žrtvom doprinijeli rastu Crkve u svim dijelovima svijeta i u službi kvalitetnoga ljudskog življenja i evangelizacije. Činjeno je to prema službenom izvješću Tiskovne agencije *Fides* Zbora za evangelizaciju naroda.

Svake godine 24. ožujka brojni prijatelji misija diljem svijeta, koji je spomendan smrti nadbiskupa Oscara A. Romera (1980.) i od 1993. god. Dan sjećanja na ubijene misionare, obilježavaju ovaj dan. I mi u Bosni i Hercegovini, počevši od 2003. god., pozivani smo od Misijske središnjice s konkretnim prijedlozima da se u svojim molitvama i u misnim slavljinama sjetimo ubijenih misionara i svjedoka vjere. Na to nas je potakao i papa Ivana Pavao II. riječima: “Mjesne Crkve trebaju sve činiti kako sjećanje na one koji su podnijeli mučeničku smrt nikada ne bi zamrlo.”⁹¹

Na ovaj dan župne i redovničke zajednice, sjemeništa, bogoslovije i novicijati mogu se posvetiti molitvi sjećanja na ubijene misionare. Toga dana ili tih dana mogu se isto tako posjetiti bilo pojedinac ili neka grupa ili mjesto trpljenja kao što su, na primjer: bolnice, starački domovi, razne kuće za bolesne, zatvorenici po zatvorima. Isto tako ovaj dan može biti vidljiv i na razne načine obilježen. U stanovima mogli bismo kao znak mučeništva staviti na prozore crvene zapaljene svijeće, pozvati siromahe k sebi na ručak kako bismo učinili znak novoga načina življenja koji ostvaruje učinke evanđelja u konkretnom zajedništvu. U našim župnim crkvama ili kapelicama redovničkih zajednica križ se može prekriti crvenim platnom. Na svijeće se može staviti ime ubijenoga misionara. Na oglasnoj ploči mogu se izvjesiti imena svih ubijenih misionara tijekom minule godine. Isto tako, toga dana svi se pozivaju na post. Na taj način osjećamo se povezanim s brojnim misionarima i siromašnima u cijelom svijetu kako bi Bog primio našu molitvu. Post treba biti svjedočanstvo. Zato se predlaže post u svim zajednicama kao vidljivi znak. Post i molitva. Postom čistimo vlastito srce i dijelimo trpljenje s onima koji trpe diljem svijeta.

⁹⁰ Uzeto od agencije *Fides* Zbora za evangelizaciju naroda krajem prosinca 2006. god.

⁹¹ Uzeto od agencije *Fides* Zbora za evangelizaciju naroda početkom 2006. god.

Djelatnici Crkve ubijeni tijekom zadnjih 25 godina. Kao što se moglo vidjeti iz svih izvješća agencije *Fides Zbora* za evangelizaciju naroda u vremenu od 1980. do 1989. god., o kojima je svake godine pisao misijski list *Radosna vijest*, na nasilan način ubijeno je 115 misionara. Pritom je isto tako činjenica da je i broj mnogo veći jer se odnosi na slučajeve koji se mogu provjeriti i za koje postoje dokazi. Sveobuhvatni popis za vrijeme od 1990. do 2000. god. temelji se na provjerenim podacima i on se odnosi na 604 ubijena misionara. I u ovom slučaju broj je mnogo veći u odnosu na vrijeme prije toga. Na ovaj broj utjecalo je i krvoproliće u Ruandi tijekom 1994. god. kada je umrlo najmanje 248 crkvenih suradnika. Popis ne sadrži samo misionare *ad gentes* u užem smislu, nego i sve druge crkvene suradnike koji su na nasilan način ubijeni ili koji su svoj život svjesno stavili u opasnost kako povjerene im osobe ne bi ostale na cjedilu. Zar ovdje možemo zaboraviti i naše svjedoke tijekom minuloga domovinskog rata ili poraća kao i one diljem svijeta. Prema riječima pape Ivana Pavao II. svi su oni “bili mučenici bratske ljubavi”.

Godina	Ukupno	BIS	SVE	ĐAK	BRA	SES	BOG	INS	KAT	LAI	DRA
1990.	17		10			7					
1991.	19	1	14		1	3					
1992.	21		6		2	13					
1993.	21	1K+ 1	13			4	1	1			
1994.	26		20		1	4	1				
1994.*	248	3	103		47	65		30			
1995.	33		18	1	3	9				2	
1996.	48	3	19		8	13	1	2	1	1(KAT)	
1997.	68	1	19		1	7	40				
1998.	40	1	13		5	17	4				
1999.	32		17			9	4		2		
2000.	31		19			7	3	1			1
2001.	3		25			5	1	1		1	
2002.	25	1	18		1	2	2	1			
2003.	29	1	20		1		3			2	2
2004.	16		12			1				3	
2005.	27	1	20		2	3				1	

* Podaci se isključivo odnose na krvoproliće u Ruandi.

Kratice: K - kardinali; BIS - biskupi; SVE - svećenici (dijecezanski i redovnički); ĐAK - dakoni; BRA - braća laici; SES - časne sestre; BOG - bogoslovi i sjemeništari; INS - članovi instituta Bogu posvećenog života; KAT - katehisti; LAI - laici; DRA - dobrovoljci; (KAT) - katekumeni.

Zaključak

Što reći na kraju predstavljanja zadane misijske teme? Željelo se što kvalitetnije i bogatije prezentirati misijsko bogatstvo koje treba poslužiti kao poticaj za razmišljanje i promišljanje, ali isto tako da bude snažna potpora pastoralnom radu prvenstveno u našim župnim zajednicama. I ne samo u župnim zajednicama, nego i u svim drugim ustanovama Katoličke Crkve u našoj domovini.

Na jednom mjestu prezentirano je sve od teologije i povijesti pa do današnje situaciju u misijskom poslanju naše Crkve. Nadat je se kako će i ovaj prilog pomoći svima nama, uz brojne materijale koji su slani i koji će slati Misijska središnjica. Stizali su na adrese svih crkvenih ustanova u domovini, kako bi se napravio kvalitetan pomak i korak naprijed u gradnji misijske svijesti i odgovornosti.

Svatko je svjestan kako u ovom poratnom vremenu poziv na misijsku animaciju nije privlačiv za velik dio naših vjernika. Slobodan sam iskreno reći kako nije privlačiv za jedan dio naših svećenika. Takva razmišljanja izrečena su na razne načine pa i u našim katoličkim tiskovinama. Ovdje se može isto tako postaviti i pitanje koliko su katoličke tiskovine iz Bosne i Hercegovine posvetile prostora misijskim temama? Prelistavanje tih tiskovina neka posluži sagledavanju cjelokupne situacije i donošenju prave slike o gore navedenome.

Stojimo pred pozivom i pred velikim izazovom. Posla je mnogo, a vremena malo. U ovom poratnom vremenu želi se obnoviti župne crkve i župne kuće te vratiti prognane vjernike. S dolaskom mira i podizanjem standarda dolaze i druge očekivane ili neočekivane poteškoće. Doimlje se kao da su misije i misijska animacija za ovo vrijeme dodatno opterećenje. Nisu aktualne. Što nam je činiti? Nemojmo posustati, nego činimo prema svojim mogućnostima. U samu animaciju ugradimo i vlastitu inicijativu. Vjerujem da ih ima dovoljno svaki krštenik, svaki svećenik i svaka časna sestra.

Ne smijemo zaboraviti i smetnuti s uma da je župna zajednica osnovna stanica života Crkve, ali i biskupije u kojoj radimo te biskupije i provincije kojoj pripadamo. To isto vrijedi i za gradnje misijske svijesti i odgovornosti u svakoj mjesnoj Crkvi. Zato krenimo naprijed i učinimo sve što je do nas kako bi ta temeljna stanica mogla donijeti takve misijske plodove na koje ćemo biti ponosni.

Ovdje kao svećenik glasno postavljam pitanje: Ima li među nama svećenicima, dijecezanskim i redovničkim, spremnih poći u misije? Našim odlaskom u misije neće propasti niti biskupija niti provincija! Razmislimo i odlučimo se!

Na kraju iskrena vam hvala za pokazanu strpljivost da ste saslušali današnje glasno razmišljanje. Vjerujem da će biti i konkretnih plodova u svim našim župnim zajednicama i u drugim ustanovama Crkve kod nas.

MISSIONSENDEUNG DER KIRCHE MIT BESONDEREM RÜCKBLICK AUF DIE PFARRGEMEINDE

Zusammenfassung

Wir leben heutzutage in der Zeit als die Mission und die Missionsthemen in der ganzen Welt immer weniger oder gar keinen Platz in den katholischen Medien primär in den Zeitschriften finden. Die Situation ist nicht viel besser in der Kirche unter den Kroaten sowohl in Bosnien und Herzegowina als auch in Kroatien. Einfach es gibt keinen Platz und keine Interessen mehr. Dabei werden verschiedene Antworten verwendet, wie wir in unserem Lande und in Europa heutzutage ein Missionsland und -kontinent sind oder wie dieses Thema keinen Platz mehr in der Zeit der heutigen Säkularisation und der Globalisierung in verschiedener Art und Weise im Leben unserer Gesellschaft und im Umkreis unseres täglichen Lebens hat.

Mittlerweile dieses Thema ohne Zweifel auf die Zeit und Umständen verliert nicht seine Aktualität. Immer wieder die Päpste in verschiedener Art und Weise erneuert regen alle Getauften in der ganzen Welt an, besonders die Verantwortlichen für die Mission in der Kirche und in den Diözesen, um Missionsbewusstsein und Verantwortung ständig lebendig und aktuell in allen Teilen der Kirche zu werden.

Die Bischöfe in Bosnien und Herzegowina, bewusst eigener Verantwortung für die Missionsendung der Kirche, haben die Entscheidung über das missionarische Thema auf das Dekanatsniveau im Laufe des Jahres 2006 getroffen. Mit dieser Entscheidung wollten sie alle Diözesan- und Ordenspriester, die in Pastoral tätig sind, auf verantwortliches Verhältnis jedes einzelnen Priesters und dadurch unserer gesamten Kirche zur Mission und zur Missionsendung der Kirche. Damit wollten sie, dass auch unsere Kirche ein lebendiger Zweig auf dem Baum unserer Missionsverantwortung werde. Sie waren bewusst, dass im Laufe des ganzen Jahres verschiedener Arten existieren, wie wir unserer Missionsverantwortung zeigen könnten. Sie betonten, wie sich die Missionsendung der Kirche gerade in der Pfarrgemeinde verwirklicht. Zum Verwirklichung dieses Wunsches, die Bischöfe aus Bosnien und Herzegowina haben dafür den Nationaldirektor und die Diözesandirektoren der Päpstlichen Missionswerke Bosnien und Herzegowinas verantwortlich gemacht.

Dieser Vortrag ist ein Resultat des missionarischen Bemühens im Jahre 2006. Er ist eine Anregung, weil alles am Vorabend des 50-jähriges Jubiläums

der wichtigen Missionszyklika *Fidei Donum* geschieht. Er bewegt alle, die im Herzen die Mission und die Missionsendung der Kirche haben. Mit diesem Beitrag wollte man allen die wichtigsten Punkte der konziliaren und nachkonziliaren Missionsdokumente präsentieren, alle Getauften der Kirchen verantwortlich für die Mission der Kirche machen, als auch geschichtlichen und theologischen Überblick der missionarischen Tätigkeit sowohl universalen als auch der Kirche unter den Kroaten ans Licht bringen. Besondere Betonung wurde auf der Missionstätigkeit der Katholischen Kirche in Bosnien und Herzegowina gesetzt. Allen, die sich um missionarische Tätigkeit der Kirche interessieren, wird eine große Hilfe beim Suchen und Finden der Quellen im Bezug auf Missionstätigkeit, besonders in der Kirche unter den Kroaten.

Pero PRANJIĆ

CRKVENA BRIGA O BRAČNO RASTAVLJENIMA Uloga i pomoć ženidbenih sudova

Sažetak

Pastiri duša, katoličke udruge, dobronamjerni i iskreni vjernici ne mogu ostati zatvorenih očiju pred nevoljama modernog života, od kojih je sigurno zastrašujuća činjenica raspadanje mnogih brakova, iako su sklopljeni sakramentalno. Mnogi od njih više se ne obraćaju Crkvi za pomoć, štoviše, postaju mlaki u vjeri. Ali ima također mnogo drugih, koji traže rješenja, zbog nemirne savjesti i želje da primaju sakramente. Prikaz želi pružiti činjenično stanje, upozoriti na tradicionalne razloge nevaljanosti i nastojanje Crkve da preko svojih ženidbenih sudova rješava što se daje riješiti. Upozoravamo također na nove kanonske razloge nevaljanosti ženidbe. Stoga bi sve ovo moglo biti dobra pomoć studentima teologije kao i pastoralnim djelatnicima, posebno župnicima, a i svim supružnicima u takvim krizama koji traže rješenja.

I. Pastoralne teškoće s rastavljenima i ženidbeni sudovi

Sve su češći slučajevi i kod nas, iako nas smatraju tradicionalnom kršćanskom sredinom, rastave mladih bračnih parova i u tome uopće “ne zaostajemo” za drugim zemljama zapadne Europe. Mladi se inače po svijetu pa i kod nas sve teže odlučuju za brak, ako to i učine, u većini slučajeva odgađaju ga za zreliju dob, tj. za vrijeme kad su stvarno punoljetni, što bi trebalo značiti da su tada i psihički i biološki dozreli. Unatoč svemu tome imamo mnoštvo neuspjelih brakova. Negdje iza toga slijedi samo rastava od stola i postelje, negdje civilni razvod pa nastavak samačkoga života, a najčešće se ide do kraja, tj. u novu ženidbu ili novu bračnu i životnu avanturu.

Neki od tih, koji su sklopili nove građanske brakove, svjesni su da ih ne mogu pred Crkvom srediti i pomire se s time, a najčešće nastavljaju površan i mlak vjerski život. Drugi se služe “trikovima”, što znači da po-

nekada odu na sakramente, najčešće nepoznatom svećeniku, “ispovjeda se”, a prešute svoje bračno stanje, dobiju čak “odriješenje” i pokoru, pa pristupe Stolu Gospodnjem i pričeste se. Misle da je sve u redu, a u biti čine svetogrde, jer onaj glavni grijeh niti priznaju, niti su uopće od njega mogli dobiti odriješenja. Još je gore što se i neki svećenici, dijeleći sakrament pomirenja, ponašaju olako, kad su ovakvi slučajevi u pitanju, a time zavaravaju i sebe i vjernike. Problemom se posebno zabavila Kongregacija za nauk vjere, izdavši studiju *Pastoral rastavljenih i ponovo oženjenih*, s više važnih dokumenata.¹

Postoji, međutim, skupina iskrenih i bogobojaznih vjernika, koji dobro poznaju svoje trenutno stanje, ali se ne mogu pomiriti s njim, jer su u duši svjesni da nisu krivi, da im savjest ne prebacuje odgovornost za raspad prvotnoga braka, iako pred prijateljima, znancima i konačno pred župnom zajednicom i vlastitim župnikom izgledaju “opečaćeni”. Sve više imamo i onih koji su bolje poučeni o ženidbenim smetnjama i zaprekama. Ponetko od njih ima u rodbini svećenika ili redovnika i redovnicu, koji ih posavjetuju, a nije rijedak slučaj da ih i sami župnici ohrabre i potaknu na traženje rješenja. Stvar se tada svodi na postupak kod Crkvenoga ženidbenog suda, koji prikuplja iskaze i dokaze o dotičnoj ženidbi.

Koliko je Crkva od starine shvaćala ozbiljno teškoće, u kojima se mogu naći bračni drugovi, upravo su potvrda tome postojanje ženidbenih sudova² i to obvezatno pri svakoj biskupskoj kuriji, sa svrhom da budu vjernicima na usluzi. U praksi to znači: ako je brak bio nevaljan i to se dokaže, onda ga takvim treba i proglasiti, a stranke osloboditi od tereta. Nevinom partneru, a najčešće i jednom i drugom dopusti se novo sklapanje sakramentalne ženidbe. Pastoralni djelatnici bi trebali voditi računa o sljedećim bitnim stvarima.

¹ Knjižicu gornjega naslova izdala je Vatikanska izdavačka kuća 1998. god. Predgovor je napisao tadašnji tajnik Tarcisio Bertone; uvod tadašnji prefekt kongregacije kard. Joseph Ratzinger; slijedi zatim Pismo Kongregacije o teškoćama onih koji su bili rastavljeni i ponovo se oženili pa žele na pričest. Uz prethodne tekstove u studiju je uvršten, kao ključno mišljenje Crkve, i br. 84 iz Papine okružnice *Familiaris consortio*, te Papin *Nagovor sudionicima XIII. skupštine Papinskoga vijeća za obitelj*. Na koncu knjižice slijede neki komentari i studije poznatih i priznatih stručnjaka za ovu problematiku kao što su tadašnji biskup D. Tettamanzi, kao i profesor prava M. F. Pompedda.

² *Codex iuris canonici* (CIC) iz 1917. god. obrađuje sudske procese u 4. knjizi (kan. 1552-2194), a *Zakonik kanonskog prava* (ZKP) iz 1983. god. u 7. knjizi (kan. 1400-1752*). Napominjem da ću, radi naravi same teme koju obrađujemo, često navoditi i kanone CIC-a 1917. god., a i kanone ZKP 1983. god. Da ne bude zabune iz kojeg je zakonika odredba uzeta, pored broja kanona novog zakonika stavljat ću uvijek zvjezdicu (*).

Poznavajući crkveno ženidbeno pravo, posebno ženidbene smetnje i ženidbene zapreke, u konkretnom slučaju uočiti će da li je što sumnjivo, ili je odmah na početku nešto učinjeno mimo zakonskih odredaba. Neka pri tome što manje prste “unose” u srž stvari i što manje daju “pouke”, nego neka samo vjernike savjetuju da se osobno odluče za sudski postupak i da sami napišu svoj zahtjev sudu, iznoseći što više pojedinosti o bivšoj ženidbi. Ako ni sam svećenik nije načistu ima li u tom slučaju “dima”, tj. ima li razloga za pokretanje procesa, dobro bi bilo posavjetovati se s kojim crkvenim pravnikom da bi mogao onda upućivati vjernike, ali uvijek ostajući po strani. Isto tako, nije preporučljivo vjernike slati crkvenim sucima, jer je i njima nedopustivo ljude “savjetovati”, a sutra o istom tom problemu donositi odluku ili presudu. To bi moglo biti *Cicero pro domo sua*.

S obzirom na crkvene ženidbene sudove i pomoć vjernicima u bračnim teškoćama, moramo podcrtati da ona seže još od apostolskih vremena, kada je Pavao dopustio iznimke razrješenja ženidbenog veza “in favorem fidei - radi pogodnosti vjere”, pa do CIC-a 1917. god., koji je u kan. 1960 određivao da se ženidbene parnice među krštenima rješavaju “samo po vlastitom i isključivom pravu pred crkvenim sudom”.³ Poglavlje o nadležnom sudu u ženidbenim parnicama imao je 6 kanona (1960-1965), a zatim su slijedile odredbe u 9 kanona o formiranju sudišta (1966-1973). Međutim, odlučujuća je uloga samoga suca, a opis njegovih dužnosti i obveza seže čak do rimskoga prava. Samo ime *iudex* jest u biti kovanica od *ius dicere* - izricati, presuđivati pravdu. U Dekretalima Grgura IX. o njemu se kaže: “*Iudex significat quasi ius dicens populo, sive quod ius disceptet. Iure autem disceptare est iuste iudicare. Non est ergo iudex si non est in eo iustitia*⁴ - Sudac označuje onoga tko narodu izriče pravdu, ili tko raspravlja o pravu, a raspravljati o pravu znači pravedno suditi. Nema dakle suca, ako u njemu nema pravde.”

Bez sumnje crkvenom sucu pripada suditi po pravu i pravdi i to mu je temeljna dužnost,⁵ inače bi upravo njegovo obavljanje službe bio pro-

³ Opširniji prikaz povijesti ženidbenih sudova vidi kod: Charles LEFEBRE, “Evoluzione del processo matrimoniale canonico”, u: *Il processo matrimoniale canonico*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1988., str. 25-38. Pisac izlaže kakva je praksa bila do 6. st., kakva za cara Karla Velikog, zatim što je bilo određeno u Gracijanovu Dekretu i Dekretalima; obradio je zatim sudske postupke u vrijeme inkvizicija, pa odredbe Tridentinskog sabora, te praksu u 19. st. i konačno zakonske postavke CIC-a 1917.

⁴ C, 10, X, V, 11.

⁵ Sv. Toma naziva suca *Minister Dei* (*Summa theologiae*, II, II, q. 60, a. 2, ad 2). Pio XII. ističe da je “služenje pravednosti u Crkvi u biti služenje dušama” (nagovor Rimskoj Roti, 3. 10. 1941., u: AAS, 33, str. 421), a Pavao VI. suce poziva: “Izričući vaše presude, imate samog Boga pred očima, a time i služite i slavite toga istog Boga ljubavi” (nagovor Rimskoj Roti, 8. 2. 1973., u: AAS, 65, str. 103).

mašaj. Stoga je razumljiva bila i odredba kan. 1608: “Nadležni sudac neka ne odbije stranku, koja zakonito traži njegovu pomoć.” To je značilo saslušati stranku, ili dobro proučiti njezinu “tužbu”, pomoći joj da je dopuni i temeljitije u njoj obrazloži tvrdnje i sumnje u valjanost braka, te joj dati uputu što i kako dalje činiti. Jednostavno rečeno: sudac je bračnim drugovima, ako je valjanost njihova braka bila upitna, morao biti na raspolaganju. Još više se to očitovalo u novijoj praksi, odnosno nakon Drugog vatikanskog koncila i njegova nauka u LG o Božjem narodu. Stoga, papa Pavao VI. s posebnim naglaskom ističe i pastoralnu zadaću samih sudaca pa im poručuje: “Vi ste na pomoć članovima Božjeg naroda, koji se nalaze u teškoćama. Svaki je od vas dobri pastir, jer tješi onoga koji je pogođen; vođa si onom što je zalutao; štitiš pravo onoga koji je pogažen, oklevetan ili nepravedno ponižen.”⁶ Ti poticaji i ohrabrenje sudaca nastavljani su i za pape Ivana Pavla II. koji im je, npr. 1996. god., ovako rekao: “Za odgovarajuću presudu (u ženidbenim parnicama) ništa nije manje važno osvrnuti se, u svakom konkretnom slučaju, na individualnost subjekata, uzimajući u obzir posebnost kulture, u kojoj je rastao i radio.”⁷ I novi Zakonik daje odrednicu o ulozi i dužnosti crkvenog suca. Međutim, kad je u pitanju njegova služba i zadaća, polazi s negativnoga stanovišta te određuje u kan. 1457* § 1: “Mjerodavna vlast može primjernim kaznama pa i oduzimanjem službe kazniti suce, koji... odbiju suditi i koji prijevarom ili zbog velika nemara... strankama nanesu drugu štetu.”⁸

S obzirom na pravo pokretanja ženidbene parnice, kan. 1674* vrlo je jasan: “Sposobni su za pobijanje ženidbe: 1. ženidbeni drugovi; 2. promicatelj pravde, kad je ništavost već razglašena...” Ova odredba u biti se oslanja i na kan. 1476* koji kaže: “Svatko, bio kršten ili nekršten, može nastupiti kao tužitelj...”⁹ Isto to pravo vjernika bilo je omogućeno i po kan. 1971. Crkva je, dakle, i po starom Zakoniku, kao i po ovom novom dala mogućnost i jednom i drugom supružniku da u danim okolnostima traže zaštitu kod suda ako su uvjereni, ili ozbiljno sumnjaju, da u njihovu braku,

⁶ Isti nagovor Rimskoj Roti 8. 2. 1973., u: AAS, 65, str. 101.

⁷ Uzeto iz: *Monitor ecclesiasticus*, 121 (1996), 3.

⁸ Opširno je o službi crkvenoga suca pisao A. STANKIEWICZ, “Il dovere del giudice”, u: *Il processo matrimoniale canonico*, str. 113-133. Autor te službe ovako opisuje: a) braniti i tražiti pravdu, b) štiti načelo crkvenoga zajedništva; c) vjerno primjenjivati crkvene odredbe; d) biti nepristran i ne uzimati darove od stranaka; e) štiti slobodu stranaka u parnici.

⁹ Ova odredba jest u duhu Drugoga vatikanskog koncila o dostojanstvu i pravima ljudske osobe, a sasvim odskače od odluke Svetoga Oficija iz 1928. god., koju je potvrdila i enciklika *Provida Mater Ecclesia* iz 1936. god., jer nisu dopuštali da crkvene ženidbene parnice pokrenu nekatolici, nekršteni ili izopćeni; sada su svi izjednačeni.

makar sklopljenom sakramentalno, nešto nije u redu i da se radi o nekom bitnom nedostatku radi čega je možda nevaljan. Stoga se obraćaju sucu i traže razjašnjenje slučaja, kako bi umirili svoju savjest, eventualno se oslobodili toga tereta i sklopili novu sakramentalnu ženidbu.

Gledajući na sam zahtjev jednoga a nekada i obaju ženidbenih drugova (a taj njihov zahtjev se zvao “tužba”), sudac procjenjuje navodi li se neki ozbiljan slučaj, zbog čega bi se zahtjev ili tužba mogla prihvatiti. Pravnički se to zove *caput nullitatis - razlog, uzrok nevaljanosti*. Može se raditi samo o jednom ozbiljnom razlogu, a može i o više njih. Bitno je da su oni postojali prije, ili u samom trenutku sklapanja braka, što znači da su na svoj način utjecali na volju i odluku supružnika pri samom sklapanju.

Razlozi nevaljanosti braka - *capita nullitatis* u biti se poklapaju sa ženidbenim zaprekama - *impedimenta dirimentia*: dobi, spolne nemoći, ženidbenog veza, različite vjere, svetoga reda i zavjeta, otmice, sile i straha, krvnoga srodstva itd.¹⁰ Ovomu svemu treba još dodati kao razlog nevaljanosti manjak ženidbenoga oblika kao i nedostake sa strane volje supružnika. No, većinu ženidbenih zapreka i same stranke i pastoralni djelatnici na vrijeme uoče pa traže oprost od onih, od koji je moguće oprost dobiti, ili odvrćaju zaručnike od sklapanja braka ako je zapreka takve naravi da bi činili ženidbu nevaljanom. Ali uvijek je bilo moguće da se i “potkrade” neka pogreška, da je svećenik ne uoči, ili za nju ne dozna, da je ni same stranke nisu svjesne u trenutku vjenčanja, no brzo je “otkriju” pa to onda dovede do sporova, najčešće do razvoda, a kasnije i do pokretanja parnice na sudu.

Isključimo li manjak ženidbene forme kao razlog nevaljanosti, jer se taj razlog nevaljanosti može riješiti na temelju dokumenata i nije potreban cjeloviti sudski postupak sa strankama i svjedocima, najčešći razlozi nevaljanosti u starijoj pastoralnoj i pravničkoj praksi, pa su se, prema tome, zbog njih vodili i sudski postupci, bili su slijedeći.

a) *Amentia - ludost*, odnosno manjak uporabe razuma. Ako je problem na vrijeme uočen i druga, psihički zdrava stranka znala za njega, jasno je da se nije ni išlo u sklapanje ženidbe. No, nisu bili rijetki slučajevi “previđenja” ili prikrivanja ovoga bitnog svojstva kod osobe, pa prema tome, ako se to uočilo u vrijeme sklapanja ili otkrilo nakon sklapanja ženidbe, nevinna stranka imala je i pravo i mogućnost pokretanja postupka na sudu.

b) *Raptus - otmica* (kan. 1074 i 1089*). Koliko god Crkva naučava pravo i dostojanstvo osobe, te kod sklapanja braka naglašava slobodnu

¹⁰ Temeljiti prikaz ženidbenih zapreka, prema CIC-u 1917. god. vidi kod S. SIPOS, *Enchiridion iuris canonici*, 7, Herder, Romae, Friburgi, Barcinone, 1960., str. 465-496.

odluku supružnika kao bitnu za sklapanje valjane ženidbe, bilo je mnogo slučajeva da su roditelji imali glavnu riječ. Nekada nisu pristali i dopuštali sklapanje ženidbe rođenoj djeci, a nekada su postavljali ucjene, koje je bilo teško ili čak nemoguće ispuniti. Stoga su se događali slučajevi otmice, a pri tome su bila prekršena i prava osobe na slobodnu odluku za ženidbu - udaju jer je manjkao voljni pristanak. Ako je bilo razloga za pokretanje postupka zbog otmice i stranka uz pomoć svjedoka to uspjela dokazati na sudu, brak se proglašavao nevaljanim.

c) *Vis et metus - sila i strah* (kan. 1087 i 1103*). Ovaj razlog nevaljanosti u biti je suprotan od onoga prethodnoga, jer jedna od stanaka u ovom slučaju nema ni volju ni nakanu sklopiti ženidbu s onom drugom stranom. No, brak joj je "nametnut" bilo od vlastitih roditelja ili skrbnika i rodbine, bilo od samoga bračnog druga ili njegove rodbine. Prisila može biti fizička i moralna, a strah je uziman u obzir ako je bio izvanjski i težak kad osobi nije ništa drugo preostajalo nego ići u bračnu zajednicu. Ovakvim postupkom jasno je bila poremećena volja i slobodni pristanak za ženidbu, pa prema tome manjak slobodne odluke samu ženidbu čini nevaljanom.

d) *Impotentia - spolna nemoć* (kan. 1068 i 1084*). Normalno je i prirodno da muž i žena žive u bračnim odnosima, koji su im, kako je kan. 1013, § 1 naglasio "remedium concupiscentiae - lijek protiv požude".¹¹ Ako netko od njih za to nije sposoban bilo fizički bilo psihički, mogao je i osobno, a pogotovu oštećena stranka, pokrenuti sudsku parnicu.

e) *Error - zabluda* (kan. 1083 i 1097*). Pravo je definira kao "pogrešan sud o nekoj stvari". Može biti zabluda o osobi ili nekom svojstvu osobe koje bitno utječe na bračnu zajednicu, pa prema tome i na valjanost sklapanja ženidbe. Tko u takvoj zabludi sklopi ženidbu, po kanonskim odredbama ona je nevaljana.

f) *Dolus - lukavstvo, prijevara*. Kan 1098* spominje je kao razlog nevaljanosti ženidbe i često je bila uzimana u obzir u parnicama i prije novog *Zakonika kanonskog prava*, ali i sada može biti temelj pozitivne presude.

Crkva ističe, na temelju nauka sv. Augustina,¹² da kršćanska, sakramentalna ženidba donosi supružnicima trostruko dobro: *bonum prolis - dobro potomstva, bonum fidei - dobro vjernosti i bonum sacramenti - dob-*

¹¹ Taj kanon CIC-a 1917. god. naglašava da je prvotna svrha braka radanje i odgoj djece, a drugotna je međusobna pomoć i lijek protiv požude. Novi pak ZKP u kan. 1055* § 1. govori da je "Krist Gospodin uzdigao ženidbeni savez na dostojanstvo sakramenta i ta je zajednica po svojoj naravi usmjerena k dobru supruga, te radanju i odgajanju potomstva". U ovoj je novoj formulaciji zakonske odredbe na prvo mjesto stavljeno dobro supruga (ne naglašavajući koje su vrste i vidovi toga zajedničkog dobra), a na drugom mjestu jest radanje i odgajanje potomstva.

¹² PL, 40, str. 349, *De bono coniugali*, cap. 24, n. 32.

ro sakramenta.¹³ No, ako koja od stranaka, ulazeći u brak izravno ili neizravno činom volje isključi jedno od ovih bitnih dobara ili sebi pridržava pravo drugačijega ponašanja nakon sklapanja braka, onda su to još tri nova razloga nevaljanosti.

h) *Exclusio boni prolis - isključenje potomstva u braku*. Prvotna svrha ženidbe, prema kan. 1013. (u kan. 1055, § 1* označena je kao drugotna!) jest radanje i odgoj djece. Ako to netko nije želio i uspjelo se dokazati da je s takvom nakanom ušao u brak, onda u biti nije ni želio kršćansku ženidbu, pa prema tome ona je nevaljana, a sudu je dužnost da to dokaže.

i) *Exclusio boni fidei - isključenje bračne vjernosti*. Prema kan. 1081, § 2 ženidbeni pristanak uključivao je međusobno pravo supružnika na tijelo i to trajno i isključivo. Nešto drugačija je odredba kan. 1057, § 2*: "...supružnici se uzajamno predaju i primaju da uspostave ženidbu." Ako u trenutku sklapanja braka nije bilo vjernosti i želje, ili je koja od stranaka sebi pridržala neko drugo pravo, onda je takvim stavom isključila u biti bračnu vjernost, a samim tim i jedno od bitnih ženidbenih dobara, pa prema tome i samu ženidbu.

j) *Exclusio boni sacramenti - isključenje dobra sakramenta*. Dobro sakramenta u biti znači nerazrješivost, jer "ona po naravi pripada pravoj ženidbi, u kršćanstvu ženidba je još čvršća zbog sakramenta".¹⁴ Potvrđuje to i kan. 1012, § 1: "Krist Gospodin je uzdigao na dostojanstvo sakramenta sam ženidbeni ugovor među krštenima." Formulacija kan. 1055, § 1* pro-žeta je koncilskim naukom, naglašavajući sakramentalnu "zajednicu svega života". Međutim, kome taj sakrament ništa ne bi značio, ili bi sebi pridržao slobodu raskinuti ženidbeni ugovor u nekim okolnostima, ili išao u brak "na probu" i "dok se može", u biti bi isključivao dobro sakramenta, prema tome ne bi valjano ni sklopio brak. Sve bi to bio razlog za sudski postupak u danom slučaju i, nakon utvrđenih činjenica, proglašenje braka nevaljanim.

k) *Matrimonium ratum, non consummatum - tvrda, a neizvršena ženidba*. Za takve ženidbe oprost podjeljuje Sveti Otac, a prema kan. 1973 i 1697* samo muž ili žena imaju pravo tražiti taj oprost. Sud i tu vodi postupak, ali ne sudbeni, nego administrativni, te se uza spise prilaže i liječnička dokumentacija i ordinarijev *votum* da je sablazan među vjernicima isključena. Sve se prosljeđuje Kongregaciji sakramenata u Rim preko koje papa udjeljuje oprost.

¹³ Vidi o tome pravnu postavku i u Gracijanovu dekretu: C. 27, c. 10, q. 2.

¹⁴ S. SIPOS, *nav. dj.*, str. 408.

Nisu ovim nabranjem obuhvaćeni svi razlozi nevaljanosti niti su to bili jedini *capita nullitatis*, ali jesu najčešći. Međutim, ne smijemo zaboraviti da ženidba uživa tzv. *favor iuris* - pravnu pogodnost (kan. 1014 i 1060*). U bilo kakvoj dvojbi ženidba se smatra valjanom sve dotle dok se protivno ne dokaže. Napominjem također da se vjernike poučava o jedinstvu, nerazrješivosti i sakramentalnosti braka te da sveti ženidbeni savez samo smrt razrješuje, pozivajući se i na Isusov stav: “Što je Bog združio, čovjek neka ne rastavlja” (Mt 19,6). I kan. 1018 propisao je da župnik pouči narod o ženidbi, posebno o njezinim zaprekama. U kan. 1033 zakonodavac je odredio župniku da zaručnike pouči o svetosti sakramenta ženidbe, o zaručničkim obvezama i dužnostima i da vjenčanju pristupe ispovjedeni i okrijepljeni svetom pričesću, a kan. 1063* više je pastoralo usmjeren.¹⁵

Prema ustaljenoj praksi na crkvenim sudovima pri ispitivanju stranaka u parnici i svjedoka provodio se temeljit postupak sa zakletvom prije i poslije davanja iskaza. Od župnika se tražilo službeno mišljenje o svakoj od stranaka i o svjedocima: kakvi su vjernici, koliko su vjerodostojni i istinoljubivi itd. Osim toga, župnici na terenu, vjeroučitelji i časne sestre (kod nas mnoge kao vjeroučiteljice), kršćanski katekizmi i priručnici pružali su premalo prostora i mogućnosti za pokretanje bilo kakve parnice, čak i onda kad je bilo jakih razloga za to. Činilo se praktično sve da do sudskoga postupka ne dođe, a pravdalo se razlogom: to izaziva sablazan među vjernicima. Tako je bilo kod nas i u većini kršćanskoga svijeta, iako su se već i tada osjećali neki pomaci.¹⁶ Ne treba isto tako smetnuti s uma da su vjernici bili manje upućeni u problematiku i mogućnost crkvenih sudova, a bili su i bogobojažniji. Radije su, unatoč očitim teškoćama i povrijeđenim osobnim pravima, i sami stajali uz “pravnu pogodnost ženidbe”, nego pokretali parnice. To je sve razlog da ih je bilo mnogo manje, pogotovo u čisto kršćanskim sredinama i seoskim župama.

¹⁵ U njemu se više naglašava mnogostruku pomoć pastira vjernicima kada je ženidba u pitanju: 1. propovijedanjem i poukom; 2. osobnom pripravom kod sklapanja ženidbe; 3. plodonosnim slavljenjem samog sakramenta; 4. pružanjem pomoći oženjenima, a kan. 1064* određuje da se i mjesni ordinarij pobrine o temeljitoj pomoći zaručnicima, uključujući u to “muževe i žene prokušane iskustvom i stručnošću”.

¹⁶ Npr. papa Pio XII. u nagovoru sucima Rimske Rote već 1946. god. izrazio je zabrinutost zbog rastućeg broja ženidbenih parnica i dodao: “Nisu li ustvari one... jedan znak i ne daju li možda mjeru rastućih ženidbenih rastava... koje prijete da će zatrovati i razoriti običaje katoličkih naroda.” Papa dalje tvrdi da je “uzrok svemu tom zlu nedavni svjetski rat i nada se da će se stanje vidno popraviti” (AAS, 38, str. 395-396).

2. Vidni pomaci o razlozima nevaljanosti ženidbe i umnažanje parnica

S Drugim vatikanskim koncilom nastupilo je u Crkvi novo razdoblje. Dogmatska konstitucija *Lumen gentium* (LG) u 4. poglavlju govori o laicima u Crkvi, o njihovoj naravi i poslanju, o njihovu dostojanstvu u Božjem narodu i o njihovoj trostrukoj službi. Drugi cijeli dokument govori o njihovu apostolatu, a to je *Apostolicam actuositatem* (AA). Mnogo se u njemu govori o obiteljima (br. 11), o službama laika u Crkvi (br. 22), a posebno pak o njihovoj vjerničkoj formaciji (br. 28-32). Ovim dokumentima svakako treba dodati i deklaraciju o vjerskoj slobodi *Dignitatis humanae* (DH). U samom uvodu ona posebno ističe dostojanstvo ljudske osobe i zahtjev “svakog pojedinca da se služi vlastitom odlukom i odgovornom slobodom” (br. 1).

S obzirom na našu temu najvažniji koncilski nauk i poticaji nalaze se u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* (GS), koji cijelo poglavlje posvećuje promicanju dostojanstva braka i obitelji (br. 47-52). Iz ovoga dijela konstitucije, kao i iz ostalih koncilskih dokumenata uzeti su mnogi izravni navodi u odredbe Zakonika kanonskog prava, kad je riječ o sakramentu ženidbe.¹⁷ U Crkvi je započeo temeljit preporod vjerničkog života, ali i vjerničkih, posebno laičkih prava. A kad su u pitanju ženidbene parnice, kao da je s Koncilom otvorena “Pandorina kutija”. Stanje je vrlo znakovito, a već odavno zabrinjavajuće i samom Svetom Ocu.¹⁸

Premda je vidan utjecaj na obiteljsku i bračnu problematiku izvršio ovaj koncilski nauk, zapanjujući broj ženidbenih parnica¹⁹ možemo oprav-

¹⁷ ZKP govori o sakramentu ženidbe u kan. 1055-1165, dakle u 110 kanona. Spominjući izvore pojedinih odredaba, vrlo često su naznačeni koncilski dokumenti, što je vidljivo u: PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI AUTHENTICE INTERPRETANDO, *Codex iuris canonici, auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, fontium annotatione et indice analytico-alphabetico auctus*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1989.

¹⁸ Pavao VI. u nagovoru sucima Rimske Rote 1966. god. ovako se žalio: “Oh, izričem svoj vapaj na uzbunu... zbog upadnoga povećanja slučajeva ništavnosti brakova. Je li to karakteristična oznaka oslabljenoga smisla za svetost zakona na kojem počiva kršćanska obitelj, nemira suvremenoga života, nestalnosti društvenih i ekonomskih uvjeta u kojima se bračni život odvija... i je li to opasnost koja će ugroziti spasenje, vitalnost i sreću obiteljske ustanove?” (AAS, 58, str. 154).

¹⁹ O tome opširno piše i iznosi brojčane podatke Zenon GROCHOLEWSKI, “Processi di nullità matrimoniale nella realtà odierna”, u: *Il processo matrimoniale canonico*, str. 11-24. Autor navodi npr. da je u 1966. god. u SAD-u bilo ukupno 250 ništavnih ženidbenih parnica, a da ih je 1984. god. bilo čak 37.450. Ili u cijelom svijetu u 1966. god. ukupno je proglašeno ništavnim 2280 brakova, a u 1984. god. samo u jednoj ame-

dati i drugim razlozima. Kao prvo, nikako ne možemo zaniijekati i slabost vjere ili opću sekularizaciju današnjega društva. Mediji, život u mješovitim sredinama, površan vjerski život bez sumnje utječu na mlade ljude da mnogi s nedovoljno promišljanja ulaze u bračnu zajednicu. Ni svetost bračnoga života ni svijest o sakramentalnosti braka nisu u njima tako stabilni. Još je gore ako uzmemo da je i po naravnom pravu i po crkvenom nauku svrha braka rađanje i odgoj potomstva (kan. 1013 i 1055, § 1*), no danas je opći stav svijeta, a kršćani su dio toga svijeta, protiv rađanja. Na žalost, nije rijedak slučaj i kod kršćanskih supružnika da jedno od njih dvoga (ponekada i obadvoje) neće, ama baš ni jedno dijete.²⁰ Zar je onda iznenađenje što druga stranka, koja nije možda ni slutila s kim ulazi u brak, ili to prije nije s bračnim partnerom razjasnila, dogovorila, ne želi ostati u takvoj bračnoj zajednici, gdje nema ili se uopće ne želi imati potomstva, pa traži drugoga partnera i pokreće sudski postupak za proglašenje ništavnosti prvoga braka?

Zabrinjavajuće je također da se ženidbeni postupak vrlo često vodi i zbog isključenja dobra sakramenta.²¹ Napomenuli smo gore da kan. 1013, § 2 (a isto tako 1055, § 2*) izričito govori da “među krštenima ne može biti valjana ženidbenog ugovora, koji ujedno ne bi bio i sakrament”. Sakramentalnost svakako uključuje nerazrješivost i čvrstoću bračnoga saveza, ako je shvaćen i prihvaćen ozbiljno i s iskrenom kršćanskom vjerom. Danas, međutim, u zapadnom jednomnom društvu, koje izgleda u svemu jedinstveno, sve je pod nepravednim znakom sekularizacije i potrošnje. No, u samoj ustanovi obitelji privilegirani su subjektivizam i individualizam, koji teže samo vlastitom probitku. Ženidba je lišena svoga intimnog i naravnog značenja i vrijednosti. Vizija cijele tzv. kršćanske Europe uzdr-

ričkoj metropoliji 3288. Za usporedbu, ta ista metropolija u 1966. god. imala je svega dvije ništavne parnice.

²⁰ Zanimljivo je npr. pratiti presude Rimske Rote u 1970. god. Od 258 parnica te godine više od 50 ih je rješavano zbog isključenja dobra potomstva (dakle 1/5 svih parnica vođeno je zbog toga što netko od njih nije htio djece). Bilo ih je 48 zbog sile i straha, a 38 zbog isključenja dobra sakramenta i 17 zbog totalne simulacije te 18 zbog manjka uporabe razuma (*Decisiones seu Sententiae*, sv. LXII, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1980.).

²¹ O tome je napisana i obranjena doktorska radnja: M. MINGARDI, *L'esclusione della dignità sacramentale dal consenso matrimoniale nella dottrina e nella giurisprudenza recenti*, Serie Diritto canonico nr. 13, PU Gregoriana, Roma, 1997. Poslije dva poglavlja u kojima obrađuje doktrinalne i magisterijalne dokumente o sakramentalnosti braka, pisac u 3. poglavlju iznosi mišljenje autora o isključenju sakramentalnosti; u 4. poglavlju govori o odnosu vjere i nakane (za ženidbenu privolu), a u 5. obrađuje protivna mišljenja s obzirom na sakramentalnost.

mala je i bitna svojstva ženidbenoga veza, među kojima najviše nerazrješivost veza, jer je zavladao carstvo privremenosti i relativizma. Prije se ta zabluda zvala teoretska, a danas je praktična, jer se sve svelo na tzv. *vlastiti pogled*. Zbog toga je ženidbena privola pod velikim upitnikom, jer je utemeljena na sasvim perverznom uvjerenju.²² Mnogima je vjenčanje u crkvi samo običaj, poneki su na to pristali radi volje roditelja, ili radi bračnoga druga. Srcem niti su željeli, niti su se tako čvrsto vezali, štoviše, u sebi su često ostali vrlo rezervirani prema sakramentalnom vjenčanju, zapravo isključili su nerazrješivost²³ i orijentirali se kao mnogi drugi supružnici u građanskim brakovima po načelu: može dok može, kad ne bude išlo dalje, rastava i novi počeci.

Moramo, međutim, spomenuti i nove kanonske razloge za povećanje broja ženidbenih parnica. Naglasili smo gore da je već sv. Augustin govorio o trostrukom dobru ženidbe. No, prema nauku Drugoga vatikanskog koncila, točnije u pastoralnoj konstituciji GS, br. 48 stoji i ovo: “Muž i žena... pružaju jedno drugom pomoć i službu, doživljavaju smisao svoga jedinstva te ga iz dana u dan sve više produbljuju. To intimno sjedinjenje kao uzajamno darivanje dviju osoba, a i dobro djece zahtijevaju punu vjernost bračnih drugova i njihovo nerazdruživo jedinstvo.” Sabor je, dakle, ovdje istakao *dobro djece - bonum prolis*, no na prvo mjesto stavio je ono još bitnije i važnije a to je *zajedničko dobro supružnika*. Kanon 1055, § 1* utemeljen je na ovom tekstu GS, no koncilsku je misao drukčije presložio: “...muška osoba i ženska osoba međusobno uspostavljaju zajednicu svega života po svojoj naravi usmjerenu k dobru supruge...”

Temeljem toga nauka i takvoga preoblikovanja kanona sve se više počelo govoriti o tom novom, četvrtom dobru ženidbe.²⁴ Već je Ivan Pavao II. i prije donošenja novog ZKP u oružnici *Familiaris consortio* (br. 9) is-

²² Usp. *Monitor ecclesiasticus*, 121 (1996), 63-64.

²³ U prethodnoj bilješci stoji da je u Odlukama Rimske Rote 38 parnica u 1970. god. proglašena ništavna ženidba zbog isključenja dobra sakramenta. Slična je stvar također na talijanskim crkvenim sudovima. U knjizi AA. VV., *La giurisprudenza dei tribunali ecclesiastici italiani*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1989., od 31 obradene parnice 7 ih je vođeno zbog isključenja dobra sakramenta, dakle skoro ¼, i to u Italiji, katoličkoj zemlji. Zar se što bolje može očekivati u manje kršćanskim sredinama i gdje je mnoštvo miješanih brakova?

²⁴ A. ABATE, *Il matrimonio nella nuova legislazione canonica*, Paideia, Roma - Brescia, 1985., str. 60, donosi ovu tvrdnju: “Poznato je da je II vat. koncil u svoj pastoralnoj refleksiji o dostojanstvu braka... istakao na poseban način ono što se odnosi na dobro supružnika - bonum coniugum, a ono slijedi iz njihove međusobne pomoći i služenja... Pravna praksa, slijedeći nauk Koncila, pobrinula se da se obrani i primijeni na sudu teza ne samo o dobru potomka nego i o dobru supruge...”

takao veličinu toga dobra supruga - međusobnoga darivanja: "Bračna ljubav obuhvaća jednu cjelovitost u koju ulaze sva svojstva osobe: oslonac na tijelo i na nagon, na snagu osjećaja i čuvstava, na nadahnuće volje i duha, a sve to smjera dubokom osobnom sjedinjenju, da (supružnici) budu jedno srce i jedna duša. Ona, dakle, pretpostavlja nerazrješivost i vjernost u međusobnom i potpunom darivanju."²⁵ I drugi tumači ZKP posebnu pažnju posvetili su ovom novom dobru i svojstvu bračne zajednice.²⁶

No, ako neka stranka to dobro ne prizna i ne prihvaća, unatoč ulasku u brak, ona ga u biti isključuje. Naime "tko hoće ženidbu, a stvarano hoće samo instrumentalizirati drugu osobu za vlastitu korist i radovati se svom dobru i svom uspjehu, on po sebi ne isključuje druga dobra ženidbe. Međutim, ni ne ostvaruje međusobnu predanost dviju osoba, a tek ta je usmjerena na savršenstvo, na opće dobro supružnika... Tako se njihovo dobro ne ostvaruje u globalu, nego je istrgnuto iz drugih dobara, ...a moralo bi im prethoditi i biti svojstveno."²⁷ Što onda možemo, nego zaključiti: ono u tom slučaju potpuno nedostaje ili je vrlo skućeno dobro supružnika.

Sudovi su to uzeli kao *caput nullitatis* i takve brakove počeli proglašavati nevaljanima.²⁸ Posebno su te parnice bile znakovite u zapadnim zemljama, a u novije vrijeme također i kod same Rote.²⁹ Na žalost, za očekivanje je da će ih biti sve više i posvuda, jer mladi sa sve manje srca i ljubavi jedni prema drugom ulaze u brak, a jači su im neki drugi motivi u duši pri odluci za ženidbu. Mnogi ne shvaćaju da "ženidbeni vez, kao načelo jedinstva po kojem muž i žena postaju jedno tijelo, znači i poseban način ljubavi i života, a odražava se u intimnoj zajednici... Čini, ponašanje i raspoloživost osoba, usmjereni da uspostave, razvijaju i sačuvaju intimni su-

²⁵ *Familiaris consortio*, 22. 11. 1981., u: *Enchiridion Vaticanum* 7, br. 1570.

²⁶ L. CHIAPPETTA, *Prontuario di diritto canonico e concordatario*, Dehoniane, Roma, 1994., str. 132, ovako razlaže: "Na temelju kanonskih odredba treba govoriti i o dobru supružnika... oslanjajući se na koncilski nauk. Praksa Rimske Rote promatra dobro supružnika kao bitno svojstvo ženidbe."

²⁷ S. VILLEGIANTE, "Il 'bonum coniugum' e l'oggetto del consenso matrimoniale in diritto canonico", u: *Monitor ecclesiasticus*, 120 (1995), 307.

²⁸ Npr. jednu takvu parnicu donosi i priručnik: AA. VV., *La giurisprudenza dei tribunali ecclesiastici italiani*, str. 283.

²⁹ J. KOWAL, "Breve annotazione sul bonum coniugum come capo di nullità", u: *Periodica*, 96 (1/2007), 59, naglašava da su parnice zbog tog razloga posebno aktualne u engleskom govornom području (čak do 65 % svih parnica), ima ih i u Italiji i sve su češće. Isti autor tvrdi da to sudovi uglavnom uzimaju kao djelomičnu simulaciju - himbu, ali ženidbeni postupak vode na uobičajeni način: izjave stranaka, potvrda svjedoka; gleda se razlog sklapanja ženidbe; okolnosti prije, u trenutku samoga sklapanja i odmah nakon toga (str. 63). Isti časopis donosi jednu cjelovitu presudu Rimske Rote zbog isključenja dobra supružnika (str. 64-92).

život, sudbinu i jedinstvo braka i obitelji postaju i međusobno pravo i dužnost... to ih ujedinjuje i vodi do dinamizma”.³⁰ To bi bio ideal, koji Crkva naučava o braku i želi da se ostvari, ali su mnogi daleko od toga! Naprotiv, oni svoje drugačije stavove i raspoloženja i prije ulaska u brak očituju na razne načine, što crkveni sudovi kasnije “pokupe” kao dokazni materijal o isključenosti dobra supružnika. Eto, to je razlog mnoštva ženidbenih parnica.

Pogledajmo sada još jedan novi *razlog nevaljanosti - caput nullitatis*, kojeg ni CIC iz 1917. god. ni crkvena praksa ženidbenih sudova prije Drugoga vatikanskog sabora ne pozna. To je kan 1095*, a on glasi:

“Nesposobni su za sklapanje ženidbe:

- 1) oni koji nisu dovoljno sposobni služiti se razumom;
- 2) oni koji boluju od teškog manjka prosuđivanja o bitnim ženidbenim pravima i dužnostima, koje treba da se uzajamno predaju i primaju;
- 3) oni koji zbog razloga psihičke naravi ne mogu preuzeti bitne ženidbene obveze.”

Odredbu ovoga kanona treba dobro uočiti i dobro je razlikovati od onoga što određuje kan. 1082 i 1096*. U njih oba bitno je ovo: “Da bi se mogla imati ženidbena privola, potrebno je da strankama barem nije nepoznato kako je ženidba trajna zajednica između muške i ženske osobe, usmjerena na rađanje djece stanovitom spolnom suradnjom.”³¹ Naglasak je, dakle, o minimalnom i razumnom razlučivanju bitnih stvari o samoj svrsi ženidbe i suživotu u braku, dakako i o naravi i svrsi spolne sposobnosti supružnika. Nema ovdje nikakve slutnje o ludosti ni o potpunom nedostatku uporabe razuma (*amentia*), jer osobe s takvim osobinama uopće ne mogu sklopiti ženidbu, ni prema građanskom zakonodavstvu, jasno on da ni po crkvenim odredbama.

Kada, međutim, razmatramo kan. 1095*, treba uočiti da se tu radi o pozitivnoj crkvenoj odredbi, koja prosuđuje psiho-fizičke i intelektualne teškoće. Ovakva odredba sigurno je plod suvremenoga proučavanja ljudske osobe i to o njegovim psihičkim, razumskim i voljnim nedostacima, koji se moraju priznati pa i vrednovati, jer utječu, a u dosta slučajeva is-

³⁰ P. J. VILADARCH, *Il consenso matrimoniale*, preuzeto iz kauze: AE. TURNATURI, “Nullitas matrimonii ob exclusionem boni coniugum”, u: *Periodica* 96 (1/2007), str. 74.

³¹ Komentirajući ovaj kanon 1096*, L. CHIAPPETTA, *Il codice di diritto canonico*, svz. II., Edizioni Dehoniane, Napoli, 1988., str. 221-222, kaže: “U konkretnom potrebno je da zaručnici barem znaju što je ženidba, tj. da je to: 1) Zajednica života u intimnom sjedinjenju, dužnostima i obvezama...; 2) Zajednica različito spolnih osoba, tj. muškarca i žene; 3) Zajednica trajnog života, ne prolaznoga i slučajnoga susreta; 4) Zajednica, koja je usmjerena na stvaranje potomstva, a ne samo na jednostavno prijateljstvo ili zajedničke interese i to zajednica koja seksualno surađuje...”

ključuju, ili onemogućuju slobodan izbor, što je za ženidbeni pristanak bitno. No, nije samo znanost uznapredovala u proučavanju tih problema, nego je i nepobitna, iako poražavajuća činjenica da mnoštvo ljudi danas ima takvih nepremostivih teškoća i one su uvjetovale, zapravo požurivale traženje izlaza. Jasno da se to posebno osjeti kao teška nevolja upravo onda kada su u pitanju bračne zajednice. Prema ovom kanonu 1095* osoba je nesposobna za sklapanje ženidbe upravo zbog nekoga psiho-fizičkog stanja, nekoga nedostatka, koji utječe na slobodnu i neopozivu odluku zaručnika. Spominju se tri različita vida teškoća, ali su oni međusobno usko povezani i često isprepleteni a to su: a) nedovoljna uporaba razuma; b) težak manjak prosuđivanja o bitnom ženidbenim svojstvima; c) psihički nedostatak i to takav, da osoba ne može preuzeti bitne ženidbene obveze.³²

Ovaj kanon, koliko pruža pomoć mnogim zaručnicima u nevolji i njihovim teškoćama upravo te naravi, što ih u tri broja spominje, toliko je još više postao razlog strahovitoga umnažanja ženidbenih parnica. Zapravo svi drugi razlozi nevaljanosti - *capita nullitatis*, uzeti zajedno samo su bližnja sjena prema ovom samome.³³ Crkveni suci i sudovi navode mnoštvo tipičnih primjera i presuda o tom problemu. I u odlukama same Rimske Rote, a ima dosta uglednih sudaca³⁴ i drugih sudova,³⁵ mnoge su presude

³² L. CHIAPPETTA, *Il codice di diritto canonico*, svz. II., str. 221, te razloge nesposobnosti ovako tumači: 1) Manjak uporabe razuma odnosi se na spoznajno područje, a to je bitna stvar za svaki ljudski i voljni odgovorni čin; bilo da osobi manjka takva sposobnost, bilo da je upitna ili nedovoljna, ženidbeni vez bio bi nevaljan. 2) Nije dovoljna samo uporaba razuma i neka psihička zrelost; ovdje se radi o teškom manjku prosuđivanja (*gravis defectus discretionis iudicii*), i to ne bilo kakvog ljudskog čina, nego se radi o prosuđivanju prava i dužnosti zaručnika. 3) Daljnji nedostatak su problemi i anomalije psihičke naravi (neuroza, psihoza, sadizam, mazohizam, droga, lezbijstvo, homoseksualnost), jer svi oni remete psihičku ravnotežu zaručnika. Autor na koncu dodaje: "Bez sumnje je teško u konkretnom slučaju odrediti radi li se o stvarnoj nesposobnosti ili samo o teškoći, ali je s druge strane i neupitno da gore spomenuti problemi - anomalije mogu biti i u teškom obliku pa su zapreka potpunom i trajnom bračnom jedinstvu."

³³ Tumačeći teškoće i važnost ovoga kanona, sudski vikar regionalnoga suda u Lombardiji, P. BIANCHI, *Quando il matrimonio è nullo*, Ancora, Milano, 1998., str. 180, kaže: "U ovim zadnjim desetljećima s obzirom na taj problem (kan. 1095*)... izrečeno je stotine presuda Rote, a još je više studija napisano o tome. Upravo u nekim narodima motiv za ništavnost braka radi psihičke nesposobnosti postao je skoro isključivo mjerilo vrednovanja valjanosti neke ženidbe, a to je u praksi dovelo do toga da je gotovo iščezlo proučavanje bilo kojega drugog razloga nevaljanih brakova."

³⁴ Npr. P. A. BONNET - C. GULLO (a cura di), *L'incapacitas - can. 1095* nelle sententiae selectae coram Pinto*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1988. Djelo obuhvaća 29 probраниh presuda u razdoblju od 1969. do 1986. god.

³⁵ Usp. AA. VV., *La giurisprudenza dei tribunali ecclesiastici italiani*, ima četiri takve presude, a u petoj se uz razloge iz kan. 1095* kao razlog nevaljanosti također navodi i isključenje potomstva.

baš kao razlog nevaljanosti - *caput nullitatis* imale ili samo jedan od tri broja toga kanona ili dva zajedno, a nekada i sva tri, no uvijek kan. 1095*. Za sigurniju i točniju procjenu svakoga slučaja trebalo bi dobro poznavati i psihologiju i neurologiju, no najbolje je imati dobre stručnjake, kršćanske laike po klinikama koji su “kod kuće” kad je nešto takvo u pitanju.

Danas je mnogo teškoća s drogama kod tolikih mladih, a bez sumnje ona veoma utječe na psihu, pa prema tome i na mogućnost izbora i vrlo često zbog nje se pokreću ženidbene parnice.³⁶ O njezinoj pogubnosti izrađuju se cijele studije. Vrlo je važno stoga za svaki slučaj pribaviti prethodnu liječničku dokumentaciju, a nju se mora tražiti ako se pokrene parnica, jer je ona pokazatelj stanja stvari.³⁷ Onaj pak tko mora savjetovati nekoga zaručnika prije sklapanja ženidbe, ili pomagati mu da pokrene parnicu, kad je već u braku a došao u takve teškoće, morao bi voditi računa o sljedećim bitnim stvarima.

1. Kakvo je bilo stanje među zaručnicima u vrijeme zaruka i priprema za vjenčanje i je li već tada bilo teškoća i lomova među njima?
2. Da li je stranka, za koju se smatra da je nesposobna (kan. 1095*), imala nekih životnih teškoća u obitelji ili s drugim osobama, npr. u školi, na studiju ili na poslu, u međuljudskim odnosima?
3. Ima li ta osoba neku “povijest bolesti” s neuropsihijatrije, ili neku dijagnozu i je li se od tih liječnika moglo dobiti neko svjedočanstvo o njoj?
4. Kako se prije vjenčanja izražavala o bračnim obvezama? Je li pokazivala neke neuravnotežene stavove i nezrele osjećajnosti? Je li to vodilo u sukobe s drugima?
5. Da li je stvarno željela ući u brak, ili je bilo nekih ozbiljnih razloga koji su je na brak primorali (npr. trudnoća, skrupuli, sugestije drugih itd)?

³⁶ Doktorsku radnju o utjecaju droge na ženidbenu privolu izradio je svećenik krčke biskupije Slavko ZEC, *La tossicodipendenza come radice d'incapacità al matrimonio (can 1095). Scienze umane, dottrina canonica e giurisprudenza*, Serie Diritto canonico nr. 11, PU Gregoriana, Roma, 1996. Autor u 1. poglavlju govori o opojnim sredstvima na temelju znanosti; u 2. poglavlju, govoreći o njihovim utjecajima na ženidbenu privolu, oslanja se na 27 presuda Rimske Rote; u 3. poglavlju obrazlaže u čemu je štetnost droga i kako nekoga čini nesposobnim za privolu, uključujući sva tri broja iz kan. 1095*. Na koncu govori posebno o odnosima između crkvenih sudaca i stručnjaka kada je parnica u pitanju.

³⁷ *Monitor ecclesiasticus* 121 (1996), u prikazu jedne parnice *ob defectum discretionis iudicii in utraque parte*, coram A. STANKIEWICZ, spominje (u brojevima 19 i 20, str. 27) dva liječnička mišljenja, a u drugoj parnici *ob incapacitatem psychologiam mulieris*, coram D. FALTIN, također dva psihologa (str. 78).

6. Je li ta osoba imala nekih navika, koje utječu na psihičko i voljno stanje, npr. je li se drogirala, opijala i je li se možda od toga liječila?
7. Kako se ponašala u vrijeme samoga vjenčanja? Je li bilo nečega izvanrednoga? Je li što “čudno” pričala?
8. Kako je prihvatila i rješavala svoje prve bračne dužnosti? Ili se iz njezinog stava i ponašanja odmah uvidjelo da kreće naopako?
9. Kakva je njezina “povijest bolesti” nakon vjenčanja, jer bi to moglo biti ilustrativno za cijeli proces?
10. Bi li ta osoba bila voljna podvrći se stručnom liječničkom pregledu, koji bi bio dogovoren s crkvenim sudom?³⁸

Da bi se uopće temeljito zahvatilo u problem i rješavalo slučajeve ne samo u duhu i po odredbama kan. 1095*, nego i radi pomoći mnogima, treba stvar dobro proučavati i poslužiti se autorima koji su problematiku sveobuhvatno zahvatili.³⁹ Time bi i crkveni suci bili sigurniji u procjeni, a i pastoralni djelatnici mogli bi već prije vjenčanja zaručnicima dati mnoge upute, pogotovo ako uvide da je u začetku nešto sumnjivo. Dobro bi bilo savjetovati drugu zaručničku stranu da i ona bude oprezna i neka sama bolje stvar ispita prije nego se odluči za vjenčanje. Trebalo bi se ravnati po starom načelu postupka sa zaručnicima i njihovu ispitivanju, tj. da to bude, kako kanon 1020 kaže: svaku stranku ispitati i saslušati *diligenter, seorsum et caute - marljivo, napose i oprezno*.

³⁸ Usp. o ovome s još više pojedinosti prikaz kod P. BIANCHI, *Quando il matrimonio è nullo*, str. 199-200. Pisac je svojim razmišljanjima dao naslov “Uputa za savjetnika”, što su samo značajnije točke za početak proučavanja slučaja, a sud bi u procjeni morao sveobuhvatnije sagledati slučaj i naći će se sigurno još mnogo pojedinosti u iskazima stranaka i svjedoka. Dakako da će mu odlučujuću pomoć pružiti liječnički nalazi, ako ih stranke otprije imaju, ili ako tužena stranka pristane na vještačenje.

³⁹ Navodim kao primjer doktorsku radnju (obranjenu na Urbaniani): C. A. OJEMEN, *Psychological factors in matrimonial consent in the light of canonical legislation*, Roma, 1986. Autor temeljito prikazuje bitne psiho-pravničke postavke u ženidbenoj privoli (str. 73-137); obrađuje zatim manjak privole zbog nedostatka spoznaje (str. 139-203), pa manjak privole zbog poremećaja u volji (str. 205-249) i konačno manjak privole zbog psihičkih nedostataka (str. 253-311). U zadnjem poglavlju daje upute za pastoralnu pomoć i pravno rješenje slučajeva (str. 315-365).

LA CURA DELLA CHIESA PER I DIVORZIATI

Ruolo ed aiuto dei tribunali ecclesiastici

Riassunto

L'articolo ci confronta con il fatto di numerosi divorziati nel nostro tempo. Molti di loro, purtroppo, se ne sono andati via, e perdono quasi ogni contatto con la Chiesa. Però sono tantissimi chi chiedono la soluzione tramite i tribunali ecclesiastici, perché non si sentono colpevoli e vorrebbero risolvere la questione della propria coscienza. Ci sono i classici capi di nullità del matrimonio: alcuni fin' ora attuali, altri fra di loro sono diventati quasi rarissimi. Tuttavia, non solo a causa della vita moderna, ma anche sotto l'influsso del Vaticano II e la nuova dottrina cattolica riguardo la dignità della persona umana e il ruolo dei laici nella Chiesa, come pure la dottrina sulla famiglia è venuto in risalto il nuovo capo di nullità. Si tratta della questione di bene dei coniugi, da una parte importantissimo (GS 48 e can. 1055*), dall'altra invece spesso trascurato fra molti coniugi diventando perciò il nuovo capo di nullità matrimoniale.

Allo stesso modo il nuovo canone 1095* ha messo in risalto le difficoltà psico-fisiche, neurologiche di questa generazione moderna, ordinando che loro, purtroppo moltissimi, con tali difficoltà (raggruppati in tre categorie), sono incapaci di contrarre matrimonio cristiano e sacramentale. Tutto questo sono ragioni di tantissime cause presso i tribunali e la sfida per la Chiesa di affrontare i problemi, sforzandosi di risolvere quello che è solubile.

Robert BIEL

KATOLIČKA CRKVA U POLJSKOJ PRED NOVIM IZAZOVIMA*

Novi pastoral za novo vrijeme

Sažetak

Crkva u Poljskoj stoji pred novim izazovima koji su rezultat promjena nastalih u poljskom društvu izazvanih padom komunističkoga režima i ulaskom u Europsku Uniju. Sve se to dogodilo u relativno kratkom periodu. Snalaženje u novoj situaciji iziskuje mnogo više napora nego što se očekivalo. Pokazalo se da su često realnost i očekivanja daleko jedno od drugoga. Razdoblje realnoga sagledavanja je u tijeku kao i traženje rješenja. U redefiniranju svoje pozicije Crkva unatoč različitim opcijama nastoji pronaći konsenzus unutar Crkve ali s društvom u kojem djeluje, k tomu pridolazi zadatak i izazov pozicioniranja u novoj zajednici u koju je Poljska ušla pristupajući u EU. Temeljno je pitanje kako obaviti svoje izvorno poslanje u novonastaloj situaciji. U svom tekstu autor nastoji naznačiti poteškoće, otkriti vizije i pokazati nastojanja na putu traženja prikladnih pastoralnih oblika, donoseći stavove i mišljenja relevantnih autoriteta, kako bi naznačio kojim bi se putem bi se trebalo ići da bi se zadatak što uspješnije izvršio i poslanje Crkve nastavilo.

Kao i u svim drugim zemljama Istočnoga bloka prije raspada komunizma 1989. god., također Crkva se u Poljskoj morala suočavati s mnogim pravnim zaprekama u svome radu na svim područjima društvenoga života. Totalitarni režim je nastojao preuzeti ulogu Crkve kako bi državnim monopolom nadomjestio njezinu ulogu. To je sve više vodilo k tomu da je Crkva bila primorana na pastoralno djelovanje u sjeni komunizma. Takvo stanje primoravalo je Crkvu na traženje i razvijanje novih oblika pastoralnoga rada u totalitarnom sistemu. Ona je često morala svoje poslanje ostvarivati u "podzemlju" da bi izvršila svoje pastoralne zadatke. Neki oblici pastoralnoga djelovanja (posebno specijalni pastoral staleža i posebnih

* Članak s njemačkoga preveo i sažetke napisao dr. Anto Ćosić. - *Napomena glavnog urednika.*

grupa) morali su se obavljati “ilegalno” u nekom obliku “borbe u podzemlju”. Tako je u očima W. Gomulke, prvoga sekretara “Poljske ujedinjene radničke partije”, staleški pastoral Crkve tumačen kao njezino nastojanje da “pod okriljem hodočašća, duhovnih vježbi, obnova i dana molitve utječe na život staleža u društvu, kako bi nelegalne i za društvo štetne upute davala i širila ideje protiv državnoga uređenja”.¹ Iz tih su razloga različiti oblici staleškoga pastoralata tretirani kao antisocijalistička propaganda i protiv njih se vlast sistematski borila.

U tom smislu Crkvi se predbacivalo da ona potiče: pravnike na rušenje socijalističkoga pravnog sistema i državnoga uređenja, učitelje protiv monopola socijalističke države na odgoj, liječnike na neizvršenje abortusa.² I ako je Crkva stalno naglašavala svoju spremnost pomaganja i služenja svakome čovjeku,³ neovisno od njegovoga svjetonazora, dušobrižništvo je pod sjenom komunizma moralo odolijevati mnogim zaprekama i poteškoćama.

Nakon mnogo godina pod komunističkom vlašću sve više i više ljudi počelo je vjerovati kako sve funkcionira samo uz dopuštenje vlasti. Tako se pomalo učvršćivalo uvjerenje da drveće raste, voda teče, tvornice rade, pisci pišu, pjevači pjevaju i pobožni kršćani Boga slave a sve to samo uz dopuštenje komunističke partije.⁴ To je vodilo sve više i više u pasiviziranje društva, prekid demokratske tradicije i određeni zaborav, što je uobičajeno za totalitarizam. Ovaj prekid u Poljskoj trajao je tako dugo da danas skoro nema onih koji bi se mogli sjećati demokracije u Poljskoj.

Crkva u Poljskoj nakon sloma komunističkog sistema

Katolička je Crkva u Poljskoj bitno doprinijela političkim promjenama. Taj doprinos izazvao je društveno-politički obrat koji je potpuno promijenio okruženje crkvenoga djelovanja. Prije političkih promjena 1989. god. Crkva se borila protiv komunizma za preživljavanje, nakon promjena Crkvi se otvaraju mnoge nove mogućnosti. Sloboda i demokracija nude veliku šansu. Istovremeno su stečevine promjena novi izazov za Crkvu.

¹ “Pismo I. sekretara partije PVAP Wł. Gomulka biskupskoj konferenciji poljske” (PBK), u: P. RAINA, *Kościół w PRL. Dokumenty* (Dokumenti Crkve u VRP), Poznań, 1994., str. 721.

² Usp. *isto*.

³ Usp. “Upute PBK duhovnim osobama u odnosu na aktivnost Poljske”, u: P. RAINA, *Kościół w PRL. Dokumenty*, str. 391.

⁴ Usp. J. TISCHNER, *Nieszczęsny dar wolności*, Kraków, 1993., str. 115.

Tako je ona na određeni način postala žrtva svoje pobjede. S pravom će ustvrditi kardinal F. König, da “slomom komunizma, koji se pred našim očima događao, Katolička Crkva... stoji pred velikim poteškoćama, ako ne pred novim fundamentalnim početkom”.⁵

Nove pretpostavke za egzistenciju Crkve dovele su Crkvu u Poljskoj u sasvim specifičnu situaciju koju bi se moglo ukratko opisati riječima H. Hilda: “Put Crkve danas ide preko uske hridi, s jedne strane prijeti joj strmina u provaliju sterilne ortodoksije bez odnosa prema gorućim problemima sadašnjosti, a s druge strane pad u provaliju običnoga prilagodavanja uz odricanje od supstancije.”⁶ Dakle, današnje vrijeme prisiljava Crkvu u Poljskoj na određenu promjenu paradigme i na prijelaz od *Ecclesia militans*, u komunizmu egzistirajućoj, k živućoj *Ecclesia serviens* i *Ecclesia reformanda*, na tlu slobodnoga društva. Crkva bi u Poljskoj morala svoje poslanje i zadatak ponovno promisliti i ostvariti jedan oblik posadašnjega (*aggiornamento*). Nova situacija primorava Crkvu u Poljskoj k zaokretu na razini razmišljanja i pastoralu u Crkvi. J. Wanke karakterizira pastoral u postkomunističkom društvu kao “nasljedovanje Krista postsocijalistički”.

Pri traženju odgovarajućega naziva za stanje Katoličke Crkve u Poljskoj čini se da najbolje pogađa (odgovara) definicija aktualnoga biskupa u Baselu Kurta Kocha: “Crkva Velike subote između Velikog petka i Uskrsa.”⁷ Iskustva Velikoga petka u tom smislu odnose se na Crkvino “jučer” koje je obilježeno komunističkim tlačenjem. Crkva je u Poljskoj u tom vremenu Velikog petka napisala svoje slavne stranice mučeništva. Crkva Velikog petka od jučer živi u iščekivanju punom nade u uskrsnu pobjedu, tako da se u biti može promatrati kao “Crkva Velike subote”. U tom važnom trenutku Crkva ne želi samo ono jučer prosuđivati nego se želi također i u tišini Velike subote pripremiti na novi uskrsni zamah.

Ne može se nijekati da Crkva u Poljskoj ima snažnu potrebu za promjenom kako bi bila sposobna za budućnost. Jednu životno spasonosnu preobrazbu predlaže Crkvi P. Zulehner, pri čemu on pledira za preobrazbu od Crkve stare Sare k Crkvi Izaka.⁸ U odnosu na Crkvu u Poljskoj ova usporedba bi značila da se ona treba preobraziti od stare u komunističkom sistemu življene “Sara Crkve” u novu u pluralističkom društvu egzistira-

⁵ A. SCHIFFERLE, *Geduld und Vertrauen. Franz Kardinal König. Texte und Gespräche*, Freiburg, 1995., str. 85.

⁶ H. HILD, “Sorge um die Kirche”, u: *Herder Korrespondenz*, Nr. 4/1971., str. 161.

⁷ K. KOCH, *Gottlosigkeit oder Vergötterung der Welt?*, Zürich, 1992., str. 209.

⁸ Usp. P. ZULEHNER, “Wie eine christliche Gemeinde wirken sollte”, u: G. KOCH - J. PRETSCHER (Hrsg.), *Wozu Kirche? Wozu Gemeinde? Kirchenvisionen*, Echter, 1994., str. 63-88.

juću "Izak Crkvu". Važno je ne zaboraviti pri ovom procesu preobrazbe "Majčinu zaštitu". Ovaj se termin može primijeniti u odnosu na staru Majku Crkvu prema kojoj se treba s ljubavlju i pažljivo odnositi, posrijedi je kritičko ophođenje prema narodno-crkvenoj baštini s mnogo takta i razumijevanja.

Novi pastoral za novo vrijeme

W. Fürst s pravom tvrdi da "društvene i religiozno-crkvene promjene utječu međusobno jedne na druge i da društvena promjena vrjednota zahtijeva pastoral u promjeni".⁹ Promjenu pastoralu treba poticati jer je pastoralna praksa Crkve uvijek podvrgnuta društvenim i povijesnim promjenama. "Pastoral se ne odvija u nekom praznom i neodređenom prostoru nego na određenom i uvjetovanom području ovdje i danas... (i zbog toga nema) pastoralu *perennis*, i ne postoji trajno važeći pastoral."¹⁰ Ova promjena koja je izazvana procesom modernizacije društva "je za pastoral... ne u prvoj liniji kao nešto što treba kao opasnost doživljavati, nego bi trebalo to kao izazov shvatiti od kojega na kraju može Crkva profitirati".¹¹

I zbog toga se čini neprimjerenim defenzivna reakcija pastoralu na društvene izazove. M. Fürst uspoređuje to nesigurno crkveno ponašanje sa zavezanom vrećom pšenice. Predstavimo si vreću pšenice koja je zavezana a pri dnu na više mjesta razderana, njezin sadržaj se ispražnjuje, oko se rasipa. Sjemenje nestaje u pijesku a da ne pusti korijenje. Želi li se ovaj proces zaustaviti, pokušavajući stalno vreću čvršće zavezati i sve na kraće obuhvatiti. Zadaća aktualnoga pastoralu ne može biti u zavezivanju poderane vreće, nego u pripravi plodnoga tla za sjeme Evandelja.¹² I Crkva u Poljskoj pokušava tlo plodnim učiniti uzimajući svoje poslanje služenja u poljskom društvu ozbiljno. W. Kasper opisuje ovaj zadatak riječima: "Mi moramo sve manje biti Crkva koja poziva i čeka (eine Kommher-Kirche) a sve više Crkva koja ide u susret (eine Geh-hin-Kirche), koja izlazi van na mede i ograde."¹³ U smislu ove Crkve koja ide u svijet, kato-

⁹ W. FÜRST, "Plädoyer für formschöpferische Initiativen und einen Tutorismus des Wagnisses im pastoralen Handeln der Kirche", u: H. J. BECKERS - A. WITTRAHM (Hrsg.), *Wertewandel. Wandel der Lebensformen und Pastoral*, (WW), Mönchengladbach, 1993., str 125.

¹⁰ *Isto*, str. 125.

¹¹ A. WITTRAHM, "Welt im Wandel - Pastoral im Wandel", u: *isto*, str. 190.

¹² Usp. M. FÜRST, *nav. čl.*, str. 128.

¹³ W. KASPER, "Bewahren oder Verändern?", u: U. STRUPPE - J. WEISMAYER (Hrsg.), *Öffnung zum Heute. Die Kirche nach dem Konzil*, Innsbruck, 1991., str 131.

lici u Poljskoj imaju važne zadatke služenja koje bi se moglo na sljedeći način rekapitulirati, sažeti: Ublažavanje loših posljedica prouzročenih padom staroga sistema, kao pomoć nezaposlenima, beskućnicima i žrtvama bolesti društva. Na žalost, postoje mnogi koji su još uvijek upućeni na pomoć, na *diakoniu* Crkve. K tome su svakako doprinijele i teške privredne reforme u Poljskoj, koje bi se s pravom moglo okarakterizirati kao “operaciju bez narkoze”.¹⁴

Obnova po Ivanu Pavlu II.

Stanje Crkve u Poljskoj nakon pada komunizma pretpostavlja Crkveni proces obnove kojeg Ivan Pavao II. karakterizira kao novu evangelizaciju. Zahtjev za novom evangelizacijom ne bi trebalo shvaćati kao postavljanje u pitanje dosadašnjega pastoralnog rada Crkve. Za biskupe srednjoeuropskih i istočnoeuropskih Crkava nova evangelizacija kotira kao “vrlo aktualna stvar, (koja) ne obvezuje na ponovno oživljavanje staroga vremena, nego na otkrivanje vlastitih kršćanskih korijena i ostvarenje novih zadaća u duhu evanđelja”.¹⁵ Adresati nove evangelizacije jesu oni kršćani koje se kvalificira ili naziva “krštenim poganima”. Otuda se proces nove evangelizacije usmjerava “ne samo na one koji još nisu kršćani i na one koji još ne vjeruju nego i na one koji nisu više kršćani i one koji ne vjeruju više”.¹⁶ Nužnost obnove i nove evangelizacije uvijek je iznova naglašavao papa Poljak Ivan Pavao II. a na poseban način u odnosu na svoju domovinu.

Razumljivo je da nova evangelizacija ne znači da bi trebalo naviještati nekakvo novo evanđelje. W. Kasper s pravom tvrdi u odnosu na to da Crkva evanđelju “ne pridodaje ništa novo, ali ona naviješta novost Krista uvijek na novi način”¹⁷ (*non nova, sed noviter*). Ovaj način evangelizacije trebao bi se tako odvijati da “poznata Tertulijanova rečenica bude prepoznatljiva: Krist si je dao ime Istina a ne navika”.¹⁸ U tom smislu nova evangelizacija znači da bi evanđelje trebalo naviještati s novim zanosom, novim sredstvima i u novim društvenim okolnostima.

¹⁴ F. CSOKLICH, “Operation ohne Narkose”, u: *Herder Korrespondenz*, br. 10/1990., str. 469.

¹⁵ *Botschaft der Bischöfe von Mittel- und Osteuropa*, str. 16.

¹⁶ W. ZAUNER, “Evangelisierung und Neu-Evangelisierung”, u: *Theologisch-praktische Quartalschrift*, br. 138/1990., str. 52.

¹⁷ W. KASPER, *nav. čl.*, str. 123.

¹⁸ *Isto*.

U odnosu na novo stanje u društvu i Crkva je također izazvana novom situacijom na novi stil pastoralnoga rada. Mora se doći k ljudima tamo gdje oni stvarno žive. Dakle, Crkva ne bi smjela više žaliti za slavnom prošlošću nego bi morala usvojiti novu sposobnost, ime Božje tako sricati kako bi ono i pod sadašnjim okolnostima moglo biti prihvaćeno. Posrijedi je, dakle, nova evangelizacija, jezikom s novom gramatikom od danas. Ni u kojem slučaju ne znači to “zabrana staroga jezika i njegovih simbola; ipak ako ih se ne protumači novom gramatikom i novim znakovima neće ih se više razumjeti”.¹⁹

Crkva ne bi smjela dopustiti da ju se ograniči i da bude zadovoljna s onom ulogom koja joj se u današnjem društvu dodjeljuje. Moderno društvo ima “svakako vitalni interes u tome da čovjek na religioznom području, ponajprije nedjeljom, doživi malo svečanoga blagdanskog sjaja kako bi mu to pomoglo izdržati dugi i često monotoni hod kroz banalnosti novoga tjedna”.²⁰ U tom smislu Crkva se ne smije dati ograničiti i u modernom društvu preuzeti samo ulogu duhovnih “kola prve pomoći”, “stanica za nevolju” ili “ljekarni smisla”.

Ponovo zadobivena sloboda i ulazak u EU stavlja Crkvu pred nove izazove koje nije lako i jednostavno svladati. Potvrdilo se ono što je biskup J. Žyciński rekao: “Ponekad je jednostavnije za slobodu umrijeti nego u duhu slobode živjeti.”²¹ Ovu bojazan Crkve J. Wanke uspješno svodi na poantu tvrdeći: “Sloboda uvijek donosi sa sobom također i ‘propuh’ na kom se može dobro prehladiti.”²² U odnosu na to tvrdi biskup J. Žyciński kako Poljska ima poteškoća svoju spremnost na požrtvovnost prevesti u jezik svakodnevnosti. Ova se nacionalna greška sastoji u tome da bi Poljaci bili spremni svu vodu iz Visle u jednoj noći popiti. Njima bi bilo mnogo teže svakoga dana poslije doručka piti po čašu vode. Njihova spremnost na herojska djela jest neusporedivo veća od spremnosti na dosadnu uhodanost, stalnost i dosljednost.²³

Stvarno stanje za Crkvu i njezin rad u pastoralu jest enorman izazov. Crkva se ne može ograničiti samo na to da upozorava društvo na iskušenja blagostanja. Ona mora vjernike i na to upozoravati da su također društveni život i proizvodnja mjesto kršćanskoga svjedočenja.

¹⁹ G. EDER, "Ansätze für eine Neu-Evangelisierung Europas", u: *Theologisch-praktische Quartalschrift*, br. 138/1990., str. 57.

²⁰ K. KOCH, *Kirche im Dialog*, Graz - Esztergom - Paris - New York, 1995., str. 94.

²¹ J. ŽYCIŃSKI, *Freiheit und Treue des Christen. Brief des Bischofs von Tarnów zum II. Fastensonntag 1996.*, str. 1.

²² J. WANKE, *Kirche und Gesellschaft in Ostdeutschland vier Jahre nach der Wende. Information und Berichte*, Nr. 6/1994., str. 7-18, 14.

²³ Usp. J. ŽYCIŃSKI, *Sakrum i kultura*, Tarnów, 1996., str. 159.

Crkva u komunizmu godinama se borila za slobodu u Poljskoj a sada mora iskusiti da sloboda za Crkvu nekima znači također sloboda od Crkve. Dakle, Crkva je u Poljskoj morala po ulasku u EU iznova učiti kako se ophoditi prema slobodi, politici i demokraciji. U tom je kontekstu opravdano pitanje koje M. Spieker postavlja: “Od kuda bi to trebali doći ljudi nakon 45 godina komunističke diskriminacije, kažnjavanja privatne inicijative i totalne državne skrbi za sve, koji bi bili spremni i sposobni, preuzeti inicijativu, ići u rizik, osnivati poduzeća, osvajati tržišta i odbiti komotnost državne skrbi?”²⁴

Budući da je Crkva u Poljskoj bitno doprinijela slomu komunizma, zaslužuje da ju se nazove majkom slobode. “U tom je smislu, J. Ratzinger piše, Crkva u Poljskoj je pridobila jedan politički faktor kojega sada treba nanovo promisliti, proživjeti i usmjeriti.”²⁵ Nakon sloma komunizma Crkva u Poljskoj konsekventno se kreće dalje u istom pravcu i zahtijeva kao njezinoj biti pripadajuće pravo ne samo biti majka, nego da je također i odgojiteljica poljske slobode.²⁶ Ova promjena upućuje na to da Crkva želi ići novim putem u politici i da ona želi direktni utjecaj na politiku zamijeniti, kako je to J. Gowin formulirao, “metapolitikom” ili politikom politike. Taj zadatak može Crkva najbolje ispuniti ako se preda svome pozivu, biti kvasac u društvu. Ovaj poziv ostvaruje se kroz odvažni angažman Crkve koji se, po biskupu J. Wanke, sastoji u specifičnom umijeću, “biti kvasac a ne ukiseliti se”.²⁷

Ulazak Poljske u EU omogućio je da naši ljudi i u stvarnosti imaju priliku biti kvasac u današnjoj Europi. Neke europske zemlje, kao i Luxemburg odnedavno su otvorile svoje tržište rada za Poljake tako su se mnogi naši sugrađani mogli iseliti tražeći posao. Na taj je način, kako neki računaju, skoro 2 milijuna poljskih katolika dobilo priliku postati kvasac u novoj domovini. Neki biskupi iz Engleske, Irske i Norveške izvješćuju kako im se od jednom crkve pune. To je razlog zašto mnogi biskupi iz inozemstva mole Biskupsku konferenciju Poljske da im se pošalje poljskih svećenika da bi se brinuli o vjernicima koji govore poljski.

²⁴ M. SPIKER, "Kirchen in Wendezeit", u: *Projekt Europa*, br. 43/1996., str. 10.

²⁵ J. RATZINGER, *Salz der Erde*, Stuttgart, 1996., str. 154.

²⁶ A. DYLUS, "Trudna *wolność* katolików w Polsce", u: *Przegląd Powszechny*, br. 12/1993., str. 368.

²⁷ J. WANKE, *nav. čl.*, str. 16.

Za budućnost sposobna Crkva

Put Crkve u Poljskoj danas vodi u budućnost između tzv. konzervativne i progresivne opcije, i svi koji se nazivaju hodočasničkim narodom Crkve, trebali bi tražiti treći put i njime ići. Morao bi postojati treći profil Crkve koji bi se mogao potvrditi između geto kršćanstva i gubitka identiteta. Ovaj treći put bi morao prolaziti između tradicije i modernoga i obje struje povezati kroz mirni dijalog. Zastupnici ove opcije ne stide se crkveno-narodnoga elemenata i nemaju straha od društvenih promjena. Katolici trećega puta prigovaraju tradicionalnoj Crkvi, površnost masovnoga pastoralara, zapostavljanje pastoralara grupa, tj. staleškoga pastoralara i crkvenoga zajedništva, nedostatak spremnosti za produbljenje vjere i intelektualne obnove koncilskog nauka. Oni odbijaju također "mentalitet utvrde" i strah narodne Crkve od sučeljavanja s modernim duhom vremena.

Crkva je konfrontirana s novim zadacima koji se više ne očituju kao u komunizmu u obliku mučeništva nego ponajprije kroza služenje čovjeku i mirnom doprinosu Crkve društvenom životu. Ovaj put u budućnost Crkve ne bi smio ići "niti k rezignacijskom pristajanju uza *status quo* niti k tendenciji izoliranih rješenja". Put kojim bi morala ići, za budućnost sposobna Crkva u Poljskoj, pokazuje K. Freiheits tvrdeći: "Dokazivala se vjera... do sada pretežno kroz mučeništvo sada je došlo vrijeme služenja (diakonia) i zajedništva (koinonia)."²⁸ Stanje katoličke Crkve u Poljskoj, nakon ulaska u EU, može se usporediti s domaćinom iz evanđelja, koji "iz svoje riznice vadi novo i staro" (Mt 13,52).

Ulazak Poljske u EU može se prije svega razumjeti kao šansa za Crkvu kako u Poljskoj tako i u "staroj" Europi. Pri tome se ne bi smjelo zaboraviti da u novoj Europi i u današnjem pluralističkom svijetu neće Crkvu učiniti sposobnom proširiti evanđelje razumljivo svima, oklop Golijata (stare strukture) nego pokretljivost i samopouzdanje Davida (novi duh).²⁹

Na kraju mora se na to upozoriti da nije posrijedi proricanje krivoga poljskog mesijanizma ili "plesanje bečkoga valcera na palubi tonućega Titanika".³⁰ Prije svega riječ je o životno nužnom i za Crkvu u Poljskoj spasonosnom optimizmu koji omogućuje da se s nadom gleda u budućnost i ukazuje na to da društvena promjena nakon ulaska u EU za Crkvu u Poljskoj nije smrtna osuda nego izazov.

²⁸ K. FEIEREIS, "Wird das Wagnis gelingen?", u: *Herder Korrespondenz*, br. 5/1990., str. 237.

²⁹ W. ZAUNER, "Christsein im neuen Europa", u: *Theologisch-praktische Quartalschrift*, br. 2/1990., str. 126.

³⁰ K. KOCH, *Kirche im Dialog*, str. 8.

NEUE HERAUSFORDERUNGEN DER KIRCHE IN POLEN Neue Seelsorge für neue Zeiten

Zusammenfassung

So wie in allen anderen Ostblockländern war es auch in Polen in allen Bereichen, nämlich der totalitäre Staat versuchte die kirchlichen Aufgaben zu übernehmen und so durch das Staatsmonopol die Kirche zu ersetzen. Nach vielen Jahren des Kommunismus waren die Menschen mehr und mehr davon überzeugt, dass alles nur mit der Konzession der Machthaber funktioniert.

Die katholische Kirche in Polen hat wesentlich zum politischen Umbruch im Jahre 1998 beigetragen. Dieser Beitrag der Kirche hat die politisch-gesellschaftliche Wende hervorgerufen, die das Umfeld der kirchlichen Tätigkeit total umgestaltet hat. Nach der Wende dagegen stehen der Kirche viele neue Möglichkeiten offen. Die wieder gewonnene Freiheit und EU-Beitritt stellen die Kirche vor die neue Herausforderungen die nicht leicht zu bewältigen sind. Die Kirche in Polen benötigt dringend eine Verwandlung, um zukunftsfähig zu sein. Die Notwendigkeit der Erneuerung und Neu-Evangelisierung betonte der polnische Papst Johannes Paul II. immer wieder auf besondere Weise bezüglich seiner Heimat.

Die Kirche hat sich im Kommunismus jahrelang für die Freiheit in Polen eingesetzt und jetzt muss sie erfahren, dass Freiheit für die Kirche für manche auch Freiheit von der Kirche bedeutet. Daher musste die Kirche in Polen nach dem EU-Beitritt den Umgang mit der Freiheit, Politik und mit der Demokratie neu lernen.

Die Kirche sieht sich den neuen Aufgaben konfrontiert, die nicht mehr wie im Kommunismus im Martyrium zum Ausdruck kommen, sondern vor allem im Dienst am Menschen und im friedlichen Beitrag der Kirche zum gesellschaftlichen Leben. Der Wandel der Pastoral ist gefordert. Diesen Auftrag kann die Kirche am besten erfüllen, indem sie sich auf ihre Berufung besinnt, Sauerteig in der Gesellschaft zu sein.

EUROPSKI KRŠĆANI

Poruka europskih kršćana sa zбора u Sibiu 8. rujna 2007.

Svjetlo Kristovo obasjava sve

Mi kršćani hodočasnici iz cijele Europe i drugih krajeva svijeta svjedočimo da Kristovo svjetlo ima moć preobražavanja te da je jače od tame. Naviještamo ga kao sveobuhvatnu nadu za naše Crkve, za svu Europu i za cijeli svijet.

U ime Trojstvenoga Boga, Oca, Sina i Duha Svetoga, sabrali smo se na zbor u rumunjskom gradu Sibiu (4. do 9. rujna 2007.). Ovaj treći europski kršćanski zbor bio je posebno obilježen pravoslavnom duhovnošću i tradicijom. Prisjećamo se ozbiljnih obveza koje smo prihvatili u Bazelu i Grazu, obnavljamo ih i žalimo što neke od njih nismo dosada ispunili. Ipak je naše pouzdanje u preobražajnu snagu svjetla Kristova jače od tame, klouća, fatalizma, straha i ravnodušnosti.

Treći europski ekumenski zbor počeo je u Rimu 2006. i nastavio se u Wittenbergu 2007. god. Ovo ekumensko hodočašće obuhvatilo je mnoge regionalne susrete te susrete pravoslavnih Crkava i mladih u St. Mauriceu.¹ S radošću pozdravljamo zauzetost mladih i njihov doprinos našem zboru. Nadahnuti i motivirani *Ekumenskom poveljom* na ovom zboru nastavili smo rad započet na ranijim zborovima te iskoristili prigodu za izmjenu darova i međusobno obogaćivanje.

Nismo sami na ovom hodočašću. S nama je Krist a iz “oblaka svjedoča” (Heb 12,1) prate nas mučenici našega vremena i svjedočanstvo njihova života ohrabruje nas pojedinačno i zajednički. U zajedništvu s njima obvezujemo se da ćemo, ukorijenjeni duboko u molitvi i ljubavi, svjetlu preobraženoga Krista dopustiti da sja po našem svjedočenju. To je naš ponizni odgovor na žrtvu njihovih života.

¹ Izjavu mladih kršćana iz St. Mauricea prilažemo kao sastavni dio ove naše poruke.

Svjetlo Kristovo u Crkvi

Svjetlo Kristovo potiče nas da živimo za druge i u zajedništvu jedni s drugima. Naše svjedočenje u prilog nadi i jedinstvu Europe i svijeta bit će vjerodostojno samo ako nastavimo naš put prema vidljivu jedinstvu. Jedinstvo ne znači jednolikost. Divno je iznova doživjeti ono zajedništvo (*koinonia*) i izmjenu duhovnih darova koja je pokretala ekumensko gibanje od početka.

U Sibiu smo ponovno osjetili mučnu ranu podjele među Crkvama, što se također tiče našega shvaćanja Crkve i njezina jedinstva. Različiti povijesni i kulturni tijekovi u istočnom i zapadnom kršćanstvu doprinijeli su ovim razlikama, a da bismo ih shvatili, trebamo im hitno posvećivati pozornost i njegovati stalni dijalog.

Uvjereni smo da se šira kršćanska obitelj treba sučeljavati s doktrinarnim pitanjima te da također treba tražiti šire slaganje u moralnim vrijednostima uzetim iz evanđelja i u vjerodostojnom kršćanskom stilu života koji radosno svjedoči svjetlo Kristovo u našem zahtjevnom sekularnom svijetu, u privatnom i javnom životu.

Naša kršćanska duhovnost jest posebna riznica, jer kad se otvori, otkriva svoje raznoliko bogatstvo i otvara srca za ljepotu lica Kristova i za snagu molitve. Samo ako se više približimo svome Gospodinu Isusu Kristu, možemo postati bliži jedni drugima i doživjeti pravo zajedništvo (*koinonia*). Dužni smo dijeliti to bogatstvo sa svim muškarcima i ženama koji na ovom kontinentu traže svjetlo. Duhovni muškarci i žene počinju od vlastitoga obraćenja a ono vodi prema transformiranju svijeta. Naše svjedočenje svjetla Kristova obuhvaća vjerno slušanje, življenje i izmjenjivanje životnih zgoda punih nade, koje su nas oblikovale kao sljedbenike Krista.

Prva preporuka: Preporučujemo obnovu našega poslanja da kao pojedinci i Crkve naviještamo Krista koji je svjetlo i Spasitelj svijeta.

Druga preporuka: Preporučujemo nastavak rasprave o međusobnom priznavanju krštenja, uvažavajući važna dostignuća o tome u nekoliko zemalja te držeći u svijesti da je to pitanje duboko povezano sa shvaćanjem euharistije, zaređenih služitelja i nauka o Crkvi općenito.

Treća preporuka: Preporučujemo organiziranje djelatnosti koje nas mogu ujedinjivati, kao: molitva jednih za druge i za jedinstvo, ekumenska hodočašća, zajednička teološka formacija i proučavanje, socijalne i uslužne inicijative, kulturni projekti, podupiranje socijalnoga života na temelju kršćanskih vrijednosti.

Četvrta preporuka: Preporučujemo puno sudjelovanje cijeloga naroda Božjega u životu naših Crkava te s ovoga zbora posebno skrećemo

pozornost na potrebe mladih, starih, etničkih manjina i nesposobnih osoba.

Svjetlo Kristovo za Europu

Smatramo da je svako ljudsko biće stvoreno na Božju sliku i priliku (Post 1,27) i zaslužuje isti stupanj poštovanja i ljubavi, unatoč razlikama u vjeri, kulturi, dobi, rodu i nacionalnom porijeklu.² Svjesni da su nam zajednički korijeni dublji od sadašnjih podjela, dok se zalažemo za obnovu, jedinstvo i ulogu Crkava u današnjem europskom društvu, posvećujemo pozornost susretanju kršćana sa sljedbenicima drugih religija. Posebice svjesni našega jedinstvenog odnosa prema Židovima kao narodu saveza, odbacujemo svaki oblik suvremenoga antisemitizma te zajedno s njima želimo pridonositi Europi kao kontinentu u kojem neće biti nikakvoga oblika nasilja. U našoj europskoj povijesti bilo je razdoblja oštroga sukobljavanja ali i razdoblja mirnoga suživota među pripadnicima svih religija. U naše vrijeme nema alternative dijalogu. Ne radi se o kompromisu nego o dijalogu života u kojem možemo istinu govoriti s ljubavlju. Svi trebamo više učiti o svim religijama i sustavno promicati preporuke *Ekumenske povelje*. Pozivamo kršćansku braću i sestre i sve koji vjeruju u Boga da poštuju pravo drugih osoba na religijsku slobodu te izražavamo svoju solidarnost s kršćanima koji žive na Bliskom istoku, u Iraku i drugdje u svijetu kao vjerske manjine i osjećamo da im je ugrožen sam opstanak.

Dok mi kršćani susrećemo Krista u svojoj potrebitoj braći i sestrama (Mt 25,44-45), zajedno obasjani svjetlom Kristovim, na temelju biblijskoga obvezatnog učenja o jedinstvu ljudskoga roda (Post 1,26-27), obvezujemo se da nećemo podlijegati grijehu isključivanja, produbljuvat ćemo svoje shvaćanje “drugotnosti”, branit ćemo dostojanstvo i prava svake ljudske osobe i štitit ćemo one koji su u potrebi; njegovat ćemo dioništvo u Kristovu svjetlu koje drugi donose Europi; potičemo europske države da obustave neopravdano administrativno zatezanje dopuštenja za emigrante, izbjeglice i one koji traže azil, da podupiru vrijednost obiteljskoga zajedništva i da se bore protiv trgovanja ljudskim osobama i tlačenja ljudi. Pozivamo Crkve da posvete veću pastoralnu brigu za nezaštićene doseljenike.

² Za vrijeme čitanja ove poruke okupljenima predloženo je da se umetne izraz “od začecja do naravne smrti”, što je kasnije prevedeno sa “od rođenja do naravne smrti” ili “od početka života do naravne smrti”. Nijedan od ovih izraza ne sačinjava službeni tekst ove poruke.

Peta preporuka: Preporučujemo da naše Crkve uvide kako kršćanski doseljenici nisu samo primatelji vjerskih usluga nego da mogu imati punu djelatnu ulogu u životu Crkve i društva; da nude bolju pastoralnu brigu za migrante, tražitelje azila i izbjeglice te da promiču prava nacionalnih manjina u Europi, posebno naroda Roma.

Mnogi od nas zahvalni smo što smo doživjeli duboke promjene u Europi posljednjih desetljeća. Europa je šira od Europske zajednice (EU). Kao kršćani s drugima dijelimo odgovornost za oblikovanje Europe kao kontinenta mira, solidarnosti, dioništva i održivosti. Cijenimo zauzimanje europskih institucija kao što su EU, Vijeće Europe i OSCE za otvoreni, transparentni i redovni dijalog s Crkvama Europe. Najviši politički predstavnici Europe počastili su nas svojom nazočnošću i tako izrazili snažno zanimanje za naš rad. Mi prihvaćamo izazov unošenja duhovne snage u taj dijalog. Dosadašnja Europa nastala je kao politički projekt za osiguravanje mira a sada treba postati Europa naroda, ne samo jedinstveni gospodarski prostor.

Šesta preporuka: Preporučujemo razradu *Ekumenske povelje* kao političkih smjernica za naše ekumensko putovanje u Europi.

Svjetlo Kristovo za cijeli svijet

Riječ Božja čini nemirnima nas i našu europsku kulturu, jer oni koji žive ne bi više trebali živjeti za sebe nego za onoga koji je za njih umro i uskrsnuo! Kršćani se trebaju osloboditi straha i nezasićene pohlepnosti što nas nukaju da živimo za sebe, nemoćni, skućeni i zatvoreni. Riječ Božja poziva nas da ne protratimo dragocjenu ostavštinu onih koji su posljednjih šezdeset godina radili za mir i jedinstvo u Europi. Mir je izvanredni i dragocjeni dar. Cijele zemlje teže za mirom. Cijeli narodi čeznu za oslobodjenjem od nasilja i terora. Čvrsto se obvezujemo da ćemo se iznova zalagati za ove ciljeve. Odbacujemo rat kao sredstvo za rješavanje sukoba, preporučujemo nenasilna sredstva za rješavanje sukoba i zabrinuti smo zbog vojnoga naoružanja. Nasilje i terorizam u ime religije jesu nijekanje religije.

Svjetlo Kristovo obasjava izraz "pravda" povezujući ga s božanskim milosrdem. Ako se pravda tako osvjetli, otklanja svako dvosmisleno razmetanje. Diljem svijeta pa i u Europi sadašnji proces radikalne globalizacije tržišta produbljuje podjelu ljudskoga društva na dobitnike i gubitnike, umanjuje vrijednost bezbrojnih osoba, ima katastrofalne ekološke posljedice te upravo zbog promjene klime nije spojiv s podrškom budućnosti našega planeta.

Sedma preporuka: Potičemo sve europske kršćane da snažno podupiru *Ciljeve milenijskoga razvoja* Ujedinjenih naroda kao hitni praktični korak prema ublažavanju siromaštva.

Osma preporuka: Preporučujemo da CCEE i KEK zajedno s Crkvama Europe i drugih kontinenata uspostave savjetodavni projekt za ekološku pravdu koji će se baviti klimatskim promjenama, odgovornošću za pravedno usmjeravanje globalizacije, pravima naroda Roma i drugih nacionalnih manjina u Europi.

Priznajemo da je Afrika danas više nego ikada kontinent usko povezan s našom poviješću i budućnošću te da proživljava siromaštvo u stupnju na koji ne možemo ostati ravnodušni i mirni. Rane Afrike doprle su do srca našega skupa.

Deveta preporuka: Preporučujemo inicijative za opraštanje dugova i promicanje solidarne trgovine.

Iskrenim i objektivnim dijalogom doprinosimo razvoju nove Europe i promičemo Europu u kojoj nepromjenjiva kršćanska načela i moralne vrijednosti, uzete izravno iz evanđelja, svjedoče i promiču djelatno zauzimanje u europskom društvu. Zadaća nam je promicati ta načela i vrijednosti ne samo u privatnom, nego i u javnom životu. Suradivat ćemo s osobama iz drugih religija što s nama dijele brigu za stvaranje Europe vrijednosti koja će također napredovati politički i gospodarski.

Zabrinuti za Božje stvorenje, molimo se za veću osjetljivost i poštovanje prema divnoj različnosti prirode. Djelatno se zauzimamo protiv bezobzirnoga iskorištavanja stvorenja koje uzdiše čekajući otkupljenje (usp. Rim 8,22-23) i obvezujemo se da ćemo raditi na pomirenju između čovječanstva i prirode.

Deseta preporuka: Predlažemo da vrijeme između 1. rujna i 4. listopada bude posvećeno molitvi za zaštitu stvorenja i promicanju održivoga načina života kojim ćemo zaustaviti pogoršavanje klimatskih promjena i početi pridonositi promjeni nabolje.

* * * * *

Zahvaljujući svima koji su doprinosili ovom putovanju, posebno mladima ekumene koji su od nas tražili da hrabro živimo evanđelje, upućujemo zajedničku molitvu:

Kriste, ti si prava svjetlost što obasjava i posvećuje svako ljudsko biće koje dolazi na ovaj svijet. Obasjaj nas svjetlošću svoje prisutnosti da u njoj možemo motriti nedostupno svjetlo i vodi nas stazama vršenja tvojih zapovijedi. Spasi nas i uvedi nas u tvoje vječno kraljevstvo. Jer ti si naš

Spasitelj i Darovatelj svega što je dobro. Ti si naša nada i Tebi iskazujemo slavu sada i uvijek. Amen.

**Izjava mladih delegata iz cijele Europe
prije Ekumenskog zбора (EEA3)
na susretu 27.-30. srpnja 2007. u St. Mauriceu**

Ekumena mladih zalaže se za živu obnovu pomirbenoga procesa pravde, mira i očuvanja stvorenja. Na zboru u Sibiu (EEA3) treba ispuniti zaključke EEA2 (Graz, 1997.) te o njima dalje razmišljati na temelju Ekumenske povelje. Stoga delegatima preporučujemo preuzimanje sljedećih obveza.

Jedinstvo

Jedinstvo ne znači jednolikost, jer može postojati kao jedinstvo u različnosti. Obvezujemo se da ćemo osobe drugih naziva susretati otvorene pameti i srca. Jedan primjer je Ekumenski pokret mladih u koji su okupljeni mladi svih naziva slijedeći Isusa Krista. Te mlade žene i muškarci nisu tek budućnost Crkava nego njihova sadašnjost.

Duhovnost

Prihvaćamo duhovnost kao izraz vjere u svim raznolikostima. Obvezujemo se da ćemo stupati u otvoreni dijalog jednakih partnera uz poštovanje duhovnosti, uzimajući u obzir da je različnost duhovnoga života važan stup vjere ne samo za mlade.

Svjedočenje

Molimo Crkve da obustave međusobno suparništvo i počnu istinski živjeti evanđelje, jer ne svjedočimo moć Crkava nego dinamiku Krista. Obvezujemo se da se nećemo usmjeravati na kontroverzu između verbalnoga i neverbalnoga svjedočenja, jer se akcija i riječ trebaju dopunjavati.

Europa

Bog je stvorio svaku osobu i zato svatko ima svoje dostojanstvo i vrijednost. Stoga inzistiramo da Crkve i države Europe štite ljudska prava. To je podloga za oblikovanje Europe kakvu ljudi trebaju.

Migracije

Migracija je činjenica koju treba priznavati i susretati s uvažavanjem ljudskoga dostojanstva, gostoprimstva i prava na slobodno kretanje. Međutim, pokretljivost i pravo na kretanje ostaju povlastica ljudi iz zemalja EU. Zauzimat ćemo se za otklanjanje prepreka (ograničavanje viza, socijalno razlikovanje i financijsko ograničavanje), koje postoje u prilog građanima iz EU i protiv građana zemalja izvan EU. Promicat ćemo dijalog jednakih koji treba biti ekumenski i europski.

Religije

Različnost religija oblikovala je suživot ljudi u Europi. Obvezujem se da ćemo Sibiu uzeti kao polazište za obnovljeni međureligijski dijalog. Plod ovoga procesa treba obilježiti zajedničkom izjavom sličnom *Ekumenskoj povelji*.

Stvorenje

Bog je Stvoritelj svijeta u kojem živimo i aktivno je u njemu nazočan. Umjesto da živimo odgovorno, mi neodrživim načinom života pridonosimo razornim nepogodama u prirodi, kao što su klimatske promjene. Obvezujemo se da ćemo svoj način življenja premisliti u skladu s biblijskim svjedočanstvom. Ovo treba činiti konkretnim koracima kao što su proizvodi solidarne trgovine, obnovljivi izvori energije, smanjivanje zagađenja zraka i mijenjanje potrošačkoga modela u održivi.

Mir

Mir nije tek obični pojam, jer se može živjeti na osobnoj razini, na razini Crkve te u odnosima među Crkvama i vladama. Mir se prvenstveno odnosi na osobni stav, jer ako nam duša nije u miru, ne možemo postići mir s drugima. Obvezujemo se da ćemo se suprotstavljati tihom podupiranju trgovine oružjem i ustrajno nastupati protiv tvrtki koje proizvode oružje. Kao protutežu Europskoj vojnoj agenciji tražimo osnivanje Europske agencije za mir.

Pravda

Kao dio društva, Crkve su također dio sustava nepravde. Obvezujemo se da ćemo uvažavati vapaje i potrebe naših susjeda za više pravde diljem svijeta, da ćemo glasno prokazivati opresivnu migracijsku politiku i pevlást industrijaliziranih zemalja u globalnoj interakciji, promicati jed-

nake mogućnosti za školovanje svakom muškarcu i ženi kao temelj osnaženja.

Naglašavamo da trebamo istinski raditi na provedbi i ispunjenju ovih obveza mi osobno, delegati na EEA3 i tijela u Crkvama koja donose odluke. Ovo predstavlja ne samo preduvjet za motivaciju i daljnji rad mladih ekumenista, nego i označava vjerodostojnost ekumenskoga gibanja.

(S engleskoga preveo dr. Mato Zovkić)

Franjo TOPIĆ

Religije i europski projekt

Od 13. do 16. rujna 2007. na poznatom Katoličkom sveučilištu u Leuvenu (Belgija), gradu sa 80.000 stanovnika i oko 30.000 studenata, održavao se VI. kongres Europskoga društva za katoličku teologiju (EDKT).

Kongres se organizira svake tri godine i obično u zemlji iz koje dolazi predsjednik EDKT pa je tako bilo i ovaj put jer je predsjednik Belgijanac. Na kongresu je bilo oko 250 sudionika iz dvadesetak europskih zemalja te neki predstavnici drugih kontinenata. Tema kongresa bila je "Religije i europski projekt" sa željom da se današnja europska pitanja promotre i s teološkoga gledišta.

Kardinal Godfried Danneels, nadbiskup Mechelena-Bruxellesa na otvorenju je pozvao teologe da se uključe u diskusiju oko identiteta današnje Europe, njezine povijesti i njezine duše.

Prvo predavanje održala je Ursula King, Njemica iz Engleske, a posebno je naglasila da je suvremena Europa obilježena religijskim pluralizmom i globalizacijom. I europski identitet treba promišljati i ostvarivati u međureligijskom dijalogu koji je postao bitna teološka suvremena tema. Uz prezentiranje multivjerske situacije u Europi naglasila je važnost spoznavanja važnosti drugoga na tragu filozofa Levinasa, Ricoera i Chardina. Smatra da je sekularnost dobar milje za međuvjerski dijalog, a da se u tom miljeu treba izboriti za vjerske i duhovne vrednote. Dijalog treba promovirati preko svih podjela, jer on otvara nove kreativne mogućnosti za sistematsku teologiju i etiku. Autorica smatra da će međuvjerski dijalog imati značajan utjecaj na daljnji razvoj svih vjera. Projekt Europska Unija (EU) više je od ekonomije i tržišta i on bi se trebao temeljiti na duhovnim vrednotama. Ona smatra da dijalog ima transformirajuću snagu i on se u dubini transfigurira u ljubav. Paul Valadier DI (Pariz) osvrnuo se na bolno pitanje zašto se Europa stidi svojih korijena pa čak neće da spomene u preambuli Ustava ni Boga ni kršćanstvo. Hans-Joachim Sander (Salzburg) izlagao je vrlo angažirano neka suvremena pitanja kao znakove vremena, a počeo je s pobjedom islamista u Turskoj i istaknuo kako je Vatikan pozi-

tivno reagirao na ovu pobjedu Erbakanove stranke. Religija se ne da svesti samo na jedan adjektiv; ne da se religija tek tako odstraniti, što su zaboravili oni koji su je izbacili iz EU ustava. Usporedio je filozofa Sloterdijka koji smatra da se Europa treba graditi na revidiranom principu Imperija s kard. Ratzingerom koji smatra da bi se Europa trebala pronaći u čistoći svoje religiozne tradicije i kršćanske baštine. Danas europski čovjek želi imati privatnu vjeru i tu mu sekularitet odgovara, a sekularitet odgovara i različitim vjerama i Crkvama jer nemaju straha od ugrožavanja svoje slobode od većih ili dominantnih Crkava. On vidi hodočasnička mjesta kao mjesta razmišljanja i stoga kao važne znakove vremena.

Prof. Felice Dassetto (Louvain-la-Neuve) govorio je o islamu u Zapadnoj Europi osvrnuvši se na posljednjih pola stoljeća. Analizirao je kategorije: akulturacija, asimilacija, amerikanizacija, integracija, ali one nisu više dovoljne za uređivanje mjesta muslimana u Europi. Muslimanska prisutnost traži novo postavljanje prema religiji u društvu europskom, nije dovoljna *laicitete*, pa ni republikanizam, to će tražiti nove definicije identiteta. On je bliz kategorijama pluralizma i multikulturalizma. Zastupa recipročnu koinkluziju, dakle moram u svoj identitet uključiti i druge različite identitete. Pred nama stoji dug put zaključio je predavač. Na temu islama govorio je i Emilio Plati (Leuven). Šerijat je božanski zakon i islam je posebno obilježen kao religija zakona, ali ima više škola pa često se ne zna kod muslimana koja je pravi sugovornik. Islam do sada nema pravoga odgovora na modernu, tako da je islamski destruktivist Arkoun branio stavove Benedikta XVI. iznesene na predavanju u Regensburgu.

Nije moguće biti blizu Bruxellesa, a da se ne čuje i glas onih koji u ovom političkom središtu Europske Unije djeluju u ime kršćanskih Crkava. O ovoj temi govorili su biskup A. H. Van Luyn, biskup Roterdama i predsjednik katoličkog odbora COMECE pri Europskoj Uniji. Naglasio je potrebu dijaloga između politike i Crkve. Također je naglasio važnost međureligijskoga dijaloga te je citirao i papu Benedikta XVI. Mitropolit Athanasije iz Grčke je zadužen u ime svoje Crkve i EU komisije. On skromno priznaje, mi ne možemo puno učiniti ali možemo biti svjedoci. Čega? Vjere, nade i ljubavi i vjerski predstavnici trebaju biti referenca za različite političare Europske Unije da im se mogu obratiti kad nešto ne znaju iz Crkve i njezina djelovanja. Sabine von Zanthier je zadužena za kontakte u ime njemačke Evangeličke Crkve.

Osim plenarnoga rada bio je i rad u više grupa. Valja reći da se paralelno odvijala i Konferencija mladih znanstvenika gdje su tretirana pitanja vjere i zla, kršćanskoga identiteta, posebnost poljskoga kršćanstva, Benedikt XVI. i ljudsko dostojanstvo i druga.

Nije uvijek bilo jasno jesu li sudionici i predavači bili svjesni gdje je Europa u ovom trenutku i kakva je njezina budućnost. Djece je sve manje, neke zemlje su legalizirale u parlamentima eutanaziju, istospolne zajednice, abortus čime su dovedene u pitanje neke, ne samo kršćanske nego opće ljudske vrednote.

Na kraju kongresa predsjednik društva Lieven Boeve (Leuven) podnio je izvješće o radu u proteklom mandatu, a drugi članovi predsjedništva izvijestili su o izdavačkom nizu Ost-West, financijskom poslovanju te o uređivanju časopisa *Bulletin ET* kojemu je Vijeće promijenilo ime u *Journal of the European Society for Catholic Theology*. Donesene su i neke strukturne promjene u odnosu na mandat predsjednika, sastav predsjedništva i sjedište društva. Prihvaćen je prijedlog da se uvede služba glavnoga tajnika te potpredsjednika društva na čije je mjesto izabran Eamonn Conway, teolog iz Irske, koji bi se trebao “vježbati” i biti sljedeći predsjednik. Kongres je koštao oko 25.000 €. Sad ima na računu 56.000 €, od toga će se platiti još neki troškovi kongresa.

EDKT ima oko 1000 članova, Slovačka ima 55 članova. U četverodnevnom radu VI. kongresa sudjelovali su članovi Hrvatske sekcije EDKT-a predsjednik Nediljko A. Ančić, te članovi profesori Tonči Matulić, Željko Tanjić, Franjo Topić, Đuro Zalar i Mato Zovkić. Druženje je također važan element svakoga kongresa i simpozija. Uvijek je korisno čuti uživo kako izgledaju i kako žive pojedine Crkve, kakvi su teološki naglasci i teme u pojedinim zemljama. Naravski da smo se mi Hrvati podosta družili i raspravljali o teologiji i *quibusdam aliis*, a od ostalih družili smo se ipak najviše sa Slovencima. Kud će suza neg na oko.

Pia HERMAN

Odgoj za međureligijski dijalog u školskom vjeronauku*

Uvod

Kad me je mons. Zovkić nazvao i pitao mogu li pripremiti izlaganje o ovoj temi, obrazloženo zašto je nazvao mene bilo je to što je organizator htio da izlaganje bude "s terena", od nekoga tko predaje vjeronauk, a ne od nekoga tko sastavlja programe, piše udžbenike, dakle s jedne akademske razine. Htjelo se čuti kako u praksi funkcioniraju ove stvari koje netko drugi osmišljava i ima li nekoga vidljivog uspjeha, naime, uspijevamo li kroz vjeronauk odgojiti djecu i mlade za uspješniji međureligijski dijalog. No, ipak ću ovo izlaganje postaviti malo šire, na tri razine. Prva razina je najviša: razina pripreme udžbenika. O njoj znam najmanje. Naime, počevši se pripremati za ovo izlaganje, postalo mi je jasno da ova problematika uvelike nadilazi moje poznavanje stvari, da o mnogim borbama, problemima i predradnjama koje su u pozadini današnjega "izgleda" vjeronauka i stvaranja sadašnjih udžbenika i programa nisam dovoljno upoznata. Ono što sam do sada o tome saznala, namjeravam ukratko prikazati u prvome dijelu ovoga izlaganja. U drugome dijelu proći ću srednju razinu - nastavne planove i programe (NPP) kakve sada imamo u osnovnoj školi (OŠ) i u srednjoj školi (SRŠ), da bismo vidjeli u kojim se razredima i kroz koje teme prezentiraju druge religije. I treće, na razini konkretne izvedbe same nastave, iznjet ću neke probleme, zapreke a i nade i mogućnosti.

Odmah ću, dok smo još na početku, proširiti temu te ujedno suziti je u trostrukom smislu. Proširujem je u smislu da riječi međureligijski dodajem i riječ ekumenski, međukršćanski. Glede sužavanja teme, kao prvo govorit ću sa stajališta katoličkoga vjeronauka jer mi NPP-i drugih vjerskih zajednica nisu poznati; drugo, o konkretnoj nastavi govorit ću iz iskustva

* Izlaganje održano 26. lipnja 2007. u Sarajevu, na okruglom stolu što ga je organiziralo Vijeće za ekumenski i religijski dijalog pri BK BiH kojega vodi msgr. dr. Pero Sudar, pomoćni biskup vrhbosanski.

koje sama imam, što znači da je riječ samo o jednom iskustvu, te da bi, dosljedno, netko drugi i iz neke druge škole drugačije govorio; napokon, bit će riječi o katoličkom, pravoslavnom i muslimanskom vjeronauku, jer se školski vjeronauk drugih vjerskih zajednica, npr. židovske, u ovoj županiji održava zbog nedostatka zainteresiranih. No, u pojmu međureligijskoga dijaloga uključene su sve, a ne samo najveće tri vjerske zajednice.

I. Međureligijski dijalog u nastanku udžbenika

Što se tiče nastanka udžbenika za islamski, katolički i pravoslavni vjeroanuk, valja napomenuti kao velik primjer razvijenoga dijaloga da je učinjen golemi napor da se u udžbenicima svih triju strana ne bi našlo ništa uvrjedljivoga i neprimjerenoga za druge. Otprilike dvije godine radi- lo je tročlano stručno povjerenstvo koje je imalo zadatak da kritički pre- gleda udžbenike drugih dviju strana i onda iznese svoje primjedbe i pri- jedloge na sadržaje koji neprimjereni, nepotpuno ili netočno govore o nji- hovoj strani. Zatim su opravdani prijedlozi uvaženi te su u udžbenike une- sene izmjene. Konačni je rezultat taj da se u sada važećim vjeronaučnim udžbenicima ne mogu naći dijelovi koji su uvrjedljivi za druge. U okviru svih razmatranih pitanja postignut je konsenzus, što znači da nema ni jed- noga neriješenog spornog mjesta u svim katoličkim, pravoslavnim i islam- skim udžbenicima. Znači i to da i one primjedbe koje su bile dane, a u tis- kanju udžbenika nisu uvažene, nisu sporne te se i tako tiskani tekst prih- vaća kao primjeren.

Već u stvaranju udžbenika pokazana je visoka razina spremnosti na dijalog i međusobnu suradnju. Također, smatram potrebnim spomenuti, da kad se pojavi neki problem vezan za izvođenje nastave vjeronauka koji bi bio protivan važećim zakonima, tri vjerske zajednice nastupaju jedinstveno te se zajedno bore za prava koja su im zajamčena zakonom. Ovo je odlična praksa jer je snažniji glas trojice koja su jedinstvena i rade zajed- no nego trojice od kojih se svatko brine samo o svome. Ovakva suradnja bila bi dobrodošla i na svim drugim razinama vjerskih ali i političkih vlasti u BiH i drugdje.

2. Nastavni plan i program

Prvo što trebam napomenuti jest da se na vjeronauku u katoličkim školskim centrima (KŠC) u BiH ne uči sustavno o pojedinim religijama,

iako u udžbenicima osnovne i srednje škole postoje tako razrađene cjeline i jedinice. Razlog je dvostruk. Prvi je malen broj sati: u KŠC-ima imamo samo jedan sat vjeronauka tjedno te nije moguće prijeći svu građu jer je za nju potrebno imati dva sata tjedno. Dakle, moguće je ostvariti tek oko pola programa kojeg imamo u udžbenicima. Drugi razlog, već spomenut a vrlo bitan, jest taj što i u OŠ i u SRŠ postoji predmet povijest ili kultura religija. Njega učenici imaju u šestom razredu OŠ i u trećem razredu SRŠ, i to jedan sat tjedno. U našem školskom sustavu ovdje, a ne na vjeronauku, učenici stječu temeljna saznanja o drugima. Zadatak konfesionalnog vjeronauka jest u prvom redu produbljenje znanja o svojoj vjeri, i, ako Bog dadne, učvršćenje osobne vjere vjeroučenika. A o drugim religijama sustavno uče u kulturi ili povijesti religija.

Ipak, u NPP po kojemu rade KŠC-i, ima mjesta, iako ne mnogo, za govor o drugim religijama. To je vidljivo i na temelju iščitavanja NPP-a za osnovnu i srednju školu. Sad ćemo ih kratko proći, da vidimo u kojim razredima po programu dolaze teme o drugim religijama.

Niži razredi OŠ ne dotiču se drugih religija. Tek u *petom razredu* dolaze jedinice o tome, i to na samom početku nastavne godine. Nakon uvodnoga sata, slijede ove nastavne cjeline posvećene drugima: Različiti smo; Pravila dobrih odnosa poštivanja i zajedništva; Čovjek postavlja pitanja o vlastitom životu; Stanovnici svijeta - naši prijatelji vjeruju u Boga; Duga povijest religije (Egipat, Grčka, Rim); Traženje koje se nastavlja (budizam, islam, židovstvo); Kršćanstvo - što kršćani trebaju poručiti svijetu; Različiti, ali povezani - Crkva i nekršćanske religije.

Uočljivo je da se prvo počinje s činjenicom da smo različiti i da tu različitost treba prihvaćati kao bogatstvo, a ne kao teret i nešto negativno. Postavljaju se pravila normalnoga, lijepoga međuljudskog ponašanja koja nikoga ne diskriminiraju i svakome daju pravo da živi i vjeruje onako kako živi i vjeruje. Zatim se navodi da smo, unatoč različitim kulturama, religijama, tradicijama, ustvari mnogo sličniji nego mislimo - sve ljude muče ista pitanja, vrlo slični problemi, želje, potrebe, očekivanja od života. Na toj primarnoj ljudskoj razini, koja prethodi podjelama na jezike, rase, narode, vjere, svi smo vrlo slični. Temeljne potrebe djeteta i čovjeka u Kini jednake su potrebama djeteta i čovjeka u Europi ili Africi: potreba za prihvaćenošću, ljubavlju, normalnom obitelji, prijateljstvom, perspektivom za budućnost, srećom, zaštićenošću, mirnim i skladnim životom, posjedovanjem uvjeta potrebnih za dostojanstven ljudski život. Na toj početnoj razini, na razini toga da smo i ja i ti i ona i oni ljudi, leži polazište za ovu cjelinu, i tek nakon što se to ustanovilo, ta bitna sličnost, kreće se u razlikovanje. Dakle, jasno se želi reći da bez obzira na to u što vjerujemo, kao

ljudi nadamo se sličnome u životu. Bez obzira na to gdje živimo, kao ljudi slično želimo. Bez obzira na to kojoj religiji pripadam, u prvome redu sam čovjek kao i onaj pored mene ili onaj daleko i imam iste ljudske potrebe. Već i prije govora o religiji i toleranciji kojoj nas religije uče, pozvani smo, jer smo ljudi, gledati na druge, na svoje i “tude” kao na ljude, ravne meni, ni više ni niže, ni crnje ni bjelje.

Tijekom cijelog prvog polugodišta *šestog razreda* opširno se govori o židovskoj povijesti, u prvom redu o Mojsiju kao osloboditelju naroda, na što se nadovezuje tema o Isusu kao novom vodi iz ropstva u slobodu. No, o drugim religijama NPP ne predviđa pouku.

U *sedmom razredu* govori se o Deset Božjih zapovijedi. Tu se govori općenito o ispravno postavljenim međuljudskim odnosima i, uključno, o odnosu prema onima koji su drugačiji. Čitavo drugo polugodište posvećeno je povijesti Crkve, te se ovdje govori o oba velika crkvena raskola, a postoje i zasebne jedinice o “drugačijim” kršćanima: Upoznajmo pravoslavnu Crkvu; Upoznajmo katolike istočnog obreda; Susret s protestantskim Crkvama i ekumenski pokret. Sedmi razred, dakle, stavlja naglasak na ekumensko i dijaloško područje; želi se ukloniti neke, često nacionalno utemeljene praderasude o pravoslavnima. Naglašava se vrlo jasno da su razlike u vjeri između katolika i pravoslavnih gotovo nepostojeće, da je vjera u bitnome jednaka, te da razlozi raskola nisu u pitanjima vjere, nego na razini pitanja vlasti, moći i nerazumijevanja. Povijesni se razlozi ne prikazuju crno-bijelom tehnikom: mi smo bili besprijekorni, a oni drugi su nevaljali, oni su se odcijepili. Pokušava se što objektivnije sagledati okolnosti i odgovornosti i prikazati ih u svjetlu povijesne istine.

U *osmom razredu*, u prvome polugodištu, govori se i o sljedećem temama: Svaki čovjek traži Boga; Kriva shvaćanja Boga; Ateizam i vjerska ravnodušnost; Traženje Boga u novim religioznim pokretima. Naglasak je u ovom razredu na suvremenim religioznim gibanjima: tumači se razlika između naravne i nadnaravne objave; ljudska religioznost kao takva; ateizam i njegovi razlozi i posljedice; sekte, njihova obilježja, pozitivna i negativna, te napose new age kao nova vrsta religije bez Boga.

U *prvom razredu srednje škole* udžbenik ima čitavu cjelinu koja nepristrano govori o svjetskim religijama. No, mi u KŠC-ima ovu smojelinu izostavili da ne bi bilo ponavljanja. Ipak, dvije su silno važne teme koje obavezo obradujem s učenicima: Krive slike o Bogu i Jesu li sve religije jednake. Uz ekumenske teme drugoga razreda srednje škole, ove dvije teme držim najvažnijima za odnos prema drugima i odgoj za dijalog.

U *drugom razredu srednje škole*, satovi 3-14 u prvom polugodištu posvećeni su povijesti Crkve, te se opširnije i detaljnije nego u OŠ progog-

vara i o raskolima, i to ne samo velikom istočnom i zapadnom, nego i o manjim raskolima prvoga i drugoga tisućljeća. Velika i važna tema jest ekumenizam - nastojanje da se ujedini. Drugi razred srednje škole jest razred u kojem se najviše govori o međukršćanskim odnosima, te se, ovdje govorim u svoje ime, trudim što objektivnije prikazati situaciju kroz povijest i situaciju danas. Nije mi cilj svoje, tj. katolike, predstavljati boljima nego što jesu, niti druge predstavljati gorima. Želja mi je, koliko mogu, dati objektivni pogled i zdravu pohvalu ili kritiku glede nekih pogleda i tendencija unutar Katoličke Crkve i drugih vjerskih zajednica. Što se tiče nauka Katoličke Crkve, želim im predstaviti stvari onakve kakve trebaju biti, po Isusovoj zamisli, po Evandelju i po vjerodostojnom nauku Crkve te ih odgojiti da stvari ne uzimaju zdravo za gotovo, nego da se bore da Crkva ide naprijed. U drugome se polugodištu dva školska sata govori o novim religijskim pokretima i sektama, te o temi vezanoj za njih: spasenje ili samospasenje.

U *trećem razredu srednje škole* obrađuju se dvije velike teme: sakramenti i Deset Božjih zapovijedi, te nema tema koje izravno govore o drugim religijama.

U *četvrtom razredu srednje škole* govori se također o temama koje nisu bitno vezane za druge religije - o kraljevstvu Božjemu, slobodi, spolnosti i braku, te o socijalnom nauku Crkve.

Vidljivo je da se prema programu SRŠ najviše prostora drugima, i to kršćanima, posvećuje u drugom razredu, da ni u kojem razredu SRŠ nije predviđen govor o drugim religijama. Za razliku od SRŠ, u OŠ u višim razredima svake godine govori se o nekom području vezanom za religiju: u petom razredu temeljan je uvod o drugima te se govori o svjetskim religijama, u šestom i sedmom razredu obrađuju se bitne osobe i događaji iz židovske povijesti, u sedmom dodatno o pravoslavnima i protestantima, u osmome o ateizmu, novim religioznim pokretima, napose pokretu *new age* i sektama.

Sadržaji su u udžbenicima veoma primjereno izloženi, te su usmjereni upravo prema upoznavanju, prihvaćanju i razumijevanju onih koji drugačije vjeruju i prema onomu u što vjeruju. Može se reći da je ovo dijelom zasluga rada tročlane komisije za religijsku recenziju vjeronaučnih udžbenika.

3. Neka iskustva i razmišljanja

U ovome ću dijelu govoriti o onome što osobno kroz nastavu konkretno vidim kao problem, kao ono što usporava ili onemogućuje rast

učenika u dijaloškoj dimenziji, te ono što vidim kao mogući put prema rješenju. Prvo ću navesti nekoliko kočnica koje većinom prethode nastavi vjeronauka. To su stavovi s kojima učenici dolaze, a koji ne dolaze od njih samih nego iz obitelji i društva.

3.1. Neke zapreke

Često me na vjeronauku pitaju što mislim o miješanim brakovima i vezama. Iako ovaj problem, prema nekim pristupima i shvaćanjima nije strogo vjeronaučni problem, ovdje ga želim spomenuti jer u sebi krije *problem utjecaja obitelji i okoline na mlade i njihove stavove*. Neki su mi rekli: prijatelj druge vjere da, to nema problema, ali dečko druge vjere, to ne. Ili, cura ne. Znači, postoji dvostrukost mjerila: na ljudskoj, prijateljskoj razini nema problema tko je tko. Ali kad je u pitanju ljubav, tada vjera i, čini mi se, još više nacija, imaju dosta važnu ulogu. Vjerojatno, to nisam istraživala, zbog utjecaja roditelja i obitelji. Utjecaj obitelji i okoline na stav prema drugima silno je velik. I to se u ovom konkretnom pitanju dobro vidi. Pa ipak, čini se da obitelji nisu baš previše religiozne, ne samo katoličke, nego i pravoslavne i muslimanske i židovske. Nema u obiteljima molitve, nema mjesta ni vremena za Boga. Čast izuzecima. Vjera, znači, u svagdanjem životu nije bitna. Ne živi je se. Ne živi se iz vjere, ni po vjeri; ne živi se s Bogom ni za Boga. A onda odjednom vjera postaje glavni razlog zbog kojega se neka veza mora prekinuti ili ne smije ni započeti. Ovdje vlada očit nesklad. Zašto je ono, što mi je u biti nebitno, odjednom tako strašno bitno? To djeluje licemjerno. Ovdje su očito posrijedi, kako već rekoh, više nacionalno-povijesni razlozi nego vjerski. I strah.

No u ovakvim se situacijama, kad smo izazvani, ugroženi, najbolje se vidi što ustvari o drugima mislimo i koliko smo mi odrasli puni predrasuda. Mišljenja sam da za ovo branjenje svojega postoje opravdani i neopravdani razlozi. Opravdan razlog jest taj da želim zadržati i zaštititi svoj vjerski i nacionalni identitet jer ga smatram nečim bitnim, važnim, svojim, istinitim, te pritom nemam negativan stav prema drugima. Neopravdani su svi razlozi koji su motivirani neprijateljstvom, mržnjom, predrasudama, generalizacijama. Iako je i njih moguće razumjeti, jer dobrim dijelom proizlaze iz povijesnih rana. A u ovoj zemlji nema toga tko nije ranjen od onih drugih i trećih. Pitanje za koje vjerujem da si ga rijetki roditelji postavljaju kad se u susretu s drugima ili već i u samoj pomisli na druge suoče s vlastitim negativnim osjećajima prema drugima glasi: zašto je moja reakcija puna negativnog naboja, odbojnosti, straha, ugroženosti, agresivnosti, možda i mržnje? Za svoje reakcije krivimo druge, što je najlakše,

pa kažemo: "Ne mogu ih vidjeti jer su mojoj obitelji, prijateljima, selu... 1945. učinili to, 1992. to i to. A vidi i što nam sada čine." Problem uvijek vidimo samo u drugome, a nikada u sebi. Dok ne uočimo da smo, ako i dokle god pristajemo uz takav unutarnji stav, sada mi leglo mržnje, da mi činimo da zlo prošlosti živi u sadašnjosti i da smo mi ti koji u istom duhu kojeg imamo odgajamo svoju djecu te činimo da zlo iz prošlosti nastavlja živjeti i u budućnosti; dok ne uočim, ako nisam oprostio i u sebi zaustavio zlo koje me iznutra izjeda, da ću ja sam zlo širiti i u svome životu, ali i da će se to zlo prelijevati i na život moje obitelji, napose moje djece, moga grada, moga naroda; dok ne uočim da meni, roditelju, treba iscjeljenje srca, da je meni potrebno osloboditi se otpora i neprijateljstva prema drugima, da je meni potrebno da oprostim i da se oslobodim balasta zla, dotle će naša djeca rasti, unatoč svim školama i vjeronaucima, kao prikriveni neprijatelji. Jer im mi odrasli tako prikazujemo stvari. Jer dalje dajemo i prenosimo ono što u sebi nosimo: ljubav i mir, ili osuđivanje i strah.

Nameće se ovdje *drugi problem: problem unutarnjeg stava vjeroučitelja*. Logično je da ne možemo očekivati od učenika i njihovih roditelja da imaju obraćeno srce. Ali je logično da to možemo očekivati od vjeroučitelja. Ipak, gledajući sebe, moram priznati da i sama pripadam redu neobraćenih, redu onih koji radije donose sudove napamet i (pr)osuđuju naprečac, previše i bezrazložno generalizirajući na temelju onoga što smo negdje čuli. A trebalo bi kao vjeruočitelj pristupiti drugačije: truditi se upoznati druge u pravome svjetlu, onakvom kakvom oni sebe vide. I truditi se upoznati vlastito srce i razloge svoga negativnog ili površnog stava prema drugima. Zaviriti u svoje srce i u snazi Božjega svjetla u sebi otkriti duboke korijene neznanja praćenog povijesnim ranama, ohološću i nekim iracionalnim strahom. I onda čisitati, filtrirati, oslobadati vlastito srce svih tih natruha neistine, nemara i krivih predodžbi.

Treći problem jesu sami učenici. Vidljivo je da se na temelju kućnoga odgoja i odgoja koje mladima nudi društvo, mladi u pitanju odnosa prema religiji razvijaju u tri glavna smjera. Prvi smjer jest ateizacija i sekularizacija - vjera nije važna u životu, pa nije važno ni tko kojoj vjeri pripada. Drugi smjer jest onaj u kojemu učim ljubiti svoje, a prezirati tuđe (često je taj prezir skriven) i smatrati sve koji ne pripadaju mojoj skupini prikriveno opasnim kojih se treba bojati i kloniti (iako to možda nikad neću izreći naglas). Treći smjer jest najrjeđi jer je najteži, jer zahtjeva očišćeno, obraćeno, pobožanstvenjeno srce: ljubiti svoje i bez skrivenih primisli, bez licemjerja i lažnog smješkanja poštivati i truditi se razumijevati tuđe.

3.2. Što vjeronauk pokušava?

Zadaća vjeronauka jest voditi čovjeka do ovoga trećega, usprkos tomu što ga mnogi čimbenici usmjeravaju putem ogoljene vjerske ravnodušnosti ili negativne vjerske isključivosti. Što konkretnoga pokušavam?

Postoji minimalni cilj i maksimalni cilj. Minimalni cilj jest postići kod pojedinog vjeroučenika barem to da stvari sagledava realno i da postane svjestan vlastite važnosti i odgovornosti, te da nikoga ne demonizira, niti da ikoga idealizira. A mladi katolici znaju poprilično crno gledati i na samu Katoličku Crkvu. Želim da vjeroučenik shvati da je Crkva onakva kakav je on, tj. da je on sam važan dio Crkve i da o njemu ovisi kakva je Crkva. Ako shvati da je Crkva onakva kakvi su kršćani, kakvi smo on i ja, mislim da sam već nešto postigla. Barem neće prstom upirati na druge, nego će razmišljati o vlastitoj odgovornosti za stanje kojim jest ili nije zadovoljan.

Prema maksimalnom cilju idemo ako pojedincima uspijem usaditi neke dublje postavke kojima je krajnji cilj stvarna, živa osobna vjera. Pokušavam ih odgojiti za širinu pogleda i prihvaćanja. Kroz više lekcija, napose u onoj o krivim slikama Boga, želim im dati do znanja da u svim religijama postoje zloporabe Boga za neke druge ciljeve. Kad god u Božje ime bilo kome i bilo kad nanosim zlo, bol, nepravdu, to nema veze se Bogom. A svi to činimo. Sakrivamo sebe i svoje ciljeve iza priziva na Boga i na "njegove" ciljeve. Zato ne možemo gledati na sebe i na tzv. svoje kao na savršene, ispravne, a na druge kao na loše, nevaljale. Nema crno-bijele tehnike: mi smo savršeni, drugi su loši. Kršćani su pozvani da budu sveti i savršeni. Ali i drugi su na to pozvani, svatko iz svoje perspektive. Zato ih potičem da svatko bude ono što treba biti. Ono na što ga savjest poziva. Ono na što ga njegova religija poziva. Tada neće biti napada, predrasuda, mržnje. Jer religije su, mišljenja sam, uz umjetnost i filozofiju, najviši dom met ljudskoga genija. Najviši čovjekov domet. Jer ukazuju na nešto na što nikoja znanost ni tehnika ne ukazuju: na postojanje ljudskoga duha. Na postojanje onoga dijela čovjeka u kojem se čovjek može susresti s Bogom. Ukazuju na to da je čovjek ne samo tjelesno i psihičko, nego i duhovno biće. Biće u kojemu je prisutan, gdje prebiva Bog. Biti uistinu religiozan, i više, biti uistinu vjernik i imati odnos s Bogom, otkriva, otvara, razvija i odgaja ono najljepše i najveće u čovjeku: otvara u čovjeku dimenziju duha. A duh je sjedište ljubavi, vjere, nade, slobode, savjesti. Zato ljudi koji uistinu mole, zdravo mole, rastu u onome što je Božje. I u isto vrijeme u njima se umanjuje ono što je od zloga duha. Plodovi Duha su ljubav, radost, mir, velikodušnost, uslužnost, dobrota, vjernost, blagost, uzdržljivost

(usp. Gal 5,22). Istinska vjera rada ovim plodovima i oni su mjerilo autentičnosti vjere.

A ovi plodovi upravo su ono što je neophodno za međureligijski dijalog. Zato, odgojiti nekoga za međureligijski dijalog znači odgojiti ga da u sebi njeguje odnos s Bogom. Jer autentični me odnos s Bogom oslobađa svega što ja mislim da jest Bog, a zapravo nije; svega što ja mislim da je sloboda, a nije sloboda; svega što ja mislim da je dobro, a nije dobro; svega što ja mislim da je ispravno i istinito, a laž je. Samo kroz naočale kroz koje gleda Bog, čovjek može posve jasno i dobro vidjeti. Vjeronauk je uspio ukoliko produbi osobnu vjeru, ukoliko pomogne ojačati pogled vjere. A vjera, živa vjera, uklanja predrasude, strahove, laž. Oslobađa me i osposobljuje da mogu pristupiti svakome.

Ako želimo osvariti ovaj maksimalni cilj i pomoći da stasaju zreli i za dijalog i suživot sposobni ljudi, mišljenja sam da je apsolutno nužno da vjeronauk kao školski predmet samoga sebe nadide. Mladima je potrebno na vjeronauku ponuditi više od vjeronauka. Njima je potrebno ponuditi ne samo lekcije, satove, školske klupe. Potrebno im je pružiti životnu podršku i izvan škole, ako želimo da ono što se na vjeronauku govori i u njih "sije" uistinu ima prigodu rasti, stasati, opstati u nepovoljnim okolnostima našega društva. Zato mislim da je potrebno da školski vjeronauk ima svoj nastavak, svoju konkretnu praktičnu primjenu u obliku vanškolskih skupina mladih vezanih uz Crkvu ili dotičnu vjersku zajednicu. One mogu biti ustrojene na razne načine, mogu biti molitvene, karitativne, sportske, liturgijske... Ali one su neophodna potpora. S mladima vjerske zajednice moraju sustavno raditi i izvan školskih klupa. Mi moramo dati svoj maksimum da bi mladi, kojima smo poslani, urodili barem minimumom.

Zaključak

Koliko se u rečenome uspjeva? Koliko vjeronauk zaista odgaja ljude za širinu pogleda, visinu ljubavi i dubinu poniznosti? Onoliko koliko dopustimo da Bog djeluje u nama. U vjeroučitelju i vjeroučenicima. Ni više ni manje. Znanje ne pomaže ukoliko je srce zatvoreno. Ostaje informacija. Ne postaje formacija. A srce, duh, otvara jedino drugo Srce, drugi Duh. Božje srce, Božji Duh. Vjeronauk ima malo šanse za uspjeh. Jer je malo onih do čije slobode Bog uspijeva naći put. Vjeronauk i na polju međureligijskog dijaloga ima malo šanse za uspjeh. Jer je previše onoga što mladog čovjeka vuče u suprotnom smjeru, u smjeru podjela i isključivosti. Ići putem dijaloga može onaj u čijem je životu živ dijalog s Bogom. Jedino je

Bog kadar čovjeka uvesti u slobodu i spašenosť od svake vrste zarobljenosti vlastitim stavovima, mišljenjima i pogledima. To ne može sam po sebi učiniti ni vjeronauk, ni vjeroučitelj, ni "Kultura (Povijest) religija", ni spomenute skupine mladih. Oni mogu biti početak, poticaj, glas koji poziva, opominje - poput glasa koji viče u pustinji. Odskočnica. Ali hoće li s odskočnice pojedini učenik krenuti u smijeru promjene mentaliteta, to više nije u moći nastave ni nastavnika. U moći je te osobe i okoline u kojoj ona živi.

No, ovi mali izgledi nas ne trebaju obeshrabrivati. Jer stado onih koji iskreno Bogu vjeruju i iz vjere žive, a ne iz drugih motiva i snaga, nikada i nije bilo veliko. Na nama je da ga danas pokušamo učiniti većim. Međuvjerski dijalog u školama ima šanse ondje gdje postoji dijalog čovjeka s Bogom. Gdje postoji stvarni dijalog barem jedne osobe s Bogom. Ondje gdje postoje samo međuljudski razgovori, međuvjerski dijalog nema ni smisla ni izgleda jer tu i nema vjere. Tu je samo pripadnost religioznoj zajednici. Ima ideja o Bogu, ima ideologija o Bogu, ali nema živoga Boga. Ni prihvaćanja ni poštivanja tu se ne može naći ni roditi. Licemjerja da. Samo ondje gdje je Bog, moguće je da će govor o Bogu povezivati a ne razdvajati. Samo je u Bogu moguće autentično govoriti o Bogu. Sve drugo ostaje izvan dometa njegova blagoslova i izvan milosti koja daje da rastu plodovi mira i suživota. Ostaju razgovori o Bogu u kojima Boga nema.

U toj se i velikoj vatri i pred tim ogromnim zadacima nalazi vjeronauk. Upitna su srca roditelja i obitelji, upitna su, zbog toga i srca učenika, upitna su srca vjeroučitelja i općenito nastavnika. Upitni su stranci koji vode i određuju što će se i kako učiti u školama ove zemlje. Upitan je uspjeh. Upitno je koliko mi Bogu vjerujemo i koliko mu dopuštamo djelovati.

A unatoč svemu tome, kažu sami daci, u ovoj školi nema vjerskih ni nacionalnih vrijeđanja! O tome su mi posvjedočili sami učenici. Odmah drugi dan nakon što sam dobila zadatak napraviti ovo izlaganje, malo sam zašla među učenike gimnazije i medicinske škole KŠC-a i pitala ih ima li u njihovim razredima sukoba ili napetosti na nacionalnoj ili vjerskoj osnovi, drugim riječima, na kojoj se razini međureligijske i međunacionalne snošljivosti nalaze sami daci. U jednom razredu dogodio se, prema pričanju učenica toga razreda, izdvojeni incident da su učenika Židova dvojica kolega iz razreda nazvala čifutom. Dobili su ukor. Zanimljivo, svi ostali, a pripadaju različitim odjeljenjima, od I. do IV. razreda, govorili su: "Nema toga u našem razredu." Ovogodišnji maturanti prije ispita, napose iz fizike, prvo bi zajedno molili Oče naš, a onda jednu islamsku molitvu. Nek se nađe, za svaki slučaj. Bilo mi je izuzetno drago čuti da u ovoj školi, po ocjeni samih učenika, zaista vladaju poštivanje i tolerancija. Je li razlog tome

to što ih vjera, ni njihova ni ikoja druga općenito ne zanima? Možda, u nekim slučajevima, ali ima među njima đaka koji ozbiljno shvaćaju svoju vjeru. I oni su također rekli da nisu nikada u svom razredu doživjeli vrijeđanja niti su sami ikoga vrijeđali.

Zvuči vrlo optimistično nakon svih zapreka i problema koje sam navela, zapreka društva, obitelji, vjeroučitelja, vjeroučenika. Na međuučeničkoj razini u ovoj školi stvar funkcioniše! Kako? Dobro pitanje. Tako. Što su ljudi više ljudi nego što sami misle i znaju. Što je dobro ipak snažno i žilavo, usprkos nasilnosti zla. I što je Bog više Bog nego što mi vidimo, osjećamo i vjerujemo. I što mi ne znamo što da činimo kako valja, a Bog i preko nas ograničenih i izgubljenih u vlastitim životnim pričama, ipak vodi stvar. I što nas ne pušta same ni kad mi njega napuštamo. Bog je uvijek veći. U to vjeruju i katolici i pravoslavni i muslimani. I to se u Sarajevu pokazuje! U ovoj se školi pokazuje! U vjeronauku se, eto, bar malo pokazuje!

GRUPA AUTORA

U povodu jubileja mons. dr. Mate Zovkića*

I. Marko Josipović: Pozdrav i biografija dr. Zovkića

Uzoriti gospodine kardinale Puljiću, preuzvišeni gospodine biskupe Sudaru, cijenjeni mons. Sommertag, veleučeni mons. Zovkiću, predstavnici crkava i vjerskih zajednica, gospodine veleposlaniče Vrbošiću, poštovani predstavnici vlasti svih razina, cijenjeni zamjeniče provincijala Bosne Srebrene dr. Sikiriću, poštovani dekane Vrhbosanske katoličke teologije dr. Ćosiću, rektore Vrhbosanskog bogoslovnog sjemeništa dr. Ikiću, cijenjene sestre provincijalke i druge časne sestre, braćo svećenici, kolegice i kolege profesori, poštovani predstavnici akademskih, znanstvenih, kulturnih, visokoškolskih, školskih i odgojnih ustanova, dragi vjernici grada Sarajeva, studenti i svi uvaženi gosti, kako god se zvali i neovisno o svjetonazoru, vjeronazoru i nacionalnoj pripadnosti, predstavnici medija, jednom riječju, poštovani i dragi sudionici večerašnje svečanosti u Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji, sve vas sa zadovoljstvom, radosno i srdačno pozdravljam. Svima vam zahvaljujem za dolazak.

Vama je poznato da je ova svečanost priredena da bi javnosti bio predstavljen zbornik radova *U službi Riječi i Božjega naroda* u čast mons. dr. Mati Zovkiću, što ga je u povodu 70. obljetnice njegova života i 35 godina njegova profesorskog djelovanja priredila i objavila Vrhbosanska katolička teologija, koja je prve stranice svoje povijesti počela ispisivati davne 1890. god., što hoće reći da je ona najstarija visokoškolska ustanova prema suvremenim kriterijima u BiH. Na tu činjenicu ova je ustanova vrlo ponosna. S pravom se ponosi svojim osnivačem nadbiskupom dr. Josipom Stadlerom, neumornim crkvenim pastirom, filozofom, teologom, osnivačem redovničke zajednice Služavke maloga Isusa i skrbnikom siromašne djece i odraslih, kakvoga ovo podneblje ne pamti; ponosi se postig-

* Izlaganja prigodom predstavljanja djela: M. JOSIPOVIĆ - B. ODOBAŠIĆ - F. TOPIĆ (priř.), *U službi Riječi i Božjega naroda. Zbornik radova u čast mons. dr. Mati Zovkiću u povodu 70. obljetnice života i 35 godina profesorskog djelovanja*, Studia Vrhbosnensia - 14, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2007. Predstavljanje je održano 14. studenoga 2007. na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu.

nućima ove ustanove na duhovno-odgojno-obrazovnom području; ponosi se tolikim generacijama studenata koji su kroz nju prošli i kasnije svojim radom na pastoralnom, filozofsko-teološkom i kulturnom polju stekli velike zasluge; ponosi se i zaslužnim vrsnim profesorima koji su savjesno vršili svoje poslanje, te uz redovito filozofsko-teološko obrazovanje studenata, istakli se i na znanstveno-istraživačkom području.

Među posljednje spomenute pripada mons. dr. Mato Zovkić, još uvijek vrlo aktivni, kojemu je u znak priznanja i zahvale za njegovo djelovanje, za svekoliku aktivnost na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji, za njegov angažman kao svećenika u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, za doprinos razvoju i unaprjeđenju biblijsko-teološke znanosti, promicanje ekumenizma i dijaloga itd., priredn zbornik s naslovom *U službi Riječi i Božjega naroda*. Ukratko ću predstaviti njegov lik.

Mato Zovkić rođen je 9. svibnja 1937. u Donjoj Tramošnici, gdje je završio osnovnu školu od četiri razreda. Gimnazijsko školovanje u trajanju od osam godina započeo je u Dubrovniku, nastavio u Zagrebu te u Đakovu gdje je i maturirao 1957. god. Filozofsko-teološki studij pohađao je u Đakovu i na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu te u lipnju 1965. diplomirao i u listopadu iste godine magistrirao. Za vrhbosanskoga svećenika zaređen je u Đakovu 29. lipnja 1963.

Služio je kao kapelan u Travniku 1965./1966. god. te na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu napisao i 16. listopada 1968. obranio doktorsku radnju iz teologije. Jednu godinu bio je župnik u župi Srca Isusova u Sarajevu te upućen u Rim na studij Svetoga Pisma na Papinskom biblijskom institutu. Vratio se 1972. god. s magisterijem iz Svetoga Pisma i počeo predavati Novi Zavjet i ekleziologiju na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji. Od 1976. do 1983. god. bio je rektor Vrhbosanske katoličke bogoslovije.

Kanonikom vrhbosanskim imenovan je u siječnju 1985., a u siječnju 1987. generalnim vikarom i tu službu, uz kraći prekid 1990. god., obnaša i danas. U rujnu 1993. imenovan je savjetnikom Kongregacije za katolički odgoj, a 21. prosinca iste godine papa Ivan Pavao II. imenovao ga je svojim počasnim prelatom.

Tijekom više od tri decenije dr. Zovkić vrlo često i plodno sudjeluje na domaćim i inozemnim znanstvenim skupovima koji se bave biblijskim i ekleziološkim temama te posljednjih godina napose ekumenskim i međureligijskim dijalogom. S pravom ga se smatra ekspertom za dijalog. Od lipnja 1997. aktivni je suradnik Međureligijskoga vijeća.

Bibliografija dr. Zovkića obuhvaća 12 objavljenih knjiga, oko 80 znanstvenih članaka iz egzegeze i Svetoga Pisma općenito, oko 60 znanstvenih članaka iz ekleziologije i međureligijskoga dijaloga, oko 240 novinskih

članaka, više od 90 recenzija, 7 prevedenih knjiga i 5 knjiga na kojima je radio kao priređivač. Svoje znanstvene i druge tekstove objavljuje u raznim domaćim i inozemnim publikacijama.

2. Anto Popović: Prof. Mato Zovkić kao bibličar

Najprije želim zahvaliti organizatorima na pozivu da sudjelujem u ovom svečanom događaju u čast msgr. prof. dr. Mati Zovkiću. Meni je povjerena zadaća da u kratkim crtama prikažem prof. Matu Zovkića kao bibličara. Ovdje želim kratko osvijetliti *tri područja* djelovanja prof. Zovkića.

Prvo je područje egzegeze - prof. Zovkić kao egzeget, kao znanstveni, stručni tumač svetopisamskih tekstova;

Drugo je područje profesorskoga djelovanja dr. Zovkića;

Treće je područje eklezijalnoga djelovanja, odnosno prof. Zovkić kao bibličar Crkve.

1. *Profesor Zovkić kao egzeget.* Za stručno tumačenje svetopisamskih tekstova profesora Zovkića karakteristično je da interpretacijsku metodu prilagođava naravi biblijskih tekstova. Na taj način prof. Zovkić stavlja interpretacijsku metodu u službu otkrivanja izvornoga *smisla* svetopisamskoga teksta kao i *značenja* istoga teksta za suvremenoga čitatelja.

Za ilustraciju ovoga načelnog interpretacijskoga pristupa svetopisamskim tekstovima dovoljno je podsjetiti na nekoliko primjera iz knjige profesora Zovkića: *Isus u Evandelju po Luki*, Biblioteka "Radovi" 5, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2002. Kada dr. Zovkić u ovoj knjizi tumači ulomak Lk 2,1-7 ("Roden u Betlehemu za vrijeme rimskog cara Augusta", str. 88), za čije razumijevanje je potrebno pojasniti povijesni kontekst, tada je interpretacija iscrpna u povijesnom pogledu. Kada je za razumijevanje teksta potrebno poznavati židovsku pozadinu, kao što je to slučaj s ulomkom Lk 2,41-42 ("Isusov 'Bar Micvah'", str. 107-110), tada je detaljno protumačen ovaj događaj iz Isusova života iz perspektive židovskoga konteksta. Kada je Lukin tekst potrebno promatrati kroz prizmu sinopse, a takav je opis događaja Isusova krštenja (Lk 3,21-23 i Mt 3,13-17; Mk 1,9-11), tada je analiza sinoptičkih tekstova temeljita i u funkciji otkrivanja specifične poruke svakoga od sinoptičkih ulomaka (usp. "Sinoptička tradicija o Isusovu krštenju", str. 119-124).

Odlika je egzegetske analize profesora Zovkića da *izvornu poruku* svetopisamskoga ulomka u novozavjetnom vremenu aktualizira u *životu današnje Crkve*. Tako je u analizi ulomka "Isus kod Marte i Marije (Lk 10,38-42)" (str. 191-216) autor ukazao najprije na nezamjenjivu ulogu žena u prvoj kršćanskoj zajednici (str. 209-214), a potom u današnjoj Crkvi (str. 214-215).

O *znanstvenoj kvaliteti* interpretacije svetopisamskih tekstova profesora Zovkića svjedoči konzultirana brojna egzegetska literatura (egzegetski komentari, monografije i članci iz egzegetsko-teoloških časopisa na svjetskim jezicima kao i na hrvatskom jeziku).

Specifičnost je prof. Zovkića kao bibličara da pri tumačenju svetopisamskih ulomaka, uza strogo znanstvenu literaturu, koristi i *dokumente crkvenoga učiteljstva*, a radi pojašnjenja doktrinalnoga, eklezijalnoga, pastoralnoga smisla svetpisamskoga teksta.

2. *Profesorsko djelovanje dr. Zovkića*. Prof. Zovkić predaje na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji od 1972. god. Međutim, on je prisutan na svim teološkim učilištima hrvatskoga govornog područja već trideset godina preko prijevoda udžbenika za biblijske predmete. Od sedam knjiga koje je profesor Zovkić preveo, šest su udžbenici za biblijske predmete. Riječ je o tri uvoda u Sveto Pismo: *Opći uvod* (W. HARRINGTON, *Uvod u Bibliju - Spomen objave*, Priručnici 17, Kršćanska sadašnjost /KS/, Zagreb, 1991.; prof. Zovkić je ovu knjigu preveo 1974. god.); *Uvod u Stari Zavjet* (W. J. HARRINGTON, *Uvod u Stari Zavjet - Spomen obećanja*, Priručnici 15, KS, Zagreb, 1993.; prof. Zovkić je ovu knjigu preveo 1974. god.) i *Uvod u Novi Zavjet* (W. J. HARRINGTON, *Uvod u Novi Zavjet - Spomen ispunjenja*, Priručnici 13-14, KS, Zagreb, 1993.; prof. Zovkić je ovu knjigu preveo 1974. god.). Tu su još prijevodi dviju biblijskih teologija: jedna Staroga i Novoga Zavjeta (R. E. BROWN i drugi, *Biblijska teologija Staroga i Novoga zavjeta*, Priručnici 18, KS, Zagreb, 1993.; prof. Zovkić je ovu knjigu preveo 1978. god.), i druga teologija Novoga Zavjeta (F. PORSCHE, *Mnogo glasova jedna vjera. Novozavjetna teologija, njezini počeci, razvitak i osnovni smjerovi*, Priručnici 22, KS, Zagreb, 1988.; prof. Zovkić preveo je ovu knjigu 1985. god.). Tu je još i priručnik za biblijski predmet "Uvod i egzegeza evanđelja i Djela apostolska" (HARRINGTON, D. J., VIVIANO, B. V. i dr., *Komentar evanđelja i Djela apostolskih*, Priručnici 1, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 1997.). Do početka djelovanja prof. Zovkića na hrvatskim teološkim učilištima za gore navedene biblijske predmete uglavnom su korištene skripte. Od prof. Zovkića teološka učilišta na hrvatskom govornom području dobila su za biblijske predmete kvalitetne udžbenike koji se koriste već trideset godina. Tajna uspjeha ovih priručnika koje je preveo leži u činjenici da je prof. Zovkić bio ne samo prevoditelj, nego i odabiratelj teksta koji je trebalo prevesti za potrebe hrvatskih teoloških učilišta. On se pokazao dobrim poznavateljem biblijske literature na stranim jezicima i istodobno je dobro ocijenio koji će od udžbenika biti prikladan i za naše domaće potrebe. Na taj način svojim je prijevodima biblijskih priručnika dao pečat suvremenom studiju Biblije na domaćim katoličkim teološkim učilištima.

Kao sastavni dio profesorskoga rada dr. Zovkića, važni su njegovi stručni prikazi novih publikacija knjiga. Od ukupno 90 prikaza (recenzija) oko dvije trećine su prikazi knjiga isključivo biblijske tematike. Od toga je nešto više od 40 prikaza knjiga koje su objavljene na stranim jezicima (22 na engleskom, 16 na njemačkom, 2 na latinskom, 1 na francuskom, 1 na talijanskom), a 17 prikaza biblijskih knjiga na hrvatskom jeziku. Na ovaj način on je omogućio završenim studentima, kasnijim pastoralnim djelatnicima kao i kolegama bibličarima, da mogu biti informirani o najnovijim pravcima i dostignućima na području biblijskih istraživanja.

3. *Profesor Zovkić kao eklezijalni bibličar*. Prema *Dei Verbum*, dogmatskoj konstituciji o božanskoj objavi Drugog vatikanskog sabora, broju 21: “Crkveno propovijedanje treba se hraniti i biti upravljano Svetim pismom.” Isti broj u nastavku govori da u Svetom Pismu Bog prijateljski dolazi u susret ljudima kao svojim sinovima i s njima razgovara (DV, 21).

Od 12 knjiga koje je napisao prof. Zovkić posebno su za ovo eklezijalno djelovanje naviještanja Božje Riječi važne tri knjige tumačenja nedjeljnih misnih čitanja: *Matejevo evanđelje u našoj Misi. Biblijski komentar misnih čitanja u godini A*, Liturgijska pomagala 36, KS, Zagreb, 1995.; *Markovo i Ivanovo evanđelje u našoj Misi. Biblijski komentar misnih čitanja u godini B*, Liturgijska pomagala 37, KS, Zagreb 1995.; *Lukino evanđelje u našoj Misi. Biblijski komentar misnih čitanja u godini C*, Liturgijska pomagala 35, KS, Zagreb, 1995.

Ove tri knjige tumačenja nedjeljnih misnih čitanja prof. Zovkića primjer su kako “se crkveno propovijedanje treba hraniti i biti upravljano Svetim Pismom” (DV, 21). Knjige nedjeljnih misnih tumačenja prof. Zovkića uspješno približavaju i otkrivaju izvornu snagu Božjega govora sadržanog u Svetom Pismu i na taj način doprinose da se život Crkve i život vjernika hrani “kruhom života... sa stola riječi Božje” kao i “sa stola Tijela Kristova” (DV, 21).

Velika je zasluga prof. Zovkića za njegovanje biblijske tradicije u *mjesnoj Crkvi Vrhbosanske nadbiskupije*. Dovoljno je navesti tri primjera. *Prvi primjer* može se uzeti iz zbornika: *Josip Stadler. Život i djelo. Zbornik radova sa međunarodnih znanstvenih skupova o Josipu Stadleru* (1998., Sarajevo, Zagreb), prir. P. Jurišić, *Studia Vrhbosnensia* 11, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 1999. U ovom zborniku dva su hrvatska bibličara, prof. dr. A. Rebić i prof. dr. M. Zovkić, govorili o profilu nadbiskupa J. Stadlera kao bibličara. Prof. Zovkić je u svome prilogu u ovom zborniku (“Žene uz Isusa i prvu Crkvu prema Stadlerovu komentaru Trećeg evanđelja i Djela apostolskih”, str. 585-614) ne samo podsjetio da je nadbiskup Stadler napisao pet knjiga - komentara četiriju evanđelja i Djela

apostolskih, nego je dopunio i aktualizirao Stadlerov komentar na taj način što je poslije iznošenja Stadlerova tumačenja donio u obliku konstatacije bitnu poruku dotičnoga ulomka prema suvremenom egzegetskom shvaćanju. Drugi primjer Zovkićeva njegovanja biblijske tradicije mjesne Crkve jest više anonimna, ali vrlo konkretan. Riječ je, naime, o tradicionalnim "Danima sluge Božjega Josipa Stadlera", s misnim slavljinama i tematskim propovjedima svakoga 8. datuma u mjesecu. Za ovu godinu, tj. 2007., sve tematske propovjedi uokvirene su tematskim naslovom "Riječ Božja u životu i poslanju Crkve", a devet od ukupno dvanaest propovjedi jesu biblijske propovjedi iz biblijskih komentara nadbiskupa J. Stadlera. Odabir ovih tema propovjedi, može se naslućivati, djelo je prof. Zovkića. Uz pomoć okvirne teme: "Riječ Božja u životu i poslanju Crkve", uspješno je povezana mjesna Crkva s predstojećim događajem opće Crkve, a to je XII. opća, redovita sinoda biskupa, koja će se održati u Rimu, u listopadu 2008. Naime, tema predstojeće opće sinode glasi: "Riječ Božja u životu i poslanju Crkve." *Treći primjer* njegovanja biblijske tradicije mjesne Crkve predstavlja najnovije objavljivanje Biblije koju je preveo nadbiskup vrhbosanski Ivan Ev. Šarić (*Biblija. Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*, preveo Ivan Ev. Šarić, 1. popravljeno izdanje, Hrvatsko Biblijsko društvo - Zagreb, Vrhbosanska nadbiskupija - Sarajevo, Glas koncila - Zagreb, 2006.). Ovaj prijevod nadbiskupa Šarića, koji je izvorno nastao u vremenu Drugoga svjetskog rata, sada je temeljito revidiran na temelju usporedbe s izvornim jezicima Biblije. Prof. Zovkić je usporedio ovaj Šarićev prijevod s onim dijelovima Biblije koji su napisani na grčkom, a to je cijeli Novi Zavjet (27 knjiga) i deuterokanonske knjige Staroga Zavjeta (7 knjiga i grčki dijelovi knjige o Esteri i Danijelove knjige). Uz prof. Zovkića, na reviziji ovoga Šarićeva prijevoda sudjelovali su i prof. dr. Karlo Višaticki, koji je usporedio Šarićev prijevod s hebrejskim izvornikom svih starozavjetnih knjiga (38 knjiga), izuzev knjige Psalama, koju je obradio prof. mr. Božo Odošić.

Na kraju čestitam priređivačima (profesorima: M. Josipović, B. Odošić, F. Topić) i Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji na objavljivanju zbornika u čast prof. Zovkića. Zbornik je bogat temama i kvalitetan s gledišta obrade tema. Ovaj zbornik radova izraz je poštovanja i priznanja prof. Zovkiću za njegov znanstveni rad i svećeničko djelovanje. Tim izrazima poštovanja osobno se i najiskrenije pridružujem.

3. Božo Odošašić: Nastanak zbornika u čast dr. Zovkiću

Dr. Mato Zovkić je teolog i bibličar Katoličke Crkve, profesor na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji već 35 godina. Svojim radom na ovoj Teologiji i u Đakovu, svojim sudjelovanjima na mnogim međunarodnim simpozijima i znanstvenim skupovima, i kao predavač i kao pisac stekao je ugled kako u Crkvi u Hrvata tako i u svijetu. Svi smo mi radeći s Matom učili i učimo od njega i njegovih pisanih i s drugih jezika prevedenih djela. O 70. obljetnici njegova života zavrijedio je i našu pažnju ali i zahvalnost. O potrebi obilježavanja nekih godišnjica naših profesora tadašnji dekan dr. Marko Josipović i jedna skupina profesora raspravljala je u kuloarima već više godina. Već negdje 2004. god. isticano je da bismo morali prirediti spomen zbornik dr. Zovkiću jer je mnogo učinio za ovu Teologiju i svojim pisanim djelima zaslužan je za promicanje Biblije i biblijskoga studija u cijeloj Crkvi u Hrvata. Kako je dr. Zovkić i naslovni docent Bogoslovnoga Fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, na sjednici hrvatskih bibličara i Hrvatskoga katoličkog biblijskog djela 26. siječnja 2005. bilo je zaključeno da se priredi zbornik povodom 70. obljetnice dr. Adalberta Rebića, što je preuzeo Bogoslovni fakultet u Zagrebu, ali i dr. M. Zovkiću, što sam ja obrazložio i preuzeo obvezu da u dogovoru s Vrhbosanskom katoličkom teologijom zbornik priredimo mi u Sarajevu. Mislim da su dr. B. Duda, dr. A. Kresina, dr. J. Fućak, dr. A. Rebić i dr. M. Zovkić najzaslužniji za širenje interesa za Bibliju i biblijski studij u nas nakon Drugoga vatikanskog sabora. U razgovoru s dekanom i kolegama profesorima naše Teologije odlučeno je na sjednici Proforskoga vijeća Vrhbosanske katoličke teologije 4. ožujka 2005. da svoju pažnju i zahvalnost izrazimo spomen zbornikom znanstvenih radova u čast dr. Zovkiću. Izabrano je povjerenstvo od trojice članova, tadašnji dekan dr. Marko Josipović, mr. Božo Odošašić i dr. Franjo Topić, koji su zaduženi da prirede zbornik. Povjerenstvo se brzo dogovorilo o rasporedu poslova. Mr. Odošašić preuzeo je administrativne poslove i posebno obvezu oko angažiranja bibličara i drugih teologa, Zovkićevih prijatelja, da sudjeluju u zborniku. Dr. Josipović i dr. Topić preuzeli su brigu oko tehničkih poslova priređivanja za tiskanje i za financiranje zbornika.

Popis mogućih sudionika priredio je mr. Odošašić te je službeni poziv u ime Vrhbosanske katoličke teologije (s protokolom 58/2005) 13. travnja 2005. upućen je na 60-ak imena: svim bibličarima Hrvatima u BiH, u Hrvatskoj i u inozemstvu. Poziv je upućen i svim profesorima Vrhbosanske katoličke teologije. U dopisu, uz najkraću biografiju dr. Zovkića, naglašena su područja Zovkićeva znanstvenoga istraživanja: ekleziologija,

biblijske znanosti i međureligijski dijalog, te da bi prilozi bili poželjni iz tih područja, a da će se rado uvrstiti u zbornik i radovi iz drugih područja filozofsko-teoloških znanosti. Zamoljeno je da prilozi ne premašuju 20 klasičnih kartica. Naravno, to profesori nisu ni blizu poštivali pa je zato pred nama zbornik od 1065 stranica. Neki smatraju da je previše glomazan. Nismo inzistirali na skraćivanjima jer smo se, kako su radovi stizali, sve više uvjerali u visoku stručnost i znanstvenost radova. Osim bibličara koji su zamoljeni za sudjelovanje u zborniku, pozvani su bivši ugledni profesori Vrhbosanske katoličke teologije: dr. Ratko Perić (Mostar), dr. Želimir Puljić (Dubrovnik), dr. Franjo Komarica (Banja Luka), dr. Anto Orlovac (Banja Luka), dr. Petar Vrankić (Augsburg), dr. Marko Matić, D.I. (Zagreb). Imajući u vidu da je dr. Zovkić predavao i u Đakovu, osim tamošnjih bibličara (npr. ovdje prisutnoga promotora i Zovkićeva kolege sa studija biblijskih znanosti u Rimu msgr. i prof. Luke Marijanovića), posebno je zamoljen za sudjelovanje u zborniku dekan Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta u Đakovu, sada već pokojni dr. Nikola Dogan, koji se odmah rado odazvao. Koliko znam, to je njegov zadnji članak koji je još za svoga života objavio. Poziv na sudjelovanje poslan je najbližim susjedima, bibličarima Slovencima, s kojima se osobno poznamo, s kojima smo studirali i uvijek surađivali. Na ugodno iznenađenje pet profesora se javilo (od njih 8 pozvanih na sudjelovanje) i brzo su dostavili svoje priloge. Dr. Jože Krašovec, akademik, molio nas je da uvrstimo i prilog dr. Irene Avsenik Nabergoj, profesorice pri katedri Staroga Zavjeta u Ljubljani, koja se posebno posvetila proučavanju biblijske misli u književnim djelima Ivana Cankara, čiji je brat msgr. Karlo Cankar (1887.-1953.) bio prelat, kanonik, kateheta, urednik prvih katoličkih časopisa u Sarajevu i župnik u sarajevskoj župi Stup.

Nismo zaobišli ni neke prijatelje bibličare iz drugih zemalja. Pozivu se među prvima odazvao kanonik i profesor dr. Janoš (Ivan) Šmatović iz Györa, Madarska. On je Gradišćanski Hrvat, sin roditelja hrvatske manjine u Madarskoj, a prijateljili smo se na brojnim biblijskim kolokvijima u Beču i drugdje. I dr. Frederic Manns, franjevac, profesor biblijskih znanosti i arheologije na Franjevačkoj biblijskoj školi u Jeruzalemu, koga sam susreo pri otvaranju Biblijskoga muzeja u Cerniku (2006.) i dok sam s profesorima iz Zagreba razgovarao o zborniku, on se sam ponudio za pisanje članka u čast Zovkiću, jer bi mu, kako reče, bila čast naći se među našim bibličarima, a i on je rodom iz Banje Luke. I on je vrlo brzo dostavio svoj dragocjen članak o znaku Kane u židovskoj tradiciji. Bez oklijevanja odazvali su se naši bibličari iz Zagreba, Splita, Rijeke, Đakova, nekoliko profesora Vrhbosanske katoličke teologije i Franjevačke teologije u

Sarajevu, profesori bibličari u inozemstvu, dr. Stipe Jurič, dominikanac, bibličar (Angelicum, Rim), dr. Tomislav Vuk (Jeruzalem), te naši, tada još studenti biblijskih znanosti u Rimu, Darko Tomašević (sada profesor Novoga Zavjeta na našoj Teologiji), Marinko Antolović (sada student Vatikanske diplomatske akademije), Domagoj Runje (Antonianum, Rim). Iz Njemačke javio se dr. dr. Heinz Giesen, profesor biblijskih znanosti iz Bonna. On je Zovkićev kolega sa studija iz Rima. Uvrstili smo i rad osobnih Zovkićevih prijatelja Marianne i Christopha Sprenga, humanitarnih radnika, jer su željeli zabilježiti svoje doživljaje u susretima s Matom. Za predgovor Zborniku zamolili smo Visokoga kancelara Vrhbosanske katoličke teologije, nadbiskupa vrhbosanskoga uzoritog kardinala Vinka Puljića. Samo za nekoliko dana dostavio je svoj prilog koji uokviruje Matinu biografiju i kao profesora, znanstvenika teologa, svećenika, kanonika i generalnoga vikara. Profesori su često opterećeni mnogovrsnim poslovima pa je neke od sudionika trebalo i više puta podsjećati na dato obećanje a onda i poticati da na vrijeme dovrše i dostave svoj rad. S Vrhbosanske katoličke teologije 8 je profesora napisalo svoje radove za zbornik u čast Zovkiću a u cijelom zborniku sudjelovao je 41 autor. Radovi inozemnih autora objavljeni su na jezicima na kojima su ih oni napisali (njemački, francuski, slovenski), a većina radova na hrvatskom ima kratki sažetak na jednom od svjetskih jezika.

Prikupljene radove lektorirao je don Ilija Drmić koji je odmah ocijenio zbornik kao veličanstveno djelo. Dr. Marko Josipović u korekturi i pri-pravljanju teksta za tisak zacijelo se najviše namučio. Bilo je mnogo posla zbog mnogih citata u radovima na grčkom i hebrejskom. Naši kompjutori, zbog različitih programa i fontova na kojima su tekstovi pristizali, jednostavno mnoge tekstove nisu prihvaćali. Minucioznom kontroliranjem svake riječi i rečenice, upornim radom, sve tekstove je u jedan font za tisak priredio neumorni dr. Josipović. Čak je u mnogim tekstovima i bilješke kontrolirao, ponegdje i dodao, popravljao i točno ispisao. Za sažetke na stranim jezicima ponegdje smo u nuždi angažirali i pomoć tražili od uvijek spremnoga za ovakove poslove samog jubilarca dr. Zovkića. Hvala njemu i svima koji su na bilo koji način sudjelovali u pripremi ovoga zbornika.

Svi smo iz povjerenstva zajedno tekstove rasporedili i svrstali tematski prema sadržaju grade u tri nejednaka dijela. Prijelom teksta i konačnu pripremu za tisak obavio je gospodin Gianni Fazlagić a štampan je u MEC tiskari u 1000 primjeraka. U suradnji s upravom Teologije i Nadbiskupije vrhbosanske financije su pribavljali dr. Josipović i dr. Topić. Zahvaljujući uspješnom radu i suradnji i s mnogim drugim osobama zbornik je po-

četkom srpnja izašao iz tiska a danas ga dajemo vama na čitanje i prosudbu njegove vrijednosti. Zbornik je svojevrsna promocija prije svega brojnih bibličara i vrsnih profesora teologa u Hrvata.

Jedan od uglednih sudionika, biskup R. Perić, reče mi da je zbornik “remek djelo naše Teologije i njezino primjereno znanstveno predstavljanje svijetu teoloških znanosti”.

4. Luka Marijanović: Biblijski prilozi u zborniku u čast dr. Zovkiću

Poštovani i dragi prijatelji! Osobita mi je čast i zadovoljstvo sudjelovati večeras ovdje u Sarajevu u predstavljanju “Zbornika radova u čast msgr. dr. Mati Zovkiću u povodu 70. obljetnice života i 35 godina profesorskog djelovanja”. Dopustite mi, da prije nego počnem govoriti o biblijskim prilogima u zborniku, i ja nešto rečem o našem jubilarcu.¹ Premda je on stariji od mene, ipak sam ga imao prilike kroz neko vrijeme pratiti kao bogoslova do njegove Mlade mise 1963. god., kad je bio u Đakovu dovršavao svoj osnovni filozofsko-teološki studij. U đakovačkom je sjemeništu dr. Zovkić obnašao i iznimnu čast generalnoga duktora. Već je onda on u svojim bogoslovskim danima svratio pozornost na sebe, kao izdavač nekih svojih prijevoda s francuskoga jezika.² Bila je tu i jedna omanja knjižica, ali je bila novost to, što je bila tiskana pravim knjigotiskom.³ Mi smo do tada bili navikli skoro isključivo na ciklostilska izdanja knjiga, koja smo sami umnažali. Posebno je dr. Zovkić svratio pozornost na sebe, kad se od naše škole opraštao križevački svećenik prof. dr. Silvestar Kiš na kraju školske godine, ako se još dobro sjećam, 1962./1963. Bio je profesor pastoralne teologije na Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu (od 1954.) i svakom je od nas bogoslova, a ne samo svojim slušačima iz pastoralne teologije, osobno predao ciklostilski umnožen seminarski rad Mate Zovkića o pastoralnom radu među mladima, napose među seoskom mladeži. To je bila, kako se profesor lijepo bio izrazio, njegova

¹ Mr. sc. Luka Marijanović je viši predavač biblijskoga studija na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu od 1974. god. do danas, i kanonik je Stolnoga kaptola sv. Petra u Đakovu, biskupija Đakovačke i Srijemske.

² Prof. Zovkić je tako preveo s francuskog jezika: Raoul PLUS, *U brazdi (1-3)*, Đakovo, 1960.; Raoul PLUS, *Sjetva (4-6)*, Đakovo, 1960.

³ Mère FRANÇOISE, *Gospodine, pokaži mi put*, Đakovo, 1962. Knjižicu su izdali đakovački bogoslovi, odgovornost je za tiskanje bio preuzeo Petar Jukić, kasnije profesor na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu.

oporuka svima nama. Kad taj seminar danas uzmem u ruke, ni danas, nakon četrdeset i pet godina, nimalo nije izgubio na svojoj svježini i aktualnosti. To samo znači da su zadaci pastoralna i onda i danas bili i ostali isti.

Premda je prof. Zovkić od mene i po godinama i po školi stariji, imao sam ipak sreću s njime proboraviti zajedno u Papinskom hrvatskom zavodu sv. Jeronima u Rimu i ondje studirati na Biblijskom fakultetu Papinskoga biblijskog instituta. Nakon odlaska iz Đakova našega profesora dr. Rudolfa Römera u Sarajevo na ponovno otvorenu Vrhbosansku katoličku teologiju, dr. Zovkić je kod nas u Đakovu predavao biblijske predmete u školskoj godini 1973./1974. Smijem ovom prigodom istaknuti da sam ondje bio njegovim izravnim nasljednikom.⁴

Ona biblijska, po plodovima ćete ih prepoznati (Mt 7,16), vrijedi i ovdje. Mato Zovkić neumorno i marljivo radi, opus mu je opsežan. Nije prestajao raditi ni onda kad je Vrhbosanska katolička teologija bila u izbjeglištvu. I onda su izlazile njegove biblijske knjige s oznakom mjesta izdavanja: Sarajevo i ujedno Bol na Braču. Za rata 1991.-1995. dr. Zovkić je održao u Đakovu bogoslovsku tribinu 15. ožujka 1995. pod naslovom: *Aktivna spremnost na evanđelje mira*.⁵ Zadužio nas je sve, kao najpriznatiiji naš teolog i bibličar, i svojim brojnim biblijskim knjigama i člancima, i napose po biblijskim priručnicima koje je preveo i koje mi godinama još uvijek veoma korisno upotrebljavamo. Biblija mu je, kao i sama Crkva, bila uvijek na srcu, o čemu svjedoči i ovaj zbornik kao znak priznanja i poštovanja, zbornik u kojem sudjeluje četrdeset i jedan autor, uglavnom kolege i prijatelji iz raznih zemalja. Može li se, pitam se, uopće predstaviti u nekoliko minuta takav zbornik koji obuhvaća 1065 stranica?! Ta zato bismo trebali poseban simpozij! Radovi u zborniku pretežito obrađuju svetopisamske teme i pitanja, zatim pitanja u svezi s dijalogom, a zastupljene su i teme iz područja ekleziologije, ekumenizma, dogmatike, etike, povijesti i kanonskoga prava. Svi su ti radovi u zborniku razvrstani u tri skupine, koje imaju naslove: *Bog i čovjek u Bibliji Staroga zavjeta*, *Objava Božjega kraljevstva u Novom zavjetu* i *Crkva u dijalogu sa svijetom*. Dok ovdje nazočnom profesoru msgr. Zovkiću čestitam i zahvaljujem u ime svoje i u ime Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Đakovu Sveuči-

⁴ Još uvijek rado ovdje posegnemo za skriptama: Mato ZOVKIĆ, *Zajednica novog čovjeka u Kristu, Biblijske teme o Crkvi*, Đakovo, 1973.; Mato ZOVKIĆ, *Izveštaj evanđelja o mucima Isusovoj*, Đakovo, 1973.; Robert NORTH - Raymond E. BROWN, *Biblijska geografija*, preveo Mato Zovkić, Đakovo, 1973. Nadalje, tu su bila njegova skripta i prijevodi o inerciji Svetoga Pisma itd.

⁵ Predavanje je objavljeno u zborniku bogoslovnih tribina (1992.-1998.), *Tražeci svjetla obnovna*, Đakovo, 1999., str. 11-29.

lišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, predstaviti ću vam samo prvi i drugi dio zbornika, i to u vremenu koje nam stoji na raspolaganju.⁶

U prvom dijelu zbornika koji nosi naslov *Bog i čovjek u Bibliji Staroga zavjeta* prvi je prilog članak prof. dr. Ivana Šporčića s Teologije u Rijeci: *Biblijska tajna stvaranja u dijalogu sa znanošću*. Uvijek će biti zanimljivo govoriti o stvaranju prema Svetom Pismu, o prirodnim znanostima, napose evoluciji, te teologiji u odnosu na Sveto Pismo i prirodnoznanstvene teorije. Autor članka naglašava različitost znanstvenih teoloških, ali i različitost pristupa biblijskih autora ovom problemu, te njihovo uzajamno nadopunjavanje, a ne isključivost. Biblijski se, naime, tekstovi nikad ne čitaju kao povijesni tekstovi, već kao tekstovi povijesti spasenja, kojima u prvom planu nije prirodnoznanstvena istina, već teološko-antropološki pogled na čovjeka i njegovo okruženje. Biblijski tekstovi o stvaranju nisu u prilog, ali nisu ni protiv prirodnoznanstvenih teorija o stvaranju. Riječ je tako o dva pristupa, koji se međusobno nadopunjuju, a ne isključuju.

Drugi je prilog članak prof. dr. Bože Lujića s Franjevačke teologije u Sarajevu, odnosno Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: *Problem Božje nazočnosti: je li Gospodin među nama ili nije? (Izl 17,1-7)*. Poglavlje Izl 17 predstavlja značajnu etapu na putovanju kroz pustinju prema Obećanoj zemlji, gdje autor narativno stilističkom metodom obrađuje problem duboke kušnje: Tko koga kuša? Je li narod kuša Jahvu ili Jahve iskušava narod? I tko se protiv koga buni: narod protiv Jahve ili Jahve protiv naroda? Pitanja su posve jasna. Pobunu, naime, vrši narod, što je uostalom i u predaji bilo stalno naglašavano, počevši tamo od pravljenja zlatnoga teleta pa dalje. Narod mrmlja i stalno se nešto buni, pa to deuternomistički pisac preuzima kao pouku i opomenu za narod na potpunu poslušnost Bogu.

U svom pak prilogu prof. dr. Adalbert Rebić, *Kajin i Abel (Post 4,1-16)* iznosi raspravu novijih biblijskih stručnjaka o literarnoj i povijesnoj naravi ovoga biblijskog odlomka. Je li Kajin povijesna ličnost koju bi biblijski pisac smjestio u biblijsku prapovijest ili je rodozačetnik jednoga plemena, točnije Kenijaca? Prilog je veoma zanimljiv. Dok s jedne strane raste i razvija se nomadski i poljodjelski način života, s druge opet strane raste i razvija se nasilje čovjeka nad čovjekom. Kajin postaje prvim bratoubojicom.

⁶ Koliko je msgr. Zovkić povezan s biskupijama Đakovačkom i Srijemskom valja vidjeti članak Mato ZOVKIĆ, *I danas čuvam komadić crijepa sa stana na medniku*, u: Željko BATARILOVIĆ, *Župa Gradište*, Gradište, 2002., str. 237-239.

Prof. dr. Jože Krašovec s Teološkoga fakulteta Sveučilišta u Ljubljani, u svojem prilogu: *Braća Josipa Egipatskoga od krivnje do pomirenja po pravednom Josipu*, pripovijeda o poznatom događaju, kad su Jakovljevi sinovi opterećeni krivnjom u Egiptu susreli svoga brata Josipa, koji im oprašta nanесenu nepravdu i krivnju i tako im postaje spasitelj. Nije ih zaboravio već im je u nevolji pritekao u pomoć. Tako Josip postaje otkupitelj, odnosno spasitelj cijele svoje obitelji u materijalnom i duhovnom pogledu.⁷

Idući prilog također je prilog slovenske bibličarke Terezije s. Snežne Večko s Teološkoga fakulteta Sveučilišta u Ljubljani: *Daniel posreduje za svoj narod (Dn 9,1-27)*. Pokornička molitva u Dn 9 objašnjava Izraelovo opustošenje u izgnanstvu kao kaznu za njihovu nevjeru prema Bogu. Što se izgnanstvo više bližilo svojem kraju, Danijel je žarkije pozivao svoje sunarodnjake na popravak i obraćenje. To je bio neizbježni uvjet za njihovu obnovu i povratak. Budući da su priznali svoje grijehе i molili Boga za poštedu i milosrđe, on im šalje anđela Gabrijela da im protumači smisao proroštva o sedamdeset sedmica. To tumačenje bilo je važno u stoljećima koja su uslijedila. Dalo je, naime, hrabrosti i potpore kasnijim naraštajima da do kraja izdrže progonstvo zbog svoje vjere.⁸

Profesori dr. Nikola Hohnjec i dr. Đuro Zalar s Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u svojem prilogu obrađuju *Katoličko, evangeličko-luteransko i Vlačićеvo kontroverzno poimanje istočnoga grijehа*. Tu se upoznajemo s klasičnim katoličkim pristupom istočnome grijehu. Potom se iznosi standardni evangeličko-luteranski nauk. Zatim se napose objašnjava razumijevanje istočnoga grijehа kod Matije Vlačićа Ilirika. Prema njegovom promišljanju čovjek je slika Božja, a prvim ili istočnim grijehom ranjen je u svojoj biti, u svojoj supstanciji. Čovjek nije izgubio samo svoje akcidente, tek nešto sporedno, već je izgubio svoju supstanciju, svoju bit. Čovjek se prema Vlačiću, da bi izašao iz svoje uvjetovanosti grijehom, utječe Kristovu otkupljenju.

Profesor biblijskih znanosti i orijentalistike na Franjevačkom biblijskom studiju u Jeruzalemu⁹ dr. Tomislav Vuk, koji se bavi znanstvenim, istraživačkim i pedagoškim radom kao profesor akadskog jezika i mezopotamskih civilizacija, u svojem članku želi istražiti i pojasniti pojmove u

⁷ Prilog nosi naslov u slovenskom jeziku: *Jožefovi bratje od krivde do sprave po pravičnem Jožefu*.

⁸ Prilog je objavljen na slovenskom jeziku i nosi naslov: *Daniel posreduje za svoje ljudstvo (Dan 9,1-27)*.

⁹ U međuvremenu je Franjevački biblijski studij u Jeruzalemu preimenovan u Fakultet biblijskih znanosti i arheologije u Jeruzalemu.

svezi s nazivom orijentalistike, znanosti o istočnjačkim stvarima, te onda pobliže odrediti predmet njezina istraživanja. Inače, znanstvene discipline koje se bave užim i specifičnim područjem orijentalistike unutar proučavanja drevnoga Bliskog istoka, s obzirom na Mezopotamiju, jesu asiriologija, akadistika i sumerologija.

U drugom dijelu zbornika koji nosi naslov *Objava Božjega kraljevstva u Novom zavjetu*, prof. dr. Marinko Vidović s Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Splitu donosi prilog: *Abraham u Rim 4, Svima jednako dostupno opravdanje po vjeri*. Dok Pavao tu obrazlaže glavnu misao, on se, tvrdi dr. Vidović, na sebi svojstven način služi retorikom, argumentirajući temeljnu postavku o evanđelju kao snazi Božjoj na spasenje svakome tko vjeruje. Bog prema Pavlu jednako postupa u odnosu na sve ljude, bez obzira na njihov status. Božje je postupanje prema čovječanstvu određeno vjerom, a ne Zakonom. Ne, dakle, po djelima, koja traži i nalaže Zakon. Upravo je Abraham Pavlu pravi dokaz da je izvorna Božja nakana spašavanja čovječanstva i da je Božji spasiteljski plan oslođen na vjeru, pa zato ističe povezanost opravdanja i vjere. Dakako, pritom isključuje povezanost opravdanja i obrezanja, tjelesno Abrahamovo potomstvo itd., da bi na kraju sav govor o Abrahamu primijenio na svakoga vjernika, na sve one koji se odlikuju abrahamovskom vjerom. Pavao želi izložiti da je u Abrahamu i s Abrahamom započela povijest spasenja. Što je nekoć započeo u Abrahamu, u Kristu je to Bog doveo do vrhunca.

Mladi bibličar na studiju u Jeruzalemu, mr. sc. fra Darko Tepert, opservant zagrebačke franjevačke provincije, u svojem prilogu: *Citati Petoknjižja i aluzije na njega u Lk 2*, želi ispitati izričite i implicitne citate Petoknjižja, te aluzije na njega u *Lk 2*, kako bismo utvrdili namjeru evanđelista Luke pri njihovoj primjeni. Autora Darka Teperta veoma zanima, koristi li Luka podsjećanje na starozavjetne tekstove samo da bi svoje djelo stilski približio biblijskim uzorima ili da bi u njemu naglasio određene teološke, kristološke ili povijesno-spasenjske teme.

Sljedeći prilog jest članak višega predavača mr. sc. Luke Marijanovića s Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Đakovu: *Isusov poučni razgovor s Kanaankom - Susret Riječi s poganstvom (Mt 15,21-28)*. Ne samo dr. Mato Zovkić osobno, već je Sarajevo općenito kao takvo postalo svojevrсна veličina i pojam, kad je u pitanju međureligijski dijalog iz katoličke perspektive u Bosni i Hercegovini, ali i u našem širem okruženju, gdje se drugi, bez obzira što je vjerski različit, posve uvažava i ujedno baš kao drugi, kao punopravni sugrađanin i prijatelj, sasvim prihvaća. Autor pokušava naglasiti aktualnost Isusova dijaloga sa ženom Kanaankom. Navedeni Matejev odlomak postaje uzorom za otvorenost, poziv protiv razgrani-

čenja iz nacionalnih razloga ili religioznoga podrijetla. Budući da Isus otvara put spasenja za sve ljude, ni pogani nisu bili iz njega isključeni. Vjera je razlog zbog kojega Isus pomaže svakomu, ma tko god to bio.

Dalji je prilog mr. Marinka Antolovića, svećenika Vrhbosanske nadbiskupije na poslijediplomskom studiju biblijske teologije na Papinskom sveučilištu Urbanijana u Rimu: *Velikaši svijeta i velikani Božji (Mk 10,41-45)*. U tom se odlomku Markova evanđelja ističe, kako starješine imaju biti sluge, a ne udaljavati se svojim postupcima od Isusa kao Učitelja vodeći se nekim ovozemnim kriterijima, nego po Isusovim kriterijima. Dok ljudi vole vladati jedni nad drugima, kršćani općenito imaju pokazati poniznost i pripravnost služenja jedni drugima. Biti dobar učenik znači biti zadovoljan statusom učenika koji u potpunosti slijedi svoga Učitelja i nalazi svoje zadovoljstvo i ispunjenje upravo u onome što Učitelj čini i od njega traži da čini: da više misli o drugima, manje o sebi i da bude spreman služiti bližnjemu (usp. Gal 5,13).

Bibličar mr. sc. Pero Vidović, profesor na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu, u svojem prilogu: *Osuđen na smrt za bogohulstvo, Isusov odgovor velikome svećeniku (Mk 14,62)*, istražuje tekst Mk 14,60-64, i nastoji rasvijetliti činjenicu zašto je izvanredni židovski sud protumačio Isusov odgovor velikome svećeniku (14,62) kao bogohulstvo zbog kojega je osuđen na smrtnu kaznu. Isus je jasno i hladnokrvno i uvjerljivo odgovorio da je Božji Sin. Autor nakon toga istražuje, što je u Isusovu odgovoru na drugo pitanje velikoga svećenika bilo u tolikoj mjeri okrivljujuće da ga je zbog njega sam vrhovni sud, sinedrij, bio osudio na smrt?! Cijelo je vijeće Isusa proglasilo krivim radi bogohuljenja i kaznilo ga smrću.

Dr. sc. fra Domagoj Runje, član Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja, naš novi specijalista za kumranske rukopise, rodnom iz Sinja, zastupljen je svojim prilogom *O rastavi braka u Mk 10,2-12 i Mt 19,3-9 u svjetlu Hramskog svitka i damašćanskog dokumenta*. Iako među kumranskim rukopisima nema nijednoga spisa koji bi bio u izravnoj i izričitoj vezi s knjigama ili osobama Novoga Zavjeta, ipak to ne znači da oni nemaju nikakve važnosti u proučavanju novozavjetnih knjiga i da mogu doprinijeti boljem razumijevanju nekih odlomaka Novoga Zavjeta, pa tako i ovdje kad je u pitanju rastave braka. Inače, fra Domagoj Runje je nedavno, točnije: 19. lipnja 2007., obranio na Papinskom Sveučilištu Antonianumu u Rimu doktorsku disertaciju s istom tematikom iz biblijske teologije o temi *The people of God in the Temple Scroll (Božji narod u Hramskom Svitku)*.

Prof. dr. fra Marijan Vugdelija s Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Splitu u svojem članku *Upozorenja na zaštitu od zloga oka (Mt 6,22-23)* analizira jedan logion koji nepobitno pripada među najteže za tumačenje

u cjelokupnoj evanđeoskoj predaji. Simbolika toga logiona je kompleksna i pronicljiva, pa se dr. Vugdelija više posvetio literarnoj analizi teksta. Iz te analize jasno proizlazi da slika o oku ne ulazi u filozofska pitanja čulnoga percipiranja, procesa gledanja, već je očito da u široj misaonoj cjelini i sučelju prevladava poticajni ton na dobra djela. Drukčijim se prijevodom dobiva značenje: Gdje god je netko prožet gramzljivošću i pohlepom za zemaljskim dobrima, tu se kvari čitav čovjek, kao što vrijedi i obratno.

Prof. dr. Heinz Giesen C.SS.R s Visoke filozofsko-teološke škole Sveti Augustin u Bonnu (Philosophisch-Theologische Hochschule SVD, Sankt Augustin, Bonn), piše svoj prilog u čast prof. Zovkiću na njemačkom jeziku o *Oslobodenju Zakona iz ropstva grijeha kao mogućnost ispunjenja Zakona (Rim 8,1-4)*.¹⁰ Osmo poglavlje autor stavlja u kontekst cijele poslanice Rimljanima, koje se zbog jasnoga sadržaja može smatrati u neku ruku vrhuncem pisma Rimljanima. Pavao tu prelazi na pozitivne posljedice opravdanja, pa među ostalim ističe da, slobodni od ropstva grijeha i Zakona, živimo životom Duha Svetoga. Naime, ono što Zakon nije mogao učiniti, to je učinilo utjelovljenje Sina Božjega. Izbavljenje biva po Isusu Kristu (Rim 7,25). Kršćanski život se dalje opisuje kao život u Duhu. Duha nam pak daje Isus Krist. Suprotnost mu je život po tijelu. Kršćanstvo prema Pavlu ispunjava Zakon. Ono ne poništava Zakona, već mu daje pravu vrijednost. Poništavaju ga zapravo oni koji mu pripisuju svojstva kojih on zapravo nema. U Kristu je skršena moć propasti, put spaseanja, put opravdanja potpuno je slobodno Božje djelo.

Tek nedavno preminuli prof. dr. Nikola Dogan, dekan Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Đakovu, sa Sveučilišta u Osijeku, u svojem, vjerojatno posljednjem, prilogu za života *Mi propovijedamo Krista raspeta (1 Kor 1,23), Razmišljanje o kršćanskoj mudrosti*, istražuje značenje znanja i mudrosti o Bogu i o čovjeku. Redak se nalazi u jednom od najveličanstvenijih mjesta sv. Pavla, u kome on veoma smjelim antitezama, koje se nižu jedna poslije druge, a jedna sve ljepša od druge, naglašava mudrost "ludosti" križa. Dr. Dogan raspravlja o znanju o Bogu, polazeći od temeljne spoznaje o čovjeku da je on biće koje pita i na pitanja traži odgovor. Zatim autor istražuje što je mudrost ljudskoga života i koju ulogu u tome ima njegova kršćanska vjera. Kršćaninova mudrost jest mudrost koju mu pruža Raspeti Bog na križu. Križ je zadnja riječ Božje mudrosti, koju izgovara ljubav. Autor zatim nastoji iznijeti osnovne spoznaje o mudrome životu kao životu u Bogu, u Isusovu križu, koji ne niječe tjeskobu niti strah

¹⁰ Prilog Heinza Giesena u izvorniku glasi: *Befreiung des Gesetzes aus der Sklaverei der Sünde als Ermöglichung der Gesetzeserfüllung (Röm 8,1-4)*.

pred smrću. Kršćaninova mudrost jest umiranje u Bogu i ustajanje na novi život s Bogom.

Ovdje nazočni prof. dr. Anto Popović, s Franjevačke teologije u Sarajevu, u svojem članku *Sloboda i služenje prema 1 Kor 9,19-23, Sloboda... u zakonu Kristovu* smješta odabrani ulomak u širi kontekst kao novi primjer Pavlove pouke o ispravnom korištenju kršćanske slobode. Dr. Popović naime analizira pojedine retke i ključne izričaje, a sve kroz prizmu dva ključna izričaja: “sloboda” i “služenje”, da bi potom promotrio Pavlovu navjesititeljsku prilagodljivost, koja je usredotočena na svaku od četiri kategorije: Židovi, oni pod Zakonom, oni bez Zakona, i nejak. Pavlova navjesititeljska prilagodljivost slušateljstvu različitih kulturnih i društvenih okruženja čini Pavla trajnim primjerom plodne inkulturacije evanđelja. Pavao je zbog evanđelja “svima postao sve” i nema velikih zahtjeva. Zadowoljan je bio s malim dijelom od apostolske zarade.

Gradišćanski Hrvat prof. dr. János Schmatovich (dr. Ive Šmatović) zastupljen je svojim prilogom na njemačkom jeziku o *Njegovanju pomirenja prema Pavlu, Razmišljanja uz 2 Kor 5,11-21 i Rim 5,10-11*.¹¹ Svaki svećenik pa tako i naš jubilarac prof. Zovkić stoji kao sljedbenik Isusa Krista u službi pomirenja, što je osobito značajno svugdje, pogotovo u zemlji koja je mnogo propatila u posljednjem ratu. Imamo zato njegovati i promicati kršćansku poruku o pomirenju.

Prof. dr. o. Stipe Jurič, OP, s Teološkog fakulteta Papinskoga sveučilišta sv. Tome Akvinskog u Rimu, u svojem članku *Eshatološka perspektiva Crkve u knjizi Otkrivenja* naglašava kako eshatološki događaji, o kojima knjiga govori, leže izvan iskustva i izvan povijesti. Radi se o budućnosti izvan povijesti koja neće i ne može biti determinirana povijesnim čimbenicima. Otkrivenje je objava eshatološkoga spasenja i novoga svijeta koji nadilazi naš vidljivi svijet i sredstva s kojima bi se on mogao prikazati, a koji nam vidjelac s neobičnim slikama pokušava dočarati.

Prof. dr. S. Mirjana Filipič predaje Pavlove poslanice na Teološkom fakultetu Sveučilišta u Ljubljani. U svojem prilogu ona iscrpno piše o spomenu dvojnoga naslova u Okt 15,3a: *Pomen dvojnega naslova pesmi v Raz 15,3a*, gdje pobjednici pjevaju pjesmu koja se navodi kao “pjesma Mojsija, sluge Božjega” ali i kao pobjednička pjesma Janjetova. Iako Ivan govori o Mojsijevoj i Janjetovoj pjesmi, to je ista, tj. Janjetova, pjesma. Mojsije je samo slika, a Krist je stvarnost.

¹¹ Prilog dr. Šmatovića na njemačkom jeziku izvorno glasi: *Die Pflege der Versöhnung nach Paulus, Überlegungen zu 2 Kor 5,11-21 und Röm 5,10-11*.

Prof. dr. fra Mario Cifrak s Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u svojem članku *Važnost pitanja o povijesnom Isusu danas* ističe kako o Isusu možemo govoriti kao subjektu i objektu povijesti, tj. o povijesnom i o historiografskom Isusu. Nakon toga prikazao je kršćanske i nekršćanske izvore o povijesnom Isusu, zatim rasprave koje su se o njemu vodile i orijentacije na koje nailazimo u istraživanju o Isusu.

Dr. Maksimilijan Matjaž, svećenik, slovenski bibličar, koji predaje na Teološkom fakultetu Sveučilišta u Ljubljani, u svojem prilogu na hrvatskom jeziku *Isusova objava Božjeg kraljevstva i demoni* naglašava da Sveto Pismo uopće ne sumnja u postojanje demona i zlih duhova, te o njihovoj velikoj opasnosti za čovjeka. Zato je upravo raskrinkavanje i uništenje demonskih sila jedan od ključnih učinaka spasonosnoga nastupa novoga Božjega svijeta, kraljevstva Božjega. Prema tome, Isusova pobjeda nad demonskim snagama bila je jedan od najvažnijih vidika njegova poslanja.

Prof. dr. fra Ivan Dugandžić s Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u svojem prilogu o tome *Koliko je savjest autonomna? Pojam i značenje savjesti u Novom zavjetu*, govori o pojmu i značenju savjesti (syneidesis) u Novom Zavjetu. To je jedan od najvažnijih antropoloških pojmova, pa se autor bavi njegovim mjestom i značenjem u Novom Zavjetu.

Profesor fra o. Frédéric Manns, koji poučava na Franjevačkom biblijskom studiju (Studium biblicum franciscanum) u Jeruzalemu, ako se dobro sjećam s otvorenja Biblijsko-arheološke izložbe u franjevačkom samostanu Cernik 2005. god., on je starinom iz Banje Luke, u svojem članku na francuskom jeziku *Znamenje u Kani u svjetlu židovske tradicije* posebno ističe kako je za egzegete veoma važno židovsko čitanje Svetoga Pisma. Takvo čitanje nije posve novo, jer su već stari crkveni oci tako bili postupali, napose Origen, Ambrozije i Jeronim. I u tom smislu predlaže novu hipotezu.¹²

Mladi bibličar dr. Darko Tomašević s Vrhbosanske katoličke teologije u Sarajevu u svojem prilogu *Je li se Pavao služio tuđim "popisom nevolja"?*, obrađuje Pavlove popise nevolja, u biblijskoj literaturi inače poznate kao "peristasenkataloge". Popise nevolja donose i pisci iz antike, posebno stoici, Josip Flavije ali i drugi. Možemo ih usporediti s Pavlovima. Uz očite sličnosti koje tu postoje u izboru riječi i stilu pisanja, ipak su još očitije razlike. A bitna razlika sastoji se u shvaćanju samih patnji. Pavao ih tako bitno povezuje s Bogom i Kristom. Pavlove patnje su osob-

¹² U francuskom izvorniku naslov glasi: *Le signe de Cana à la lumière de la tradition juive*.

ne naravi, za razliku od ostalih pisaca, i zato se s pravom ne može tvrditi kako je Pavao od drugih prepisao “popise nevolja, peristasenkataloge”.

O trećem pak dijelu zbornika o *Crkvi u dijalogu sa svijetom* i ostalim priložima izvijestit će nas prof. dr. Franjo Topić s ove Vrhbosanske katoličke teologije. Čast mi je što sam među vama, uglednicima i predstavnicima vjerskog, političkoga i kulturnoga života grada Sarajeva, mogao sudjelovati u predstavljanju ovog Zbornika radova u čast msgr. Mati Zovkiću s ostalim našim večerašnjim predavačima. Za tim ćemo zbornikom, čvrsto sam uvjeren, često posegnuti. Dok kolegi i prijatelju dr. Zovkiću čestitam na ovim visokim životnim jubilejima za njegov nesumnjivo veliki doprinos na polju Svetog Pisma, ekleziologije, ekumenizma i religijskoga dijaloga, želim mu dobro zdravlje i poletan duh u nizu daljih plodonosnih godina, ali čestitam i priređivačima ovoga zbornika i svima koji su potpomogli njegovo izlaženje i da se na vrijeme otisne. Zbornik je doista kao takav *monumentum aere perennius*, spomenik trajniji od mjedi u čast našem Svečaru i Jubilarcu.¹³ Zahvaljujem vam srdačno na strpljivosti i pozornosti.

5. Franjo Topić: Službenik Crkve i naroda

Mene je zapalo da govorim o trećem dijelu zbornika koji nosi naslov *Crkva u dijalogu sa svijetom*, a on sadržava 14 članaka od ukupno 39, od 651. do 1012. str., što znači 361 stranica. Korisno je podsjetiti na autore i naslove njihovih radova:

- Franjo TOPIĆ, *Antropološko čitanje kršćanstva. Ogled o René Girardu*;
- Irena AVSENIK NABERGOJ, *Moć vesti in pot do notranje svobode*;
- Marko MATIĆ, *Razvoj teološke misli o Bezgrešnom začecu BDM*;
- Ratko PERIĆ, *Zovkićeva prosudba Međugorskih zbivanja*;
- Želimir PULJIĆ, *Ima li ljudsko trpljenje smisla?*;

¹³ I na rubu ove večerašnje iznimne svečanosti, koju samo rijetki profesori dožive, predložio bih organizatorima ovoga predstavljanja zbornika, da se također objavi rad dr. Mate Zovkića: *Srijemski mučenici*, Zagreb, 1965. To bi bio veoma vrijedan prilog upoznavanju i slavljenju svetih srijemskih mučenika. Rad je veoma vrijedan, raden je ili kao povijesni seminar ili možda čak kao diplomski rad na KBF-u u Zagrebu, s kojim bismo mogli kroz neko vrijeme biti posve zadovoljni, dok možda netko ne objavi nešto novije i opsežnije. Još nije izašao zbornik radova s međunarodnoga simpozija u prigodi obilježavanja 1700. obljetnice srijemskih mučenika (304.-2004.) u Đakovu i Srijemskoj Mitrovici, koji su sigurno specijalizirani. Rad dr. Zovkića daje opći uvid u ovu značajnu temu te pokazuje nam dr. Zovkića i u svjetlu crkvenoga povjesničara.

- Tomislav JOZIĆ, *Etički aspekti transplantacije*;
- Niko IKIĆ, *Pogled na međureligijski dijalog u BiH. S posebnim osvrtom na doprinos Međureligijskog vijeća BiH*;
- Božo ODOBAŠIĆ, *Nužnost promjene teološkog razmišljanja i pastoralnog djelovanja u promicanju židovsko-kršćanskog dijaloga*;
- Luka MARKEŠIĆ, *Dijalog ili mjesto i uloga drugoga u kršćanstvu*;
- Petar VRANKIĆ, *Arapski kršćani, arapski židovi i arapski muslimani u doba islamske ekspanzije*;
- Tomo VUKŠIĆ, *Banja lučki biskup Jozo Garić (1912.-1946.) za vrijeme Drugog svjetskog rata. Prilog proučavanju međucrkvjenih i međunacionalnih odnosa*;
- Anto ORLOVAC, *Banja Luka i Vrhbosna. Veze i suradnja dviju (nad)biskupija na razini klera*;
- Pero PRANJIC, *Supsidijarnost u crkvenom nauku i praksi*;
- Marianne und Christoph SPRENG, *In Dankbarkeit und Zuneigung*.

U ovom dijelu kako možete i sami zaključiti nalazi se više iznimno vrijednih radova i koji će zacijelo biti i citirani. O Međugorju, o dijalogu, Gospi, etičkim pitanjima, domaćoj povijesti. Neobično je i veoma simpatično svjedočanstvo dvoje Švicaraca o našem slavljenu. Ovaj zbornik je pravi i monumentalni spomenik, *aere perennius*, a rekao bih i dostojni spomenik osobi i radu prof. Zovkića.

No, ja sam se ipak odlučio, a nadam se da ćete se vi složiti, barem kratko progovoriti, u ovoj zgodi o prof. Zovkiću kao autoru eklezioloških i dijaloških članaka i djela. Vrlo je zanimljivo, a izgleda kako je to kod nas normalno, da je o dosadašnjim radovima prof. Zovkića, kako mi je sam posvjedočio, pisano samo jednom odnosno dva puta (L. Markešić i niže potpisani). Urednost i pedantnost prof. Zovkića vidi se i po vođenju biografije (str. 1015-1022) i bibliografije (str. 1022-1055) čime je bitno olakšano bavljenje ovim pitanjima iz života i rada našeg Autora. Sad je ovo još mnogo lakše kad imamo sve u kompjuteru. Inače se nisam mogao oteti pomisli radeći i ovaj prilog: koliko bi više prof. Zovkić napisao da je imao odmah kompjutor?

Kao što se vidi u iz bibliografije priložene u zborniku prof. Zovkić je obrađivao i opća teološka i znanstvena pitanja kao i ona najsloženija teološka, posebno vezana za Drugi vatikanski koncil i neka međureligijska pitanja kao npr. o odnosu kršćanstva i drugih religija. Autor se upuštao u različite teme kao što su već spomenute biblijske, zatim ekleziološke, međureligijskoga dijaloga, povijesti, pastorala, politike. Posvećivao je uz opće teološke teme i više radova lokalnoj Crkvi i teologiji, kao, na prim-

jer, "Provedenost koncilske obnove kod nas" (*Zbornik o Crkvi u BiH 1882.-1982.*), zatim opisao je svoja iskustva kao profesor Vrhbosanske katoličke teologije ili kao rektor Vrhbosanskoga bogoslovnog sjemeništa. Posvetio je više članaka nadbiskupima Stadleru, Šariću (suurednik je i novoga izdanja Šarićeve Biblije), Alaupoviću, Čekadi kao i sadašnjem nadbiskupu kardinalu Puljiću. A ima i intelektualnih *bonbona*, da upotrijebim njegov izraz i pikantnih članaka kao što su međugorska ukazanja, ekumenska duhovnost vjernika u braku, žena partnerka, Pavlovo rodoljublje, vizija države kod sv. Petra, o godišnjici otkrića Amerike itd. Inače Autor je i aktualan što znači da prati suvremene događaje kao što je npr. ovo o Americi ili o Velikom jubileju i drugo.

Studije o međureligijskom dijalogu sabrane su u knjigu *Medureligijski dijalog iz katoličke perspektive u Bosni i Hercegovini* (Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 1998.), o kojoj sam već šire govorio i pisao, a ima dva dijela: I. Tragom Drugog vatikanskog sabora, sa šest članaka, II. Medureligijski dijalog u BiH s osam članaka, te dva dodatka: 1. Izvještaji na međureligijskim susretima o katoličkom gledanju na BiH sa šest priloga koji su svi na stranim jezicima i 2. Prikazi knjiga o međureligijskoj suradnji i dijalogu u svijetu sa šest prikaza.

Žanr i osobine članaka. Dijaloški članci su pisani od 1972. do 1998. god., to znači oko četvrt stoljeća. Oni nude panoramu ideja i tekstova o dijalogu i međureligijskim odnosima. Autor se uglavnom bavi odnosima katoličanstva i islama, katoličanstva i židovstva te o ulozi vjere u povijesnim i posebno u ratnim zbivanjima. Više tekstova je nastalo povodom rata u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Neka su bila prigodna izlaganja na različitim skupovima, a bilo ih je mnogo, prirednim povodom rata na ovom brdovitom Balkanu. Za mnoge organizacije, vjerske i laičke, političke i kulturne, bilo je pitanje moralnoga stava i savjesti, a nekada i stjecanja većega i boljega vlastitog imidža da pokušaju nešto upriličiti o ovom ratu i situaciji u BiH i to od Svjetskoga vijeća Crkava do Američkoga instituta za strateška istraživanja.

Već je iz ovoga kazanoga jasno da je znanstveni diskurs vrlo različit. Tako imamo priloga na najvišoj znanstvenoj razini i s detaljnim i sustavnim kritičkim aparatom kao što su npr. *Koncilski nauk o slobodi religije* (str. 15-27) što Autor smatra najvećom novošću Drugoga vatikanskog koncila i *Djelovanje Duha Božjeg u nekršćanskim religijama i kulturama* (str. 67-92).

Neki su vrlo informativni kao npr. *Susreti vjerskih poglavara BiH od 1991. do 1995. godine* (str. 127-167, to znači 40 str.), gdje imate vrlo korisnu i upotrebljivu kroniku susreta vjerskih poglavara te drugih događaja povezanih s ratom i vjerom u BiH. A prof. Zovkić je i inače poznat kao

vrstan, gotovo magnetofonski registrator ideja, stavova i događaja. (Tako da bi mogao biti novi Nikola Lašvanin).

Smatram da su vrlo vrijedni i čitateljima zanimljivi prigodni tekstovi s različitih međunarodnih skupova o BiH, iz kojih se mogu iščitavati ne samo profesorovi stavovi, nego i oni nadbiskupa vrhbosanskoga, jer je često nastupao u njegovo ime, i Katoličke Crkve u BiH. Pogotovo je to važno za one koji još uvijek smatraju da je ovaj rat bio vjerski rat.

Koji je autorov stav prema dijalogu? Na mnoge dileme, koje su posebno prisutne u ratu i ovim poratnim vremenima, o smislu dijaloga, Autor odgovara: “Kako god to nekim mojim sunarodnjacima i subraći u svećeničkom ministereju može izgledati izlišno, duboko podržavam saborski nauk o stavu Crkve prema nekršćanskim religijama i religijskoj slobodi u pluralističkom svijetu” (str. 11). On je prilikom ovih dijaloških susreta, kako sam svjedoči, “postajao svjesniji svoje katoličke i hrvatske duhovne baštine”. Za njega je ovo djelovanje, osim zadaće Crkve, također osobna spoznaja da je to potrebno radi “zajedničkog djelovanja na opće dobro vjernika i drugih sugrađana”, i dodaje “a nikako vjerski sinkretizam i prozelitizam” (str. 12).

Važnost dijaloga. Prvo, članci kasnije sabrani u knjigu važni su, jer govore o dijalogu. A smatram da je dijalog uz blizanca ekumenizam najveća duhovna vrednota zadnjega stoljeća. To se dade lako zaključiti i u ovoj knjizi. Dovoljno je kao ilustraciju navesti u knjizi citirane riječi Ivana Pavla II. rečene biskupima u Sarajevu: “Ustrajna i temeljita metoda dijaloga mora posebno obilježavati odnose s braćom pravoslavicima i s drugom braćom... Jednako tako srdačnim riječima i iskrenim stavom tražite razloge susretanja i razumijevanja sa sljedbenicima islama.”

Drugo, ovi su radovi važni jer govore o dijalogu u Bosni i Hercegovini, koja je povlašteno mjesto (*locus theologicus*) za dijalog i ekumenizam radi prisutnosti i isprepletenosti 4 vjerske zajednice.

Treće, ova tematika je važna kao iznimna “teološka i dijaloška kronika” ne samo Autora nego i ove mjesne Crkve i ove zemlje.

Zovkićevi dijaloški članci su važni jer su svjedočanstvo kako se dijalog može promicati i u najtežim ratnim vremenima, kad i dijaloške muze uglavnom spavaju, ako nisu već daleko pobjegle s mjesta događaja.

Mislim da je važno i zbog toga što će biti sjeme za snažnije obnavljanje dijaloga na ovim našim paralelama i meridijanima i što će biti dragocjen izvor za buduće teoretske i praktične prouke i stavove o dijalogu.

Ako smijem iznijeti jednu želju, onda se ona nadovezuje na ovu prethodnu točku, da bi najveći uspjeh Zovkićeva rada na dijalogu bio, ako

bi se uspio makar i malo poboljšati dijalog u ovoj zemlji, a koja drugoga puta nema, osim onoga dijaloškoga.

Opći osvrt na Zovkićev znanstveni rad. Prof. Zovkić se u svojim radovima služi kao rijetko tko na ovim prostorima literaturom i to najnovijom na engleskom, njemačkom, talijanskom i francuskom a da o domoćoj i ne govorimo. Preveo je s engleskoga i njemačkoga jezika 7 knjiga. Osim na hrvatskom, Autor je objavio nekoliko članaka na engleskom, njemačkom, francuskom i španjolskom jeziku.

Nije lako sagledati opsežnost Zovkićeva opusa: 140 znanstvenih članaka da ne govorimo o novinskim i recenzijama po 15 stranica u prosjeku, to znači 2300 stranica. A to je dobrih desetak knjiga uz već 12 objavljenih činilo bi 22 knjige. Ne znam koliko ima plodnijih autora na ovim našim prostorima! Bilo bi već vrijeme raditi i na izdavanju sabranih djela našega Autora, poput Rahnerovih *Schriften zur Theologie*. Možda će vam biti zanimljivo da čujete koliko je autor napisao neke godine stranica tekstva, na primjer: 2004. god. 95 stranica, a 1998. god. 174 stranice.

Prije kraja jedna sugestija studentima naše Teologije, a i drugima da uzmu za diplomske i seminarske radnje radove prof. Zovkića (ne treba čekati da umre!).

U ovakvim prilikama ne samo da se smije, nego i treba biti i osoban. Osobno sam primio mnogo od prof. Zovkića. Zahvaljujem mu za odlična predavanja iz biblijskih znanosti i ekleziologije koja sam imao sreću kod njega slušati. Prof. Zovkić bi po znanstvenoj formiranosti i informiranosti, bibliografskim uviđajima, razumijevanju predavane materije, odgovorno tvrdim i ovo nije nikakvo svečarsko pretjerivanje, mogao i može predavati na svakom sveučilištu u svijetu. Profesor me je još kao studenta poticao da pišem (što sam i činio već kao student), da razmišljam o postdiplomskom studiju, i znam također da me je predlagao za postdiplomski studij. Već sam spomenuo mons. Zovkić je često bio znanstveni i ljudski glas Crkve i ove napaćene zemlje, a više puta je predstavljao i kardinala na različitim skupovima. Stoga mu želim i u svoje osobno ime i kao predsjednik velikoga kulturnog društva *Napredak* ovdje zahvaliti za sve dobro učinjeno za ovu Teologiju, za Crkvu i za cijelu BiH.

Nije velik tko se velik rodi, da parafraziram pjesnika, neg je velik koji svoje talente dobro iskoristi. Prof. Zovkić je dosada dobar boj bio, a trku još nije završio i nadamo se će još učiniti mnogo u ovoj našoj Crkvi i u ovoj zemlji koja vapi za osobama ovakva profila. Uvjeren sam da će, s obzirom da izgleda kao jedan od mladih profesora, još mnogo napisati i uraditi.

Daj, Bože, da ova Crkva, hrvatski narod i BiH imadnu što više znanstvenika, profesora, vjerskih radnika i ličnosti kao što je naš slavljjenik

prof. dr. msgr. Mato Zovkić. Profesore, čestitam ovaj veliki jubilej i na mnogaja dobra ljeta.

Kao mali znak priznanja i kao čestitku u ime *Napretka* dat ćemo slavljeniku umjetničku sliku.

6. Mato Zovkić: Riječ Jubilarca na predstavljanju zbornika

Ovih dana pitao me kolega Josipović kao jedan od urednika zbornika, kako se osjećam nakon što sam vidio samu knjigu i priloge 41 suradnika. Jasno, osjećam ljudsku i vjerničku zahvalnost prema svima s kojima sam kroz ovih 35 godina surađivao na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji kao jedan od profesora, ali i prema studentima od listopada 1972. do danas. Oni su pokazivali interes za vjeru Crkve izlaganu u različitim predmetima pa i u Novom Zavjetu; poklanjali su svoju mladost Crkvi i to sam uvijek cijenio. Kolegama Odobašiću, Josipoviću i Topiću zahvaljujem na strpljivom prikupljanju priloga i uređenju prispjele građe. Oni koji su neku knjigu napisali ili uredili znaju kakav je to posao.

Međutim, iznad svega zahvalan sam Bogu za sedamdeset godina ljudskoga i vjerničkoga života, a od toga 44 godine svećeništva u zboru prezbitera Vrhbosanske nadbiskupije. Kad sam u listopadu 1968. obranio doktorsku disertaciju iz ekleziologije Drugoga vatikanskog sabora na Katoličkom bogoslovnom fakultetu (KBF) u Zagrebu, moderator dr. Šagi-Bunić predložio mi je da zamolim svoga nadbiskupa Čekadu, neka mi dopusti prijeći na KBF. Nadbiskup je odgovorio da me želi koju godinu promatrati u vlastitoj nadbiskupiji, a onda će vidjeti. Već u travnju 1969. Svećeničko vijeće predložilo me za studij Svetoga Pisma u Rimu, zato što su hrvatski isusovci javili kako neće moći dati profesora biblijskih disciplina na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji koja se imala otvoriti u jesen te godine. Nadbiskup je prihvatio prijedlog. Kada sam se u listopadu 1972. vratio u dijecezu, povjerio mi je usmeno predavanje ekleziologije i dijela Svetoga Pisma pod vodstvom 32 godine starijega bibličara dr. Rudolfa Römera.

U ljetu 1978. još sam jednom zamolio dopuštenje za nastavak svećeničkoga djelovanja izvan vlastite biskupije. Neki događaji u nadbiskupiji tako su me ogorčili da sam mislio kako ne mogu dalje u takvim prilikama. Pismeno sam zatražio od nadbiskupa Jozinovića da mi dopusti ostaniti kao svećenik u SAD-u. Odgovorio je usmeno da ne dopušta. Tri ljetna mjeseca te godine proveo sam u pastoralnom ispomaganju na jednoj župi biskupije Brooklyn, država New York, te se žestoko Bogu molio za

svjetlo i snagu. Vratio sam se i do danas sam zahvalan Bogu što mi je udijelio radost življenja i profesorskoga djelovanja u Sarajevu. Ovaj grad s manjinom katolika i s većinom građana različitih vjera i narodnosti doživljavam kao svoje duhovno ozračje koje me motivira na teološko promatranje, razmišljanje i pisanje.

Ima jedna pardokasalna izreka na latinskom: "Tu fui, ego eris - Bio sam ono što si ti a bit ćeš ovo što sam ja!" Kažu da je to natpis negdje na grobu: poruka mrtvoga živima da razborito koriste Božji dar života. Ja bih tu izreku večeras pretvorio u poruku sedamdesetgodišnjaka mladim kolegama i studentima. Božji dar su mladost, zrele godine, ali i starost. Istina, u starosti postoje tjelesne teškoće, ali i unutarinja smirenost u Bogu i među ljudima koje trebamo. Koncem ove akademske godine završit ću službu predavanja na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji, ali ako mi Bog dadne života i zdravlja, nastavit ću znanstveno raditi. U tom duhu, još ćemo se vidati u ovoj zgradi i ovom gradu, jer smo po Božjoj providnosti ovdje raspoređeni na gozbu života te ljudskoga i vjerničkoga poslanja. Zahvaljujem predstavljacima i svima nazočnima!

Vera KATZ - Anto ORLOVAC

Ivan Šarić, vrhbosanski nadbiskup*

I. Vera Katz: Zbornik radova o nadbiskupu Šariću

“Nadbiskup Ivan Šarić rođen je 27. rujna 1871. u Travniku. Bio je među prvim đacima novootvorene nadbiskupske gimnazije u Travniku. Nakon završene gimnazije 1890. god. ulazi u bogosloviju, a po završetku studija zaređen je za svećenika 22. srpnja 1894. Mladu misu slavi u sjemenišnoj crkvi u Travniku. God. 1894. imenovan je katehetom u Zavodu sv. Vinka u Sarajevu. Dana 20. srpnja 1896. postaje kanonik Kaptola vrhbosanskog, urednik *Vrhbosne*, imenovan je sutješkim arhidakonom, pridsjednikom nadbiskupskog duhovnog stola i ženidbenog suda, školskim nadzornikom i ravnateljem kod sestara milosrdnica u Nadbiskupiji. Na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu promoviran je u doktora teologije 29. srpnja 1898. God. 1908. postaje pomoćnim biskupom, a nakon smrti nadbiskupa Stadlera (1918.) nepune četiri godine upravlja nadbiskupijom kao kapitularni vikar. God. 1922. imenovan je vrhbosanskim nadbiskupom, te nadbiskupijom aktivno upravlja do travnja 1945. kad napušta Sarajevo i odlazi u Zagreb, vjerujući da će to biti privremeno. Iz Zagreba je u svibnju 1945. otišao u Celevac (Klagenfurt) u Austriju gdje provodi prvo vrijeme izbjeglištva kao gost koruškog biskupa Köstnera, a nakon toga seli se najprije u Salzburg, zatim u Švicarsku u cistercitsku opatiju Haute Rive kod Fribourga, da bi poslije Božića 1948. god. na svoj imendan stigao u Španjolsku u Madrid, te tu u samostanu sestara Božjega milosrđa živi do svoje smrti 16. srpnja 1960. Bio je pokopan u Madridu, a njegovi zemni ostaci preneseni su 26. travnja 1997. u domovinu i položeni u grobnicu koju je za života pripremio za sebe u kriпти crkve sv. Josipa na Marindvoru” (str. 16.). Kraći ili dulji izvodi iz nadbiskupova životopisa

* Izlaganja prigodom predstavljanja djela: Pavo JURIŠIĆ (prir.), *Ivan Šarić, vrhbosanski nadbiskup. Zbornik radova znanstvenog skupa o dr. Ivanu Šariću održanog 19. siječnja 2002. u Sarajevu*, Studia Vrhbosnensia - 13, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2007. Predstavljanje je održano 27. studenoga 2007. u dvorani Katoličkog školskog centra “Sv. Josip” u Sarajevu.

ponovljeni su na još nekoliko mjesta u zborniku. U početku se može pomisliti kako je posao priređivača izbjeći ponavljanja, ali nakon detaljnijega čitanja svih priloga shvaća se opravdanost toga postupka, jer se tim životopisom može pratiti povijest južnoslavenskoga prostora od kraja 19. do kraja 20. st. Ulaskom u 21. st. stvoreni su povoljniji uvjeti za istraživanje i razumijevanje prethodnoga vremena. Rođenje nadbiskupa Šarića bilo je u vrijeme kraja osmanskoga perioda i dolaska austrijske vlasti, a time i uvođenja modernijega društveno-političkog sustava, između ostaloga i razvijanja školstva u kojem je nadbiskup stekao najviši akademski stupanj. Činom aneksije postaje pomoćnim biskupom, a smrću nadbiskupa Stadlera predstoji mu vođenje Crkve u vremenu Kraljevine Jugoslavije, što je zahtijevalo mnogo truda i mudrosti. Baviti se duhovnom stranom života preko mreže crkvene organizacije i vođenjem brige za nacionalno pitanje hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini tražilo je mnogo znanja i strpljenja. Uz to, literarna nadarenost i ambicija da se ostave velika djela u prijevodu temeljnih crkvenih knjiga učinilo je njegovu ličnost vrlo kompleksnom. Parcijalnim svodenjem na jednu od dimenzija nadbiskupove osebujne ličnosti ne može se steći prava slika o njemu. Dalje, kronološkim redom iz njegovoga životopisa dolazi se do Drugoga svjetskog rata, njegovoga djelovanja u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske i do 1945. god. To je značilo da su se za njegova života promijenila četiri ili pet društveno-političkih sustava, u ovisnosti broje li se od njegova rođenja ili početka školovanja. Da je nadbiskup Šarić bio uvjeren u privremenost svoga odlaska iz Sarajeva, zvuči nevjerojatno, možda se on više nadao nego što je bio uvjeren, jer tako obrazovan čovjek sigurno je znao što znači uspostavljanje komunističkoga ideološkog koncepta vlasti. Uz to, znao je i što ga u Sarajevu čeka ako ostane. Njegov put u izbjeglištvo značilo je biti svjedokom Križnoga puta i Bleiburga. Iako nije bio u kolonama smrti, njegovo viđenje događaja bilo je sigurno iznimno traumatično. God. 1948. i odlazak u Španjolsku značilo je put bez povratka, jer javnim odbacivanjem staljinizma u Jugoslaviji otpočela je još žešća represija protiv neistomišljenika ili onih na koje se sumnjalo, a sve u nastojaju pokazivanja ispravnoga puta u socijalizam. Život u Španjolskoj, daleko od Vrhbosanske nadbiskupije bio je njegova patnja, umire 1960. god. kada se u domovini vrši žestoko razračunavanje s onima za koje se sumnjalo da će javno progovoriti o svom nacionalnom identitetu. Da bi se u zemnim ostacima vratio u Sarajevo, morala se dogoditi 1989. (...), pad komunizma, disolucija Jugoslavije, i još jedan rat u Bosni i Hercegovini. Godina održavanja znanstvenoga skupa o nadbiskupu Šariću značilo je i početak preispitivanja dotadašnjih narativa u historiografiji, u kojima su istaknute ličnosti dijeljene na pozitivne ili

negativne, na dobre ili loše, prema zadatom ideološkom fonu. Da li se jednim životopisom može sagledati turbulentni razvitak određenoga društva? Sigurno da ne može, ali se mogu shvatiti pojedine ličnosti u punoći njihova življenja, djelovanja i ostavljenoga kultuno-duhovnog nasljedaja.

U zborniku je objavljeno deset priloga. Zlatko Matijević na osnovi literature i dostupnih izvora, prvenstveno suvremenoga stranačkoga tiska ponudio je politički okvir za *Stranačko-politički život bosanskohercegovačkih Hrvata u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (1919.-1929.)*. Do vremena uvođenja diktature posebnu je pozornost posvetio međustranačkim pregovorima, izbornim koalicijama na državnoj i lokalnoj razini, te izbornim rezultatima pojedinih stranaka. Zatim slijedi Zoran Grijak koji piše o djelovanju dr. Ivana Šarića do smrti nadbiskupa Stadlera utvrđujući da je i Šarić pripadao političkom krugu vrhbosanskoga nadbiskupa Stadlera čije je ideje zastupao u javnom životu. Jure Krišto bavi se uvođenjem i širenjem Katoličke akcije kao formalnoga apostolata u hrvatskim zemljama nakon izlaska enciklike pape Pia XI. Njegov zauzeti rad na ovom polju vidljiv je iz mnogih spisateljskih djela, knjižica i članaka, u kojima je tumačio što je to Katolička akcija i pozivao svećenstvo i katoličke laike na uključivanje u njezin rad. O odnosu nadbiskupa Šarića i Svete Stolice piše Ratko Perić, pokazujući da su od njegova imenovanja najprije kao pomoćnoga biskupa vrhbosanskoga, preko vrhbosanskoga nadbiskupa do njegove smrti odnosi bili na relaciji odanosti i korektnosti. O pastoralnom radu nadbiskupa Šarića izlaže Pavo Jurišić praveći usporedbu između nadbiskupova pastoralnog djelovanja i pastoralnog djelovanja kakvo je bilo u teološkoj misli i praksi pastoralne teologije, s akcentom na prikaz rada dekanskih konferencija, institucije koju je nadbiskup Šarić kao prvi od hrvatskih biskupa uveo u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, zatim daje sadržajni prikaz pastoralnih poslanica koje je nadbiskup Šarić, slijedeći primjer nadbiskupa Stadlera, svake godine za korizmu te u posebnoj prigodi pisao svećenstvu i puku Vrhbosanske nadbiskupije. Tomo Vukšić predstavlja Ivana Šarića kao suradnika i urednika *Vrhbosne*, konstatirajući da se vrijeme od 1896. do 1908. god. možda može ocijeniti i kao ponajbolje razdoblje ovoga lista, a u prilogu objavljuje popis nadbiskupovih bibliografskih jedinica raspoređenih prema temama, naslovima i godištima izlaženja *Vrhbosne*. O nastanku i tri izdanja Šarićeva prijevoda Svetoga Pisma u Sarajevu, Madridu i Čakovcu, piše Mato Zovkić vrlo kritično konzultirajući autore koji su već pisali o ovom prijevodu. Antun Lučić u svom prilogu govori o Šariću kao pjesniku, pripovjedaču, prozaiku, putopiscu, prevoditelju, uredniku, priređivaču, novinaru, izdavaču, biskupu, nadbiskupu, teološkom piscu, propovjedniku, graditelju, meceni, organizatoru, kultur-

nom djelatniku, (...) emigrantu, prognaniku, mučeniku uza svojstvenost da “njegova lira pjeva bez prekia i umora”. Juro Babić opisuje nadbiskupov petnaestogodišnji prognanički život. Na kraju, Ante Škegro piše o nadbiskupovu odnosu prema starokatolicizmu u južnom Uskoplju, gdje na primjeru jedne mikrozajednice pokazuje odnose unutar Katoličke Crkve u Bosni i Hercegovini, zatim odnos državne vlasti prema tim unutarcrkvenim pitanjima, ali i gledišta pojedinih hrvatskih političkih stranaka i lidera na ukupnu problematiku.

S obzirom na multidisciplinarnost zbornika, ograničenost prostora za jedan prikaz ne dozvoljava iznošenje opširnijih ocjena o pojedinim priložima. Većina tekstova je daleko od skromnoga znanja jednoga povjesničara, ali ipak ne može se propustiti komentar, koji se može ocijeniti krajnje subjektivnim. To je prilog msgr. Mate Zovkića koji je vrlo instruktivan u metodološkom i etičkom smislu za sve one koji se misle baviti znanošću. Ostavljajući po strani tematiku priloga kojim se trebaju baviti stručnjaci za tu oblast, ova studija svojom sustavnošću i poštenjem može biti jedan od univerzalnih školskih primjera za udžbenike metodologije i to ne samo za studij povijesti.

Povijesno naslijede 20. st., osobito onaj dio koji je donio komunizam, za istraživače je vrlo izazovan. Ocjenjuje li se ovaj zbornik u jednom njegovom dijelu kao historiografski čin, ohrabruje činjenica da su procjene povijesti veoma odmjerene. Vjerojatno pristiže vrijeme u kojem se povijest 20. st. i vrijeme komunizma pretvara u historičnost, u prošlost kao svaku drugu, a ne u prošlost preko koje se sravnjuju neke nove ideološke i političke matrice. Ako se netko želi znanstveno baviti poviješću razdoblja komunizma, potrebno ju je primjerenije konceptualizirati, jer su na južnoslavenskom prostoru još vidljive posljedice bolnoga prijelaza mitske u kritičku historiju. Predstavljeni *Zbornik radova znanstvenoga skupa o dr. Ivanu Šariću* jest na dobrom putu prema upoznavanju čitateljstva o životu i djelu vrhbosanskoga nadbiskupa, drugoga po redu.

Možda je najprikladnije ovu prezentaciju privesti kraju ulomkom iz uvoda kojeg je sačinio priređivač zbornika dr. Pavo Jurišić. “Kanonik Čedomil Čekada, koji je dobro poznao nadbiskupa Ivana Šarića i čijem se sudu može vjerovati, zapisao je ovo: ‘Pun zasluga i visoko cijenjen sišao je sa pozornice: velik u poniženju i u patnjama. Nadživjela su ga njegova djela: prije svega njegova crkva sv. Josipa, njegovo Sveto Pismo i njegove književne inicijative.’ Neka i ovaj zbornik, koji sadržava priloge znanstvenog skupa održanog u Sarajevu 19. siječnja 2002. u organizaciji Vrhbosanske katoličke teologije, bude mali doprinos koji će nam pomoći da barem u pojedinim djelovima jasnije sagledamo *životni put* nadbiskupa

Ivana Šarića, a dublje proučavanje ovoga razdoblja naše crkvene i nacionalne povijesti još se uvijek nalazi pred nama kao zadatak koji smo dužni izvršiti” (str. 9).

Između ostaloga, zbornik potiče na pitanje: Možemo li od nadbiskupa Šarića učiti ako se vratimo kroz povijesno razdoblje tražeći odgovore na mnoga pitanja, a osobito na ono o našoj budućnosti u Bosni, kojim je još davne 1909. god. nadbiskup naslovio svoj članak u Vrhbosni. Događaju li se i danas neke prijelomne godine u Bosni i Hercegovini?

2. Anto Orlovac: Dr. Ivan Šarić - pastir Crkve vrhbosanske

Pozdravljam ovaj uvaženi skup na čelu s uzoritim kardinalom Vincom, nadbiskupom Hočevarem i svim nazočnim biskupima. Radujem se što večeras mogu progovoriti koju o drugom po redu vrhbosanskom nadbiskupu nakon ponovne uspostave redovite crkvene hijerarhije 1881. god., točnije o knjizi, zborniku jednostavna naslova koji sve kaže: *Ivan Šarić, vrhbosanski nadbiskup*. Zbornik je to radova koji su bili izloženi na znanstvenom skupu prije pet godina, točnije 19. siječnja 2002. u Sarajevu, a koji je priredio agilni profesor dr. Pavo Jurišić. Izdavač je Vrhbosanska katolička teologija koja je bila i organizator spomenutoga znanstvenog skupa. Zbornik donosi priloge desetorice uvaženih autora koji su se potrudili, svaki sa svoga aspekta, približiti nam lik ovoga nadbiskupa te vrijeme i okolnosti u kojima je on djelovao. Htio bih se ukratko osvrnuti prije svega na nadbiskupa Šarića kao Pastira Crkve vrhbosanske u jednom velikom odsjeku njezine povijesti.

Knjiga koju večeras predstavljamo govori o nadbiskupu o kojemu malo znamo, a i to što znamo toliko je iskrivljeno i s toliko ideoloških natruha da i to uglavnom krivo znamo. Ova knjiga o dr. Ivanu Šariću za mnoge će biti prva prava prilika da nešto pouzdano o njemu saznaju. A što će saznati? Tko je bio taj čovjek? Što je upisano u knjizi života toga nadbiskupa koja je otvorena 27. rujna 1871. u Travniku, a zatvorena na 89. stranici, u 89. godini, 16. srpnja 1960. u dalekom Madridu? U vrijeme njegova rođenja Travnik pripadaše župi Ovčarevo, a on bi Pastir Crkve vrhbosanske. Ovčarevo i Pastir - i to se lijepo slaže. Zanimljiva je činjenica, koju, koliko znam, nitko nije posebno istraživao, da je blaga i topla vjerska “klima” Lašvanske doline veoma pogodna za razvoj biskupskih zvanja, pa ih je tamo u stoljeće i četvrt postojanja obnovljene redovite crkvene hijerarhije procvjetalo čak sedam: od toga su trojica bili banjolučki ordi-

nariji: fra Marijan Marković, fra Jozo Garić i dr. Dragutin Čelik, tri vrhbosanski (nad)biskupi: dr. Ivan Šarić, dr. Marko Alaupović i dr. Tomislav Jablanović te jedan dubrovački biskup: dr. Severin Pernek - više nego u bilo kojem drugom dijelu Crkve u Bosni i Hercegovini! Očito, podno Vlašića niču biskupi. Kao pripadnik Banjolučke biskupije pronađoh u knjizi tri poveznice između te biskupije i nadbiskupa Šarića. Prva je njegovo porijeklo: otac mu je Ante rođen u Livnu, odakle se preselio u Travnik, gdje se rodio njegov sin Ivan, dakle nadbiskup Šarić nosi u sebi i livanjske krvi. Druga je činjenica da ga je za biskupa nadbiskupu Stadleru preporučivao i fra Marijan Marković, apostolski upravitelj Banjolučke biskupije, rodom iz starodrevne dolačke župe, Šarićev susjed po rođenju. Treća je pak poveznica ista prognanička sudbina koju je Šarić dijelio s banjolučkim biskupom fra Jozom Garićem, jer su istovremeno napustili svoje biskupije u travnju 1945., u nadi da će to biti samo kratko i privremeno, ali se pretvorilo u trajno stanje, te su obojica umrla izvan svojih dijeceza i zavičaja: Garić već sljedeće godine (1946.), a Šarić desetljeće i pol kasnije.

Život ovoga nadbiskupa mogao bi se faktografski ovako izreći. Rođen je 27. rujna 1871. u Travniku. Za svećenika je zaređen 22. srpnja 1894. s 23 godine. Doktorirao je u Zagrebu četiri godine kasnije (1898.) s 27 godina. Imenovan je pomoćnim biskupom vrhbosanskim 27. travnja 1908. - imao je tada samo 36 godina i 7 mjeseci - od jednog današnjeg sveca Katoličke Crkve, sv. Pija X., čiju je beatifikaciju 1951. i kanonizaciju 1954. god., sigurno s velikom radošću, doživio i sam nadbiskup. Deset godina je kao pomoćni biskup stasao uz velikoga Stadlera, do smrti sluga Božjega 1918. god. S 50 godina postao je 2. svibnja 1922. nadbiskupom i metropolitom vrhbosanskim i Stadlerovim nasljednikom. Nadbiskupsku službu obavljao je u Sarajevu 23 godine, a kao izbjeglica i beskućnik bez povratka proživio je izvan dijeceze 15 mučnih godina. Oči je sklopio 16. srpnja 1960. u Madridu i tamo bio pokopan. Služio je nešto više od 52 godine *Veritati et Caritati*, istini i ljubavi, kako je glasilo njegovo biskupsko geslo. Od 1997. god. tijelo mu počiva u crkvi sv. Josipa na Marindvoru u Sarajevu koju je sam dao izgraditi i kamo ga je dao prenijeti sadašnji ordinarij vrhbosanski kard. Vinko Puljić.

O nadbiskupu Šariću nešto se pisalo između dva rata. Ali to su već davna vremena. A nakon Drugoga svjetskog rata nije se pisalo, osim loše, osim optuživanja i etiketiranja, a on nije imao mogućnosti braniti se. Bilo bi bolje da se još manje pisalo, jer ako se ne piše istina, onda je mnogo bolje šutjeti. Ali onima koji su tako pisali o njemu i tako nije bilo do istine. Kako se ne složiti s priređivačem dr. Jurišićem koji pogodeno napisao da

nam je “propagandna mašinerija komunističkog režima servirala... sve drugo samo ne istinu... O nadbiskupu Šariću pisalo se i govorilo svašta, a svatko je uzimao sebi za pravo izricati svoj sud o njemu, pa *što gore, to bolje*” (str. 8). I oni koji o njemu nešto malo znaju (među koje i sam pripadam), nose u podsvijesti negativnu sliku koju nam je nametala komunistička promidžba kao o kontroverznoj osobi, čak ratnom zločincu, iako tu tako tešku optužbu ni jedan sud nikada nije utvrdio. I s crkvene strane bilo je ne malo prigovora što je napustio svoju nadbiskupiju pod kraj rata. Gotovo pola stoljeća nakon njegove smrti dolazimo konačno do prave istine o tomu Pastiru Crkve vrhbosanske. Koliko znam, ovo je prva knjiga o njemu, njegovu životu, njegovu vremenu i njegovu djelovanju. Šteta što upravo tema o nadbiskupu Šariću “u političkom vrtlogu svoga vremena” nije urađena za ovaj zbornik, jer bi nam ona sigurno još bolje osvijetlila njegove stavove i lik. Ipak, dobrim dijelom to saznajemo iz nekih drugih prikaza, osobito iz onoga biskupa dr. Ratka Perića o Šarićevu odnosu prema Svetoj Stolici.

Dr. Ivan Šarić bio je zaista svestrana osoba: svećenik, biskup, vrstan propovjednik, pjesnik, urednik, prevoditelj Svetoga Pisma..., ali prije svega on je bio Pastir. Uvijek na liniji Crkve, uvijek odan Petrovu nasljedniku. Disao je rimski, branio je Papu, branio je i nadbiskupa Stadlera pred Papom kad su ga odasvud napadali, osobito bečka politika. A da je bio sposoban, govori njegov izbor najprije za suradnika u biskupskoj službi, a onda i za nasljednika velikoga Stadlera. Teško je bilo doći nakon velikana koji je trasirao i utirao put Crkve vrhbosanske odmah na početku njezina života i koračao u “čizmama od sedam milja”. A izbor je pao upravo na Šarića. Sam ga je Stadler predložio. Imao je deset godina na raspolaganju da kao vrlo mlad biskup stječe iskustva uz velikog Stadlera, sve do njegove blažene smrti na blagdan Bezgrješne 1918. god. Tada sav teret odgovornosti pade na njega najprije kao kapitularnoga vikara nadbiskupije. A ostade u toj službi neobično dugo, čak četiri godine (1918.-1922.), dok su se vodile političke igre oko Stadlerova nasljednika. Iako je bio biskup, nije Šarić bio jedini izbor za tu službu. Pogotovo nije bio izbor beogradske vlade koja je Šarića nazivala “austrijancem”, “frankovcem” i “Stadlerovim čovjekom”, kako u svom prikazu primjećuje biskup Perić (str. 139). Ipak je morala popustiti pred željom pape Pija XI. koji ga je 2. svibnja 1922. imenovao nadbiskupom i metropolitom vrhbosanskim, što je ostao najduže od svih dosadašnjih Ordinarija te nadbiskupije (38 godina, a Stadler 37), iako posljednjih 15 godina nije stvarno mogao voditi nadbiskupiju čijim je nadbiskupom bio.

Svaki biskup je prije svega Pastir dijela Crkve koju čini njegova nadbiskupija, bez obzira na sve druge aktivnosti i sposobnosti. Nakon velikih graditeljskih zahvata nadbiskupa Stadlera, Šarić se više mogao posvetiti pastoralnoj brizi (što nikako ne znači da ju je nadbiskup Stadler manje revno vršio!). U vrijeme žive aktivnosti Katoličke akcije, na čijoj je liniji Šarić ostao i koju je promicao cijeloga života, on se posebno brinuo za svećenstvo koje je glavni nositelj cjelokupnoga pastoralnog rada svake biskupije. U tu je svrhu poduzeo niz aktivnosti. Već kao kapitularni vikar 1919. god. osnovao je Svećeničku zajednicu kojoj je cilj "sve obnoviti u Kristu" (*omnia instaurare in Christo*), u duhu gesla pape koji ga je imenovao biskupom, sv. Pija X. Iste je godine nadbiskupiju, radi bolje i lakše suradnje svećenika, podijelio na 4 arhidakonata: fojnički, gučogorski, plehanski i toliški te na 12 dekanata - po tri u svakom arhidakonatu, koja je podjela ostala do danas.

Uveo je okupljanja svećenika pojedinoga dekanata dvaput godišnje, u proljeće i u jesen, na tzv. korone, na kojima su svećenici imali priliku za ono što danas zovemo trajnom formacijom, a to je proučavanje i raspravljanje različitih teoloških i pastoralnih tema. Veoma se pazilo na to da svi svećenici sudjeluju u tim skupovima.

Izvorna je Šarićeva ideja, koju je kao prvi od svih hrvatskih biskupa uveo, održavanje dekanskih konferencija koje su se održavale jednom godišnje (obično u Velikom tjednu), a na kojima su se pravili pastoralni planovi za cijelu godinu, te ih je od 1919. do 1941. god. održao ukupno 23. Koliko se ozbiljno raspravljalo i planiralo, pokazuje činjenica da je svaki dekan tom prigodom donosio sa sobom prije prikupljene odgovore svih župnika svoga dekanata na 14 opširnih pitanja, a i sam je dekan dodavao odgovor na još 6 pitanja, prema uvidu koji je stekao obilazeći župe svoga dekanata. Tako je nadbiskup uvijek imao veoma dobar uvid u stanje u nadbiskupiji.

Nastavio je praksu koju je uveo još nadbiskup Stadler, obraćati se svećenstvu i vjernicima i pisanom riječju, pastoralnim poslanicama, obično u korizmi, ali ih je znao uputiti i nekim posebnim povodom. Prvih nekoliko godina pisao ih je po dvije: jednu za kler, drugu za puk, a zatim (od 1923.) jednu zajedničku. Zadnju je uputio ratne 1944. god., a ukupno ih je bilo 44. Kleru se obraćao okružnicama i dopisima koji su publicirani u službenom nadbiskupijskom listu. Tako je nastalo 909 jedinica koje je on objavio. Međutim, najveće mu je djelo u tom području prijevod Svetoga Pisma, koje se, unatoč brojnim zaprekama, pojavilo već u tri izdanja, treće upravo nedavno, stručno redigirano i jezično prilagođeno današnjem vremenu.

Bilo bi zanimljivo znati pojedinosti o nadbiskupovim kanonskim pohodima župama, osobito prilikom svete krizme, o njegovim kontaktima sa svećenicima, redovnicima i redovnicama i drugim vjernicima, što bi sve mogle biti posebne teme, a nisu ovoga puta izravno obrađene. Međutim, evo uskoro više obljetnica i prilike da se nastavi s istraživanjem i objavljivanjem: za točno pet mjeseci je 100. obljetnica Šarićeva biskupskoga imenovanja, za dvije godine 50. obljetnica njegove smrti, a za tri 140. obljetnica njegova rođenja. Eto novih povoda i poticaja osobito mladim znanstvenicima. Usudio bih se ovdje biti malo izravan i uputiti jedan poziv: mladi znanstvenici, mladi svećenici, ali i oni s većim iskustvom, istražimo i objavimo ono što se pola stoljeća nije moglo ni smjelo! Nije li nas Bog upravo zato i postavio u ovo vrijeme? Mi živi uvijek smo dužnici svojim mrtvima. Vratimo im dug!

A organizatoru znanstvenog skupa o nadbiskupu Šariću 2002. god. i izdavaču ovoga vrijednog zbornika, Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji, priređivaču i svim izlagačima pripada zahvalnost i priznanje cjelokupne naše crkvene i znanstvene javnosti.

Franjo Tomašević, crkveni pravnik i župnik

Za svakoga čovjeka, bio on ratar i fizički radnik ili intelektualac, znanstvenik ili političar, otac ili majka, oženjen ili neoženjen, mlad ili star, laik ili svećenik, odnosno redovnica, smrt je neizbježna pojava. Različiti su razlozi smrti, ponajčešće prirodni: iscrpljenost, istrošenost i poodmakla dob, dugotrajna bolest, srčani ili moždani udar, maligno i neizlječivo oboljenje itd., a nerijetko se neke definiraju kao tragična smrt, neovisno o životnoj dobi, primjerice u prometnoj ili kakvoj drugoj nesreći. Iako vjeronički znamo da je u konačnici sve u Božjoj ruci, u najmanju ruku Božje pripuštenje, među tzv. tragično preminule uvrštavamo i svećenika mr. Franju Tomaševića, crkvenoga pravnika i župnika. Tragično je preminuo od strujnoga udara, reklo bi se “iz čista mira” i posve neočekivano, 6. kolovoza 2007., u 41. godini života i 15. godini svećeništva. Dogodilo se to u rodnom selu Vidovice kod Orašja na Savi, na obiteljskom imanju, praktički u dvorištu u kojemu se rodio i u kojemu je odrastao. Taj se slučaj doista dogodio, a kako je i zašto do toga došlo, detalje je jedva moguće opisati, a pogotovo razloge utvrditi.

Vlč. mr. Franjo Tomašević, sin Vinka i Ane, rod. Ivkić, rođen je 1. prosinca 1966. u Vidovicama. Nakon završene osnovne škole, kao svećenički kandidat Vrhbosanske nadbiskupije, upisao se 1982. god. u Srednju humanističku školu za odgoj klera u sjemeništu u Dubrovniku. Završivši maturu, započeo je 1986. god. filozofsko-teološki studij na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu. Po završetku studija, usred ratnih nedaća i stradanja u Bosni i Hercegovini, zaređen je za đakona pred Uskrs 1993. god. a na svetkovinu sv. Petra i Pavla, 29. lipnja 1993., u Đakovu je zaređen za svećenika Vrhbosanske nadbiskupije.

Svoj mladomisnički žar i polet, u neredovitim ratnim prilikama, a ipak s predanjem i vrlo uspješno, vlč. Franjo, u suglasju s prijedlogom i željom nadbiskupa Vinka Puljića, “darovao” je sjemeništu Zmajević u Zadru, djelujući kao prefekt, gdje su tada na gimnazijskom obrazovanju i odgoju bili i svećenički kandidati Vrhbosanske nadbiskupije. Godinu dana kasnije, u jesen 1994., imenovan je župnim vikarom u katedralnoj župi Presvetoga Srca Isusova u opkoljenom Sarajevu. Svoju službu župnoga vikara, usprkos teškim sarajevskim ratnim prilikama i poteškoćama, us-

pješno je obavljao, čime se je, s obzirom na aktualne potrebe mjesne Crkve, “nametnuo” ordinariju kardinalu Vinku Puljiću, koji ga je u ljeto 1995. uputio u Rim na postdiplomski studij crkvenoga prava. Postigavši akademski stupanj magistra kanonskoga prava 1998. god., vratio se iz Rima i preuzeo službu nadbiskupova tajnika, nakon čega je imenovan prefektom, odgojiteljem bogoslova u Vrhbosanskom bogoslovnom sjemeništu i ujedno profesorom kanonskog prava na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji. Nedugo potom, u ljeto 1999. imenovan je župnikom župe Presvetoga Srca Isusova u Sarajevu, s tim da je nastavio profesorsku djelatnost na Teologiji. Iste godine imenovan je sudskim vikarom Ženidbenoga suda Vrhbosanske nadbiskupije, a po isteku mandata postavljen je za suca u istom sudu. Od 2001. god. bio je također u jednom mandatu član Svećeničkoga vijeća Vrhbosanske nadbiskupije. U jesen 2006. iz Sarajeva je premješten za župnika župe Rodenja B. D. Marije u Modriči.

U župi, koju je preuzeo, usprkos raznovrsnim poteškoćama, jer se radi o totalno uništenoj župi tijekom rata, u kojoj su i crkva i župna kuća bili do temelja razrušeni, a od vjernika ostala samo “šaka” ljudi, u koju su se u međuvremenu vratili malobrojni vjernici, uglavnom starije osobe, i koju su “zaljubljenici” u svoj zavičaj, predvođeni ponajviše bivšim župnikom vlč. Miroslavom Karatovićem, potpomognuti također dobročiniteljima sa strane, počeli podizati iz pepela, izgrađivši prvo novi prostor župniku za stanovanje, a zatim i podizanjem nove crkve na “uklonjenim” tragovima prethodne, župnik Franjo ipak se snašao i posvetio vjernicima i nastavio građevinske radove na župnoj crkvi. I kad se činilo da se dobro suživio s novom sredinom i prepoznao konkretne potrebe pastorala i daljnje materijalne izgradnje župe u datim prilikama, te u svemu tome shvatio svoju ulogu kao župnika, a okolnosti su doista vrlo složene i budućnost u znaku brojnih pitanja, dogodi se tragična smrt župnika vlč. Franje.

Ostat će zacijelo nezaboravan 8. kolovoza 2007., ne samo u Vidovicama, nego i u cijeloj okolini i Vrhbosanskoj nadbiskupiji, kad je nakon tragične smrti pokopano tijelo vlč. Franje Tomaševića. Misu zadušnicu u župnoj crkvi u Vidovicama predvodio je msgr. dr. Pero Sudar, pomoćni biskup vrhbosanski, a suslavitelj je bio msgr. Ilija Janjić, biskup kotorski, rodom iz Vidovica. Bila je ovo nevidena koncelebracija, slavljenje otajstva muke, smrti i uskrsnuća Isusa Krista, u koje je kao vjernik i svećenik, a onda i svojom smrću, ucijepljen pokojni župnik Franjo, a koje su zajedno s biskupima slavili svećenici, Franjina braća po svetom redu, njih oko 120, te nepregledno mnoštvo časnih sestara i još veće mnoštvo drugih vjernika. Među okupljenima bili su također predstavnici katedralne župe iz Sarajeva i iz modričke župe. Željeli su ispratiti svoga pokojnog župni-

ka i izraziti mu zahvalnost. Bila je ovo rijetka manifestacija vjere u Boga i u život nakon smrti, očitovanje ljudske i vjerničke solidarnosti i zajedništva, sa suzama u očima i u grču, ali dostojanstveno i prožeto nadom i zahvalnošću.

Osim biskupa Sudara, koji je održao homiliju, u crkvi sv. Vida u Vidovicama još su se od pokojnika oprostili kancelar dr. Zdenko Spajić, u ime Nadbiskupskoga ordinarijata vrhbosanskoga, vlč. Andrija Janjić, župnik župe sv. Ane u Radunicama, u ime generacije svećenika, te vlč. Mato Majić, župnik u Vidovicama, u ime župne zajednice. Na mjesno groblje tijelo pokojnika nosili su svećenici njegove generacije, a kod groba od njega se oprostio biskup msgr. Ilija Janjić, Vidovljanin, koji je podsjetio da je ne samo župa iz koje potječe pokojni svećenik Franjo bogata duhovnim zvanjima, nego da je i obitelj kojoj Franjo pripada Bogu i Crkvi podarila čak devet duhovnih zvanja: pet svećenika i četiri časne sestre.

Kao bivši dekan Vrhbosanske katoličke teologije, u vremenu kad je pokojni Franjo obnašao službu profesora kanonskoga prava i bio članom uredničkoga vijeća časopisa *Vrhbosnensia*, te kao Modričanin po podrijetlu, tj. kao njegov župljanin, a isto tako za suradnju dok je bio župnikom u katedrali, izražavam mu zahvalnost za sve što je učinio za Teologiju, za katedralnu i za modručku župu. Neka ga Gospodin nagradi vječnim životom.

Marko Josipović

Ivan Ćavar, profesor i župnik*

Mijenjanje vlastitoga mišljenja znak je čovjekove nedosljednosti i nedorečenosti ali i težnje za objektivnošću pa i savršenošću. O ljudima stječemo i mijenjamo mišljenje na temelju ili zbog njihovih ili naših čina i promjena. Ima, međutim, ljudi o kojima nikada ne mijenjamo jedanput stečeno temeljno mišljenje. Može se s nama i s njima koješta dogoditi, mogu nam i nepravdu nanijeti ali nešto nerazorivo ostaje. U tu kategoriju pripadaju oni koje volimo i oni koje poštujemo. Ljudi, s pravom, nerado govore a pogotovo ne pišu o svojim osjećajima prema ljudima. Naime, ima odnosa koji su sretniji ili, pak, podnošljiviji ako se njima usta ne ispiru i misli srca previše ne bave. Ali ima stanja, okolnosti i prigoda u kojima o

* Kao sedmo dijete Jure i Milke Ćavar, Ivan je rođen 17. kolovoza 1938. u Gornjim Kolibama kod Bosanskoga Broda. Sedam razreda gimnazije pohađao je u Dječaćkom sjemeništu u Zagrebu a završni u Dubrovniku, gdje je maturirao 1958. god. Filozofiju i teologiju studirao je na Bogosloviji u Đakovu i na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Za svećenika je zaređen 29. lipnja 1964. Nakon kapelanske službe u župi Stup u Sarajevu, odlazi 1968. god. u Rim na postdiplomski studij. Licencijat iz dogmatike postigao je na Gregorijani, a doktorat 10. lipnja 1972. na Angelicumu tezom: *Problema phenomeni religiosi pedagogiae marxianae in Jugoslavia respectu habito praesertim ad educationem religiosam juventutis catholicae*. Po povratku iz Rima djeluje od 1972./1973. do 1978./1979. na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji kao profesor dogmatske teologije, marksizma i crkvene glazbe, 1977./1978. upravitelj je župe Presvetoga Srca Isusova u Sarajevu, a od 1978. do prognaništva 1992. god. župnik u Sočanici, te je uz to povremeno predavao dio dogmatike. Ostavši u ratu bez vjernika i župe, pridružio se u jesen 1992. zajednici profesora i studenata Vrhbosanske katoličke teologije, izmještene zbog rata u Bol na otoku Braču, te predavao dio dogmatske teologije i latinski jezik, nastavivši isto i po povratku Teologije u Sarajevo u jesen 1996., kada je preuzeo i upravljanje župom u Tarčinu. Zbog pogoršanog zdravstvenog stanja, posebice glede vida, a ranije se hrabro i uspješno "hrvao" i s leukemijom, umirovljen je 16. svibnja 2001., te se potom nastanio u Hrastju kod Jastrebarskog. Prema mogućnostima, pomagao je svećenicima toga kraja, koji su ga vrlo cijenili i bili mu zahvalni. U studenom 2006. bio je u Zagrebu podvrgnut teškoj operaciji srca. Nakon operavka vratio se u Hrastje. Na Dušni dan, 2. studenoga 2007., naden je u kući prebivališta u Hrastju mrtav. Pokopan je 5. studenoga 2007. na mjesnom groblju u Odri, a sprovodne obrede vodio je fra Ivan Nuić, rodom iz Sočanice, bivše Ćavarove župe. U obredima je sudjelovala i skupina svećenika Vrhbosanske nadbiskupije, kojoj je pokojni Ivan pripadao, s pomoćnim biskupom msgr. dr. Perom Sudarom na čelu. - *Bilješka glavnoga urednika.*

ljudima i našem odnosu prema njima nije dopušteno a ni pošteno šutjeti. Osjećam da mi nije dopušteno prešutjeti odlazak profesora Čavara.

Od one večeri davne 1972. god. kada se kao mladi doktor, povratnik sa studija iz Rima, zbog izgubljenoga ključa ili odsutnosti ključara, više ne znam, morao kroz mali otvor porte doslovno uvući u zgradu Bogoslovije, do vijesti da je umro *kako je i živio*, o profesoru Ivanu Čavaru nisam promijenio mišljenja. A reklo bi se da su okolnosti iskrile prilikama i razlozima. Naime, to mišljenje je trebalo izdržati provjeru trideset i petogodišnjega poznanstva obilježenoga strašnim pričama, kojima su već na početku studija nešto stariji bogoslovi punili naše uši, pa zahtjevnim ispitima i iscrpljujućim dugim probama pjevanja i, na kraju, zajedničkim tegobnim godinama izbjeglištva. A iznad svega, oprečna mišljenja ljudi do kojih sam držao. U tome razdoblju moja uloga u donosu na njega mijenjala se. Od njegova studenta preko kolege profesora do predvodnika studentske i bogoslovne zajednice. Njegova u odnosu na mene, nije! Bio je i ostao Profesor! I to najbolji i najdraži kojega sam imao! Nisam mu bio posebno blizak niti sam ga volio jer se on onom tako čestom i tako praznom “bratskom ljubavlju” voljeti nije dao. Ali sam ga silno cijenio. Danas mi je žao što mu to nisam kazao a ni dostatno pokazao!

Trebao sam mu reći kako me oduševljavala njegova nesebična spremnost da nam prenese dio svoje neutažive žeđi za znanjem i spoznajom. Komu je mogla i smjela promaći činjenica da je na svako predavanje dolazio kao da mu je prvo i posljednje? S papirićem i kredom u ruci naličio je umjetniku koji, s meni do tada nepoznatim i nakon toga nevidenim zanosom i nastojanjem, i nedokučivo čini bližim i logičnijim. Kraj sata je uvijek dočekivao posve oznojen. Na optužbe da je na ispitima prestrog i da previše traži, utemeljeno je mogao reći: *Neka moji studenti za ispite utroše samo trećinu vremena koje ja utrošim za spremanje predavanja, nitko neće biti vraćen*. Valja reći da ni ti *strašni* ispiti nisu bili ništa doli jednostavna provjera i osvjedočenje je li student razumio materiju ili nije. Komu nije bio neprihvatljiv napor razmišljanja i vlastitoga propitivanja, ispit pred Profesorom mu je bio nagrada za trud i radosna potvrda da je nešto shvatio. Ali kako će studenti prihvatiti nečije *tvrdoglavo* nastojanje da njihovu sklonost reproduciranja naučenih formula pretvori u iznošenje vlastitih spoznaja, do kojih se dolazi samo tegobnim procesom vlastitoga promišljanja? A kako to nisu odbili prihvatiti samo studenti, Profesor je svoju dosljednost morao skupo platiti. I platio ju je, čini se rado, jer mu je ona bila i ostala vrjednija i od onoga što je mnogima najvrjednije! Osjećam da sam mu morao, barem naknadno, zahvaliti za činjenicu da u olovnim vremenima, kojih je i sam bio žrtva, nikada nije ni aluzijom a kamoli agitacijom

tijekom predavanja trovao duše svojih studenata. Kako ne cijeliti čovjeka koji ostaje sam u vremenima i okolnostima sveopćega svrstavanja u redove ničega. Zato nikad ni od studenata nisam čuo da bi Profesor imao kriterija osim znanja.

S profesorske službe *zbog zdravlja* pošao je na župu. I tamo ga je trebalo doživjeti! Nakon što je ostavio da znanje iz najvažnijih teoloških znanosti prenose dokazani i zaslužni profesori, čije su ispite studenti godinama polagali po označenim i međusobno raspoređenim pitanjima, on se nesmanjenim žarom posvetio pastoralnom ali i fizičkom radu s priprostim ali njemu dragim ljudima. I našao sebe ostavivši svjedoke!

Zatim je izbio rat i još jedno razočarenje. Nije razumio pa ni prihvatio da se neke tako jednostavne a za Crkvu i narod dramatično važne činjenice ne shvaćaju i ne prihvaćaju. I ponovo se pobunio do bola i bolesti. Bolest je pobijedio a bola nije prebolio. U želji da bi se posljedice shvatile prije nego bude prekasno, svoja uvjerenja je iznosio ne štedeći ni sebe ni druge. Urušavanje njegovih ovozemaljskih nadanja pratila je općeprihvaćena, jer i u Crkvi dobro stimulirana, životna *filozofija* da nam ne trebaju oni koji razmišljaju nego oni koji slušaju. Osjećajući da ga sile izdaju, zatražio je umirovljenje i dobio *privremenu* mirovinu. Kao da se htio zaštititi od svega što nije mogao ni promijeniti ni prihvatiti, sakrio se od svih. Ali se nije sakrio od sebe. Izdalo ga srce koje nije htio a, čini se, ni mogao prilagoditi svijetu u kojemu sve manje ima mjesta za one kojima su istina i dosljednost mjerilo svoga.

I vijest o njegovoj smrti je bila praćena nekom čudnom nejasnoćom i dvojbama. Bez riječi se postavljalo pitanje kako razumjeti i prihvatiti njegovu odluku da ga *u krugu obitelji* pokopaju a onda jave da je umro? Samo onako kako je bilo moguće razumjeti njegov život! Naime, uvjereni ostaju dosljedni do kraja. I zato njihova smrt dovršava poruku njihova života. Za one koji je mogu razumjeti i imaju hrabrosti prihvatiti. Te hrabrosti treba svima nama jer, živeći u svijetu prurušenih uloga, i sami se počinjemo ponašati kao da jedino tako i sami možemo opstati. A tu se krije najopasnija zamka! Nisam se ni trenutka pitao trebam li mu poći na sprovod. Smatrao sam to prilikom, kakva god ona bila, da bar nazočnošću očitujem neizrečenu zahvalnost za sve što sam od njega dobio. I nisam se pokajao. Dapače! Umjesto uobičajenih govora, Profesorov sprovod je silio na razmišljanje i ozbiljno propitkivanje o životu, svijetu i Crkvi te o kakvoći vlastite uloge u njima. Ali i o ljudima i ljudskosti odnosa s njima. Da je bilo prilike, bio bih mu rekao hvala što na njegovu licu nikada nisam primijetio maske i što nikada nisam imao dojam da zastupa lakša stajališta ili *mekše istine*. Možda je i bolje da nisam. Naime, imao sam prigode pro-

matrati ga dok bi mu, istina rijetko, ponetko zahvaljivao ili ga hvalio. Na njegovu licu bi zatitrala nelagoda i njemu strana zbunjenost.

Zato prihvatih zahvaliti mu na ovaj način. Ne zbog njega, nego zbog sebe, zbog nas, zbog poruke njegova života i njegove smrti. Zbog činjenice da je ljudi takvoga kova sve manje. Ali iznad svega zbog žala što Vrhbosanska Crkva nije imala širine i umijeća pustiti da na svoj način svoje ljudsko i svećeničko poslanje u punini izvrši čovjek sposobnosti kakve je on imao i svećenik njegove naobrazbe i poleta. Da poleta! Tomu je svjedočanstvo sve što je činio. To najbolje znaju oni s kojima je, iako on *samouk* a mi neuki, crkveno pjevanje u Bogosloviji dovodio do profesionalne razine. Profesor je bio i ostao beskompromisan prema sebi pa i prema drugima. U svijetu lažnih kompromisa ta vrlina postaje nam prijekim lijekom. Volio je i živio od i za sve što je nepatvoreno, vjerno sebi. I to je, prema uvjerenju mnogih, pokazivao neprimjerenim načinom i neprilagođenom mjerom. Istinski se divio mačetu, koje je miševе lovilo, kao i najskromnijemu studentu, koji je trudom dvice sabirao. Ali mu se, isto tako istinski, gadilo sve i svatko za koga je bio uvjeren da patvori ono što se patvoriti ne smije. I kakvo čudo da se od početka do kraja osjetio neshvaćenim i neprihvaćenim u zajednici u kojoj je bilo i ostalo premalo spremnosti razlučivati nepatvoreno od patvorenoga, zalaganje da se nešto učini od privida da se čini, jasnoću ciljeva i djelovanja od maglovitosti nastojanja. Njemu je bila važna bit, sadržaj a mnogima oko njega način i pakovanje. Za sebe nikada nije tražio ništa a od svih, bez razlike i nepomirljivo, zahtijevao je samo poštenje i dosljednost. Tomu je zadnje svjedočanstvo način na koji je otišao iz ovoga života. Svoju i zahvalnost mnogih pretačem u molitvu da mu milost i milosrđe Onoga, koga je snagom uma tražio, svim žarom srca ljubio i zanosom duše naviještao, bude vječnom nagradom!

Pero Sudar

Ima li istine i gdje je?

Joseph RATZINGER, *Vjera - istina - tolerancija. Kršćanstvo i svjetske religije*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2004.

Knjiga je zbornik članaka nastalih u desetljeću 1992.-2002., osim prvoga koji je napisan još davne 1964. god., a sada nešto preraden. Naslov knjige uzet je od članka koji jedini dosad nije objavljen. Većina priloga jesu održana predavanja i objavljena više puta, a predavanje o enciklici *Fides et Ratio* objavljeno je čak devet puta na više jezika.

Naravno čitatelj ove knjige mora imati na umu da je Autor osim prvoga članka ostale govorio i pisao kao pročelnik Zbora za nauk vjere, što mora utjecati na njegove stavove i promišljanja. Zbor i njegov pročelnik odgovorni su za ispravnost vjere i morala, oni su promicatelji istine. Valja reći da je kardinal Ratzinger kao pročelnik promovirao Zbor kao sugovornika, znanstvenoga istražitelja, raspravnika, a ne samo kao čuvara i "policajca" vjere i morala. Vjerojatno i sada kao papa teolog i kardinal Ratzinger ne bi neke stvari jednako formulirao, neke stvari ili vidike bi možda ispuštio, a vjerojatno neke nove uvrstio. Pozicija ne mijenja potpuno čovjeka, ali ga bitno određuje. Odgovornost je, često se zaboravlja, neobično važna i utjecajna kategorija. Lako je govoriti i pisati bez odgovornosti. To nije nikakvo licemjerstvo i dvoličnjaštvo nego naprosto ljudska, životna pa i vjernička odrednica.

Ova knjiga ima sada još veću specifičnu težinu jer je Autor od 2005. god. i poglavar Katoličke Crkve s imenom Be-

nedikt XVI., te njegovi stavovi i opredjeljenja znanstvena i opća ljudska imaju daleko veći utjecaj na cijelu Crkvu, na teologiju pa i na cijeli svijet jer njegov glas osluškuje i uvažava cijeli svijet.

Odnos prema religijama. Kard. Ratzinger piše ovu knjigu o religijama njihovom odnosu i posebno odnosu religije i kulture jer je svjestan da je ova tema prvorazredna "koja nipošto ne zaokuplja samo teologiju" (str. 7). Pitanje o snošljivosti kultura i o miru među religijama pomaknulo se također na rang prvorazrednoga političkog pitanja.

Ratzinger se uhvatio u koštac s teškim pitanjem odnosa među religijama i položaja kršćanstva među njima. Današnji čovjek ne voli pitati o istinitosti religija što je nasljedstvo prosvjetiteljstva. Moderna smatra da istinu nije moguće spoznati (str. 158), te želi držati da su sve iste ili barem slične (str. 19). "Isti je Bog" jest česta moderna uzrečica s ciljem relativiziranja razlika.

No, kršćanstvo je od početka zapravo bilo prosvjetiteljsko, jer Pavao na Areopagu tvrdi da je ono *religio vera*, prava religija. Kršćanstvo se ne zasniva na poeziji i politici kao do tada velikim izvorima religije, nego se ono zasniva na spoznaji. Kršćanstvo časti onaj bitak koji je u temelju svega što postoji, ono časti "zbiljskoga Boga". U kršćanstvu je prosvjetiteljstvo postalo religijom, a ne njezinim protivnikom (str. 153).

Autor razmatra tri prevladavajuće koncepcije odnosa kršćanstva i religija (str. 44 sl.). To je inkluzivizam prema kojem su velike religije preteče kršćanstva *logos spermatikos*, one su također na određeni način sadržane u kršćanstvu, a najpoznatiji suvremeni predstavnik inkluzivizma jest

Karl Rahner. Ekskluzivizam smatra da religije u sebi nemaju neku posebnu vrijednost i nisu putovi spasenja, a kršćanska vjera jedino spašava. Najpoznatiji predstavnik ove struje jest evangelički teolog Karl Barth. Pluralistička struja smatra da je sam Bog htio mnoštvo religija i da su one redovni put spasenja iako prihvaćaju da Krist ima posebno mjesto u povijesti spasenja ljudskoga roda. Ovu poziciju zastupaju teolozi J. Hick i P. Knitter, a na katoličkoj strani najpoznatiji je J. Dupuis koji je izazvao mnogo reakcija pa i samoga Zbora za nauk vjere (2001.). Vrijedna je pamćenja njegova tvrdnja da “pluralizam u svome radikalnom obliku niječe u konačnici jedinstvo čovječanstva i dinamiku povijesti, koja se konstituira kao proces sjedinjivanja” (str. 72).

Autor je nezadovoljan današnjim stanjem nekih pitanja i tema, te smatra da to treba mijenjati, tražiti nove putove kao npr. u pitanju o religijama i njihovoj istinitosti (str. 70). On je uvjeren da mora postojati jedna opća i zajednička istina o čovjeku, o svijetu, a onda i o Bogu (str. 59), inače nema smisla ni život, ni bilo što drugo. Čvrsto je uvjeren da ne može biti da je istina skrivena i nedokučiva, te stoga zaključuje da nisu sve religije jednako vrijedne (str. 181 sl.). On smatra da je kriva brza identifikacija pitanja religija i spasenja. Krist i Crkva kao i njihova nedjeljivost jesu “osnova ove knjige” (str. 47), ali ne treba “prenositi jednostavno neki splet ustanova i ideja nego valja u vjeri tragati uvijek za njezinom najintimnijom dubinom i pravim dodirom s Kristom” (str. 48).

U govoru o religijama on smatra da je važno imati na umu da svaka religija treba izlaziti iz sebe (naš prijevod veli “prekoračenje sebe” /str. 73/, a možda bi bilo bolje kazati “iskoračenje iz sebe”). I ovdje vrijedi ona: Umri i postani, odnosno, Isu-

sova vrlo zorna prispodoba: Ako zrno pavši u zemlju ne umre, neće donijeti ploda. I kršćanstvo je teško izišlo iz sebe (str. 77, 48, 156).

Sada “stariji Ratzinger” odbacuje Rahnerove anonimne kršćane, što je zacijelo bio jedan od ključnih razloga zašto je napustio Rahnerovu teološku školu i priklonio se Balthasarovoj. S Balthasarom i nekim drugim teolozima i misliocima pokrenuo je časopis *Communio* koji je pandan i svojevrsni odgovor “rahnerovskom *Conciliumu*”.

Ratzinger smatra da je odlučna *differentia specifica* između mistike identiteta (Indija), koja za njega predstavlja na paradigmatičan način druge religije osim islama, i kršćanstva u kršćanskoj personalnoj ljubavi (str. 75). Ljubav i razum idu zajedno (str. 164), što je pretočio je u svoju prvu papinsku encikliku *Deus caritas est*.

Pišući o religijama Ratzinger posvećuje iznenađujuće dosta prostora i temi kulture i direktno je povezuje s pitanjem religija. Razlog mu je što je u povijesnim kulturama religija bitan element, štoviše, “ona je njezino odlučujuće središte; religija određuje sklop vrijednosti, a time i unutarnji organizacijski sustav kultura” (str. 52). Stoga on smatra da se treba biti opreznim kad se govori i radi na inkulturaciji kršćanstva, dapače on taj pojam odbacuje jer je opasnost da se s inkulturacijom čini i “inreligizacija”. Ratzinger to pojašnjava: “Izvadi li se iz neke kulture njezina vlastita religija koja ju je stvorila, time joj je oduzeto njezino srce; presadi li joj se neko novo srce - ono kršćansko, čini se neizbježnim da će ovaj organizam odbaciti njeemu tuđ organ” (str. 53). Zato on preferira izraz susret kultura. Kritičan je prema tehničkoj kulturi i civilizaciji koja je stvorila svojevrsnu univerzalnu kulturu ali u kojoj religija ne igra važniju ulogu (str. 57).

Za Ratzingera je neizbježna i tema odnosa vjere i razuma; za njega je prevažno i prvorazredno pitanje: Je li vjera uskladjiva s razumom? (str. 161). On polazi od činjenice da vjera mora biti i razumska. Razum je u kršćanstvu nadišao samoga sebe, te Autor dokazuje da je kršćanstvo uskladilo razum i vjeru (str. 73). Tvrdi da je snaga kršćanstva u sintezi razuma, vjere i života (157 s.). U knjizi je posvećeno proporcionalno mnogo prostora enciklici *Fides et Ratio* (Vjera i razum), čiji je, očito, jedan od autora. To je bila i glavna tema njegova papinskoga predavanja u Regensburgu (rujan 2006.), a ne pitanje odnosa s islamom što je samo usputno spomenuo.

Situacija današnjega vremena ili: "Što je istina?" Ovo Pilatovo pitanje postavljeno Isusu u času njegova procesa pomalo lebdi i nad ovom knjigom koja jest svojevrsni rendgenski pregled današnje teologije i religijske misli uopće. Moglo bi se ustvrditi da je ovo knjiga o istini: Ima li istine? Ima li nešto objektivno ili nema? Ako nema istine, ako je ne možemo spoznati, kao što misli prosvjetiteljstvo (str. 147), onda je sve relativno, onda je sve istovremeno istinito i lažno, onda je to "diktatura relativizma", fraza koja će postati svjetski poznata. Ovu tvrdnju izgovorio je u propovijedi na misi prije konklava koja mu je vjerojatno pomogla da bude izabran za papu.

On smatra da je "dogma relativizma" (str. 65) najdublji problem našega vremena (str. 64). "Relativizam je opasan, sasvim konkretno, za oblik čovječstva pojedinačno i u zajednici. Odbijanje pitanja o istini i odricanje od nje ne spašava čovjeka." Autor ističe: "Nitko ne može sagledati koliko je zla bilo počinjeno u povijesti u ime dobrih mnijenja i nakana" (str. 184). Sve mora imati odnos prema istini, odnos-

no mora se ustanovljivati koliko su istinita sloboda, ljudska prava, društveno uređenje, pravo, država (str. 208 sl.). Slučajna većina postaje onim što je apsolutno, no demokracija ne može biti iznad principa, iznad temeljnih istina o čovjeku (str. 171), te osporava pravo parlamentima koji su donijeli zakone o istospolnim brakovima, abortusu i eutanaziji. Ovo se događa zato što je današnjem čovjeku vjera često više običaj nego istina i više običaj nego životni stav (str. 147). Poetično veli da ne može biti definitivni rastanak od istine (str. 148).

Autor drži da je evolucija nadomjestila Boga, posebno Boga stvoritelja, ali ona ne može biti odgovor na temeljna čovjekova pitanja (str. 160), o čemu je objavio i knjigu.

Znanstveni lik Ratzingera. Ratzinger nije prvenstveno prenositelj tuđih misli i stavova, on sam razmišlja, hrabar je, počesto samouvjeren, prati misao i našeg vremena, npr. dijalog s Habermasom. On želi utjecati i mijenjati smjerove razmišljanja i prakse, misli da je pitanje prakse postalo previše važno i na neki način uništilo pitanje istine.

On priznaje skromno da i sada uči (str. 16), dakle otvoren je argumentima, ali i čvrsto brani svoje stavove. Ratzinger prati i novu literaturu, on prati novine i npr. indijske časopise (str. 81). Ozbiljno uzima i nove manje poznate autore kao npr. poljskoga filozofa Szczypiorskog kojeg je slučajno slušao u Salzburgu i bio mu je poticaj za ozbiljan članak o slobodi, istini, pitanju prava te traženju nekoga novog puta nakon propasti socijalizma i razočarenja s novim kapitalizmom (str. 210 sl.) Ne boji se izreći svoju misao pa i kada to nije popularno, kao o Rahneru (str. 15) i o Küngu (str. 225) ili kao što je vodio polemiku oko odnosa opće i mjesne Crkve s kard. Kasperom.

On se ne boji citirati i nepoželjne autore, kao primjerice Hansa Künga ali i da ga kritizira, iznenadi i s citiranjem Marxa (str. 43, 58, 104, 209), on ne zna za pomodarstvo, on zna da nije nimalo moderno pitati za istinu, da je danas relativizam, konzumizam vrlo raširen životni i intelektualni stav na Zapadu ali svejedno on ustrajava na tim anitmodernim pitanjima (str. 66).

Ratzinger kao pročelnik Zbora kritizira čak i vatikanske najviše dikasterije kao npr. Papinsko vijeće za međureligijski dijalog (str. 89), očito ga je za to kao papa i ukinuo odnosno ujedinio s Papinskim vijećem za kulturu, ali će ga vjerojatno morati ponovo uspostaviti ili unutar sadašnjega dati mu dostojniju funkciju i značenje (ovo je pisano prije "vraćanja" Vijeća za međureligijski dijalog u rujnu 2007., op. F. T.). On se ne ustručava argumentirano kritizirati "za živog pape" Ivana Pavla II. ni susret religioznih vođa u Asizu (str. 95). Zanimljivo je kako to nije smetalo Ivanu Pavlu II., nego i kad je Ratzinger ponudio ostavku, on ga je nagovorio da ostane i dalje na tom mjestu, a da nije ostao pitanje je bi li postao papom.

Začuduje svijest i volja Autora pogotovo s obzirom na poodmaklu dob da ulazi u diskusiju o mnogim pitanjima, da i sada kao poglavar Katoličke Crkve mijenja neke važne odredbe kao npr. Papinsko vijeće za međureligijski dijalog, propise o konklavama, čini restauraciju tridentinske mise itd.

Možda je bitno za razumijevanje osobe i znanstvenika kard. Ratzingera, a sadašnjeg pape Benedikta XVI. činjenica da ovu knjigu završava s tvrdnjom da samo Istina oslobada (str. 232).

Franjo Topić

Egzegeza Matejeve verzije Očenaša

Marijan VUGDELIJA, *Očenaš - Molitva Gospodnja (Mt 6,9-13). Egzegetska teološka obrada*, Služba Božja, Split, 2007., 286 str.

Autor je profesor biblijskih znanosti na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Splitu koji je licencijat Svetog Pisma postigao na Papinskom biblijskom institutu u Rimu a doktorat teologije na KBF-u u Zagrebu tezom *Pastoralni aspekti Besjede na Gori (Mt 13,1-52)* pod vodstvom B. Dude (knjiga izdana 1985.). Znan dio ove knjige objavljen je 2004. god. u zborniku radova *Govor na Gori (Mt 5-7)* među predavanjima sa simpozija u Splitu koji je naš autor organizirao i knjigu radova objavio. Iz bibliografije (str. 269-280) i 1076 bilježaka u 16 poglavlja knjige vidimo da se autor plodno služi stručnom literaturom na talijanskom, francuskom, njemačkom, engleskom i španjolskom. O Očenašu su u novije vrijeme na hrvatskom pisali A. Rebić, I. Dugandžić, F. Mušura, F. Bašić, ali se M. Vugdelija najviše osvrće na članke svoga redovničkoga subrata M. Mandaca koji je među djelima otaca preveo i nekoliko s komentarom Očenaša (Ciprijan, Jeronim, Ćiril Jeruzalemski) a 1986. god. objavio je tri članka o Očenašu prema novijim tumačenjima.

U uvodu (str. 7-10) podsjeća da su crkveni oci nazvali Očenaš sažetkom svega evanđelja, ali najavljuje da ne kani istraživati kako je došlo do Lukine i Matejeve redakcije Molitve Gospodnje jer da taj pothvat "ostaje uvijek hipotetičan u svojim rezultatima". Njega zanima "poruka teksta na razini sadašnjeg evanđelja". Knjigu je podijelio u četiri dijela:

I. Preliminarne literarne opaske za egzegezu Očenaša, sedam kratkih poglavlja (str. 11-34);

II. Tumačenje uvodnoga retka (Mt 6,9ab), dva poglavlja (str. 35-58);

III. Tumačenje prvoga dijela Očenaša (Mt 6,9c-10b), po jedno poglavlje o prvoj, drugoj i trećoj prošnji (str. 59-126);

IV. Tumačenje drugoga dijela Očenaša (Mt 6,11-13), po jedno poglavlje o četvrtoj, petoj i šestoj prošnji (str. 127-250).

U prvoj Crkvi Matejeva verzija Očenaša bila je ugrađena u liturgiju, i crkveni oci sustavno su je izlagali odraslim kršćanicima podijelivši je na sedam prošnja po uzoru na sveti biblijski broj sedam. Naš autor posljednju prošnju "Ne uvedi nas u napast, nego izbavi nas od Zloga" s današnjim tumačima obrađuje kao jednu, iako *Katekizam Katoličke Crkve* iz 1992. god. dio "nego izbavi nas od Zla" obrađuje kao sedmu prošnju (br. 2850-2854).

Osnovna pozitivna strana knjige jest što svaku prošnju autor tumači teološko-eshatološki i antropološko-etički. Kako je kod Mateja Očenaš sržni dio Govora na gori u kojem se moral Isusovih sljedbenika temelji na dostupnosti kraljevstva Božega, Molitva Gospodnja sadrži određene vjerske istine, ali i predlaže ideal vjerničkoga morala. Iako Isus u kanonskim evanđeljima ponekad govori o Ocu "mome" i Ocu "vašem", njegovo osobno oslovljavanje Boga kao Oca ukazuje na "povezanost teologije i etosa" (str. 58). U prvoj prošnji autor uspješno podsjeća da u SZ Bog "posvećuje" svoje ime time što spasonosno djeluje pravedno kažnjavajući grešnike i spašavajući pokajnike; ali i ljudi posvećuju, uzvisuju, veličaju (hebr. *qadaš, gabah, kibbed*) ime Božje time što vrše njegove zapovijedi. Ta dva vida ove prošnje ne isključuju se i autor se suprotstavlja onim tumačima koji jednostrano naglašavaju teološko-eshatološki vid (str. 78).

Druga prošnja pretpostavlja glavnu temu Isusova naviještanja: približilo se kraljevstvo Božje (Mt 4,17; 10,7). U Isusovu djelovanju Kraljevstvo je premješteno iz budućnosti u sadašnjost, ali mu je potrebno povoljno ljudsko tlo (str. 89-90; 94-95). Prošnja o volji Božjoj uključuje poimanje Božjih spasonosnih zahvata i vjerničkoga ponašanja: "Volja Božja je središnja točka Matejeva evanđelja. Ta volja se treba ostvarivati kao ostvarenje spasenja u Kraljevstvu koje dolazi i izvršavati se od učenika. Raspoznajni znak obitelji Božje je da se u njoj vrši volja Božja (Mt 12,50)" (str. 107). Isus je ovom prošnjom molio da se volja Božja po njemu ispunjava i tražio snagu da u svemu bude Ocu poslušan (str. 112). Tko ne vrši volju Očevu, "blokira, onemogućuje da kraljevstvo Božje pokaže svoje spasonosne i osloboditeljske plodove na njemu i u svijetu" (str. 121).

Pri tumačenju prošnje za kruh svagdašnji autor smatra da tu ne treba tražiti "situaciju uže skupine učenika" koji zajedno s Isusom nemaju stalnoga uzdržavanja dok propovijedaju Kraljevstvo (str. 133), ali Heinz Schürmann i drugi egzegeti vide upravo takvu povijesnu povezanost. Obradivši opširno moguću etimologiju upotrijebljenoga pridjeva *epiousios* (svagdanji), koji ne postoji u dosada poznatim grčkim djelima izvan Matejeva i Lukina evanđelja, autor zaključuje da je ovo prošnja za stvarnu zemaljsku hranu, ali "kruh" može obuhvaćati i duhovnu hranu. Petu prošnju autor je izvrsno protumačio kako nam "Božje oproštenje omogućava da i mi sami opraštamo" (str. 184), ali u "Aktualizaciji poruke" (str. 188-192) kao da psihologizira povodom Domovinskoga rata u Hrvatskoj. Šestoj prošnji autor je posvetio 55 stranica pitajući se znači li *peirasmos* prvenstveno kušnju ili napast u smislu mamljenja na zlo. Istina, na početku poglavlja tvrdi da se

“*peirasmos* ne smije shvatiti kao ‘kušnja’ nego kao ‘napast’. Napast misli mnogo više, biti izručen zlu, biti u jednoj situaciji gdje zlo stoji vrlo blizu” (str. 196). Međutim, kasnije u tijeku izlaganja usvaja obje nijanse (str. 201, 204: “ne dopusti da mi budemo nadvladani od kušnje-napasti”; usp. još str. 212, 218-219, 220, 227, 229, 237, 241, 247), poštujući odlučnu tvrdnju nadahnutoga pisca da “Bog ne može biti napastovan na zlo, i ne napastuje nikoga” (Jak 1,13). S egzegetima se odlučno zalaže da *apo tou Ponêrou* prevodimo “od Zloga” u smislu Sotone, a ne “od zla” u smislu apstraktnog zla.

U “Zaključnoj misli o Očenašu” (str. 251-255) izriče mišljenje da na nekim konkretnim mjestima NZ postoje aluzije na Očenaš i ograđuje se od eshatološkoga tumačenja koje je “postalo modom u posljednjim desetljećima”.

Uz pohvalu što je ovo prva opširna knjiga na hrvatskom o egzegezi Očenaša, želim napomenuti i neka pitanja vrijedna rasprave među bibličarima. Najvažnija je *situacija u Isusovu životu za Molitvu Gospodnju*. Iz knjige se ne može razabrati što je svaki od ovih zaziva značio u Isusovoj osobnoj molitvi: je li Gospodin ove zazive samo naučavao namijenivši ih povijesnim učenicima i kasnijim vjernicima ili ih je i osobno molio? Jedna od divnih egzegetskih studija koje ovo obrađuju jest knjiga bibličara iz bivše ddr. Heinza Schürmanna *Das Gebet des Herrn als Schlüssel zum Verstehen Jesu*. Vugdelija je citira na str. 80, bilj. 98 u francuskom prijevodu, te na str. 180, bilj. 63 u njemačkom izvorniku, ali se ne dobiva dojam da ju je prostudirao *in extenso*. Daljnje pitanje jesu *razlike u Lukinoj i Matejevoj redakciji* koje autor nije dovoljno obradio. Istina, on na str. 129, bilj. 12 citira španjolsko djelo S. Sabugala *Abba’... La oracion del Señor*

koji se obilno bavi poviješću dviju redakcija i pokušava doći do jedinstvenoga izvornog teksta, ali u popisu literature na kraju knjige nema ovoga važnog djela.

Nadalje, naš autor upotrebljava izraz *židokršćani* za vjernike židovskoga porijekla (str. 78, 127). Drugi hrvatski bibličari upotrebljavaju izraz *judeokršćani* (npr. A. Popović, *Novozavjetno vrijeme*, KS, Zagreb, 2007., str. 58 i dr.). Kako živim u Sarajevu, više puta sam slušao nemoćni protest Jakoba Fincija, predsjednika Jevrejske zajednice u BiH koji tvrdi da je naziv “Židovi” u hrvatskom najprije netočan jer se odnosi samo na Judino pleme, a vjerojatno je i plod kršćanskoga antisemitizma jer podsjeća na Isusova izdajicu Judu. Istina, hrvatski teološki i književni jezik ima pravo na samostojnu terminologiju, ali bi ozbiljno trebalo razmisliti o nazivu “židokršćani”.

Nadalje, *standardni hrvatski*. Profesorica Ana Vugdelija prilikom korigiranja autorova hrvatskog ostavila je neke problematične izraze, kao “da se Lukina zajednica *naštimala* na trajanje povijesti” (str. 130), “daj nam sutrašnju *porciju* hrane danas”, “revnitelj” u smislu “fundamentalist” (str. 175). Mnoge tudice (kompletira, konfrontira - str. 247) mogle bi se zamijeniti lijepim hrvatskim riječima a da sadržaj ne bude potkopan. Autor uz to često upotrebljava dalmatinski kolokvijalizam “jedan” u smislu neodređenoga člana u talijanskom. Ima zanimljivih neologizama, kao “drukčijost” (str. 68, 73 i dr.), “tako se imperativ može *sučiti*” (str. 74). Autor u “Predgovoru” zahvaljuje recenzentima M. Mandacu, A. Popoviću i M. Cifraku za pozitivno mišljenje o knjizi i ja im se pridružujem, ali bih volio da ova knjiga pokrene određenu raspravu bibličara te da dode do novoga, dopunjenog izdanja.

Mato Zovkić

Zapovijedi Božje kao garant ljudskih prava u židovstvu, islamu i kršćanstvu

André CHOURAQUI, *Deset zapovijedi danas. Deset besjeda za pomirenje čovjeka s ljudskošću*, preveli s francuskog Jandranka Brnčić i Kruno Pranjić, Konzor, Zagreb, 2005., 358 str.

Autor ove knjige je Židov rodom iz Alžira koji je studirao u Francuskoj, pravnik po struci ali se bavi i međureligijskom teologijom. Posebno se zanima za Bibliju i Kur'an u ozračju kultura u kojima su nastale ove svete knjige. Bibličarima je poznat kao organizator prijevoda Biblije na francuski s komentarom uza što veću vjernost semitskoj pozadini svetih pisaca. Taj je prijevod izašao najprije u više svezaka a onda u jednom, džepnom izdanju.¹ Preveo je 1990. god. na francuski i tekst Kur'ana te ga popratio ekumenskim komentarom. Hrvatskim čitateljima poznat je po knjižici *Židovska misao* koju je izdala Kršćanska sadašnjost 1982. god. Piše i na modernom hebrejskom o državi Izrael i povijesti Židova.

Ova knjiga izdana je na francuskom 2000. god. u Parizu kao međureligijski uvod u treće tisućljeće, a u predgovoru hrvatskom izdanju od 21. kolovoza 2003. autor piše da živi u Jeruzalemu gdje od 1957. god. uživa u "ujedinjenim hvalidbenim napjevima Židova, kršćana i muslimana koji se jutrom i večerom uzdižu u isto vrijeme" (str. 8). U djetinjstvu je slušao dječje recitiranje Deset zapovijedi na hebrejskom, francuskom i arapskom. Nacistički progoni natjerali su ga da ponovno otkrije

svoj židovski korijen i uza nj čvrsto prione ostajući intelektualac širokih pogleda. Bibliju smatra ambasadorom orijentalne mudrosti pred narodima Zapada. Na početku donosi usporedni tekst Deset zapovijedi i Univerzalne deklaracije o pravima čovjeka od 10. prosinca 1948. (str. 20-21).

Prvi dio naslovio je: "Od dužnosti čovjeka do prava čovjeka" (str. 23-38). Tu izražava žaljenje što su sljedbenici triju abrahamskih religija tijekom povijesti prezirali jedni druge na štetu mira. Glavni redaktor Deklaracije iz 1948. god. René Cassin rado je uspoređivao ovaj dokument međunarodnoga prava s Dekalogom jer taj sveti tekst sadrži prava i dužnosti prihvatljive svim narodima. Chouraqui ističe da je tijekom svoga prevodilačkoga rada na Bibliji i Kur'anu uvidio kako je Dekalog "kičmeni stup svega ljudskog društva. Ovih deset propisa upućuju na Transcendenciju, bez obzira na značenje koje joj pridajemo... Deset Besjeda, još nepoznate, treba istražiti. Važno ih je ponovno otkrivati u sjaju i veličanstvu njihove pojave ne bi li čovječanstvo nadahnuli da ih poželi primijeniti" (str. 33-35).

U drugom dijelu obradio je pojedinačno svaku od Deset zapovijedi s odjekom u židovskoj, kršćanskoj i muslimanskoj tradiciji te s primjenom na problematiku ljudskih prava u današnjem svijetu (str. 39-270). Na početku obrađuje "Dekalog pogana" dan Noinim potomcima nakon općega potopa i židovsku podjelu na dvije ploče Dekaloga. S pravom ističe da se uvodna formula u kojoj se Bog predstavlja kao osloboditelj iz egipatskoga ropstva (prva zapovijed po židovskom brojanju) zapravo proteže na sve Božje odredbe: "Ja sam Gospodin Bog tvoj... nemoj ubijati, nemoj

¹ *La Bible hébraïque et le Nouveau Testament*, 26 svezaka, Desclée de Brouwer 1974-1979. Služim se džepnim izdanjem, *La Bible traduite et présentée par... André Chouraqui*, Desclée de Brouwer 2001., 2430 str.

činiti preljuba, nemoj lagati...!” Prva zapovijed je najava Božje jedinstvenosti i ljudske slobode. S poštovanjem navodi katoličku katekizamsku formulaciju Dekaloga te iz Kur’ana 17,22-42 i 53,10-18 izvlači islamsku formulaciju Dekaloga. Od sarajevskih teologa Deset zapovijedi kao univerzalni etički kodeks pozitivno vrednuje dr. Enes Karić.² S posebnom pozornošću Chouraqui analizira uvodnu formulu u pojedino poglavlje Kur’ana: “U ime Allaha, samilosnog i milostivog.” U sadržaju prve zapovijedi vidi mogućnost univerzalne etike. Za Židove druga zapovijed obuhvaća zabranu pravljenja likova i štovanja idola. Dok to Židovi i danas drže, kršćani su s vremenom uveli slike i kipove: “Utjelovljenje Krista, druge osobe Trojstva, omogućuje kult slika. One ilustriraju njegov život i čine ga dostupnim štovanju vjernika” (str. 88). Autor izvrsno uočava razliku između poštivanja svetaca (veneratio) i štovanja Boga (adoratio). Ova zapovijed omogućuje Crkvi da osudi “praznovjerje, idololatriju, obožavanje i magiju, svetogrđe i simoniju definiranu kao kupoprodaju duhovnih zbiljnosti” (str. 89). Ovdje autor raspravlja o posredničkoj ulozi umjetnosti u sve tri monoteističke religije. Skreće također pozornost na idole suvremenoga čovjeka, koji često zauzimaju mjesto namijenjeno Stvoritelju.

Zabrana uzaludnog izgovaranja Božjega imena kod Židova jest treća zapovijed. U starozavjetnom kontekstu to je zabrana magijskoga služenja Božjim imenom, kako su običavali Egipćani i poganski susjedi Izraelaca u Kanaanu. Svjestan ljudske žedi za iracionalnim, autor kaže: “Velik uspjeh religija bio je u tome što su nastojale ujediniti dva temeljna vida ljudskoga duha, njegovu racionalnost i njegovu ira-

cionalnost” (str. 107). Ovdje se autor sjeća pogubljenih sunarodnjaka u nacističkom režimu koji su odlazili u smrt izgovarajući ime Božje i tako ga “posvećivali”. U islamu se kult imena Božjega prakticira recitiranjem 99 svetih naziva za Boga.

Zapovijed o tjednom danu počinka (četvrta po židovskom brojanju) je “najuniverzalniji blagdan koji se daje zamisliti” (str. 128). Šabat “postade matica koja održa Židove raspršene po svijetu, lišene njihovih kraljeva i njihove zemlje” (str. 130). Za Židove dijasporu i Izraela svetkovanje Šabata jest otvaranje prema blizima i dalecima. U kršćanstvu je Dan Gospodnji postao dan liturgije kao sastavnice kršćanstva: “Kršćani, kao i židovi i muslimani, susreću se u dan svojih odmora u istoj molitvi istom Abrahamovu Elohimu” (str. 134). Okupljanje muslimana na molitvu petkom (*džuma*) javno je očitovanje vjere: “Dakako, i druge abrahamovske religije svojim blagdanima pridaju društven i nacionalan status, ali u islamu pojam *umma* zaista se nameće kao poveznica nacionalne prepoznatljivosti jednako kao i nadnacionalan vjerski savez” (str. 135). Moderna civilizacija proizvodi rasonodu svakoga dana, a posebno na tjedni dan odmora. Vjerničko držanje takvog dana omogućuje nam da “imamo jasniji pogled na sebe same, na svijet i na Stvoriteljsko biće”. Kako starozavjetna formulacija uz ovu zapovijed ima i “spomeni se da si bio rob u zemlji egipatskoj”, autor ovdje obrađuje suvremene vidove ropstva te potrebu zaštite ljudskoga okoliša.

“Poštivati roditelje” izdržavajući ih u nemoci znači odgajati vlastitu djecu za svoje buduće izdržavatelje. To je zapovijed o “životom povezivanju naraštaja koji sudjeluju u jedinstvu naroda” (str. 145). Poštivanje ro-

² Usp. poglavlje “Deset zapovijedi u novjim komentarima Kur’ana”, u: E. KARIĆ, *Kako tumačiti Kur’an*, Tugra, Srajaveo, 2005., str. 307-316.

ditelja “jamči vremenitu dugovječnost i prostornu cjelovitost Obećane zemlje” (str. 146). Ovdje autor uočava Isusov poziv sljedbenicima da ostave roditelje radi hoda za njim i Kraljevstva Božjega, ali i citira iz *Katekizma Katoličke Crkve* br. 371-373 o međusobnom dopunjavanju članova obitelji. Odgovarajuća zapovijed za muslimane stoji u suri 2,83. Ovdje se autor dotiče važnosti obitelji za suvremeno čovječanstvo.

Zapovijed o zabrani ubijanja nevinih postoji u Bibliji uz praksu smrtno osude od nadležnih vlasti. Ona zabranjuje uzimanje pravde u vlastite ruke i preporučuje nenasilje u međuljudskim odnosima. Za Židove ova zapovijed danas “otvara probleme oko pobačaja, cutanazije i samoubojstva, probleme u neprekinutu rastu” (str. 167). Ovdje autor s tugom podsjeća na nasilja kršćana motivirana vjerom koja su se dogodila prigodom križarskih ratova, osvajanja Amerike, inkvizicije. Za islam kaže da se “pokazao relativno pomirljiv, nasuprot kršćanstvu čije je Evanđelje ljubavi bilo oskvrnjivano tijekom cijele povijesti... Tako je usud kršćanske ili židovske manjine u islamskoj zemlji bio manje težak od usuda Židova ili muslimana u kršćanskoj zemlji” (str. 170-171). Ipak kaže da šerijatske odredbe o zaštiti nemuslimanske kršćanske ili židovske manjine (*zimmi*) nisu spriječile Turke da početkom 20. st. u nekoliko tjedana poubijaju milijun i petsto tisuća Armenaca. Na svjetskoj razini ovdje dotiče pitanje suvremenih ratova i trke u naoružanju te ističe da od ubilačkih strasti kao što su zavist, strah, osveta čovjeka oslobađa vjera u Boga: “Savez s božanskim transcendirira sve pojedinačne saveze među ljudima. On je stožerni oslon svih saveza sklopljenih na ovome svijetu što će unapredivati poštivanje Dru-goga” (str. 184).

Zabrana preljuba u starini je štitila ljudsku seksualnost u poligamnom druš-

tvu. Nejasne starozavjetne upute o poligamiji rabini su tek u 11. st. protumačili kao potrebu stroge monogamije za Židove u dijaspori. Autor hvali *Katekizam* iz 1992. god. što u tešku povredu dostojanstva braka svrstava preljub, rastavu, poligamiju te tzv. slobodnu vezu. Ovdje obrađuje probleme planiranja obitelji te ističe da je sretan što je rođen prije pilule kao deveto od desetero djece svoje majke koja je umrla u dobi od 91 godinu. Na temelju iskustva ističe da je “loš brak predodređen za preljub” (str. 201).

Zabrana krađe izvorno se odnosila na krađu stoke i plodova ljudskoga rada u agrarnom društvu. Izl 21,16 propisuje smrtnu kaznu za otmicu ljudskih bića radi prodaje u ropstvo. Međutim, iz postupka Josipa egipatskoga prema braći koja su ga prodala izlazi da zločini smiju ostati nekažnjeni kada počinitelji pokazuju znakove kajanja. U kršćanskoj tradiciji ove zapovijedi osvrće se na napetost između kršćanskih svjetovnih i vjerskih poglavara oko crkvenih dobara te hvali *Katekizam* iz 1992. god. što propisuje primjenu pravičnosti i ljubavi prema bližnjemu u upravljanju zemaljskim dobrima i plodovima rada. Šerijat predviđa odsjecanje ruke za krađu, ali to nije priječilo muslimanske osvajače da idu “u pljačkaške pohode na suparnička plemena ili na stran-ce. Glavno je da raspodjela plijena bude na jednake dijelove” (str. 209). Danas vidi kršenje ove zapovijedi u bankama, općinskim vlastima, nadzornim odborima. Ljuti se na prevodioce Septuaginte i Vulgate što su Božje ime zamijenili nečim drugim i to naziva “kradom imena”. Smatra da je davanje drugoga imena Bogu u različitim kulturama dovelo do zamračivanja Božje jednote i ujediniteljske uloge. Na svjetskoj razini predlaže razvijanje “individualne svijesti o relativnosti novca, što bi, možda, smanjilo pohlepu za zaradom” (str. 217).

U starozavjetnom kontekstu zabranom laganja Bog podsjeća bivše robove da ne smiju nanositi drugima patnju kakvu su sami prepatili u Egiptu i kasnije tijekom povijesti. U judaizmu je ova zapovijed proširena na sve vrste klevete koje i ne podliježu pravnom gonjenju. Ovamo ubraja izvrtanje nečijih riječi i osudu na namještenim procesima, kakav je bio Isusu i Stjepanu. Ipak žali što su u povijesti Crkve Židovi često bili nazivani i tretirani kao bogoubojice (str. 224-230). Citira odredbe saborâ od 1179. do 1434. god. da Židovi u kršćanskim gradovima trebaju nositi na odjeći znak svoga identiteta te plaćati porez kršćanskim vjerskim poglavarima. Navodi nacističke mjere protiv Židova na području Htilerove vladavine od 1933. do 1943. god. potičući na zaključak da Hitler nije morao izmišljati nego samo posegnuti za već postojećim mjerama diskriminacije protiv Židova zato što su Židovi.³ Divi se Ivanu Pavlu II. što je na ulasku u treće tisućljeće oprostio Turčinu koji ga je pokušao ubiti te što je za vrijeme Križnoga puta na Veliki Petak 1999. god. kod jedne postaje molio: “Oprosti nam, Bože naš, što smo naraštajima i nebrojeno puta razapinjali židovski narod!”⁴ Zabrana pohlepne čežnje za dobrima bližnjega traži vjerničku čednost i skromnost. Tržišna ekonomija počiva na ljudskoj urođenoj pohlepi, a pohlepa može postati posrednikom smrti.

Druge trebamo gledati kao svoju dopunu a ne kao suparnike. Ostaje, međutim, trajan problem pohlepe onoga koji nema naspram onome koji ima. Lijek je u izgradnji pravednijega i boljega svijeta ali ne silom nego ljubavlju.

“Sveopća promjena” naslov je trećega dijela (str. 253-270). U njemu autor iznova povezuje Univerzalni deklaraciju o ljudskim pravima iz 1948. god. s vjerom u jednoga Boga koja svoje sljedbenike motivira na poštivanje ljudskih prava, osobito na izbjegavanje novih genocida. Hvali Ivana XXIII. što je 1958. god. naredio da se iz katoličke molitve na Veliki petak izbaci izraz “za perfidne Židove”. Raduje se usvajanju Deklaracije o stavu Crkve prema nekršćanskim religijama. Nada se da će “stavljanje religija i kultura u sinergiju olakšati vršenje Deset zapovijedi” (str. 265), koje trajno ostaju univerzalna deklaracija *dužnosti* čovjeka te sredstvo za izgradnju pravde i mira u svijetu. Na kraju su donesena tri dodatka: I. Božja imena u Bibliji s popisom literature od 133 naslova, uglavnom na francuskom i nešto na engleskom (str. 273-282), II. Bibliografija A. Chouraquia (str. 285-295) i Rječnik manje poznatih stranih riječi (str. 297-308). U pogovoru pozitivnu recenziju knjige pod naslovom “Ljudsko bratstvo” donosi dr. Muhamed Ždralović s islamskoga gledišta (str. 311-313), a dr. Tonči Matulić pod naslo-

³ Četvrti lateranski sabor ili Dvanaesti opći, održan od 11. do 30. studenog 1215. prvenstveno radi organiziranja križarske vojne, donio je četiri odredbe protiv Židova: kazne za nametanje teških kamata kršćanima; nošenje znakova identiteta kada hodaju ulicama, a u vrijeme Muke Gospodnje uopće ne smiju izlaziti na ulice; ne smiju biti postavljeni u javne službe; obraćeni Židovi ne smiju zadržavati stari obred. Latinski tekst sadrži knjiga *Conciliorum eocumenicorum decreta*, Herder, Freiburg, 1962., str. 241-243. Usp. također H. KÜNG, *Das Judentum*, Piper, München, 2003., str. 211. Povijesne prilike u vrijeme 1215. god. prokazuje H. WOLTER, “Četvrti lateranski sabor”, u: H. JEDIN (izd.), *Velika povijest Crkve*, III, 2, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993., str. 191-198.

⁴ Navodi knjigu katoličkog novinara L. ACCATOLI, *Kad papa moli oprostjenje: svi 'mea culpa' Ivana Pavla II*, Franjevački institut za kulturu mira, Split, 2000. Izvornik je na talijanskom iz 1997., ali je knjiga već iste godine prevedena na francuski, a postoji i prijevod na engleski.

vom "Genij Deset Besjeda - kôd univerzalne etike" s katoličkoga stajališta (str. 315-335). "Kazalo imena, pojmova, toponima i inojezičnica" (str. 337-354) olakšava brzo služenje knjigom onima koji su je pročitali te se žele njome koristiti u etičnom djelovanju koje bi bilo nadahnuto vjekom u jednoga Boga.

Prevoditelji su načinili mnoštvo kovanica da vjerno prereknu autorovo poštivanje izvornoga ozračja svetih knjiga Židova, kršćana i muslimana. Njihov prijevod dosiže razinu umjetničke proze čineći knjigu veoma čitkom. Ovom knjigom služim se u seminaru za studente katoličke teologije kada obrađujemo Dekalog kao univerzalnu etiku. Preporučujem je i drugim čitateljima.

Mato Zovkić

Vrijedni doprinos poznavanju von Balthasarove teologije

Franjo TOPIĆ, *Čovjek pred objavom Boga u misli Hansa Ursa von Balthasara*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2006.

Pred nama je hrvatska verzija autorove doktorske disertacije, prethodno objavljene 1990. god. u uglednoj izdavačkoj kući Herder. Uvrštenje u Herderova izdanja samo po sebi svjedoči o temeljitosti djela, a činjenica da je riječ upravo o doktorskoj disertaciji ukazuje na to da se radi o sustavnom i discipliniranom izlaganju tematike koja je vrijedni doprinos teologiji, osobito kad je riječ o hrvatskom govornom području. Ovo je, koliko mi je poznato, gotovo jedini teološki susret jednoga hrvatskog autora s djelom Hansa Ursa von Balthasara.

Odmah na početku nameće se usporedba iz Poslanice Hebrejima o mlijeku kao hrani za malene i tvrdoj hrani za zrele: doista, ovo je "tvrda hrana" pa je za cjelovito praćenje sadržaja poželjno temeljito teološko znanje. Međutim, i oni koji nisu školovani teolozi, ali žele produbiti svoju vjersku kulturu, ovim će štivom biti obogaćeni.

Bit će obogaćeni prije svega neobično svestranim mišljenjem Hansa Ursa von Balthasara, prema sudu Henryja de Lubaca "možda najobrazovanijeg čovjeka našega doba". Nije riječ samo o tome da je to bio teolog s temeljitim poznavanjem filozofije, književnosti i glazbe; bio je to iznad svega teolog u kojega su sva ta znanja slivena u organsko jedinstvo, okrunjeno mističnim poimanjem vlastite egzistencije i misije. U plejadi velikih teologa dvadesetoga stoljeća, koji se mogu svrstati u nekoliko škola oko središnjih figura kao što su Karl Rahner, Johann Baptist Metz, Hans Küng, Eduard Schillebeeckx, Leonardo Boff itd., Hans Urs von Balthasar izdvaja se svojom jedinstvenošću, kojom je odbijao svaki kompromis s 'duhom vremena', korjenito zahvaćen duhom vječnosti. On se nije ustručavao *izraziti* svoj kritički stav sučeljavanjem i s najvećim autoritetima, poput Karla Rahnera, a isto tako umio se zbližiti i razumjeti s velikim teolozima nekatoличkih denominacija, kao što su protestant Barth ili pravoslavac Bulgakov.

Uz osebnost zamašnoga opusa, velikoga kako širinom tako i dubinom, von Balthasar je osebujan i samom svojom biografijom. Prije teološkoga studija studirao je germanistiku i filozofiju pa je i doktorirao s tezom o eshatološkom problemu u modernoj njemačkoj književnosti, a poslije punih dvadeset godina provedenih u Družbi Isusovoj 1950. god. napušta taj Red, ali ne zato što bi mu bila teška poslovična isu-

sovačka disciplina nego u intimnom uvjerenju da je njegova istinska misija promicati rad novoustanovljenoga ženskog svjetovnog instituta u suradnji s Adrienneom von Speyr, obraćenicom na katolicizam, osobom obdarenom iznimnim mističkim nadahnućem, koja je von Balthasaru izdiktirala desetke knjiga, komentara biblijskih tekstova.

Knjigu prof. dr. Topića nije lako predstaviti. Kako je već rečeno, radi se o doktorskoj disertaciji u kojoj je maksimalno poštivana metodika znanstvenoga rada. Skrupulozna sustavna raščlanjenost disertacije u neku ruku je “u sudaru” s nesustavnošću von Balthasarova opusa pa je stoga nećemo slijediti u pojedinostima. Zaustavit ćemo se na temeljnim sastavnicama, izdvajajući karakteristične crte i naglaske njegove teološke misli, nastojeći prenijeti nešto od njegove osebuje i slojevite “aure”.

Knjiga sadrži tri dijela. Prvi dio izlaže metafizičke pretpostavke von Balthasarove teologije, a raščlanjen je u tri poglavlja. Tu će čitatelja najvjerojatnije iznenaditi organska ukorijenjenost estetike u njegovoj teologiji: to je istinsko osvježenje. Naime, tradicionalna kršćanska misao, kako filozofska tako još više teološka, bitku je pridavala i atribut ljepote, ali gotovo nikada pojam lijepoga nije dobivao ravnopravan rang s pojmovima istine i dobra. Von Balthasar ljepoti daje vrhunaravni status, a ne samo kozmički. Nadalje, dok u udžbeničkoj teologiji prevladava autoritet velikih skolastičkih učitelja, sv. Tome prije svih, von Balthasarova se teološka misao jednako izdašno hrani mislima crkvenih otaca ali i niza književnika (Goethea, Hölderlina, Rilkea, R. Schneidera, Ch. Peguva, G. Bernanosa) i drugih umjetnika, a osobito Paula Claudela, čije je djelo *Le Soulier de Satin* ne samo preveo na njemački jezik,

nego mu je organizirao i uprizorenje u Zürichu, a s njim je i inače surađivao.

Bogato filozofsko obrazovanje von Balthasaru nije samo pomagalo u teološkom mišljenju: on utemeljeno ukazuje na bitno prožimanje filozofije i teologije, i to ne samo teologije općenito nego na osobit način ukazuje na duboku povezanost metafizike s Kristovim likom i poslanjem.

Veliku temu analogije bitka, koja je dubokoumnom protestantskom teologu Karlu Barthu bila kamen spoticanja, von Balthasar umješno reformulira u analogiju Krista i analogiju ljubavi, a plodonosno se nadahnjujući Barthovim teološkim mišljenjem, umjesto jaza upravo na toj temi gradi ekumenske mostove između katolika i protestanata.

Drugi je dio posvećen liku Isusa Krista: to je ne samo prostorno nego prije svega u tematskom pogledu, središnji dio knjige. Obuhvaća, kao i prvi dio, tri poglavlja. Najprije se govori o pripremi za evanđelje: ovdje je snažno naglašena usmjerenost cijeloga Pisma na Isusa Krista. Von Balthasar priznaje da se radije služi “vertikalnom” egzegezom nego onom horizontalnom, koja povijesno-kritičkom metodom zna izdvojiti pojedine teme i aspekte te tako zamagliti cjelinu. Njegova “vertikalna” egzegeza ne dopušta cjepkanje ni izdvajanje: oslanjajući se radije na mističke uvide Adrienne von Speyr on ostaje uvjeren da nijedna Božja riječ ne stoji izdvojeno nego svaka ostaje sa svima povezana u jedinstvenu cjelinu. Najprikladnijim pristupom objavljenoj Riječi von Balthasar drži stav klanjanja i molitve.

Središnje poglavlje ovoga (središnjeg) dijela posvećeno je temi utjelovljenja Riječi. Ovdje se čini njegovim specifikumom trinitarna koloriranost događaja utjelovljenja. Osim toga, u kontekstu ove “bogodrame” dotaknuto je teološko razilaženje

von Balthasara s Karlom Rahnerom. Ovdje nije mjesto za zauzimanje strana u toj zamršenoj tematici. Zadovoljimo se time da i u središnjim pitanjima vjere ima mjesta za različite pokušaje približavanja Božjih tajna ljudskom shvaćanju.

Osim tog "sudara" dvaju teoloških pristupa u ovom poglavlju valja svakako uočiti von Balthasarovo naglašavanje Kristove poslušnosti i takozvane Božje "kenoze". Himan iz Poslanice Filipljanima (2,5-11) o uzimanju lika Sluge, unatoč jednakosti s Bogom, von Balthasar ne poima u svjetlu dviju naravi u Kristovoj osobi nego kao korak ili čin u jedinstvenoj spasijskoj drami.

Poslušnost Ocu sve do smrti na križu von Balthasar vidi krajnje dramatičnom, jer (*ako smo pravo razumjeli izlaganje, koje na ovom mjestu dotiče aporetičnost!*) gotovo doslovno uzima Kristovu napuštenost na križu i u Velikoj suboti. Točka napuštenosti jest, međutim, i točka teodramatskoga obrata: Kristovo samoponiženje jest ujedno Njegova proslava u smislu objave Boga kao apsolutne ljubavi. Spomenutu aporetičnost premošćuje snažni citat von Balthasarova članka u *Rječniku duhovnosti*, koji dijelom prenosimo: "U Sinovljevoj *kenozi* doista njegov život, 'Božji lik', ostaje... kod Oca, 'pohranjen' kod njega u isto vrijeme kao zalag vjernosti Očevoj volji i da podsjeća Oca koliko je on sam angažiran u avanturi svijeta."

Završno poglavlje ovoga središnjega dijela govori o pashalnom misteriju: tu se opet von Balthasarova teologija križa profilira kao dramska okosnica čitave teologije spasenja. Posebno je važan naglasak na tome da je smrt na križu nešto znatno više od solidarnosti sa smrtnicima: smrću na križu Krist je okupio i ujedinio "raspršenu Božju djecu" i osnovao, a s obzirom na paralelu sa stvaranjem Adama i Eve, čini

mi se umjesnim čak reći da je *dosanjao* Crkvu kao zajednicu otkupljenih i svoju zaručnicu. Križ je, dakle, u von Balthasarovoj teologiji središnja figura objave.

O tajni Velike subote zapravo nemamo uporišnih točaka u Svetom Pismu. Donekle bliska formulacija u 1. Petrovoj poslanici prema Zerwicku se ne treba shvaćati kao silazak nad pakao. Ovdje se von Balthasar pomalo oslanja na mističko-teološke meditacije Adrienne von Speyr, po kojima je "silazak nad pakao, zadnja posljedica utjelovljenja". Von Balthasar vjeruje da je to "najveći teološki poklon kojeg je Adrienne von Speyr primila od Boga i ostavila Crkvi u nasljedstvo".

Događaji Uskrsa i Duhova opet se, kao i utjelovljenje, prikazuju kao "objava trojstvenoga Boga".

Završni, treći, dio ima dva poglavlja, oba posvećena kršćanskoj antropologiji. Jedno nastoji dati odgovore na pitanje čovjeka, a drugo na pitanje kršćanina. Govori se o pretkršćanskoj, kršćanskoj i postkršćanskoj antropologiji.

Uza standardne sastavnice o čovjeku kao slici Božjoj tu su i specifično von Balthasarovski naglasci na tome da i u "postkršćanskoj" antropologiji Feuerbacha i Marxa ima kršćanskih odjeka, a osobito aktualnom pokazuje se misao o osnovnoj jednakosti muškarca i žene, odnosu "sučeljenosti" a ne nadređenosti ili podređenosti. U tom je kontekstu prije svega jedinstven von Balthasarov osobni primjer: on je, unatoč formalno-obrazovnoj intelektualnoj nadmoći i svom svećeničkom redu, po "diktatu" Adrienne von Speyr ispisao desetke knjiga!

Kršćanin treba biti Kristov nasljedovatelj i svjedok. Von Balthasar inzistira na jedinstvu egzistencije i poslanja. Razvijajući u tom kontekstu temu svetosti, i sam svojevrni samotnjak, ističe znakovi-

tost samoće na Golgoti, koja je tek vrhunac niza samoća iz povijesti spasenja, osobito Abrahamove, Mojsijeve i Ilijine.

Kao Kristov nasljedovatelj kršćanin nadasve treba biti čovjek molitve. U svezi s ovim vjerujem da će gotovo svakoga čitatelja iznenaditi misao Adrienne von Speyr, koja molitvu poima ne samo kao kršćaninovu nego kao upravo božansku aktivnost: "Svaka božanska osoba pita druge da može izvršiti ono što one žele, da bi osjetila radost molitve i radost što je uslišana..."

Svoj prauzor kršćanin, prema von Balthasaru, ima u Mariji. On drži da bi bez "tajne marijanstva" kršćanstvo ostalo kao čista zakonodavna organizacija u kojoj bi dominirao "suhi panmaskulinizam".

Šteta je zbog vrijednoga sadržaja knjige što se prevoditelj Perleta ubrzano "talijanizirao": čitatelja koji voli svoj hrvatski književni jezik neka mjesta zbunjuju pa i iritiraju. Unatoč svemu, ova će knjiga i u Dubrovniku zacijelo naći i pojedinaca i zajednica koji će iz nje moći crpiti nadahnuće. Mislim da bi osobito ženske redovničke kuće trebale ovu knjigu imati u svojim knjižnicama. Kako često poslije jutarnjih vijesti Hrvatskoga radija u 6 sati ujutro poslušam i duhovnu misao, uvjerio sam se da lijepi broj hrvatskih redovnica pokazuje teološku zrelost koja upravo zadivljuje. Ova bi knjiga mogla pridonijeti da taj broj bude još veći!

Ante Šoljić

Povijest Crkve jest prije svega povijest svetosti

Pavo JURJIŠIĆ (prir.), *Povijest poziva na odgovornost. Mučenici i svjedoci vjere*, BK BiH, Sarajevo 2007., 266 str.

Biskupske konferencije Austrije, Bosne i Hercegovine, Češke, Hrvatske, Mađarske, Poljske, Slovačke i Slovenije 2003. i 2004. god. zajedno su organizirale poseban program, s nizom manifestacija, koji je završio zajedničkim obilježavanjem srednjoeuropskoga Katoličkoga dana. Jedna od tih manifestacija bilo je održavanje međunarodnoga znanstvenog skupa s radnim naslovom "Povijest obvezuje na odgovornost: Mučenici i svjedoci vjere". U ime povjerenstva, koje je organiziralo spomenuti slijed obilježavanja Katoličkoga dana, zadaću da priredi znanstveni skup dobio je Pavo Jurišić, profesor na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji.

Na znanstvenom skupu, koji je održan 7. i 8. studenoga 2003. u Sarajevu, održano je deset predavanja a nastupilo je isto toliko predavača iz raznih zemalja. Ona su potom prikupljena te objavljena u posebnoj knjizi koju je ove godine izdala BK BiH a upravo večeras je predstavljamo.*

Nakon predgovora kardinala Vinka Puljića i uvoda Pave Jurišića, slijedi tekst Ante Šarića iz Sarajeva s naslovom "Pročišćavanje pamćenja - zadaća i izazov" u kojemu autor na teološki način obrađuje potrebu čišćenja memorije kao posljedicu uvjerenja Drugoga vaticanskoga sabora da je Crkva "istodobno sveta i uvijek potrebna čišćenju". Čišćenje pamćenja je vjerna obveza i zbog toga što, kako kaže pisac, zaborav patnje i žrtava, počinjena ne-

* Predstavljanje održano 27. studenoga 2007. u dvorani Katoličkog školskog centra "Sv. Josip" u Sarajevu.

pravda i onemogućavanje života na razini dostojanstvene ljudskosti ne bi smjeli prevladati, odnosno ostaviti dojam da nasilje ima zadnju riječ. U funkciji izgradnje zajedničke budućnosti, sretnije negoli je bila prošlost, izmirenje tradicije patnje i tradicije moći imat će odlučujuću ulogu. Tako, gdje su konkretni ljudi nepravедno trpjeli i odgovornost mora biti osobna. Odnosno, progonitelji se ne smiju izgubiti u bezličnosti sustava. Ili, drukčije rečeno, istinu treba tražiti, makar i pod zemljom političkih, pravnih, ideoloških i drugih diktiranih zaborava.

Drugi prilog jest Nele Gašpar iz Zagreba, kojoj je nakana predočiti osnovna obilježja mučeništva u katoličkoj teologiji, koja mučenika vidi kao dovršenoga ili punoga čovjeka i kršćanina jer i u najtežim prilikama, čak do prolijevanja krvi, svjedoči o svemoćnoj Božjoj ljubavi. To mučeništvo uvijek je osmišljeno Kristovim križem koji poziva na nasljedovanje samoga Krista. Mučenici se razlikuju od drugih, pa i od ostalih svetaca, upravo po tome što su služili braći i sestrama do krajnje granice, davanja vlastita života. Kršćanski mučenici život daju isključivo iz ljubavi, radi ljubavi, i u ljubavi prema svima. Kao Krist! Čak i prema svojim progniteljima. Stoga je u kršćanskom mučeništvu apsolutno isključen svaki oblik mržnje pa je vrlo važno opetovno podsjetiti da se ne postaje kršćanski mučenik samo po davanju vlastita života nego, i jedino, po očitovanoj ljubavi prema Bogu i čovjeku usprkos strašnom gubitku vlastita života. A za ispravno razumijevanje ove stvarnosti klasično načelo napisao je još sv. Augustin (PL 36, 340): "Martyres non facit poena, sed causa" (Mučenike ne stvara kazna, nego razlog).

Na trećem mjestu nalazi se radnja Marka Semrena iz Sarajeva, a naslov joj je: Povijesna obrada mučeništva u BiH. U njoj

prikazuje crkvene osobe koje su, zbog svoje pripadnosti Katoličkoj Crkvi, životom stradali u BiH od 14. do 19. st. Tekst poimence nabraja i donosi brojne dragocjene podatke o 131 franjevcu: 6 biskupa, 120 svećenika i 5 novaka. Načini njihova stradanja bili su sljedeći: vješanje, nabijanje na kolac, utapanje u vodu i vezanje kamena oko vrata, vezivanje za repove konja, batinanje do smrti, spaljivanje živih, strijeljanje iz puške, odsijecanje glave, ubijanje toljagom, davljenje, trovanje, izgladnjivanje, zatvaranje u tamnice s podlijevanjem vode i slično.

Slijedi potom članak Jana Mikruta iz Austrije o kršćanskim mučenicima u središnjoj Europi za vrijeme nacionalsocijalizma. Autor se ponajprije bavi položajem Crkve u nacističkim i fašističkim režimima u zemljama čije su biskupske konferencije organizatori znanstvenoga skupa. Ovo vrijeme, kao što je poznato, bilo je otvorena tvornica smrti. Među nevinim žrtvama stradali su i mnogi kršćani no, na žalost, uglavnom se nema pouzdane popise žrtava iako se u svim zemljama u novije vrijeme pokušava prikupiti podatke. Međutim, vrijeme nacizma i fašizma ostat će upamćeno i po tome što je, prije svega u primjeru sv. Maksimilijana Kolbea, u kršćanstvu iznjedrilo novi stil mučeništva ljubavi prema bližnjemu: dragovoljan odlazak u smrt da se od smrti izbavi drugoga koji je već bio osuđen na smrt i izveden da bude ubijen pa je nastala i nova teološka teorija o promjenljivosti stilova mučeništva. S autorom ovoga prikaza treba se složiti kad kaže: "Povijest Crkve je prije svega povijest svetosti." No, na to treba dodati: Sve što nije svetost, u Crkvi je antipovijest.

U svom prilogu Bogdan Pelz iz Češke piše o tihom mučeništvu u Češkoj i Slovačkoj, tj. o skrovitom mučeništvu velikoga broja katolika pod komunističkim režimom u okviru čehoslovačke države. Opi-

suje progone pojedinih pripadnika Crkve i posebice ukidanje grkokatoličke zajednice. Posebno se pak sjeća praškoga nadbiskupa Josefa Berana, kasnijega kardinala. Umro je u egzilu u Rimu te je jedini, koji nije bio papa, pokopan u bazilici sv. Petra a za nje ga je u tijeku proces proglašenja blaženim. U Čehoslovačkoj nije bilo dopušteno slobodno djelovanje svećenicima pa su mnogi bivali tajno zaređeni i potajno vršili svoju službu a javno bili zaposleni na nekom drugom poslu. Tako je npr. sadašnji kardinal Miloslav Vlk u doba komunizma bio zaposlen kao perač prozora.

Mađar Ferenc Merkli u svome tekstu "Devictus vincit" (Pobijedeni pobjeđuje) piše kako u Mađarskoj nema ni jedne obitelji u kojoj barem netko nije bio žrtva komunističkoga režima. Piše o tome kako je i kod njih, kao i u drugim zemljama istočnoga bloka, država organizirala udruženje svećenika radi suradnje s režimom. Informira da je u Mađarskoj 14 biskupa bilo u zatvoru (2/3 episkopata), 1300 svećenika (svaki četvrti) i 2400 redovnika i redovnica (svaka četvrta osoba). Među njima je svakako najpoznatiji kardinal Josef Mindszenty. On je prvi put bio uhapšen još kao svećenik 1919. a drugi put 1945. god. jer se protivio deportaciji Židova iz Mađarske. Kad ga je proglasio kardinalom (1946.), papa Pio XII. prorekao mu je da će od svih novih kardinala prvi primiti purpur mučeništva. Tako je i bilo jer je 1948. god. uhapšen i u veljači 1949. osuđen na doživotnu robiju.

U nastavku knjige Božo Goluža iz Mostara predstavlja katoličke žrtve jugoslavenske komunističke ideologije. Podsjeća na podatak koji je objavio Aleksandar Solženjicin, i sam žtva komunizma, da su komunistički režimi u svijetu likvidirali više od 110 milijuna ljudi, uključujući naravno i ove naše krajeve. Na tome prostoru jedna od omiljenih krilatica i pjesama pro-

gonitelja, nošenih bezbožnom ideologijom, glasila je: "Nosim kapu sa tri roga, jer se borim protiv Boga, popova i fratara i časnih sestara." Lepoglava, Goli otok, Zenica, Stara Gradiška, Srijemska Mitrovica - sve odreda pravi koncentracijski logori. A još prije toga, Grahovo, Drvar, Široki Brijeg, Mostar, Bleiburg...

Sada već pokojni Nikola Dogan iz Đakova održao je predavanje o temi "Mučeništvo u svijesti drugih religija". U nekršćanskim religijama mučeništvo je dignuto na razinu junaštva, hrabrosti i odlučnosti. U židovskoj tradiciji, na nekoliko primjera, ono je povezano sa svjedočenjem o osnovama židovske vjere. U islamu je svjedočenje vjere prvi stup vjerovanja (šahada), no postoje razlike njegova razumijevanja kod sunita i šijita. U svezi s ovim objašnjava pojavu vehabizma, Bin Laden, terorizma, fundamentalizma koje se često tumači kao mučeništvo. Na kraju autor uspoređuje nekršćanske oblike mučeništva s kršćanskim pojmom mučeništva te ustanovljuje kako je jedino u kršćanstvu, za razliku od drugih religija, mučeništvo prihvaćeno kao čin čvrste vjere svjedočenja bez mržnje i fanatizma i suobličavanje Kristu, vječnoj ljubavi.

Posljedni autor jest Ignaz Steinwender iz Austrije. Ponudio je predavanje o svjedočenju vjere u pluralističkom društvu koje je donijelo posvema nove oblike muka za kršćane. Nakon kumira nacizma i fašizma, te nakon kumira komunizma, kršćani se sučeljavaju s novim kumirom kojemu je ime relativizam. Bog biva zaboravljen te stoga živimo u vremenu prešutne apostazije. Taj relativizam na području religije pojavljuje se kao nijekanje objektivne istine i kao jedino pozitivno nameće toleranciju, dijalog i slobodu. Samim time, u mjeri u kojoj se nastanio među kršćanima, pretavara se u opozivanje kristo-

logije, svodenje Crkve na razinu dobrotvornoga društva i na čuvara muzeja vlastite kulturne prošlosti, slabljenje misio-narske i apostolske svijesti, smanjenje pastoralne sakramenata, na obrazovanje svećenika i njihovo djelovanje u župama, nepriznavanje prirodnoga prava, protivljenje crkvenom učiteljstvu i promociju tzv. autonomne savjesti.

Knjiga, o kojoj je govor, nudi svetačke primjere iz prošlosti kao prijedlog za nasljedovanje. Autori kao i sama knjiga stoga zaslužuju svaku pohvalu. Knjizi se nema što prigovoriti osim zapažanja da bi ju se mnogo lakše konzultiralo da je priredjen stvarni i imenični katalog. Ipak na račun podosta stranica ide primjedba da nedovoljno kritično i previše rasipno koriste pojam "mučeništvo" kad ga vežu uz konkretne ljude. Naime, autori se slažu da je mučenik onaj tko je, kao žrtva mržnje protiv vjere, dao vlastiti život iz ljubavi prema Bogu i ljudima, ali nerijetko podliježu populističkoj uporabi toga pojma i nisu uvijek dovoljno pozorni na još jedan ključan element kršćanskoga mučeništva: nitko nije mučenik dok mu Crkva to ne prizna. Stoga, gledano iz crkvene perspektive, ovo je knjiga o brojnim žrtvama za vjeru, o strašnim stradanjima, i samo o nekoliko mučenika koji su službeno proglašeni. No, pojava ove knjige zaslužuje svaku pohvalu prije svega zato što je dio suvremenih nastojanja da se prepozna sveto u svakom kraju i narodu. Baš onako kako je nekada davno pisao sv. Maksim: "Braćo, ako već treba da s velikom pobožnošću slavimo nebeski rodendan svih svetih mučenika, pogotovo nam valja sa svim štovanjem svetkovati blagdan onih, koji su u našim mjestima svoju krv prolili. Jer premda su svi sveti posvuda i pomažu svima, ipak posebno oni za nas posreduju, koji su za nas i smrtne muke podnijeli. Jer

mučenik, kad trpi, ne trpi samo za sebe nego i za sugradane. Za sebe, naime, trpi radi nagrade, a za sugradane radi primjera; za sebe trpi radi pokoja, za sugradane radi spasenja. Po njihovu smo primjeru naučili vjerovati Kristu, naučili smo kroz pogrde tražiti vječni život, naučili smo smrti se ne bojati. Blaženi, dakle, mučenici niti su za sebe živjeli, niti su za sebe umrli. Nama su dobrim životom ostavili primjer vladanja, a hrabrim podnošenjem muka primjer trpljenja. Zato je Gospodin htio da po svem svijetu na različitim mjestima trpe mučenici, da nas kao prikladni svjedoci, kao po nekoj nazočnosti vjere, primjerom svoje ispovijesti oduševljavaju, da ljudska slabost, koja zbog duljeg slušanja jedva već vjeruje Gospodnjem propovijedanju, bar po neposrednom svjedočanstvu očiju uzvjeruje mučeništvu svetih."

Budući da predstavljamo knjigu o stvarnim i mogućim svecima našega vremena, čini se prikladnim podsjetiti kako bi Crkva, prema podacima enciklopedije *Bibliotheca sanctorum*, imala više od 20.000 svetaca i blaženika. Međutim, prema *Martyrologium Romanum* čije je posljednje izdanje iz 2004. god., a koji sadrži službeni crkveni popis svih svetaca i blaženika, ukupno ih je 9900 od početka kršćanstva. No, posebice je u novije vrijeme u Crkvi oživio običaj prepoznavanja svetaca na svim stranama po svijetu. A samo radi usporedbe, od 1558. god., kad je osnovana Kongregacija obreda, pa sve do 1978. god. proglašeno ih je svega 1221, 980 svetaca i 231 blaženik. Naspram tomu, samo za vrijeme pontifikata Ivana Pavla II. (1978.-2005.) proglašeno čak 1820, 482 sveca i 1338 blaženika. Pa zar je onda neobično da je Nebo, u znak priznanja i zahvalnosti, u času njegove smrti kroz usta okupljenoga mnoštva progovorilo: "Santo subito!" (Svetac odmah!).

Ako je povijest Crkve prije svega povijest svetosti, onda su inicijatori postupaka za proglašenje svetim, njihovi pokretači i voditelji, najautentičniji njezini povjesničari a svi, što će biti dodani gornjim brojevima, najbolji su dio Crkve.

Tomo Vukšić

Znanost u Pandorinoj kutiji

Ante ČOVIĆ, *Etika i bioetika. Razmišljanja na pragu bioetičke epohe*, Pergamena, Zagreb, 2004., 166 str.

Knjiga *Etika i bioetika* priznatog profesora filozofije Ante Čovića još je jedan ozbiljan prilog literaturi o biocentričnoj odgovornosti našega vremena. Njeno čitanje i razumijevanje zahtijeva dodatan napor, jer tretira pitanja ovladavanja prirodom i pitanja opasnosti koje odatle proizlaze. Knjiga odražava studiozan pristup bioetičkim temama prožet filozofskim i drugim, ne uvijek lakim, diskursima o ljudskom znanju i njegovu vrednovanju. *Razmišljanja na pragu bioetičke epohe* nije slučajna podnaslov ovog djela, jer je autor svoja razmišljanja uokvirio u vrijeme koje je znakovito za pitanja opstanka izazvana ubrzanim napretkom znanosti i tehnologije na prijelomu dvaju milenija.

Pandorina kutija puna zala iz grčke mitologije, spomenuta u uvodu knjige, za autora je simbol mogućih nevolja koje bi nas mogle zadesiti zbog moći koje čovjek posjeduje ovladavajući prirodom, a što je "tamna strana znanstveno-tehničkog uspona". Šest osnovnih tema s dodatnim podnaslovima, kao objedinjeni tekstovi ranije objavljeni u našim i inozemnim časopisima, ovdje predstavljaju vrijednu zaokru-

ženu cjelinu. Kako je riječ o autoru koji je predstojnik Katedre za etiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu i suorganizator Lošinjskih dana bioetike, razumljivo je zašto su tekstovi intonirani filozofsko-etičkim i bioetičkim temama. To su teme koje potiču na promišljanja o bioetičkoj kontroli napretka, jer je čovjek znanjem nadišao ne samo "antropološki okvir odgovornosti", nego je zakoračio i u "teološku dimenziju odgovornosti". Budući da znanost nekada poprima oblike sekularne religije, ona u takvim slučajevima nije više mjerodavna za opstanak čovjeka, smatra autor (str. 9, 10).

Nova orijentacija za rješavanje ovih pitanja nalazi se u *bioetici*, pa se konac dvadesetog stoljeća može okvalificirati kao početak "nove epohe", bioetičke. Ona je ustvari nastala suočavanjem bioloških, etičkih i tehnoloških inovacija i problema osobito u području medicine koja se našla u "novoj situaciji" izazvanoj napretkom. Van Rensselaer Potter (1911.-2001.) je znanstvenik koji svojom *Bioetikom* (1971.) sustavno i među prvima upozorava na pravce rješenja nastalih dilema. Na Potterovu tragu je već i prva tema Čovićeve knjige ("Novi putovi medicinske etike") gdje se analiziraju teme odnosa medicine i bioetike, te i s područja filozofske etike. Autoru nije promakla ni činjenica da su bioetička gibanja u našim krajevima započela pri Katedri za društvene znanosti Medicinskog fakulteta u Rijeci. Predvodnik i duša tog bioetičkog "pokreta" bio je profesor Ivan Šegota, čiji je priručnik, *Nova medicinska etika* (Medicinski fakultet, Rijeka, 1994.), bio ignoriran u pojedinim krugovima bliskim medicini. To je dodatni dokaz kako se bioetička ideja teško prihvaćala.

Analizom odnosa znanosti i etike, autor nas vodi u prošlost sve do Sokrata i Aristotela kada ustvari i započinje znan-

stvena (filozofska) etika; obadvojica govore o odnosu znanja i vrline s ponešto različitim naglascima. Navode se i drugi filozofi: F. Bacon (velika obnova znanosti - *instauratio magna*; znanje i moć), zatim Hegel, Descartes i R. Wisser koji rehabilitira filozofiju stvaranja. Ovu ideju Čović razrađuje kroz knjigu *Postanka* (stablo spoznaje dobra i zla) i tu nalazi oslonac poruke da iskorištavanje prirode mora imati svoje granice, što je tipična bioetička tema (str. 57) koja paradigmatično svodi u okvir duhovnoga horizonta (str. 65).

U daljnjim tekstovima nalazimo čak i pitanja biopetike gdje susrećemo primjer jednog slučaja s granice života i smrti kao pročišćeni doživljaj egzistencije (“Skafander i leptir”). Središnja tema po kojoj je knjiga i dobila naslov vodi nas opet k Aristotelu i odnosu etike i morala, tj. k etičkoj teoriji i etičkoj djelatnosti. To i jest temeljno filozofsko pitanje govora o bioetici, jer teorijska i praktična refleksija može stvoriti nesporazume u konkretnim bioetičkim dilemama. Praktično razrješenje konkretne dileme mora biti u suglasju s dosezima filozofske prosudbe. Vjerojatno je ovo pitanje razlogom da autor pri kraju ovoga dijela raspravlja o nastanku bioetike, njenoj naravi i razvoju.

U naslovu o nastavi etike, autor zatim govori o pozitivnom nastojanju oko oblikovanja predmetnog programa iako i dalje ostaje problem sadržaja predmeta koji ne odgovara nazivu. Čak je i politika (“vladajuća stranka”) u stvaranju programa na relaciji etika-vjeronauk našla svoje mjesto tražeći “predizbornu naklonost Crkve” (str. 126, 128). Rasprave ove vrste su dominirale u ranijem razdoblju stvaranja programa za etiku i pokazatelj su ozračja vremena u kojem su nastajale. Već tada se nazirala isprepletenost etike i bioetičkih pitanja koja su dotad nadilazila čisto etičko

područje. Autor smatra da u određenom nastavnom programu treba integrirati etička i bioetička pitanja i tako ih približiti filozofiji povijesti.

U završnom dijelu, knjiga donosi “bioetičke razgovore” uobličene u formi pet intervjua (str. 139-162). U njima prevladavaju bioetičke teme s raznim naglascima. To su moralni odgovori iz područja znanstvenog i tehnološkog napretka, o važnosti početka bioetičke epohe, o bioetičkim izazovima razvoja u Hrvatskoj, te napore o čovjekovoj moći prouzrokovanoj brzim razvojem znanosti i tehnologije. Odnos etike i bioetike odražava se prije svega u činjenici da je etika klasična filozofska disciplina još od Aristotela, dok je bioetika izraz refleksije moralnih dilema nastalih napretkom znanja posljednjih nekoliko decenija. Perspektiva im je zajednička kroz integraciju primijenjenog znanja, raznih disciplina i vrijednosnih sudova, a sve u svrhu očuvanja opstanka. To je ustvari nova “bioetička” epoha u kojoj znanost više nije moguće lišiti odgovornosti zbog brojnih negativnih učinaka s kojima smo suočeni kao univerzalnom opasnošću iz Pandorine kutije.

Pozitivni odjeci svijesti o ovim pitanjima uočljivi su i kroz održavanje filozofsko-bioetičkih godišnjih susreta na Cresu od 1998. god. (*Dani Frane Petrića*), a potom od 2002. god. i na Malom Lošinju (*Lošinjski dani bioetike*), kojima je prof. Čović jedan od inicijatora. Autorove aktivnosti na *Danima* kao i tekstovi u ovoj knjizi jasan su pokazatelj njegove zauzetosti u pravcu širenja znanja i informacija u novom, bioetičkom području. Stoga i ova knjiga zaslužuje pažnju veću od običnog čitanja!

Tomislav Jozić

Od bioetičkih pitanja do knjige

Nada GOSIĆ, *Bioetika in vivo*, Pergamena, Zagreb, 2005., 254 str.

Još jedna knjiga koja tematizira bioetičke sadržaje pojavila se iz već poznatoga riječkog kruga Medicinskog fakulteta. Mlada profesorica tog fakulteta, Nada Gosić, nudi nam *Bioetiku in vivo* koja je nastala kao plod njenog bioetičkog senzibiliteta, studentskih pitanja i rasprava te želje da se tekstovi o tome objave. U istoj godini, 2005., tiskana je i njena knjiga *Bioetička edukacija*, prva doktorska disertacija iz bioetike u Hrvatskoj (1999.) obranjena pri Katedri za etiku zagrebačkog Filozofskog fakulteta. Osim predavanja na studiju medicine u Rijeci, autorica nastupa i na Lošinjskim danima bioetike.

Bioetika in vivo predstavlja knjigu prepoznatljivih etičkih problema koje za sobom ostavlja znanstveni i tehnološki napredak. U pitanju je deset bioetičkih tematskih cjelina uokvirenih između uvodne riječi i pregleda sadržaja, te na kraju navedene literature, engleskog sažetka i kazala imena. Knjiga je sedma po redu iz niza *Bioetika* zagrebačke izdavačke kuće Pergamena u standardno prepoznatljivoj i privlačnoj opremi.

Prva tema upoznaje čitatelja s pojmovnim i sadržajnim određenjem bioetike (str. 15-38). U ovom dijelu je odmah uočljiva temeljitost obrade tema počevši od filozofskog pristupa proučavanja temelja ispravnog ponašanja prema Platonu i Aristotelu, pa do odnosa s teologijom gdje Fletcher, Rahner, Gustafson i Ramsey najprije identificiraju etičke probleme u medicini, što potom dovodi do bioetičkog utemeljenja. Ukazuje se i na bioetičke zloporabe 20. st. (proces u Nürnbergu, crnačka prava, Vijetnam-

ski rat). Ovu temu upotpunjuje i uvid u povijesne činjenice koje su dovele do političke i pravne regulacije u pitanjima medicinske etike.

Sljedeća tri poglavlja čine okosnicu etičkog pristupa u medicini: zdravstvena skrb, etičke teorije i načela, te bioetičke dileme prisutne u konkretnim moralnim konfliktima. Na samom početku ovog dijela protumačeni su pojmovi etike i morala i njihov suodnos kako bi se lakše pristupilo tumačenju triju spomenutih tema. Po logici stvari nisu izostali ni dokumenti deontološkog karaktera, kao što je Hipokratova zakletva i brojne druge rezolucije i deklaracije Svjetskog liječničkog udruženja kao etički dokumenti o moralnim zadaćama liječnika prema pacijentu. Karakter ove knjige vjerojatno nije dopuštao da ti dokumenti budu doneseni u cijelosti.

U tumačenju deontoloških teorija (ljudskog djelovanja kroz dužnost), autorica nije zaboravila ni na kršćansku (teološku) etiku, utoliko što je ona utemeljena na Deset zapovijedi. Zapovijedi reguliraju ukupnost ljudskog moralnog ponašanja. Naglašeno je kako je važno upozoriti medicinske djelatnike na obvezatnu snagu zapovijedi za pacijente koji svoje ponašanje bitno određuju upravo na taj način (početak i kraj života, osobnost, istina, primjena tehnoloških dostignuća u medicinskim postupcima i sl.; str. 56, 57). Navedene su i druge deontološke teorije, ali i one su podložne bioetičkim zakonitostima. Dvadeseto stoljeće je vrijeme medicinsko-etičkih i bioetičkih dilema, kaže se u četvrtom poglavlju. Primjena bioetičkih načela na konfliktne dileme određenog medicinskog postupka zahtijeva i pomaže opciju koja neće ostaviti sumnju o tome je li u nekom slučaju donesena ispravna odluka. To je razlog da bioetika poziva u pomoć razne struke i stručnjake kako bi "dobro" pacijenta bilo osigurano i zaštićeno. U tekstu se navode i neki tipični i konkretni primjeri dile-

ma (prioritet kod postupaka, trenutak smrti, etička ne/dopuštenost zahvata u reproduktivne procese, gen-istraživanja i sl.).

Paternalizam u bioetici (odlučivanje o dobru drugoga), informirani pristanak (Informed Consent) u medicinskim postupcima, ljudsko tijelo i osobnost, te privatnost i povjerenje u medicinskoj etici i bioetici su četiri sljedeće tematski zaokružene cjeline knjige (str. 119-190). Ove teme odražavaju pristup pitanjima koja su nužno povezana s bioetičkim sadržajem unutar kojega se prosuduju etičke kvalifikacije konflikata u traženju njihovih ispravnih rješenja. Od osobite je važnosti pitanje *informiranog pristanka* u odnosu liječnik i pacijent. Pacijent ima pravo biti upoznat sa svim fazama dijagnostičkih procedura i medicinskog tretmana, kako bi mogao i sam odgovorno su-odlučivati.

Kao posljedica prethodnih pitanja slijede dvije posljednje teme. Najprije je to pitanje transplantacije organa, tkiva i umjetnih organa što je omogućeno novim znanjima i suvremenim medicinskim tehnologijama. Sve je to nužno povezano sa bioetičkim pitanjima koja se moraju rješavati interdisciplinarno kako bi se izbjegao monopol u odlučivanju pri razrješavanju moralnih konflikata ove vrste. Pri rješavanju ovih problema prikazani su i različiti politički pristupi i opcije koje odražavaju politički utjecaj i moć kroz financiranje zdravstvenih usluga i bioetičkih programa na medicinskom području (deseta tema).

Promatrajući ukupni sadržaj tekstova o navedenim temama, ovom knjigom se omogućuje širi uvid u problematiku s kojom se u današnjim zdravstvenim programima susreće ne samo medicinsko osoblje nego osobito korisnici njihovih znanja. Bioetičko prožimanje tih znanja je važan uvjet suvremene zdravstvene djelatnosti na koju smo svi kao korisnici osjetljivi.

U eventualnom novom izdanju, lektor će zacijelo promijeniti njemački grad "Nürnberg" u *Nürnberg* (str. 34) kao i riječ "*antos*" u ispravni grčki pojam *autós* (str. 66).

Potencijalnog čitatelja koji knjigu uzme u ruke, autorica će sigurno zainteresirati svojim zalačkim pristupom temama. Njena je želja, izražena već u uvodnim napomenama, da ponudene teme dovedu do dijaloga i razmjene mišljenja, kako bi "oživio" interes za ovo područje koje je u našim uvjetima i krajevima relativno novijeg datuma. *Bioetika in vivo* to svakako omogućuje.

Tomislav Jozić

Bioetika - umijeće opstanka

Van Rensselaer POTTER, *Bioetika. Most prema budućnosti*, S engleskog prevela Ines Radinović, Medicinski fakultet u Rijeci / Katedra za društvene znanosti, Hrvatsko društvo za kliničku bioetiku, Hrvatsko bioetičko društvo, Međunarodno udruženje za kliničku bioetiku, Rijeka, 2007., 269 str.

Posljednjih godina i u našim su se stranama počele javljati bioetičke teme i ozbiljnija razmišljanja o njima. Istina, i ranije su postojale konkretne moralne dileme o ovim pitanjima, osobito u medicini, koje su se potom prenosile i na teorijsko etičko područje. Tipičan primjer u tom smislu dogodio se u Seattleu (SAD) 1962. god., kada je prvi put u medicini primijenjen aparat za dijalizu pacijenata s bubrežnim oboljenjima. Tada je nastao praktični moralni problem o prioritetu brojnih bolesnika koji su imali biti priključeni na aparat. Me-

dicinska praksa je tako bila nužno suočena s područjem i izvan okvira struke u užem smislu. To je zahtijevalo etička rješenja kojima se medicina ne bi moralno kompromitirala, te je tako došlo i do formiranja prvoga *Etičkog komiteta* (povjerenstva) od devet članova (samo dva liječnika). Povjerenstvo je razmatralo okolnosti od kojih je ovisio prioritet za dijalizu.

Na tragu ovakvih pitanja koja su se umnožavala razvojem znanosti, a napose medicinske biotehnologije, došlo je do nove discipline s nazivom *bioetika*. Ona je mnogo šire područje od etike, jer uključuje multidisciplinarni pristup o preživljavanja čovjeka i o životu uopće. Bioetika je nastala kao moralna refleksija nad novim medicinskim stanjem kao posljedicom napretka u drugoj polovici 20. st., te se proširila i na područja izvan etičkih.

Van Rensselaer Potter (1911.-2001.), biokemičar i onkolog nizozemskoga porijekla s Američkoga sveučilišta Wisconsin (Madison), bio je prvi znanstvenik koji je "skovao" pojam *bioetika* od dvije grčke riječi: bios (život) i ethos (moralno ponašanje). On je najprije objavio dva članka 1970. god., u kojima spominje bioetiku, a zatim 1971. god. i knjigu *Bioetika - most prema budućnosti*.¹ Trebalo je proći 36 godina da se njezin prijevod na hrvatskom jeziku pojavi u Rijeci od četiri izdavača, kako već stoji na početku ovoga prikaza. Potter je smatrao da se etičke vrijednosti ne mogu odvojiti od biološkoga znanja, pa se bioetika može shvatiti i kao *spajanje biološkoga znanja sa znanjem o ljudskim vrijednostima sustavima*. Ne treba smetnuti s uma da je Potter biolog i biokemičar, pa

odatle i njegove ideje o biološkom preživljavanju, o potrazi za optimalnim okolišem, o znanosti i biološkim pitanjima o čovjeku, a sve to u vezi s etičkim vrednovanjem znanstvenih stvarnosti. Stoga je za njega bioetika svojevrsni etički nadzornik upotrebe znanja. Bioetika je "znanje kako koristiti znanje" za preživljavanje ili jednostavno "moralna mudrost" bez koje je znanost slijepa.² Potter je započeo "pokret" koji se više ne da zaustaviti. S pravom je nazvan "ocem" bioetike koju nazivaju još i globalnom, integrativnom i pluriperspektivnom.

Hrvatska verzija Potterove *Bioetike* čini se dopadljivom već pri prvom dodiru s njom, bilo zbog opremljenosti bilo zbog čak deset priloga koji prate sadržaj teksta. Na samom početku knjige nalazi se pet priloga: sadržaj; riječ urednika (prof. Ivan Šegota, Sveučilište u Rijeci); opširan i sadržajan predgovor hrvatskom izdanju (prof. Luka Tomašević, Teološki fakultet u Splitu); Potterova posveta prof. Aldu Leopoldu koji je predvidio proširenje etike u bioetiku, te autorov predgovor. I na kraju ima pet priloga: Potterovo "bioetičko vjeronanje" u pet članaka; indeks autora; indeks tema; pogovor (prof. Iva Sorta Bilajac), a unutar njega je i, kao peti dio, ekskluzivni Šegotin intervju s Potterom, "emajlirana" prepiska Potter - Šegota, te obavijest Potterove unuke o njegovoj smrti kao zasebna cjelina i mjesto odakle se iščitavaju neke pojedinosti vezane uz Potterov život i rad.

Potterovu "hrvatsku priču" (Iva Sorta B.) treba zahvaliti uglavnom prof. Ivanu Šegoti koji je imao intenzivne akademske

¹ V. R. POTTER, članci: "Bioethics. The Science for Survival", u: *Perspectives in Biology and Medicine*, 14 (1970), 127-153.; "Biocybernetics and Survival", u: *Zygon-Journal of Religion and Science*, 5 (1970), 229-246; knjiga o bioetici: *Bioethics. Bridge to the Future*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1971.

² Usp. V. R. POTTER, *Bioetika. Most prema budućnosti*, str. 9, 23, 29-30.

odnose s Potterom, a ujedno je i urednik ovoga izdanja. Sam sadržaj knjige je podijeljen u trinaest poglavlja: Bioetika, znanost opstanka; Theilhard de Chardin i pojam svrhe; Most prema budućnosti: koncept ljudskoga napretka; Društvo i znanost; Opasno znanje: dilema moderne znanosti; Vijeće za budućnost; Uloga nepravilnosti ljudskoga ponašanja i misli; Uloga pojedinca u modernom društvu; Unutarstanične reakcije na promjene u okolišu: potraga za optimalnim okolišem; Kako je definiran optimalan okoliš?; Znanost i biološki čovjek; Biokibernetika - ključ znanosti o okolišu; Opstanak kao cilj budućnosti.

Već i iz ovoga pregleda naslova daju se naslutiti različitost i opseg tema koje su Pottera zaokupljale oko *znanja kao mudrosti*. Njegov 30-godišnji rad u istraživanju raka doveo je usput i do nastanka ove knjige, ali je cijelo vrijeme bio zaokupljen "filozofskom zabrinutošću" za budućnost, problemima ljudskoga napretka i prirodom "nereda" s kojim se susretao u znanstvenom radu i životu (str. 23). Njegovo shvaćanje "koncepta opasnoga znanja" dovelo ga je do zaključka da se ljudsko znanje ne može odvojiti od etičkoga vrednovanja, pa je bioetika "spoj znanja i vrijednosti" (str. 30). Zato se mora prihvatiti sustav prioriteta u uporabi znanja, pri čemu se Potter prisjeća i biblijskoga izraza da je "početak mudrosti strah Gospodnji" (str. 37; Ps 111,10). Traženje izlaza iz znanstvenih i prirodnih problema dovelo ga je i do Chardina. Za njega tvrdi da je "čitav svoj život posvetio pomirenju znanosti i religije" (str. 59), te se s njim slaže da je "problem čovjekove budućnosti danas predmetom opravdane diskusije" (str. 67).

Potter je misao o napretku definirao kao "kretanje prema nekom cilju", ali pritom tvrdi da se svijet još nije dogovorio o

jedinstvenom shvaćanju napretka. U tom kontekstu smatra da postoje tri koncepta napretka koji još nisu usklađeni (do 1971. kad to piše): religijski, materijalistički i znanstveno-filozofski koncept napretka. O toj temi raspravlja čak na jedanaest stranica (str. 71-81). Znanost je proizvela "opasno znanje" koje dovodi do moći (str. 85, 109) i do nepredvidivih komplikacija, napose u molekularnoj biologiji. Zato ljudska "mudrost" i novi studiji moraju kontrolirati znanje uvažavanjem "koncepta reda glede morala, tradicije, običaja i zakona" (str. 96). "Opasno znanje" nije nova pojava, ona za Pottera počinje još u knjizi *Postanka*, kada je Adam jeo sa stabla znanja (str. 101; Post 3,1-7). Od Darwinovih dana znanost uništava tradiciju ne nudeći pritom "nikakve vlastite utješne alternative" niti je zabrinuta za čovjekovu sudbinu (str. 113).

Preostali sadržaj knjige najbolje se očituje u Potterovu naglasku na rješavanju opasnosti izazvanih znanostima i tehnologijom. On predlaže neku vrstu "Vijeća za budućnost" ili stvaranje "Kronike za budućnost" kroz kontinuirane simpozije, literaturu, novine, kroz religiju, politiku, stručnjake raznih područja i sl., kako bi ljudi poznavali današnje dileme u rješavanju opasnosti oko opstanka. Da bi se sačuvalo dostojanstvo pojedinca kao i mogućnost opstanka i napretka, potrebno je "njegovati svijet ideja" i uvažavati vrijednosne procjene (filozofija, etika, moral) "na područjima gdje same činjenice nisu dovoljne". Autor očitito aludira na znanstvene mitove i umišljenost znanosti što je dovelo do gubitka ravnoteže između tehnologije i vrijednosti. "Ukoliko se ubrzo ne ispravi trenutna neravnoteža, naš će svijet biti izgubljen neovisno od nuklearnog rata" (str. 114-115). Potter je to pisao 1971. god. Do danas su se njegova predviđanja o mogućoj katastrofi višestruko uvećala mi-

tovima ljudskoga znanja lišena "mudrosti". To samo ukazuje na današnju važnost poznavanja i prihvaćanja bioetičkih ideja vezanih za opstanak i kvalitetu postojanja.

Ova knjiga je više nego puki poziv za njezino čitanje. Mi još vjerojatno nismo dokraja svjesni uloge tema koje Potter tretira u svojoj *Bioetici*. Ona nudi orijentaciju u vrednovanju i približavanju duhovnih i prirodnih znanosti ili, drugim riječima, bioetika postaje most po kojem sigurnije idemo u susret budućnosti.

Tomislav Jozić

Dva vrijedna župna zbornika

Fra Velimir BLAŽEVIĆ (prir.), *Franjevački samostan i župa Petrićevac - Banja Luka. Zbornik radova sa Simpozija, održanog 16. i 17. rujna 2005., u povodu 120 godina postojanja franjevačkog samostana (1885.-2005.) i 130 godina župe (1876.-2005.)*, izd. Franjevački samostan Presvetoga Trojstva - Petrićevac, Banja Luka - Petrićevac, 2006., 328 str.

Marijan KARLAULA (ur.), *Župa Vidoši. U povodu 150. obljetnice blagoslova župne crkve*, izd. Župni ured Vidoši (Livno), Livno, 2007., 264 str.

Uvijek je za svaku župu važan događaj kada dobije svoju monografiju ili zbornik. Na žalost, malo ih je koje ih imaju. O mnogim našim župama nisu objavljeni ni ozbiljniji članci u kakvom časopisu, a postoje već stoljeće ili čak dulje. Dijelom su za to odgovorna nepovoljna vremena u kojima smo živjeli, jer se desetljećima nije mogla pisati cjelokupna istina o životu Katoličke Crkve u ovim krajevima, ali ima tu

i našega vlastitog nemara. Zato vjerničku, ali i širu kulturnu zajednicu, raduje svako novo izdanje na tom području. Dvije su drevne župe Banjolučke biskupije dobile u posljednje vrijeme takve vrijedne zbornike o svojoj povijesti. Riječ je o župi sv. Ante Padovanskog i franjevačkom samostanu Presvetoga Trojstva u banjolučkoj župi Petrićevcu, te o starodrevnoj župi Vidoši kod Livna, iz koje su nastale sve današnje župe u Livanjskom polju u novije vrijeme. U ovom prikazu želim se osvrnuti na ta dva zbornika i predstaviti ih našoj javnosti.

Prvi se 2006. god. u izdanju franjevačkog samostana Petrićevac pojavio zbornik s naslovom *Franjevački samostan i župa Petrićevac - Banja Luka*. U podnaslovu stoji kako je to *Zbornik radova sa Simpozija, održanog 16. i 17. rujna 2005., u povodu 120 godina postojanja franjevačkog samostana (1885.-2005.) i 130 godina župe (1876.-2005.)*. Za tisak ga je priredio neumorni profesor dr. fra Velimir Blažević, koji, iako je umirovljen, ne smanjuje opsega svoga rada i uvijek nas iznova obrađuje novim knjigama iz područja crkvenoga prava i povijesti Crkve u ovim krajevima. On je, zajedno s tadašnjim gvardijanom fra Josipom Božićem i potpisnikom ovoga prikaza, bio organizator toga studijskoga dana na Petrićevcu.

Okosnicu zbornika čini osam znanstvenih prikaza iz dalje povijesti katoličanstva te života župe i samostana Petrićevac od njihova osnutka do danas, koji su bili izloženi na simpoziju. Najprije je potpisnik ovih redaka iznio *Pregled povijesti Katoličke Crkve u sjeverozapadnoj Bosni do osnutka župe Petrićevac*. Posegnuo je unatrag do antičkoga doba, iz kojeg je i u ovom području otkriveno više starokršćanskih bazilika, zatim je preko bujnoga srednjovjekovnog života Crkve s mnoštvom župa, crkava i samostana došao do vremena teških stra-

danja i nestanka mnogih župa za vrijeme turske vlasti, osobito u 17. i 18. st., kada je u današnjoj Bosni i Hercegovini moralo biti uvedeno misijsko crkveno ustrojstvo s apostolskim vikarijatima. Ipak je nešto katolika preživjelo u tadašnjim župama Banja Luka i Motike, od kojih je 1876. god. konačno nastala župa Petrićevac.

Istraživač našega srednjovjekovlja dr. Pejo Čošković u kraćem je izlaganju progovorio o temi *Prve vijesti o franjevcima u Banjoj Luci*. Zanimljivo je da se grad Banja Luka pod tim imenom spominje prvi put 1494. god., a prvi franjevci u njoj već sljedeće godine. No, sve valja promatrati u svjetlu činjenice da je područje Banje Luke u 14. st. pripadalo uglednoj grebenskoj kustodiji, a Greben se nalazi u današnjoj Krupi na Vrbasu, samo 30 km udaljen od Banje Luke prema Jajcu, što je arheološkim istraživanjem nepobitno dokazao naš vrsni arheolog Boris Graljuk. U tom je području bio i samostan u Zvečaju, otprilike na pola puta između ta dva mjesta.

Mr. fra Anđelko Barun iscrpno je predočio bogatu povijest franjevacu i njihovih samostana na spomenutom području do kraja turske vladavine u prikazu *Franjevci na području sjeverozapadne Bosne do osnutka samostana na Petrićevcu*. Najprije je prikazao djelovanje franjevacu i njihove brojne samostane prije pada pod Turke, kada ih je na obrađivanom području, koje se poklapa s današnjim područjem samostana (distriktom) Petrićevac, bilo čak 12, a u drugom dijelu govori o propasti svih tih samostana pod osmanskom vlašću i djelovanju franjevacu u novim okolnostima, kada su preostale župe toga područja pastorizirali franjevci iz samostana Fojnica (većim dijelom) i Kreševo. Na kraju se dotaknuo novoga vremena koje je započinjalo potkraj turske vladavine i progovorio o pripremama i prvim gradnjama samostana na Petrićevcu.

Pastoralno djelovanje i vjerski život u župi i samostanskom području Petrićevac kroz vrijeme njihova postojanja obradio je nekadašnji misionar u Obali Bjelokosti fra Rafael Lipovac, sin ove župe. I on se osvrnuo na višekratne gradnje i rušenja crkve i samostana na Petrićevcu, što se ponavljalo čak četiri puta u jednom stoljeću, te na pastoralni rad i vjerski život žive Crkve, da bi onda dao popis svih duhovnih zvanja iz župe. O doista intenzivnom vjerskom životu te župe najbolje govori podatak da je ona u 120 godina postojanja dala brojna duhovna zvanja; među njima čak dva kardinala: pokojnoga uglednog papinskog diplomata Guidu Del Mestrija, (1911.-1993.) i nadbiskupa vrhbosanskog Vinka Puljića, što je doista jedinstven slučaj, te biskupa banjolučkoga mons. Franju Komaricu, još 22 dijecezanskih i redovničkih svećenika (broj sam ovdje povećao, jer je autor previdio još dvojicu), tri časna brata redovnika, te 23 redovnice dviju družbi, dakle ukupno 51 duhovno zvanje! Zaista impresivan broj! Donosi i popis duhovnih zvanja iz cijeloga samostanskog područja.

Istaknuti likovi Katoličke Crkve na području sjeverozapadne Bosne, predmet su istraživanja fra Jurice Šalića, također domaćega sina. Naći ćemo tu biskupe, franjevačke provincijale, svećenike koji su dali svoje živote kao žrtve svoga svećeničkog i redovničkog zvanja i poslanja, od turskoga do najnovijega vremena, ugledne franjevce i druge svećenike, graditelje, pastoralne radnike i znanstvenike, koje je autor nanižao u gotovo letimičnom pregledu. Svaki bi od njih zavrijedio poseban rad, ako ne i posebnu knjigu.

Delikatnu temu obradio je naš poznati crkveni pravnik fra Velimir Blažević, jedan od najzaslužnijih za ovaj zbornik, s naslovom *Bosanski franjevci i prijelazi Srba u sjeverozapadnoj Bosni u vrijeme NDH s*

pravoslavne na katoličku vjeru. Budući da se o toj temi redovito govori jednostrano i tendenciozno, autor je pokušao osvijetliti djelovanje Crkve u tom razdoblju, i to posebno kroz primjere nekoliko franjevac (Bosiljko Ljevar, Viktor Šakić, Marijan Jakovljević, Anto Hrvat, Drago Prpić, Anto Perković) koji su se osobito istaknuli u zaštititi pravoslavnih Srba, koji su pod pritiskom ustaških vlasti (ali ne i Crkve!) morali prelaziti na katoličku vjeru kako bi spasili glavu. Najčešće su svećenici, po uputama svojih biskupa samo izdavali potvrde o “prijelazu”, a bez ikakvoga stvarnog obreda, jer je Crkva bila svjesna da se to ne događa slobodno, ali je nastojala spašavati ljudske živote. Vrijeme bi bilo da te napore konačno počnu vrjednovati i srpski povjesničari.

Profesor dr. Tomo Vukšić prikazao je likove dvojice biskupa i njihovo djelovanje u vrijeme rata. Njegova je tema glasila: *Biskupi Alojzije Mišić i Jozo Garić za vrijeme Drugoga svjetskog rata*. Studiozno i iscrpno prikazao je Katoličku Crkvu u BiH uoči rata i za vrijeme rata, s nekoliko grafikona i karata, a onda je prikazao obojicu biskupa, njihove životne putove i likove, te njihovo djelovanje kao biskupa u najteže vrijeme rata. Zanimljivo je da ni jedan od njih nije bio biskup svoje rodne biskupije: Garić je rođen u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, a biskupom je bio u Banjoj Luci, Mišić pak rođen u Bosanskoj Gradiški, a ode za biskupa u Mostar. Autor analizira njihove stavove prema ondašnjoj vlasti, ali i zauzimanje za progonjene Srbe, kada su ih nastojali zaštititi koliko je to bilo u njihovoj moći. Na taj su način djelovali i u pitanjima tzv. prijelaza pravoslavnih Srba u Katoličku Crkvu. Računajući da to nisu slobodni prijelazi, nisu dopuštali da se tu postupna brzina, nego su od svećenika tražili postupnost i obzirnost u postupku, ali su im naredili da ljudima izdaju potvrde da su

primljeni u Katoličku Crkvu i tako im spašavali živote. U dijelu prikaza o biskupu Gariću autor donosi i pregled te podatke o teškom stradanju svećenika na području Banjolučke biskupije.

Konačno je o stanju Crkve u najnovijim dramatičnim promjena progovorio mr. fra Ivo Orlovac u prikazu *Katolička Crkva u sjeverozapadnoj Bosni u najnovije vrijeme*. Prikazao je njezino stanje uoči rata 1992.-1995., a zatim govori o zlostavljanju, ubijanju i progonima svećenika i vjernika, te o namjernom uništavanju crkava, kapelica, groblja i drugih crkvenih objekata, iako na ovom području, osim u bihaćkom kraju, ratnih djelovanja nije ni bilo. Osvrnuo se i na poratno doba u kojemu od očekivanoga povratka prognanih katolika nije bilo ništa, jer političkim strukturama to nije bilo u interesu. Prikaz je ipak završio u svjetlijim tonovima, spomenuvši obnovu crkvenih objekata i posebno nezaboravni pohod Ivana Pavla II. Petrićevu i beatifikaciju banjolučkoga sina po rođenju Ivana Merza.

Međutim, zbornik donosi i više od onoga što je na studijskom danu bilo prezentirano. Osim uvodnih pozdrava i povijesti kardinala Puljića na svečanoj misi koju je predvodio drugog dana toga znanstvenog skupa 17. rujna 2005., to je i poseban Dodatak s nekoliko vrijednih priloga. Tu je najprije kratko prikazan najveći događaj koji se na Petrićevu u cijeloj njegovoj povijesti odigrao - pohod pape Ivana Pavla II. 22. lipnja 2003. i proglašenja blaženim Ivana Merza iz pera I. Orlovca, zatim slijedi nekoliko statističkih tablica i popisa iz života župe koje je priredio fra Ivica Matić, i konačno su tu vrijedni popisi žrtava Drugoga svjetskog rata poraća, kao i najnovijeg Domovinskog, što ih je također priredio V. Blažević. Saznajemo tu imena i podatke o 410 žrtava te župe iz raz-

doblja Drugoga svjetskog rata i poraća, te o 23 iz najnovijeg razdoblja.

Lijep je i vrijedan i drugi zbornik o župi Vidoši u Livanjskom polju, koji se nedavno pojavio (Livno 2007.), a koji nosi naslov: *Župa Vidoši, U povodu 150. obljetnice blagoslova župne crkve*. Priređivač mu je još jedan neumoran svećenik-franjevac, već potvrđeni istraživač, novinar i urednik s područja Banjolučke biskupije - fra Marijan Karaula. I taj je zbornik plod znanstvenog skupa održanog 9. prosinca 2006. u Livnu, u povodu spomenute obljetnice vidoške župne crkve. Zbornik obuhvaća šest prikaza iz pera šestorice autora. Cilj im je bio "unijeti više svjetla o ulozi župe Vidoši u crkvenoj povijesti livanjskog kraja s posebnim osvrtom na XIX. stoljeće kada je crkva građena" (Predgovor).

Nakon predgovora fra Anđelka Baruna slijede prikazi sudionika znanstvenog skupa. Valja naglasiti da su to sve domaći ljudi livanjskog kraja i podneblja, koji su se tako odužili najstarijoj župi u Livanjskom polju iz novije povijesti ne računajući srednjovjekovlje.

Tomislav Perković prikazao je uvodno *Opće povijesne prilike u Osmanskom Carstvu u 19. stoljeću s posebnim osvrtom na stanje u Bosanskom pašaluku*. Orisao je politički okvir u tadašnjoj BiH, a zatim analizira i druge činitelje koji su utjecali na svakodnevni život i kretanje broja katolika, kao što su velike pošasti kuge, te je početkom 19. st. broj katolika od 107.153 u vrijeme biskupa Miletića 1813. god. nakon epidemija spao na samo 50.928, što znači da je od kuge stradalo čak 51,54% katolika! Sredinom toga stoljeća započinju političke reforme te katolici u BiH dobivaju ravnopravnost i njihovo se stanje sporo, ali ipak popravlja. Jedan od plodova tih reformi je i mogućnost gradnje crkava, kada je sagrađena i župna crkva u Vidošima.

Opće crkvene prilike u provinciji Bosni Srebrenoj u 19. stoljeću s posebnim osvrtom na livanjski kraj, prikazao je istraživač franjevačke prošlosti u našim krajevima mr. fra Anđelko Barun. Usputno spomenuvši političke prilike, on prikazuje ustroj Katoličke Crkve u Bosni u 19. stoljeću, kada se Apostolski vikarijat u Osmanskoj Bosni, uveden 1735. god. umjesto biskupija koje više pod Turcima nisu mogle funkcionirati, 1846. god. dijeli na Bosanski i Hercegovački, zatim odnose koji su vladali između biskupa apostolskih vikara, koji su bili birani isključivo iz redova franjevac a i to sve do ponovnog uvođenja redovite crkvene hijerarhije 1881. god., i samih franjevac a koji su ostali gotovo jedini pastoralni kler u Bosni, uz nešto dijecezanskih svećenika glagoljaša, koji u tom vremenu i nestaju. Zatim pozornost posvećuje različitim aktivnostima franjevac a: od pastoralnih, preko prosvjetnih, socijalnih i spisateljskih, do građevinskih. Franjevci su bili učitelji svoga hrvatskog naroda u vjeri, ali i u kulturi i pismenosti; živjeli su s narodom i za narod.

Samoj župi Vidoši posvetio je svoj opširan rad fra Marijan Karaula u prikazu *Povijest župe Vidoši*. Započinjući od daljnje prošlosti, govori o prvom sijelu župe u cijelom Livanjskom polju, prikazuje pohode brojnih crkvenih uglednika, prije svega biskupa, u razdoblju od 17. do 19. st. Koristeći njihove izvještaje donosi popise katoličkih obitelji biskupa fra Pavla Dragičevića iz 1741. i fra Marijana Bogdanovića iz 1768. god. Saznajemo da je jedan biskup, neumorni fra Augustin Miletić, preminuo na glasu svetosti upravo u Vidošima 18. srpnja 1831. na pastoralnom pohodu, ali je vjernicima bio toliko omiljeno, da ga nisu dali odvesti pokopati u Fojnicu, kako se planiralo, nego je pokopan najprije na groblju u Rapovinama, a kasnije su mu kosti prenesene u samostansku crkvu na

Gorici. Autor donosi kretanje broja vjernika prema shematizmima i drugim izvještajima od 1856. do 2005. god., zatim popis 59 vidoških župnika, čak 102 kapelana, te 18 časnih sestara koje su djelovale u župi, te popis duhovnih zvanja koja je dala vidoška župa: 20 svećenika i braće redovnika te 8 časnih sestara.

Gradnja crkve u Vidošima iscrpan je prikaz Damira Tadića, pravnika po struci, ali velikog zaljubljenika u svoju zavičajnu i vjerničku povijest. Prikazao je pripremu i samu gradnju župne crkve Bezgrješnog začeca Bl. Dje. Marije, čiji je kamen temeljac položen 18. kolovoza 1853. Glavnina radova oko njezine gradnje obavljena je za župnika fra Bone Jurića. Zbog epidemije kolere gradnja je potrajala dulje nego što je bilo planirano, sve do u jesen 1856., te je crkva bila blagoslovljena 8. prosinca te godine na blagdan Zaštitnice župe. Autor opširno govori i o arhitekturi, troškovima gradnje, zvoniku i unutrašnjem uređenju crkve.

Demografske prilike u župi Vidoši od 1850. do 2000. god. prikazao je fra Marko Gelo, livanjski župnik i dekan, koji je pastoralno djelovao i u župi Vidoši, te je proučavao demografska kretanja u toj župi. On analizira i uzroke upravo takvih demografskih kretanja koja donosi u preglednim tablicama, a završava pregledom krizmi u župi od 1936. do danas, s brojem krizmanika i imenima djelatnika. Umjesto završne riječi donosi tablicu odnosa krštenih i umrlih od 2001. do 2006. god. gdje je broj umrlih već stigao, u nekim godinama i prestigao, broj krštenih, što je nažalost opći trend u hrvatskom narodu. Ipak raduje da je u posljednje dvije godine broj krštenih ipak neznatno veći od broja umrlih.

Zanimljiv je i posljednji prilog u zborniku iz pera profesora Stipe Manderala pod naslovom *Od analfabeta do sveučilišnih profesora*. On prikazuje istaknute ljude s

područja vidoške župe, koji su ostavili nekog traga svojim djelovanjem i postali poznati i priznati. Započinjući s najstarijim poznatim natpisom s jedne rimske kamene urne, starim skoro dva tisućljeća, govori o natpisima na nadgrobnim spomenicima, pismenosti svoga kraja, djelovanju svećenika na opismenjavanju puka, školama i učiteljima, a završava prikazom ljudi od pera i sveučilišnih profesora kojih je ta župa dala lijep broj.

Treba reći da je zbornik tehnički izvrsno opremljen, s više povijesnih, ali i s obiljem prelijepih suvremenih fotografija, djelom našeg vrsnog publicista i urednika, priredivača ovoga zbornika, fra Marijana Karaule. Fotografije su zaista fascinantno lijepe. Gledajući ih, ne može se čovjek oteći dojmu da je fra Marijan aparatom zabilježio ono što je nenadmašni pejzažist, također Livnjak, Gabrijel Jurkić ovjekovječio svojim umjetničkim kistom.

Ipak, neka mi na kraju bude dopuštena i jedna kritička opaska. Oba zbornika imaju isti nedostatak: manjkaju im kazala imena i zemljopisnih mjesta koja bi znatno olakšala korištenje knjige. To je jedini minus ovih izvrsnih knjiga.

Anto Orlovac

Pravna zbirka koja nas se svih tiče

Tomo VUKŠIĆ (prir.), *Crkva i Država u Bosni i Hercegovini. Zakoni, podzakonski akti, ugovori i komentari*, izd. BK BiH, Sarajevo, 2007.

Prosječan građanin Bosne i Hercegovine gotovo da nema nikakve mogućnosti snaći se u pravoj šumi zakona, propisa i

odredaba koji ga obvezuju, ne snalazi se u odnosima i ovlastima mjerodavnih tijela: države, entiteta, županija, općina, a povrh svega Visokoga predstavnika međunarodne zajednice. Pred tim pitanjima on se osjeća kao kad mora ući u neraskrčen gustiš, pa je u njega najbolje i ne ulaziti. Tome pridonosi i činjenica što je sva ta zakonska regulativa razasuta po različitim službenim listovima ili drugim izdanjima koji nam nisu uvijek lako dostupni. Nisu u mnogo boljem položaju ni stručnjaci i ustanove koji bi u tu materiju morali biti dobro upućeni, i na državnoj i na crkvenoj strani. Što se tiče Katoličke Crkve, to su biskupije, župe, redovničke provincije i samostani, odnosno biskupi, župnici, samostanski poglavari i poglavari, te nositelji drugih crkvenih služba.

Zato nam je veliku uslugu učinio vrsni pravni stručnjak, mostarski svećenik i sarajevski profesor dr. Tomo Vukšić, koji je iznimnom marljivošću prikupio oveliku zbirku od gotovo 400 stranica zakona, podzakonskih akata, ugovora te vlastitih komentara i osvrtu na njih koje je već svojevremeno objavljivao, kako stoji u podnaslovu knjige koju je znalački priredio s naslovom *Crkva i Država u Bosni i Hercegovini*, a koja je objavljena u izdanju Biskupske konferencije BiH. U njoj je Vukšić donio ukupno 33 dokumenta, među njima i čuveni Daytonski sporazum skupa s njegovih 11, točnije 12 aneksa (Aneks 1 se dijeli na A i B). Tu je i pet priređivačevih komentara koji su već objavljeni uz pojavljivanje pojedina zakona ili drugoga pravnog akta.

Nakon što je u kratkom uvodu protumačio razloge priređivanja ove zbirke, priređivač niže dokumente, počevši s Temeljnim ugovorom između Svete Stolice i države BiH, koji je potpisan, i u vrijeme izlaska knjige još nije bio ratificiran (to je učinjeno kasnije!), pa do Općega okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini,

poznatijega kao Daytonski sporazum, sa svim njegovim aneksima, što je na ovim stranama postalo nedodirljivom pravnom "Biblijom", bez obzira na svu njegovu nepravednost. Za Crkvu je od iznimne važnosti Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju Crkava i vjerskih zajednica u BiH, koji se pojavio tek početkom 2004. god. a sve dotle vrijedio je vrlo rigorozan, pa i diskriminirajući komunistički zakon, s vrlo vrijednim dužim priređivačevim komentarom. Za ustanove i članove Katoličke Crkve, ali ne samo za njih, značajan je cijeli niz zakonskih propisa o registraciji crkvenih ustanova i jedinica, o osnovnom i srednjem školstvu, jer škole može osnivati i Crkva (što se kod nas već veoma plodonosno ostvaruje), o djelovanju humanitarnih organizacija, što je eminentno polje djelovanja Crkve, o udrugama i zakladama, pa obiteljski zakon za područja oba entiteta, o zaštiti nacionalnih spomenika, kojih je veći broj u vlasništvu Crkve itd.

Zato bez ove zbirke neće moći crkvene i druge vjerske ustanove, kao i ni jedan pravni subjekt s državne strane, kojega se tiču ova pitanja. Pravnim stručnjacima i studentima, kako na pravnim tako i teološkim fakultetima to će biti nezaobilazan priručnik i velika pomoć, premda u pravnoj regulativi posebno vrijedi ona pjesnikova da na ovom svijetu "stalna samo mijena jest", a kod nas posebno, kako to opaža i sam priređivač, koji zaslužuje sve pohvale za uloženi veliki napor i za priređeno djelo koje je značajno obogatilo našu pravnu, političku i crkvenu javnost. Biskupska konferencija također zaslužuje priznanje i zahvalnost kao izdavač ovoga vrijednog djela, čime je dala značajan doprinos ne samo za katolike, nego i za pripadnike drugih Crkava i vjerskih zajednica kod nas.

Anto Orlovac

Problem zla i Božje postojnosti

Claudio CIANCIO, *Del male e di Dio*, Morcelliana, Brescia, 2006., 136 str.

Što je zlo? Je li ono jednostavni ontološki limit, nebiće, odsutnost dužnoga dobra, ili nešto što jest a ne treba biti? Zar se nije pokušajima da se dokuči tajna zla i da se stvore sigurne strategije otpora i obrane zapravo samo umanjila i na izvjestan način predvidjela njegova destruktivna snaga? Nismo li, stoga, postali više izloženi nego zaštićeni? Ovo su samo neka od mnogih pitanja koja autor, profesor filozofije, u duhu svoga zvanja koncizno i jasno obrađuje u šest poglavlja.

U prvom poglavlju (str. 7-26) u kojemu autor govori o strategijama potiskivanja, uklanjanja zla, prikazani su pojedini pokušaji elaboracije problema zla u područjima umjetnosti, filozofije i religije. Naime, to su mjesta u kojima je čovjek izrazio svoju svijest o realnosti zla te ga pokušao nadvladati. Autor pokazuje, koliko god su te elaboracije pomogle da se približi tom skandalu zla, da su ga ipak i zatamnile. Ali time ne želi reći da su ti pokušaji ideološki nego da to postaju onda kada vode pogrešnoj interpretaciji i falsificiranju zla.

Drugo poglavlje (str. 27-34) govori o prepoznavanju te pokušaju nadvladavanja i uklanjanju zla u suvremenoj misli gdje autor, polazeći od Kanta i njegove radikalne kritike ikakve moguće teodiceje, govori o odlučujućem preokretu u poimanju zla kroz cijelo 18. i 19. st. Autor nam ukratko predstavlja shvaćanje zla od poznatih imena: Kant, Shelling, Hegel, te njihovom doprinosu u produbljanju te tematike kod Kierkegaarda, Schopenauera ali isto tako kod Balthasara i Moltmanna te Dostojevskog, Solovjeva, Šestova.

Treće poglavlje (str. 35-50) posvećeno je formama i dimenzijama zla, zapravo hijerarhiziranju njegovih oblika: krivnja - zabluda, patnja, grijeh, koja je zajednička svim strategijama potiskivanja ili umanjivanja zla. Filozofija, polazeći već od Sokrata, na prvo mjesto stavlja zabludu ili patnju. U prvom slučaju (zabluda), čovjek čini zlo jer ne poznaje dobro ili griješi u prosudi; u drugom slučaju (patnja), zlo je videno kao neizbježivi trenutak života, neizbježivi grijeh. U oba slučaja zlo bi pripadalo ontološkoj konstituciji bića i stoga ne bi bilo zlo u pravom smislu. Za autora zlo je beskonačno, skandalozno, nepopravljivo upravo stoga što nije jednostavno nebiće, a još manje sastavni dio bića, nego što je nešto što jest a ne bi trebalo biti.

Četvrto poglavlje (str. 51-84) posvećeno je patnji, zapravo uskoj vezi između grijeha i patnje jer je grijeh (zlo) prvotno odbacivanje, rušenje reda bića i kao takav princip njegovog propadanja. Naime, ne postoji neki zao čin koji može proizvesti sreću jer je svaki takav čin ontološko propadanje koji odvaja počinitelja od ostatka stvarnosti pa i od njega samoga. Osim toga, svaki takav čin širi sudbinu patnje na cijelo čovječanstvo jer ne pogada samo autora zla nego i ostale ljude. Ovo je zapravo jedno od najtragičnijih obilježja zla, tj. činjenica da ono pogada i osobe manje krive s obzirom na to da je svaka patnja negativna energija koja se oslobađa radajući novu patnju.

Peto poglavlje (str. 85-104) govori o tragičnom kršćanstvu. Razlog ovakvom nazivu nije tragika ili promašaj kršćanstva nego dijalektika i paradoks zla i otkupljenja koje kršćanstvu ne daje neki utješni karakter nego karakter tragičnosti. Naime, promišljanje o otkupljenju donosi samo po sebi ekstremno produbljenje težine zla do te mjere da uvidi kako se postojanje Boga

i zla recipročno uključuju. Autor, polazeći od grčke tragedije, njezina smisla i poruke, dolazi do kršćanskoga tragičnog, naravno obrađujući nezaobilazna imena na tom području, poput Pascala, Kierkegaarda, Dostojevskog.

Petim poglavljem autor stvara i podlogu za šesto i posljednje poglavlje (str. 105-131), u kojemu govori o zlu kao o dokazu Božjega postojanja. Autor polazi od postavke da se samo polazeći od jasne kršćanske perspektive može vidjeti zlo u svoj svojoj tragičnosti. Dakle, ne samo da je zlo bolje vidljivo polazeći od vjere u kršćanskoga Boga, nego i obratno, tj., kroz iskustvo zla dolazi se do vjere u kršćanskoga Boga. Autor ove postavke obrađuje svojim filozofskim ali jasnim rječnikom i na koncu zaključuje da se zlo i Bog ne mogu prepoznati jedno odvojeno od drugoga nego samo zajedno jer u trenutku kada se odvoje, oboje bivaju negirani. Negacijom Boga stavlja se u igru prepoznavanje zla i otpor zlu a negacijom postojanja zla u igri su prepoznavanje Boga i vjera u njega.

Iako je sažeta, ova studija je veoma kvalitetna i prilično samostalna (iako ne manjka osvrt na doduše rijetku ali kvalitetnu literaturu). Autor posjeduje sljedeći dar i sposobnost: postaviti određenu tezu, obraditi njezino opravdano utemeljenje i zatim prijeći na uviđanja njezinih nedostataka i davanje kvalitetne kritike. Studija je posebno preporučljiva onima koji se bave teologijom, filozofijom, teodicejom.

Zorica Maros

Kršćanstvo u postmodernom svijetu

Carmelo DOTOLO, *Un cristianesimo possibile. Tra postmodernità e ricerca religiosa*, Queriniana, Brescia, 2007., 414 str.

Autor ove knjige jest laik, predsjednik Talijanskoga društva za teološko istraživanje (SIRT - Società Italiana per la Ricerca Teologica) i profesor teologije religija na Papinskom sveučilištu Urbaniana, te gostujući profesor na Papinskom sveučilištu Gregorijana. Knjiga pred nama jest prikaz postmodernoga svijeta i kršćanstva u takvom svijetu. Podijeljena je na dva dijela od kojih svaki ima po nekoliko poglavlja. Prvi dio (pogl. 1-4) posvećen je brzim i stalnim promjenama današnjice i utjecaju koji one imaju na pojedinca, društvo i sveukupnu stvarnost. Drugi dio (pogl. 5-9) govori o situaciji koju su takve promjene izazvale u iskustvu življenja kršćanske vjere. Zapravo, polazeći od konstatacije da živimo više promjenu epohe nego epohu promjena, knjiga na izvjestan način predstavlja teološku refleksiju o pitanju jesmo li uistinu posljednji kršćani.

Prvo poglavlje (str. 17-49) posvećeno je spoznajnom stapanju, tj. križanju kao rezultatu pluralističkog društva u kojemu živimo. Zapravo pojava "drugosti" u kulturalnim, etičkim, religioznim i političkim formama dovodi do spoznajnoga križanja (*contaminazione cognitiva*) i do praktične sumnje što dominiraju stilom života pojedinaca i društva. Izravna posljedica toga jest relativizam jer, kako kaže autor, "ako sumnja može intervenirati već u početku procesa, relativizam često rezultira najpraktičnijom točkom gledišta" (str. 19). Autor nastavlja prvo poglavlje dotičući teme poput: korijeni pluralizma, nova slika svijeta

i subjekta, dileme sekularizacije, te njima izgrađuje okvir unutar kojega govori o glavnim obilježjima postmodernoga društva čemu je posvećeno drugo poglavlje.

Dakle, u drugom poglavlju (str. 50-90) autor prikazuje fazu međukraljevstva u kojemu živimo i u kojemu stara poimanja nisu prikladna novoj stvarnosti. U njemu sudjelujemo i u fascinantnom i riskantnom pokušaju stvaranja budućnosti, svjesni da ne možemo računati sa sadržajima i vrijednostima dinamičnoga modernizma koji je pokazao promašaj u mnogim svojim projektima. Govoreći o nihilizmu, preobrazbi subjekta, globalizaciji i novim ideologijama, autor prikazuje postmodernu kao filozofiju "novoga jutra", umornu od priča o napretku i o obećanoj emancipaciji. Naime, postavljaju se dva pitanja: s jedne strane pitanje kako da postmoderna ne padne u praktični nihilizam jer je svjesna da ideal apsolutne istine i znanja potpuno utemeljenoga nije ništa drugo doli kulturalni mit. S druge strane jest svijest da je odricanje od toga ideala ogroman rizik jer znači prepuštiti čovjeka diktaturi slučajnoga, tj. apsolutiziranju slučaja kao jedinoga, spoznajno i etički realnoga autoriteta.

Treće poglavlje posvećeno je etici (str. 91-121) te promjenama i problemima koje je postmoderna kultura izazvala na ovome području. Mnogostrukost sveukupne stvarnosti zapravo izgrađuje i temelje teoretske nesigurnosti koja obilježava pitanje etike danas s obzirom da na temeljima raznih i mnogostrukih ponuda postaje fluidno pitanje o mogućnosti zajedničke etike. Naime, pozvana da se opravda svojom praktičnošću etika nastavlja nesigurna između registriranja i prepoznavanja drugoga te zakona dobra i odgovornosti, oboje izloženo subjektivnom shvaćanju. Napredak tehnike stvara novu moralnu poziciju u kojoj etički kriteriji djeluju na nivou opti-

malne racionalizacije života prema rigoroznim shemama svrhovitosti. Stoga se s pravom autor pita: Nasuprot znanju čiji nepredvidivi rezultat ide u korak s rastom izvora, prihoda i dobra, ima li još uvijek mjesta etici namjere (motiva) i odgovornosti (str. 108).

Četvrto i posljednje poglavlje prvoga dijela posvećeno je povratku svetoga (str. 122-177). Paradoksalno jest ali postmoderno društvo, iako obilježeno subjektivnošću, individualizmom, apsolutiziranjem slobode u prilog samoostvarenju, ipak samo po sebi predstavlja povratak svetoga. Naime, kako autor zapaža, ljudi današnjice, neprestano izloženi riziku izbora imaju potrebu utjehe i savjeta. Dakle, imperativ našega vremena jest smanjiti složenost i napetost uzrokovanu pluralizmom izvora koji proizvode kulturalne vrijednosti i modeli. U okvirima ovakve situacije kršćanstvo prolazi krizu (možda najdublju do sada) jer se nasuprot ovom povratku svetoga pokazuje nesigurno i umorno te jer njegovi jezični i simbolični kodeksi gube snagu izričaja.

Drugi dio knjige obuhvaća pet poglavlja (od 5 do 9) koja su posvećena nekim teološkim pitanjima. U petom poglavlju (str. 181-220) autor se bavi pitanjima evangelizacije, kerigme, teološke refleksije o kenozi, zapravo o jedinstvenosti osobe Isusa Krista prisutnoga s i u ljudima. Postavljajući si pitanje koji smisao ima tvrdnja da Isus Krist objavljuje Boga promjenom ideje, uobičajenih paradigmi kojima se tumači postojanje Boga, autor nastavlja svoje izlaganje dotičući se problematike nazivanja Krista Bogom, tj. o naravi Krista, njegovoj preegzistenciji, te o Kristu kao novom Kozmokratoru.

Šesto poglavlje (str. 224-259) govori o pitanju Boga kao pitanju koje ponovno otvara odnos između teologije i filozofije.

Naime, nakon vremena moderne i njezina definiranja Boga kao neurotične projekcije, proklamiranja njegove beskorisnosti i smrti, postmoderna se nalazi pred zadatkom da preformulira pitanje o Bogu. Božja stvarnost jest misterij koji se nameće sam po sebi. Čovjek može izabrati da li razmišljati o njemu ili ne, ali ne može izbjeći susret s njime. Govoreći o Bogu kao o zadatku za misao i simbolu za iskustvo autor nastavlja s predstavljanjem kršćanskoga poimanja Boga, čovjeka i svijeta analizirajući pojedine teološke pretpostavke današnjice.

Crkvi kao znaku jednoga drugačijeg čovječanstva posvećeno je sedmo poglavlje (str. 260-293). U njemu autor analizira posljedice koje kulturalni procesi ostavljaju i na samu Crkvu. Naime, jedno od obilježja današnjice jest i funkcionalno razlikovanje društva i njegovih zadataka. To dovodi do udaljavanja institucija od tradicionalne uloge što proizvodi bilo poteškoće u preradi novih pitanja o smisla, bilo svijest da se ne može očuvati statički i standardizirani identitet. Prebačeno u prostor kršćanskoga iskustva to znači da je ono što je esencijalno u kršćanstvu prešlo u sekularnu etiku, dok se Crkva, kao organizirana religija, brine samo za posebne aspekte kršćanske tradicije koji zapravo i nisu nužni. Autor ističe da je odgovornost Crkve promoviranje stila života koji će uznemiriti ideološku apatiju prisutnu u komercijaliziranoj upotrebi religioznoga iskustva.

Osmo poglavlje (str. 294-335.) dotiče se antropoloških pitanja. Ideja koja se provlači zapravo jest postojeći i mogući doprinos kršćanskoga humanizma izgradnji identiteta novoga čovjeka. Ukratko, riječ je o nedostacima i nemogućnosti današnjih antropologija da daju određenu definiciju čovjeka i njegova identiteta jer se bave

samo partikularnim aspektima. Nema više principa jedinstva niti čvrstih uporišnih točaka. Kako kaže autor, današnji čovjek je jedna varijabla nedefiniranih granica, jedno *essere* bez oblika. Ali tragediju današnjega čovjeka autor sažima riječima I. Metza koji kaže da je današnji čovjek “robot koji nema potrebu za memorijom jer joj ne prijete nikakav zaborav, nema potrebu za osobnim jezikom jer je njegovo funkcioniranje elastično, dakle bez kontradiktornosti. On je inteligencija bez povijesti, bez patnje i morala, ukratko rapsodija učvršćena u stroju nevinosti” (str. 302).

Zaključujući osmo poglavlje o biblijskoj slici čovjeka kao onoga koji se pita, koji traži smisao i istinu, koji se ne može misliti izvan te “ontologije traženja”, autor u devetom i posljednjem poglavlju (str. 336-370) govori o življenom vremenu i vremenu Eshatona, što je, rekla bih, cilj našega življenog vremena i “ontološkog” traženja. Filozofsko-teološko poimanje vremena pokazuje da se vrijeme i vječnost međusobno ne isključuju. Dakle, ako je istina da je vječno temelj vremena, isto tako je istina da ga temelji uključujući ga kao trenutak samoga sebe. U tom kontekstu vrijeme teološki jest vrijeme koje poziva, aludira na puninu, zapravo na Eshaton kao paradoksalno vrijeme koje nudi novo značenje samoshvaćanju čovjeka. Ova refleksija o vremenu, kako kaže sam autor, poziva nas na otpor protiv pojednostavljenja i protiv iluzije da se mogu naći prečice koje vode do smisla. Autor zaključuje citirajući sv. Augustina: “Istraži promjene stvari i naći ćeš izraze ‘bilo je’ i ‘bit će’; misli na Boga i otkrit ćeš da on ‘jest’ i da u njemu ne može biti niti ‘bilo je’ niti ‘bit će’. Ako i ti želiš ‘biti’ transcendiraj vrijeme” (str. 369).

Knjiga pred nama jest veoma kvalitetna filozofsko-teološka studija analitičko-sintetičkoga obilježja, što pokazuje spo-

sobnost, načitanost, te marljiv i kvalitetan rad autora. Bogata je citatima autora iz različitih društvenih (i jezičnih) područja, kako to već zahtijeva sama dinamika knjige. U njoj se nalaze mnogi odgovori na pitanja koja provociraju svijest današnjega čovjeka, a i mnoga pitanja koja će isprovocirati. Jedina ozbiljnija kritika ne odnosi se na ono što je napisano nego na način na koji je to učinjeno. Naime, autor se koristi filozofskim rječnikom, bogatim metaforama i teškim jezičnim konstrukcijama što bitno utječe na praćenje i shvaćanje napisanoga, osobito ako je čitaju oni kojima talijanski nije materinji jezik. Govoriti o

teško shvatljivim i kompliciranim stvarnostima na teško shvatljiv i kompliciran način veoma utječe na kvalitetu i shvatljivost rečenoga. Unatoč tomu smatram da je knjiga vrlo kvalitetna te da se vrijedi malo i namučiti. Dakle, knjiga govori o poznatim fenomenima današnjice ali nije puko ponavljanje nego kvalitetna prerada, tako da predstavlja nešto novo. Stoga je preporučujem prije svih sociolozima religije, filozofskim i teološkim antropolozima kao i onima koje zanima područje fundamentalne teologije.

Zorica Maros

Suradnici u ovom broju

Msgr. dr. sc. Pero SUDAR, pomoćni biskup vrhbosanski i profesor kanonskog prava na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji.

Dr. sc. Robert BIEL, svećenik, predavač pastoralne teologije na Papinskoj teološkoj akademiji i sjemeništu u Tarnówu u Poljskoj, od 2003. god. biskupski vikar u biskupiji Tarnów.

S. Pia (Darija) HERMAN, FDC, diplomirani teolog, profesorica vjeronauka u Katoličkom školskom centru "Sv. Josip" u Sarajevu.

Dr. sc. Niko IKIĆ, svećenik, rektor Vrhbosanskog bogoslovnog sjemeništa, profesor dogmatike na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji.

Dr. sc. Marko JOSIPOVIĆ, svećenik, profesor filozofije na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji.

Dr. sc. Tomislav JOZIĆ, svećenik, profesor moralne teologije na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji.

Dr. sc. Vera KATZ, povjesničar, djelatnica na Institutu za istoriju u Sarajevu.

Mr. sc. Tomo KNEŽEVIĆ, svećenik, nacionalni direktor Papinskih misijskih djela za BiH, ravnatelj katoličkog dušobrižništva vojske i policije u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, profesor liturgike na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji.

Mr. sc. Luka MARIJANOVIĆ, svećenik, kanonik Stolnoga kaptola u Đakovu, profesor biblijskih znanosti na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu.

Mr. sc. Zorica MAROS, doktorand moralne teologije u Rimu.

Mr. sc. Božo ODOBAŠIĆ, svećenik, profesor biblijskih znanosti na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji.

Dr. sc. Anto ORLOVAC, svećenik, kanonist i povjesničar, generalni vikar Banjalučke biskupije.

Dr. sc. Anto POPOVIĆ, OFM, profesor biblijskih znanosti na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu.

Dr. sc. Pero PRANJIĆ, svećenik, sudski vikar Vrhbosanske nadbiskupije, prepošt Kaptola vrhbosanskoga, profesor kanonskoga prava na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji.

Dr. sc. Drago ŠIMUNDŽA, počasni prelat, kulturni i znanstveni radnik, književni kritičar, analitičar i esejist, teološki pisac i publicist.

Dr. sc. Ante ŠOLJIĆ, filozof, bibliotekar u Dubrovniku i profesor filozofije na Filozofskom fakultetu Hrvatskog Sveučilišta u Mostaru.

Dr. sc. Franjo TOPIĆ, svećenik, profesor povijesti religija, ekleziologije i fundamentalne teologije na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji, predsjednik HKD "Napredak".

Dr. sc. Tomo VUKŠIĆ, svećenik, sudski vikar u Mostaru, profesor uvoda u misterij Krista i povijest spasenja, patrologije, istočnog i ekumenkog bogoslovlja na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji.

Dr. sc. Mato ZOVKIĆ, počasni prelat, generalni vikar i kanonik vrhbosanski, profesor biblijskih znanosti na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji.

Rješenjem Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Federacije BiH broj 08-651-327-4/97, od 26. rujna 1997., časopis *Vrhbosnensia* upisan je u evidenciju javnih glasila pod rednim brojem 713, a rješenjem broj 08-455-334-4/97, također od 26. rujna 1997., časopis je oslobođen od poreza na promet proizvoda i usluga.